BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
7 N
27

M

GABRIELIS
FALLOPPII MVTINENSIS, MEDICI, AC PHILOSOPHI PRAESTANTISSIMI,
DE MEDICATIS AQVIS.
ATQVE DE FOSSILIBVS

Tractatus pulcherrimus, ac maxime utilis: ab Andrea Marcolino Faneſtri medico ipſius diſcipulo amantiſſimo collectus.

Acceſſit eiuſdem Andreæ duplex Epiſtola: in quarum al tera ad lectorem, & huius libri inter reliqua utilitas, & docendi modus, ac totius rei, quæ in hoc ipſo opere con tinetur, ſumma breuiter explicatur.

Cum indice rerum magis obſeruandarum copioſiſſimo, ac Capitum omnium, quæ in hoc opuſculo tractantur, cathalogo, quem ſequens pagina indicabit.

Cum Priuilegio.

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EMANUELE ROMA

mor.

VENETIIS,
Ex officina Stellæ, Iordanis Ziletti.
M. D. LXIIII.

CAPITVM OMNIVM,
quæ in hoc opere tractantur, cathalogus.

Capita, quæ habentur in Tractatu de Balneis.

PRæfatio. pag.1.a

De uarijs thermalium aquarũ appellationibus. cap.1.p.4.a

De thermalium aquarum natura, in quibus, & quot cõſiſtat. cap.2.p.4.b

Aquę thermales cur è terra reſiliant, & quidem perpetuò. cap.3.p.5.a

Aquarum thermalium cur rariſſimæ erumpant frigidæ, ſed omnes ferè uel ſubtepidæ, uel tepidæ, uel feruentes: anq́; tales ſint in ſuo ortu, quales ſcatent, atque unde incaleſcant, & ubi. cap.4.p.7.a

Ignis ſubterraneus calefaciens perpetuò thermales aquas, à quonã continuè conſeruetur, & alatur. cap.5.pag.12.b

Ignis ſubterraneus calefaciens thermales aquas, & conſeruatus à ſulphure, uel à bitumine, unde ortũ habuerit. cap.6.p.17.b

Ignis, flamma ue calefaciens thermales aquas, ubi nam reperiatur: an ſcilicet in eiſdem cuniculis, ubi & aquę, an alibi: & cur aquarum aliæ frigidæ, aliæ calidæ magis, uel minus ſcateat. cap.7 p.19.a

Aquarum thermalium quæ ſit natura, mixtionisq́; modus cum ijs rebus, quas in ſe continent: & quæ, quotq́; ſint res illæ, quibuſcũ cõmiſceantur. cap.8.p.20.b

De ratione, & modo inueſtigandi, & cognoſcendi quid unaquæq; thermalis aqua habeat in ſe commixtum. cap.9.pag.30.a

Aquæ thermales quot modis fuerint olim, ſintq́; nunc in uſu: & à quonam primum, quaq; ratione fuerint in uſum poſitæ. cap.10. pag 37.b

Aquarum thermalium potus quos uſus præſtet, quibusq́; corporis partibus proſit: anq́; omnes medicatæ aquæ ſint ad potum aptæ, & q̃ præcepta ante potũ, quæ inter bibendũ, & quæ poſt potum, ſint obſeruanda ab ægro, à medico, & ab aſtantibus. cap.11.p.41.b

Inſuſio corporis in aquas thermales quos uſus præſtet, & quibus corporis partibus proſit: anq́; omnes thermales aquę ſint pro balneis aptæ: & quę, quotq́; ſint obſeruanda ante uſum balnei, in balneo, & poſt balneum. cap.12.p.57.b

Stillicidij aquarum thermalium ortus unde occaſionẽ habuerit, quotuplexq́; ſit ſtillicidij uſus: & quæ, quotq́; ſint obſeruanda ante uſum ipſius, inter utendum, & poſt uſum cap.13.pag.63.a

De fomentis ex aquis thermalibus: ac de uſu earundem aquarum in parandis edulijs, atque in diluendo uino. cap.14.p.64.b

Stufarum, fouearumq́; uſus quotuplex ſit: quidq́; ante uſum ipſarũ, quid inter utendum, & quid poſt uſum, ſit obſeruandum. cap.15. pag.65.a

Lutus thermalis quot, & quos uſus nobis præſtet: & quid ante ipſius uſum, inter utendum, & poſt uſum, ſit obſeruandum. cap.16.p.66.a

De balneo Aponitano. cap.17.p.67 a

De balneo Montis Orthoni. cap.18 pag.73.a

De Balneo ſancti Petri in agro Patauino. cap.19.p.75.a

De balneo Domus nouæ in agro Patauino. cap.20.p.76.a

De balneo Montis Groti in agro Pa-

tauino. cap.21.pag.76.b
De balneo diui Bartholomei in agro Patauino. cap.22.p.77.a
De balneo ſanctę Helenę in agro Patauino. cap.23.p.79.a
De balneo Calderiano in agro Veronenſi. cap.24.p.79.b
De balneo Aquariano in agro Regienſi. cap.25.p.80.b
De balneis de Corſena in agro Lucenſi. cap.26.p.81.a
De balneo Villenſi in agro Lucenſi. cap.27.pag.82.a
De Balneis Piſtorienſibus. cap.28. pag.82.b
De balneis Piſanis. cap.29.p.83.a
De balneo de Agnano, in agro Piſano. cap.30.p.83.a
De balneo de Aquis in agro Piſano. cap.31.pag.83.b
De Balneis Volaterranis.c.32.p.84.a
De balneis Flaminiæ,ſeu Romandiolæ. cap.33.p.84.b

Capita,quæ habentur in Tractatu de foſsilibus.

Præfatio. Pag.85.b
De foſſilium diuiſione. cap.1. pag.85.b
De terræ eſſentia,ſeu quidditate. cap.2.p.87.a
De materiali terrę cauſa. cap.3. pag.87.b
Terra quo modo generetur,& à quo agente. cap.4.p.89.b
Terrarum uarietas, ac multiplicitas, unde oriatur: & quot ſint terræ ſpecies,ſeu differentiæ.ca.5.p.90.a
De lapidis definitione. ca.6.p.91.b
Lapides quot generum ſint, & quæ ſit cuiuſcunque generis materia. cap.7.pag.96.b
De efficienti lapidum cauſa. cap.8 pag.102.b.
Lapides ubi generentur,& quo modo, & quot ſint lapidis differentiæ, ac ſpecies. cap.9.p.108.b
De metalli eſſentia. cap.10.p.110.a
De materiali metallorum cauſa. cap.11.pag.111.b
De Cadmia. cap.12.p.12?.b
De Pompholyge,ac Spodio. cap.13 pag.128.a
De Aere uſto. cap.14.p.131 a
De Scoria ęris. cap.15.p.132 b
De Flore æris. cap.16.p.132.b
De Squama æris. cap.17.p.133.b
De Aerugine æris. cap.18.p.135.a
De Squama Calybis,& ferri. cap.19. pag.138.a
De Aerugine ferri. cap.20.p.139.b
De Scoria,ſeu ſpuma ferri. cap.21. pag.140.a
De Plumbo eloto, ac de Stanno. cap.22.pag.142.a
De Plumbo uſto. cap.23.p.14?.a
De plumbi Scoria, ſiue recremento. cap.24.pag.147.b
De Plumbario lapide. ca.25.p.148.a
De Molybdena. cap.26.p.148.b
De Lithargyrio, ſeu ſpuma argenti. cap.27.pag.149.b
De Ceruſſa. cap.28.p.152.a
De Stibio,ſiue Antimonio. cap.29. pag.154.a
De Scoria argenti. cap.30.p.156.a
De Chryſocolla. cap.31.p.156.b
De Lapide Armenio, ſeu rectius de Armenio, uel de Armenico. cap. 32.pag.158.b
De Cæruleo,ſeu lapide Lazuli. cap. 33.pag.160.b
De Indico, ſeu de Atramento Indico. cap.34.pag.161.b
De Ochra. cap.35.p.163.a
De Cinnabari. cap.36.p.164.a
De Hydrargyro, id eſt, de Argento uiuo. cap.37.pag.166.b
De Rubrica Sinopica,& fabrili, ac de Lemnia terra. cap.38.p.174.a

ILLVSTRISSIMO, AC REVERENDISSIMO BERNARDO NAVGERIO S. R. E. CARDINALI.

Andreas Marcolinus Faneſtris, medicus, & philoſophus. S. D.

DE MEDICATIS *aquis, ac de foſſilibus, & reliquas, quas Gabrielis Falloppij piæ memoriæ habeo lectiones imprimendas edere nunquàm fuit mihi in animo: non ob id certè, quia non ſim; fuerimq; ſemper quammaximè cupidus de omnibus benemereri, humanoq; generi prodeſſe; nec quia tanquam inuidus ea obruere, ac ueluti ſepulta tenere decreuiſſem, quæ illius optimi medici, oculatiſsimi anatomici, & acutiſsimi philoſophi memoriam in hominum mentibus conſeruare, am-*

pliſicareq́; in dies poſſent; (hoc enim impij, & ingrati ad modum diſcipuli munus profectò eſſet) ſed ſolum quia non de mea minus, quàm de ſua dignitate timebam: cum nec hoc, nec alia, quæ habeo illius doctiſsimi uiri opuſcula, fuerint ab ipſo conſcripta, aut unquam inſpecta; ſed a me ſub ipſo, in gymnaſio Patauino publicè legente, currenti calamo ſcripta, & collecta: an uerò facile, difficile ue foret, omnia ſub ipſo prælegente apprehendere, & calamo notare, norunt ſanè omnes, qui ipſum audierunt, cum non parum eſſet in dicendo uelox: hancq́; ob rem dubitaui, ego hucuſq; ſemper Tractatum hunc, atque alios omnes tum à me, tum ab alijs in ſcholis collectos, fore multis fortaſſe in locis obſcuros, ne dicam etiam fragmentoſos, hacq́; ratione & præceptori, & mihi ipſi ſimul dedecori potius, quàm ornamento, & laudi eſſe futuros cenſebam, ſi eos aliquando imprimendos tradidiſſem. Hæc Cardinalis Reuerendiſsime fuit ratio præcipua, cur ego ex infinitis ferè lectionibus illis, quas ſub Falloppio præceceptore meo amantiſsimo collegi, nullas hucuſq; edere uoluerim, ſatius longè eſſe exiſtimans ea ſilere, quæ an hominibus, grata, ut iliaq́; futura eſſent, uel ſecus, neſcirem, quàm illa eadẽ promulgare, quæ & præceptoris exiſtimationi, & mihi ipſi ſimul obfutura ſuſpicarer. Ex quo tamẽ incidi in libellos geminos ſub Gabrielis Falloppij nomine nuper impreſſos, quorum alter de Vlceribus, ac Tumoribus præter naturam, alter de Secretis eſt inſcriptus, ſen-

tentiam

tentiam omnino mutaui: & cauſam, ob quam antea li=bellum hunc, & alios eiuſdem auctoris edere tantopere formidabam, eſſe à me penitùs aſpernandam, ac pro nihi=lo ducendam iudicaui: quoniam dum, quæ in libellis illis ſcripta ſunt, legi, diligēterq́; perpendi, admiratus ſum equi dem præter modum, & quaſi obſtupui, mecum ipſe cogi=tans, quo modo aliqui poſsint tam audaces eſſe, ac impro=bi, ut nulla bonorum uirorum dignitatis ratione habita, au deant, aut lucrandi, aut detrahendi, aut ulciſcendi gratia, ea alijs tribuere, quæ ne ſomniarint ipſi quidem, nedum ſcripſerint, aut unquā dixerint. Quod præſertim detexi, & obſeruaui in libello illo de Secretis inſcripto, qui falsò quidem, immò falſiſsimè Falloppiò tribuitur, ita ut ne ip=ſius etiam nomen ulla ratione mereatur. Libellus uerò al=ter, quamuis multa, quæ Falloppij ſunt, in ſe contineat, obſcura tamen ea ſunt ualde, mutila, & multis in locis de prauata: præterquàm quòd in utroq; Tractatu, de Ulce ribus ſcilicet, ac de Tumoribus, nō modò clauſulæ integræ, ſed & integra capita, & illa quidem maioris momenti de ſiderātur, adeo ut ex quatuor partibus uix fortaſsis una in utroq; Tractatu habeatur, & illa quidem (ut dixi) obſcu ra, & ulceroſa, ac barbaris uocibus ubiq; expoſita. quod tamen præter inſtitutum, & conſuetdinem excellentiſ=ſimi Falloppij ſemper fuit: quoniam & diligens, & faci=lis, & elegans in dicendo maximè erat, ſicut & ex libel=lo illo, quem ipſe adhùc uiuens curauit iimprimēdum, De

obſeruationibus anatomicis, clare apparet. Ego itaque conferens libellos illos cum meis manu ſcriptis uidi, manifeſteq́; cognoui, quòd ea, quæ ipſe collegi, ſunt illis magis germana, magis integra, magis clara, & undequaque perfectiora, ac quidem talia, ut credam ea non modo poſſe quicquid de optimo Falloppij nomine ob quorundam impudentiam, inuidiam, & temeritatem, eſt detractum (ſi modo quid eſt detractum) in priſtinum gradum reſtituere; ſed ipſum etiam ſuſtinere, & clarum aliquantiſper magis reddere: non talia tamen ea eſſe auſim dicere, qualia profectò forent, ſi ex ipſiuſmet Falloppij officina, incudibuſq́; prodijſſent: forent etenim (ni, quo ipſum proſequebar, incredibilis amor me decipit) tam pulchra, tam docta, & tam exacta, quòd cum cuiuſcunque alterius ſcriptis conferri poſſent, & æquiparari: quod tamen de hoc libello, etſi pulcherrimus, doctiſsimus, maximéq́; utilis ſit, polliceri non audeo. Ea propter & præceptoris mei cariſsimi, & mei ipſius dignitati conſulens optime factum iudicaui eum ſub alicuius maximi uiri nomine, & clypeo in lucem prodere: qui autem in re hac ſuo tum nomine, tum auctoritate præceptori, & mihi opitulari & poſſent, & uellent, uenerunt quidem in mentem plurimi, nullus tamen, qui te uir Illuſtriſsime, ac Reuerendiſsime aptior ſit uiſus: nam quòd hoc, & longè maiora præſtare tu quidem ualeas, notius ſanè eſt, quàm a me uel dici, ſcribi ue poſsit: cum nullum ex ijs, quæ uel corporis, fortunæq́; bona, uel

animi

animi ſunt appellata, in te deſideretur, ita ut mirum etiam nemini eſſe debeat, quòd ad ampliorem dignitatis gradum perueneris, quinimmo nullũ eſſe exiſtimo, qui rationis, ac mentis ſit compos, qui te ad ſummum ſacerdotij faſtigium prouectum aliquando non ſperet intueri, obſeruare, & colere, ſi in poſterum humanitati, liberalitati, prudentiæ, ſanctitati, & uirtuti demum omni ſuus (ut credendum eſt) dabitur locus. Nec mihi ſat eſt hæc pauca, ueritatis ſolummodo dicendæ gratia, in uniuerſum tetigiſſe, ſed hæc etiam duo, cuiq; tamen notiſſima, particulatim magis recenſere arridet, quòd tibi nec generis nobilitas, nec ſcientiarum ulla peritia deeſt. Unde quòd tu Cardinalis Reuerendiſſime, ſi quis alius, libellum hunc poſſis a detractoribus defendere, & præceptoris, atque mei ipſius honori conſulere, & opem ferre, notiſſimum ſanè eſt. Quòd uelis poſtea, non poſſum non niſi credere, & certò affirmare, dum præſertim ſuccurrit, quòd in omnes ſemper mirum tui animi candorem, miram humanitatem, pietatemq; ſummam oſtendiſti, præterquam quòd & tuus erga Falloppium amor, & illius, meaq; erga te obſeruantia magna idipſum mihi omnino perſuadent. Ob has itaque rationes omnes te libentius, quàm ullum alium horum Falloppij, & meorum etiam quodam modo laborum defenſorem, propugnatorem, ac ueluti ducem inuictiſſimum ex maximorum uirorum cætu ſeligere lubuit, ratus gratam me rem non modo præceptoris manibus, ſed & tibi Cardinalis

nalis Illuſtriſsime, ac Reuerendiſsime, prorſus factūrum, utpotè qui bonorum, peritorumq́; uirorum partes animi tui magnitudine, pietateq́; ductus libenter, atque intrepidè non ſolum ſuſcipere conſueueris, ſed id etiam quammaxime ſemper exoptaueris: ad quæ dum me conuerto, ipſaque intueor, & conſidero cogor, credere, & fateri, quòd non muneris huius paruitatem, ſed meum erga te animum ad omnia tui cauſa ſuſcipienda, & peragenda ſemper paratiſsimum, ſis (ut cupio) inſpecturus.

Vale. Roma. Kal. Ianuar. M. D. LXIIII.

ANDREAS MARCOLINVS FANESTRIS, MEDICVS, AC PHILOSOPHVS, LECTORI S.D.

NON paruo ſolent homines mærore, doloreq́; affici, ſi quod unquam ex ſuis uel fortunæ bonis, uel ex amicis, domeſticis ue quēpiam ui aut morborum, aut hominum, alia ue de cauſa præter opinionem, ſuamq́; ſpem amiſerint. Nec ullus eſt, qui ſi quenquā aliter facientem aſpexerit, audierit ue, non dicat illum aut ſtultum prorſus eſſe aut ferum, aut ex hominum ſaltem numero eſſe delendum, & inter diuinas potius mentes connumerandum: cum fieri nequeat, ut qui homo eſt, non ſit & ijs omnibus, qui homini, quatenus homo, animi affectus competunt; obnoxius, maximeq́; propenſus. Et proinde non ſit rogo mirum, non ſit quæſo alicui, quod & ipſe homo dicam (& ita certè eſt) quòd quoties Falloppius uenit mihi in mentem (uenit autem ſæpiſsime) toties etiam cogor præ dolore non ſuſpiria tantum, ſed lachrymas quoque nō paucas effundere: nec ſine profectò ratione, cum non modo amicus, ſed & præceptor, ac ueluti alter pater mihi ſemper extiterit, ipſoq́; duce & adiuuāte in re medica tantum ipſe profecerim, ut inter mediocres ſaltem medicos fuerim repoſitus. Unde non poſſum non dolere, & ſummopere quidem dolere, quòd ego immo medica facultas tota tan

tam

tam iacturam fecerit, ut non modo amiſerit medicum excellentiſsimum, ſed & anatomicum, & philoſophum præſtantiſsimum, atque in omni ſcientiarum genere uirum perfectiſsimum: qui dum eius mores, uitæq; curſum recolo, ad hoc præſertim natus, atque altus mihi uidetur, ut non ſermone tantum in publicis, priuatisq; locis; ſed opere etiam, & ſcriptis, omnibus ſemper prodeſſet, prodeſſeq; ſtuderet; obeſſe autem nemini. In hoc tanquam in rem ſummè præclaram, & ingenuo, optimoq; uiro dignam ſuæ mentis aciem direxerat: ſuas uires, ſuosq; conatus omnes intenderat. Huc ſuus incredibilis ille labor in ſtudendo, legendo, docendo, medendoq; tendebat. Huc mira erga omnes humanitas, liberalitas, ac pietas: cui enim non uerus ſemper amicus fuit? cui non carus frater? cui non fidus ſocius? cui non ſuauis? cui non mitis? cui demum non maxime ſemper utilis? Dicatis uos *Patauini, Venetiq; omnes, & uos reliqui, qui in ea tota prouincia eſtis nobiles, atque ignobiles: nam uos ipſum uerè cognouiſtis, uos uerè, meritoq; amaſtis, meritò aluiſtis, meritoq; admirati fuiſtis: ac meritò etiam uos, & uerè ab ipſo & amati, & obſeruati, & adiuti ſemper fuiſtis, fuiſſetisq; etiam in dies magis, atque magis, ni inuida mors intempeſtiuè nimis ipſum eripuiſſet nobis: effecit tamen ipſe, dum in uita fuit, talemq; erga omnes continuè ſeſe geſsit, ut non niſi maxima temporis diuturnitate, difficultateq; ſumma poſsit ex hominum memoria obliterari. quam rem moleſtè fortaſſe nimis*

mis ferentes non nulli impudenter admodum, ac temere tanti doctoris nomen quibuſdam ſuis fabellis, et meris ineptijs, Falloppio tamen, ſed falsò ab eiſdem aſcriptis; obruere, abolereq́ penitus tentarunt: quàm rem etſi parui, & nihili fere faciendam eſſe ipſe cenſuerim, coercendam tamen ob id eorum temeritatem, impudentiamq́ eſſe existimaui, ut ipſorum ſaltem exemplo diſcant alij doctos, optimosq́ uiros eſſe amandos, obſeruandos, & colendos: non autem notandos, accuſandos, & lacerandos. Et hac inter cæteras ego ratione motus decreui aliquod ex illis opuſculis, quæ ſub Falloppio profitente collegi, in lucem edere, cui etiam acceſſere amicorum quorundam ſuaſiones, & præſertim Hieronymi Mercurialis mei amantiſſimi, atque Illuſtriſsimi, ac Reuerendiſsimi Cardinalis Farneſij medici digniſsimi, cui hac æſtate, cum Roma abeſſet, librum hunc manu ſcriptum miſi, rogauiq́, ut ſuam ad me de ipſo ſententiam liberè ſcriberet: & an eum fore talem existimaret, ut poſſet, quemadmodum ego cenſebam, communis præceptoris obſcurum iam quodam modo redditum nomen è tenebris reuocare: ſciebam enim ipſum melius quocunque alio ſatis in re hac mihi poſſe facere, tum ob ſuã non mediocrem doctrinam; tum etiam, quia non minus, quàm ego, fuerat Falloppio in ſcholis, & ubiq; familiariter uſus: & ſuum docendi genus, atq; doctrinam optimè perſpexerat. Quæ autem fuerit doctiſsimi Mercurialis opinio; ſua ipſius Epiſtola ad meam reſponſoria tibi

lector

lector indicabit, quando ipſam ob hanc cauſam cum hoc opuſculo imprimendam tradidi. Inter reliquas autem Falloppij lectiones a me in lucem dandas, has primum ſeligere lubuit, in quibus tum de medicatis aquis, tum de foßilibus agitur, ut potè quas non minori legentibus uoluptati, quàm uſui futuras crediderim, cum de philoſophicis, abditisq; rebus quamplurimis in hoc toto libello pertractetur, atque de eo medicamentorum genere, quod ſi unquam, nũc quammaxime eſt in uſu: parua tamen ipſius, & perobſcura habetur notitia, cum de ipſo pauca admodum dixerint antiqui: & qui inter recentiores de eo ſunt locuti, non parum inter ſeſe diſſentiant, atque multis in rebus aberrarint. Et hac præſertim ratione olim actus excellentisſimus Gabriel Falloppius thermaliũ aquarũ (de his etenim intellexi) naturam ſibi rectè, ac diligenter inueſtigandam propoſuit, non colorem ſolum, ut alij, ſaporem, odoremq;, et cætera, quæ extrinſecus circa medicata balnea apparent, perpendendo; uerumetiam ad rei medullam magis accedens, quid in unaquaq; aqua contineretur, & ineſſet, exactè ad modum, oculataq; fide inquirendo, ac ſui tandem uoti, non ſine tamen ſua magna expenſa, laboreq; ſummo, compos factus, quicquid inuenerat, totum ſuis diſcipulis libentiſsimè (ut ſui moris erat) impertiri uoluit, ne ipſi quoque cum alijs in re tanti momenti cæcutirent aliquando, non ſine ipſorum reprehenſione, & dedecore, atque ſuorum ægrotantium detrimento maximo. Anno

itaq;

itaq; 1556. octauo kalendas Martias de medicatis aquis feſtis tantum diebus profiteri cœpit, & totum de ipſis eo anno ante maiores gymnaſij uacationes ſermonem abſoluit: quod de foſsilibus poſtea fuerat pollicitus, altero anno diligenter præſtare ſtuduit: & utrumq; hunc Tractatum ipſe tunc collegi: & utrumq; pariter in eum, quē auctor ipſe in huius opuſculi præfatione innuit, ordinem redegi, et quem ego etiam faciliorem futurum iudicaui: atq; ſuam cuiq;, tuæ lector utilitati ſtudens, capiti inſcriptionem præmiſi, ac quæ in lectionis cuiuſq; initio diſcipulorū ſuorum memoriæ ſuccurrendi gratia fuerant a præceptore repetita, ut cum ſuperiore inferior connexa magis foret oratio, obiter ipſe reſecui, ita ut nullum amplius lectionum ueſtigium in hoc opere appareat. in margine etiam cuiuſcunque libri huius paginæ quæ magis ſcitu digna mihi uiſa ſunt, adnotaui: & ſingulorum, quæ in toto hoc opuſculo habentur capitum, cathalogum, nec non rerum omnium magis obſeruandarum indicem copioſsiſsimum, in tui lector gratiam, atque utilitatem libenter appoſui.

Libellus hic totus nō minus pulcher eſt, quàm doctus, atq; utilis nō medicis tantum, ſed multis etiam fortaſſe alijs, cū in ipſo inter reliqua tradantur præcepta non a medico ſotū obſeruanda, ſed etiā ab illo, qui thermali aqua in potu, uel in balneo, uel pro ſtillicidio, uel alia quauis ratione utitur. Agens autem Falloppius doctiſsimus primùm de aquis medicatis in hoc opuſculo, eum pulcherrimum, omniumq;

facillimum

facillimum ordinem ſeruat, quem & ab Ariſtotele, & à Galeno, & à reliquis præſtantiſsimis ſcriptoribus ſeruatum paſsim uidemus, ut primò de qua acturus ſit, rem proponat, deq; illius mox notione agat: & a notione ad eiuſdẽ rei eſſentiam, in quibus, & quot conſiſtat, explicandã tranſeat. partes poſtea ſingulas, & conditiones, quibus thermalium aquarum natura abſoluitur, & perficitur, miro ordine, incredibiliq; facilitate declarat, diſputans, & quærens, quænam perpetuæ thermalium aquarum reſilitionis, ac perennitatis ſit cauſa: curq; rariſsimæ frigidæ, plurimæ uerò calidæ magis, uel minus, è tellure erumpant: anq; tales, quales è terra ſcatent, calidæ, uel frigidæ, in ſua origine exiſtant: atque unde incaleſcant, & ubi: nec non unde, qui thermales aquas calefacit, ignis ortum habuerit, fueritq; in ſubterraneis locis prima uice accenſus: & à quanam materia ibidem perpetuò conſeruetur, & foueatur: ac quo in loco contineatur, & ſit: atque unde ſit, quòd aquarum medicatarum aliæ calidæ magis, uel minus; aliæ uerò, ſed raræ, frigidæ prorumpant: quiſq; deinceps ſit earundem aquarum mixtionis modus, ac quotuplex: & quæ quotq; ſint res illæ, quibuſcum commiſcentur, enumerat, & docet: rationẽ ſubinde cognoſcendi quaſq; thermales aquas, & quid in unaquaq; contineatur, inueniendi uiam, rationemq; duplicem aperit, & proponit: declarans ſimiliter quot modis medicatæ aquæ fuerint apud ueteres, ſintq; apud nos in uſu, undeq; ipſarum uſus occaſionem habue-

rit,

rit, atque originem. De potu poſtmodum earundem aquarum pertractans quærit quot, & quos uſus aquarum potus nobis exhibeat, quibusq; corporis partibus proſit: et quænam ad potum aptæ, quæ que ineptæ aquæ prorſus ſint: & quæ præcepta à medico, ab ægrotante homine, & ab aſtantibus ſint, ante potum, inter bibendum, & poſt potum, obſeruanda exponit: quæ omnia inquirit etiam de earũdem aquarum infuſione, balneoq; ue agens: ſimiliter de ſtillicidio, de laconicis, de luto, ac de reliquis alijs modis, quibus thermalibus aquis uti conſueuimus. Hæc omnia cum circa uniuerſalia indagauerit, & docuerit maxima ſanè doctrina, inexplicabili facilitate, & miro ordine, ita ut quiſque ex hoc tantum libello poſsit facile ſui ingenij, ſuæq; mentis aciem, ac præſtantiam cognoſcere, & an quæ hactenus ſub Falloppij nomine edita ſunt opuſcula, ſua ſint, nec ne; deſcendit ad particularia balnea, de Patauinis omnibus primò, ac diligenter agens: ſubinde de Calderiano, de Aquariano, de Lucenſibus, de Piſanis, de Piſtorienſibus, de Volaterranis, & poſtremò de ijs, quæ in Flaminia ſunt: de ſingulis pariter omnibus quærens, & docens, quam habeant facultatem, undeq; eam acceperint, quem uſum in re medica præſtent, & ad quos, qualesq; morbos profligandos ſint accommodata. Hunc eundem ordinem in tractando de foßilibus ſeruat, de communioribus primò uerba faciens, ubi multa, ſcituq; digna proponit, & diſputat, de ſingula ſubterraneorum ſpecie materiam præ-

ſertim, efficiens, uſum, generationiſq; modum perquirens: & tandem ad particularium ſubterraneorum explicationem unà cum Dioſcoride tranſiẽs, de ſingulo etiam quoque naturam præcipue, & particulatim explorat, facultatem, & uſum. Vnde iam conſtare arbitror, quàm libellus iſte pulcher, doctus, utiliſq; ſit: conſtabitq; etiam magis, ſi tu lector cãdidiſſime ea, qua decet animi ſinceritate, quæ in hoc ipſo libro traduntur, legeris, ac penſitaueris, atque lacerandi poſtmodum auctoris ipſius uice ſuis manibus ueniam, & quam ego ex animo tibi, eandem tu quoque mihi integram ualetudinem exoptaueris. Vale. Romæ. &c.

ANDREAE MARCOLINO,

MEDICO ERVDITO,

Hieronymus Mercurialis S. D.

GABRIELIS Falloppij, medici eminentiſſimi, lectiones de balneis, ac foſſilibus à te miſſas, ad me perlegi: ex quibus uehementer quidem commotus ſum, tum ob iucundiſſimam, mihiq́; ſemper dulciſſimam præceptoris recordationem; tum ob incredibilem iacturam, quàm ex immatura illius morte totã medicinæ facultatem paſſam eſſe certò ſcio: quandoquidẽ ſi, ueluti dignus erat, diutius ſuperuixiſſet, meritò ſperandum fuiſſet, ipſum aliquando tot tenebras, quibus ars medica adhuc obuoluitur, aut prorſus diſcuſſurum, aut ita interſtincturum, ut priſtinum candorem magna ex parte recuperaret: id quod præ cæteris acerbiſſimo dolore me ſemper afficit. quãquam etiam illud unum in aſſiduo hoc meo mœrore ſolatium capere ſoleo: quòd, licet grauiſſimos illos ingenij conceptus, miram eruditionem, rariſſimaq́; inuenta, quæ Falloppius animo quaſi opulentiſſimo quodam theſauro gerebat, omnibus terrarum orbis nationibus non minus opere, quàm eloquentia communicabat, proprio incude perfecta, ac elimata non habeamus; ita tamen a te uno ab eius ore capta, collecta, digeſta, atque ad uerbum expreſſa conſpiciuntur, ut etiam ſi ille ad nos redeat, nec aliter ſenſurus, neque loquuturus, neque diligentiorem alium, clariorem ue interpretem optaturus illis uideatur, qui ſummam eius humanitatem, ſermonum puritatem, incomparabilem uariarum rerum ſciẽtiam, ſingularem in medendo dexteritatem, necnon longam, atq;

excultam experientiam: quemadmodum ego, familiariter, intimeq; cognouerunt. Quocirca non poſſum non magnopere inſignem animi tui liberalitatem commendare: qui ea oĩa, quæ habes Falloppij ſcripta, typis mandare decreuiſti: ita enim non ſolum quorundam petulantiam, qui de excellentiſſimo uiro minus rectè ſentiunt, duriusq; obtrectare non deſiſtunt, retundes; ſed ingratos quoque eorum omnium conatus planè diſſolues, qui non nullis indignis certè ſub Falloppij nomine editis libellis, ſolidam, atq; ueram laudem (temere ne, an doloſè ignoro) caſtiſſimis illius manibus eripere tentarunt. Perge igitur mi Andrea, de arte noſtra, deq; communi præceptore benemereri: & ſicuti hunc de balneis, ac foſsilibus noua ſimul, ac profunda doctrina refertum librum imprimendum curare iam deliberaſti; ita & totum illud diuiniſsimum de re chirurgica opus, ſiq; alia habes tradere non differas: ut tandem uiri docti æqui iudices eſſe ualeant, quàm egregia Falloppij merita ſupra omnem laudem extiterint. Vale, meq; ut facis, ama.

INDEX
TVM VERBORVM, TVM RERVM OMNIVM, MAGIS MEMORABILIVM, QVAE IN HOC TOTO LIBRO CONTINENTVR.

In hoc indice id ſcias lector oportet, quòd, a, primam, b, uerò ſecundam in ſingulis libri huius folijs paginam indicat.

ABORTVM prohibet aqua balnei de Agnano. folio 85.b
Acetum unde acceperit caliditatem. f.137.b
Acetū habet plures partes frigidas, quàm calidas. folio 141.b
Achman, uel Achiman quid Arabibus. f.154.a
Achmadium quid Chimiſtis. f.154.a
Acidum ſuccum miſceri cum aquis. folio 28.a
Aciditas in aquis thermalibus unde naſcatur. folio.28.a
Acidæ aquæ, lege Aquæ acidæ.
Aconitum epotum quò medicamentò ſupprimatur. f.140.a
Acria gignunt æruginem. fol.139.b
Acredo in aquis thermalibus exiſtens unde naſcatur. f.28.a
Adamante nihil eſt frigidius: & quo modo conſeruetur. f.106.b
Aegyptiacum unguentum unde habeat, quòd in ſuperficie ſit unius coloris, in ima autem parte alterius. f.137.a
Aenaria inſula f.39.b
Aerem reperitri in locis ſubterraneis. f.21.b
Aer gignitur continuè ex aqua agitata, & rarefacta. f.106.b
Aeroſas, uel ærarius lapis quid Plinio. f.125.a
Aeris metallum, quid Plinio. f.125.a
Aeris ſcoria, lege Scoria æris.
Aeris flos, lege flos æris.
Aerugo æris, & Flos æris officinarum unum, & idem ſunt. f.132.b
Aerugo æris, quo modo generetur ſecundum Platonem. f.135.b
Aeruginem gigni per putrefactionem. f.115.b
Aerugo æris duplex. f.136.a
Aeruginis æris quę ſit materia. folio 136.a
Aerugo quo modo pręparetur a Germanis. f.136.a
Aerugo æris naturalis deſideratur. folio 136.b
Aerugo antiquitus uendebatur caro pretio. f.136.b
Aerugo cur ſit calidior, & ſiccior proprio metallo. f.127 b
Aeruginum uires. f.137.a
Aerugines quo mō ꝑparādæ. f. 137.a

Aeruginis æris uires. f.159.b
Aeruginis ferri generatio, natura, & facultas. f.139.b
Ærugo, lege etiam Rubigo.
Aerea medicamenta omnia erodunt. folio. 134.b
Aes an miſceatur cum aquis. f.28.b
Aes an inſit aquis, quo modo inueſtigandum, & cognoſcẽdum. f.37.a
Aes quo modo reddatur fragile, ac ſi eſſet uitrum, & quo modo iterum ductile. f.112.a
Aes luteum, ſeu Orichalcum fuiſſe notum antiquis, & eſſe ſpecie metalli non per ſe diſtinctam, & foſſilem, ſed prorſus factitiũ. f.126.a
Aes luteum, uel ſubluteum quo medicamento inficiatur tali colore, ſcilicet aureo. f.125.b
Aes uſtum quid ſit. f.131.a
Aes uſtum duplex habetur in officinis. f.131.a
Aes uſtum quo modo fiat. f.131.b
Aeris uſti uires. f.132.a
Aeris uſti electio. f.132.a
Aeris fodinæ plures in Germania. folio. 89.a
Afhdegi quid Arabibus f.152.a
Agaricus cur, ſtatim cum guſtatur, ſit dulcis, mox amareſcat. f.116.a
Agens naturale quando agat ultra gradum proprium: & quando non. f.8.a
Agricolę opinio de cauſa perpetuò conſeruante ignem ſubterraneũ. folio. 14.a
Agricolę opinio de loco ignis calefacientis thermales aquas cur non ſit probanda. f.14.b.19.a
Agricolæ opinio de modo, quo aquę incaleſcunt. f.19.a
Aitruad quid Arabibus. f.154.a
Alabandicus lapis, lege lapis Alabandicus.
Alabaſtrum, & lapis Onychites ſunt idem. f.127.a
Album quid Chimiſtis. f.152.a
Album Hiſpanicum quid Chimiſtis. folio. 152.a
Albula aqua. f.39.b
Alimentum ignis ſubterranei quid ſit, ſecundum Ariſtotelem. f.15.b
Alimentum ignis ſubterranei quid ſit, ſecundum Agricolam. f.14.a.15
Alimentum noſtri ignis eſt uel ſubſtantia pinguis, uel rara, & ſicca. folio. 14.a
Aliſſon fons utilis eſt contra morſus canis rabidi. f.39.b
Alumen utrum ſit cauſa conſeruans ignem ſubterraneum. f.13.b
Alumen nihil habet pinguedinis. folio. 14.a
Alumen eſt ſubſtantia lapidoſa, terreaq́ue, & non inflammatur, aduerſus Vitruuium. f.14.a
Alumen liquidum eſt de genere ſuccorum liquidorum: alumen uerò rotundum, ſeu ſciſſile, eſt de genere ſucci concreti. f.25.b.
Aluminis ſpecies plures. f.27.b
Alumen ſciſſile concreſcit circa balneum Puteolanum. f.27.b.33.a
Aluminis ſuccus purus, & aliquantulum exuſtus ſi miſceatur aquis, reddit eas acres, uel acidas. folio. 28.a
Aluminis notæ. f.36.b
Alumen eliquatur, & à calido, & ab humido. f.36.b
Aluminis nihil ineſſe in balneo Aponenſi, contra Sauonarolam. folio. 69.b
Alumen quare non poſſit eſſe pabulum ignis ſubterranei. f.14.a
Alumen ſciſſile quid ſit. f.77.a
Aluminis nihil ineſſe in balneis Patauinis, contra multorum opinionem. f.74.a
Aluminoſæ aquę plures reperiuntur, & ubi. f.27.b
Aluminoſæ aquę an habeant hanc, uel illam aluminis ſpeciem, cur difficile ſit cognoſcere. f.27.b
Aluminoſæ aquæ ſigna, & effectus. folio. 31 b

Aluminoſæ aquæ ſunt aptæ ad potum, & maximè conferunt in ſputo ſanguinis, atque in aliis affectibus. fo.45.a
Aluminoſa aqua calefacit. folio 47.b
Alum ſeu galirozaz quid Arabibus. folio 152.a
Aluum ſubducit ualde aqua Montis catini. fo.82.b
Alui ſuppreſsioni quo modo ſit occurrendum.
Amara aqua in Ponto. fo.29.b
Amaritudo magna in aquis thermalibus quid indicet. fo.29.b
Amion, lege Minium.
Amphitane quid ſit, & quę eius uis. folio 156.b
Andicadmia. fo.126.a
Andiſpodium Græcorum idem eſt, quod ſpodium Arabum. folio 128.b
Andiſpodium ſuccedit in locum ſpodii, & pompholygis ueræ, ſi deſiderarentur. fo.130.a
Animalia omnia cur dicta ſint fœtus terræ. fo.1.b
Animata omnia utrum, quando ſunt mortua, ſint grauiora, quàm quando uiuebant. fo.104.a
Animalia cur, dum mortua ſunt, uideantur grauiora, quàm quando uiuebant. fo.104.a
Annus bixeſtilis nó eſt opus naturę, ſed hominum. fo.48.b
Annus bixeſtilis à quo fuerit inſtitutus. fo.48.b
Annus quid ſit. fo.49.a
Annus bixeſtilis cur non habeat uim immutandi ea, quæ à natura inſtituta ſunt, contra uulgarium opinionem. fo.49.b
Anno bixeſtili an tutus ſit potus aquarum thermalium. fol.47.b
Animi defectui, orto ex uſu balnei, quo modo ſit occurrendum. folio 62.a
Annulus, qui ſeipſum mouere uideatur, quo modo paretur à præſtigiatoribus. fo.119.a 166.b
Antimonium, lege Stibium.
Antiqui cur uocarint terram nomine Veſtę, & ſub eodem etiam nomine ipſam coluerint. fo.1.a
Antiqui cur frigidè locuti fuerint de aquis thermalibus. folio 28.b
Antiqui an uſi fuerint aquis thermalibus per fotum, non conſtat. folio 41.a
Antiqui utrū uſi fuerint aquis thermalibus ad diluendum uinum. folio 46.a
Antiqui natabant in aquis etiā thermalibus actu frigidis. folio 60.a
Antiqui utebantur aquis thermalibus ad purganda corpora. folio 44.b
Antiquos uſos fuiſſe aquis thermalibus in potu, aduerſus nonnullos. folio 39.b
Antiquos uſos fuiſſe aquis thermalibus in inſeſsione, & pro ſtillicidio. fol.40.b
Antiqui & ipſi nouere ſuccum lapſideum. fo.97.a
Antiqui fuere negligentes in explicandis gradibus medicamentorū metallicorum. fo.127.b
Antiqui Gręci, & Latini non nouere ſpodium, & pompholygem naturalem. fo.128.b
Antiqui in conſtruendis nauibus utebantur clauis æreis. folio 134.a
Antiqui non nouere omnia genera plumbi. fo.142.a
Antrax lapis qualis. fo.164.b
Antrax lapis habet in ſe hydrargyrō. folio 167.b 168.a
Appetitus proſtrationi quomodo occurrendum. fo.62.a
Aponitana aqua deducebatur olim Patauium, & balneum conſtituebat publicum. fo.4.a 37.b

Aponitana aqua ſcatet feruentiſſima. f.7.b
Aponitana aqua in maximo nunc eſt uſu, fuitq; celebris etiam antiquitus. f.22.a
Aponitana aqua quem modum mixtionis habeat cum rebus aliis, quas in ſe continet. f.22.a
Aponitana aqua ſtatim cum eruperit, euomit calcarium lapidem. folio. 22.a
Aponitana aqua continet non ſolum lapidem calcarium, ſed etiam ſal; uerum cum illo eſt confuſa, cum ſale autem uerè commixta. f.22.a 27.a.26.b.
Aponitana aqua cur non ſit uerè mixta cum lapide calcario. f.23.a
Aponitana aqua cur ſit uerè mixta cũ ſale: cum lapide autẽ calcario confuſã. f.23 b
Aponitana aqua eſt ſulphurea impropriè. f.25.a
Aponitana aqua habet in ſe ſuccum lapideum. f.26.b
Aponitana aqua cur ſit mediocriter ſalſa. f.27.a
Aponitanam aquam habere in ſe ſal, & lapidem calcarium, unde eluceat. f.32.b.33.a
Aponitana aqua, dum calida eſt, ſapit ſulphur, & bitumen: refrigerata autem neutrum horum præſefert. fol.33.a
Aponitana aqua ad quos affectus conferat. f.45.b
Aponitana aqua in quo loco aſſumenda, an prope balneum, uel procul. f.50.b
Aponitani balnei hiſtoria. f.67.a
Aponitanum balneum unde aponon fuerit nominatum. f.68.a
Aponitanã aquam nihil aluminis in ſe habere, cõtra Savonarolã. f.69.b
Aponitanam aquã non habere calcem, contra Sauonarolam. f.69.b
Aponitam aquam eſſe ſulphuream, contra Ioannem de Dondis. f.70.a
Aponitana aqua cur refrigerata amittat uim ſulphuris. f.79.a
Aponitana aqua quam minerã habeat. f.76.a
Aponitana aqua eſt ſalſa a prædominio. fol.70 a
Aponitanæ aquæ natura, uſus, & uires. f.71.b
Aponitana aqua utrum conueniat iis, qui laborant morbo Gallico. folio 73.a
Aponitanum ſtillicidium, & Aponitana ſtufa quã uim habeant, & ad quos affectus conducant. f.72.a.b
Aponitanum balneum erat olim ueluti arbiter, ac iudex litium incolarum illius loci. f.67.b
Aponum cur celebre eſſet antiquitus. f.67.a.b
Aponitanum balneum, uel aqua, lege etiam Balneum Aponenſe, uel Aponitanum.
Aquariana aqua ſcatet actu frigida, & cur nõ duret multos annos integra. f.4.a.20.a.21.b.80.b.81.a
Aquariana aqua defertur in longinquas partes. f.4.b
Aquariana aqua eſt optimè mixta cũ rebus, quas in ſe continet. 4.b
Aquariana aqua cur erumpat actu frigida. f.20.a
Aquariana aqua quam mixtionem habeat cum rebus, quas continet. folio 21.b
Aquariana aqua cur minimam fere habeat ſalſedinem. fol.27.b
Aquariana aqua cur poſſit aſſumi in potũ, etiã procul a balneo. f.53.b
Aquarianæ aquæ natura, & uires. folio 81.a
Aquam eſſe in locis ſubterraneis. folio 2.b
Aqua agitata, & rarefacta abit in aerem. f.2.b
Aqua ut alte reſiliat, & aſcendat, quid agendum. f.5.a
Aquæ in campeſtribus locis, & planiciebus exiſtentes, cur non reſiliant

ſiant, fol.5.a

Aquarum reſilitionis cauſa eſt calor ſecundum quoſdam. f.5.a

Aqua omnis fit per ſublimationem. folio 5.b

Aquæ quomodo generentur, & ubi, folio 5.b

Aquarum quorundam reſilitio cur non ſit perpetua. f.5.b

Aquæ maris fluxus eſt magis impetuoſus, quàm fluxus aquę dulcis. folio 6.b

Aqua omnis ſuapte natura frigida eſt. f.11.b

Aquæ potabilis perfectio iudicatur ex puritate, & ſimplicitate. f.20.b

Aquea omnia neceſſariò concreſcũt à frigore. 120.a

Aqua quo modo ex uaſe aliquo extrahi facile poſſit, abſque quo uas moueatur, & aqua agitetur, turbetur ue. f.34.b

Aqua concreta non eſt grauior ſe ipſa non concreta. f.113.b

Aqua fluens per fiſtulas plumbeas quo modo generet dyſenteriam. folio 154.b.146.b

Aquæ thermales quomodo mediũ quodam modo locum teneant inter primum, & ſecundum ſubterraneorum genus. f.3.a

Aquæ thermales ratione mixtionis uariæ uarium, ac multiplicem in re medica uſum præſtant. f.3.a

Aquæ thermalis forma pendet quaſi à mixtione. f.3.a.20.b

Aquarum thermalium cognitio, & tractatio difficilis eſt admodum. folio 3.b

Aquæ thermales unde, & qua de cauſa uocatæ fuerint aquę balneorũ, uel balneares. f.4.a

Aquas thermales fuiſſe antiquitus in uſu ad conficienda balnea, etiam pro ſanis. f.4.a

Aquarum thermaliũ pręcipuus uſus quis ſit. fol.4.a

Aquę thermales cur à Gręcis uocatæ ſint θερμαὶ f.4.a.b

Aquæ thermales, fere omnes ſcatẽt calidæ: aliquot tamẽ frigidæ. f.4.a

Aquas thermales quæ actu frigidę ſcatent, in ſua origine eſſe feruentes. f.4.a.20.a

Aquę thermales cur appellatę ſint metallicæ. f.4.b

Aquæ thermales cur dictæ ſint medicatæ. f.4.b

Aquę ſcatẽtes actu calidæ, & potabiles, id eſt, dulces, ubi. f.58.a.4.b.10.b.20.b.21.a

Aquæ thermales quot appellationibus ſint donatæ. 4.b

Aquarum thermalium natura in quibus, & quot conſiſtat. f.4.b

Aquę thermales quibus, & quot notis dignoſcantur à non thermalibus. f.4.b

Aquarum thermalium uſus non eſt tutus ijs, qui integra fruuntur ſanitate. f.5.a

Aquæ thermales deſcẽdunt ex montibus. f.5.a

Aquę thermales cur ſint uel in montibus, uel non procul admodum à montibus. f.5.a

Aquæ thermales cur eodem ſemper tenore, eademq́; quantitate erumpant. f.5.b

Aquarum thermalium fluxus, & reſilitio cur rarò admodũ ceſſet. f.5.b

Aquæ thermales an habeant perennem fluxum. f.6.a

Aquarum thermalium fluxus, & reſilitio rarò ceſſat: dulcium uerò aquarum frequenter. f.6.b

Aquæ thermales cur aliquando non erumpant ex eodem loco. f.7.a

Aquas thermales omnes in ſuo principio eſſe frigidas. f.7.b.11.b

Aquas thermales non gigni calidas, ſed incaleſcere in cuniculis. f.7.b

Aquę thermales, utrum incaleſcant ratione radiorum Solis. f.7.b

Aquæ thermales cur ferè omnes ſcateant calidæ magis, uel minus: & an

ę an ſint tales in ſuo ortu, quales è terra erumpunt. f.3.a
Aquæ thermales ſunt ſemper æquè calidæ, ſiue æſtas, ſiue hyems, ſiue aliud anni tempus fuerit. f.8.a
Aquæ thermales utrum incaleſcant ratione uentorum. f.9.a
Aquæ thermales ſemper eodem modo, atque eodem tenore erumpunt. f.9.b
Aquæ thermales utrum incaleſcant ratione attritionis. f.9.b
Aquæ thermales utrum incaleſcant ex tranſitu ſupra calcem, & cinerem. f.9.b
Aquę thermales nunquid incaleſcant ratione ſulphuris. f.10.b
Aquæ thermales non omnes ſapiunt ſulphur, contra nonnullos. folio. 11.a
Aquæ thermales unde incaleſcant ſecundum Ariſtotelem. f.11.b
Aquæ thermales ſcatent feruentes, in locis etiam frigidiſsimis. 13.a.b
Aquas thermales incaleſcere ex igne exiſtente ſub cuniculis. folio. 15.a
Aquæ thermales iuxta antiquorum uulgarium opinionem incaleſcebant ex fulmine. f.15.b
Aquæ thermales cur non omnes ſapiant ſulphur, uel bitumen etiã ſi ignis, quo incaleſcunt, cõſeruetur ex ipſis. f.17.a
Aquæ thermales quomodo incaleſcant, an quia ignis ſit in eiſdem cuniculis, ubi & aqua, an ſub cuniculis. f.19.a
Aquæ thermales omnes incaleſcunt duobus modis. f.19.b
Aquarum thermalium cur aliæ ſcatent feruentiſsimę, aliæ mediocriter calidæ, aliæ tepidæ, aliæ fridæ. f.19.b
Aquæ thermales ſcatentes actu frigidę ubi. f.20.a
Aquæ thermales ſcatentes actu frigidæ cur durent diu integræ. folio. 20.a
Aquarum thermalium bonitas, & perfectio iudicatur ex mixtione, & multiplicitate rerum, quæ cum ipſis mixtæ ſunt, ita ut ea cenſeatur præſtantior, quæ mixta magis eſt, & plures in ſe res continet. 20.b
Aquæ ſcatentes calidę, & potabiles cur non ſint dicendæ thermales, ſeu medicatæ, niſi impropriè. folio. 20.b.21.a
Aquæ thermales ſunt tribus modis mixtæ. f.21.b
Aquarum thermalium cur aliquæ durent diu integræ: aliæ uerò contra citò corrumpantur. f.21.b
Aquarũ thermaliũ cur aliæ propriè, & uerè ſint cum rebus, quas continent, commixtæ: aliæ uerò confuſæ. f.22.b
Aquæ thermales excedunt naturam aquæ ſimplicis, id eſt potabilis, dulcis ue. f.24.a
Aquarum thermalium habentium in ſe ſuccos uenenoſos, tria ſunt genera, prout aliæ hanc, aliæ illam animalium ſpeciem enecant, uel nutriunt. f.25.b
Aquarum cur aliæ interimãt piſces tantum, aliæ homines tantum, alię aues tantum. f.26.b
Aquæ enecantes homines, piſces uerò alentes, ubi reperiantur. folio. 26.a
Aquarum cur aliquę interficiãt animalia. f.26.a
Aquæ habentes ſuccum lapideum ſunt hominibus utiles, non autẽ peſtiferæ, cõtra nonnullos. f.26.a
Aquæ habentes ſuccum lapideum copioſum ubi reperiantur. f.26.b
Aquarum aliæ habẽt lapidis ramenta, aliæ lapideum ſuccum, & quo modo hæ ab illis dignoſcantur. folio. 26.b
Aquarum thermalium cognitio cur ſit dubia. f.28.b

Aquarum

Aquarum thermaliũ quid unaquæq; in ſe habeat, quo modo cognoſcatur. f.30.31.32

Aquæ an habeant uera metalla, cur non cognoſcatur per primam uiã, excepta plumbea. f.32.a

Aquæ thermales nullũ aliud genus uaporum reperiunt haberee, preter ſulphureos, uel bituminoſos. folio 33.b

Aquarum thermalium diſſolutio, lege Diſſolutio.&c.

Aquarum thermalium uſus per fomentationem. f.41.a

Aquarum thermaliũ uſus ad parãdã cibaria, & ad diluendum uinum. folio. 41.a

Aquę thermales ſunt in uſu octo modis ad profligandos morbos. folio. 41.b

Aquarum thermalium potus quot,& quos uſus nobis prętet. f.41.b

Aquas thermales fuiſſe in uſu antiquitus, eſſeq; apud nos ad euacuanda corpora. f.42.a.44.b

Aquæ thermales frigefacientes ubi. folio. 42.a.58.b

Aquæ thermales utrum poſsint refrigerare. f.42.a

Aquarum thermalium quænam per ſe, & quæ per accidens dicantur refrigerare. f.42.a b

Aquarum thermalium omnes ferè habent uim ſiccandi. f.42.b.58.a

Aquas thermales non agere a tota ſubſtãtia, aduerſus quoſdã. f.42.b

Aquarum thermaliũ potus quibus, & quot corporis partibus proſit: & an oĩbus, uel determinatis quibuſdam. f.43.a

Aquis thermalibus ad quos affectus profligãdos uterent antiqui. f.43.a

Aquarũ thermaliũ potus utrũ iuuet caput, & an utilis ſit ijs, qui laborãt ſputo ſanguinis, uel phtiſi, uel affectibus articulorum, uel uteri. f.43.b.44.a

Aquarum thermalium potus an utilis ſit mulieribus illis, quæ nõ poſſunt concipere: utilis dico, ita ut fertiles eas reddat. f.44.a

Aquarũ thermaliũ, quæ aptæ, & quæ ineptæ ſint ad potum. f.44.a

Aquæ thermales ſunt maximum medicamentũ & multi momẽti. f.45.b

Aquarum thermaliũ potus an conueniat pueris, & ſenibus. f.45.b.46.a

Aquarũ thermalium potus nunquid conueniat laborantibus morbo Gallico. f.46.a

Aquarum thermalium potus an conueniat febricitantibus. f.46.b

Aqua thermalis in Cotiſcolijs. f.39.b

Aquæ thermales quo anni tempore exhibendæ. f.47.a.b

Aquæ thermales refrigerantes in quo loco ſint exhibendæ, & quo tempore. f.47.b

Aquarum thermalium potus utrum ſit tutus anno bixeſtili. f.47.b

Aquarũ thermaliũ potus utrũ ſit tutus annis alijs omnibus, excepto bixeſtili. f.49.b

Aquarũ thermaliũ potus utrũ ſit tutus, quãdo graſſatur peſtis. f.50.b

Aquæ thermales in quo loco ſint aſſumendæ in potum, an prope balneum, uel procul. f.50.b

Aquæ thermales quo modo aſſumendę. f.51.a

Aquã thermalẽ anteq̃ æger bibat, cur debeat leuiter, ac parũ deambulare. f.51.a

Aqua thermalis cur nõ ſit tota cõtinuata ſerie bibẽda: nec cõfertim, unicoq; hauſtu, ſed ſenſim deglutienda f.51.b

Aqua thermalis utrũ cõtinuatis, interpollatis ue diebus ſit aſſumenda. f.52.b

Aquę thermalis quantitas aſſumenda. f.53.b

Aqua thermalis continens calculos, ubi. f.29 b.28.a

Aquarũ thermaliũ quæ nã ſuperiori ætate eſſent magis in uſu. f.52.b

Aquæ

Aquæ thermales quales aſſumendæ, an frigidæ actu, uel calidæ. f.53.b
Aquarum thermalium quænam procul à balneo, & quæ ad balneum ipſum, ſint aſſumendę. f.53.b
Aquæ thermali aſſumendæ in potum an aliquid ſit commiſcendũ. folio 53.b
Aqua thermalis ut capiat iter ad renes, quid agendum. f.54.a
Aqua thermalis ut capiat iter ad inteſtina, quid agendum. f.54.a
Aqua thermalis ut capiat iter ad inteſtina, quid agendum. f.54.a
Aquæ thermales quot diebus in potum ſint aſſumendæ. f.54.a
Aquæ thermalis uomitioni quo modo ſit occurrendum. f.54.b
Aquę retentioni quo modo occurrendum. f.54.b
Aqua an retenta ſit in hypochondriis, & in inteſtinis, an in toto ambitu, quo modo dignoſcatur: & qua ratione educenda. f.54.b.55.a
Aqua cur in inteſtinis, & hypochondrijs aliquando retineatur. f.55.a
Aquæ ſcatentes calidæ, quæ tamen nõ ſint medicatę, utrum dari poſſint, & reperiri. f.55.a
Aquarum thermalium quæ aptę, & quæ ineptę ſint pro balneis. f.60.a
Aquæ thermales actu frigidæ in quibus, & quot caſibus ſint in uſu pro balneo. f.60.a
Aquę thermales pro balneis quales eſſe debeant, an actu frigidæ, uel calidæ. f.60.a
Aquæ thermales cur receptæ fuerint in uſum ſtillicidij: & quæ nã ſint pro ſtillicidijs aptæ, & quæ ineptę. f.63.b
Aquarum thermalium ſapor, & odor eſt ita uarius, ut certi nihil indicet. f.37.b
Aquæ thermales quot modis fuerint in uſu apud ueteres, ſintq; apud nos. f.37.b.39.b
Aquæ thermales antiquitus erant in frequenti uſu ad abluenda corpora. f.37.b
Aquarum thermalium uſus in re medica unde habuerit occaſionem, atque originem. f.38.a
Aquæ thermalis apud Cynethenſes in uſu olim contra morſum rabidi canis. f.39.b
Aquæ thermales cur ſint potius medicamentum empiricum, quàm rationale. f.38.a.39.a
Aquę thermales ſunt ueluti ſacra anchora recentiorum. f.39.a
Aquis thermalibus cur parum crederet, & fideret Galenus. f.39.b
Aquas thermales fuiſſe in uſu apud antiquos in potum, aduerſus nonnullos. f.39.b
Aquas thermales fuiſſe in uſu apud ueteres in inſeſſione. f.40.b
Aquas thermales fuiſſe antiquitus in uſu pro ſtillicidio. f.40.b
Aqua an habeat multos uapores ſulphureos, unde cognoſci poſſit. folio 80.a
Aqua ſcatens feruentiſſima, & nihil tamen ſulphuris in ſe habens, ubi reperiatur, & ſit. f.82.a
Aquæ medicatæ, lege Aquæ thermales.
Aquæ metallicę, lege Aquę thermales.
Aqua Aponitana, lege Aponitana aqua.
Aqua Aquariana, lege Aquariana &c.
Aqua Calderiana, lege Calderiana &c.
Aquæ Patauinæ, lege Balnea Patauina.
Aqua Villenſis, lege Villenſis aqua.
Aquæ ſulphureæ, lege Sulphureæ aquę.
Aquæ calchantoſę, ſeu habentes uitriolum, lege Calchantoſæ aquę.
Aquæ acidæ, & acres plures reperiuntur, & ubi. f.28.a
Aquarum acidarum plures ſunt differentię.

ferentiæ. f.28.a
Aquæ acidæ propè Romam, & in regione Catorum. f.28.a
Aqua acida in Germania hominibus utilis, auibus autem pernicioſa. fol. 26.a
Aqua balnei inſulæ Cydoneæ cur non flueret perpetuò, ſed uere tantum. f.6.a.b.7.a
Aqua balnei Montisfalconis unde habeat fluxum, & refluxum: & cur non reſiliat perpetuò. f.6.b
Aqua balnei ſancti Ioannis de Corſena ſcatet calida, & potabilis. folio 81.b.10.b.19.a.21.a.58.a
Aqua ſcatens calida, & potabilis in agro Piſano. f.10.b.21.a
Aqua balnei de Corneto ſcatet calida, & potabilis. f.20.b.21.a
Aquæ ſcatentes calidæ, & dulces in Magneſia. f.10.b.21.a
Aqua Camenaria, & aqua Martia pro ſuauiſſimis olim habebantur Romæ. f.10.b
Aquæ balnei ſancti Bartholomei eſt bituminoſa. f.24.b
Aqua fonticuli ſancti Bartholomei frigida eſt, quando in illum alueolum fluit: ſed incaleſcit inibi. folio. 15.a.19.a
Aqua Geſtanæ ſcatebant calidæ, & dulces. f.20.b
Aquæ balnei de Agnano frigefacit. folio 58.b.
Aquæ balnei de Agnano cur erumpat frigida. f.20.a
Aqua balnei de Agnano uires, & natura. fol.60.a.83.a
Aqua Virginis Mótis Orthoni cur duret diu integra. f.21.b
Aqua Virginis quomodo ſit mixta cum rebus, quas in ſe continet folio 21.b
Aqua Virginis ignota fuit medicis ſuperioris ætatis: ſed à Friſimelico, & Belacato fuit cognita, & in uſum poſita. f.73.b
Aqua Virginis natura, & uires. folio 73.b.42.b
Aqua Virginis cur ſit melior, ac tutior aqua Calderiana. f.73.b
Aqua Virginis ad quos affectus faciat. fol.74.a
Aqua Montis Orthoni eſt tota argilloſa. f.30.a
Aquę balnei Montis Orthoni natura, & uires. fol.73.
Aqua fonticuli ſancti Petri, cur duret diu integra. f.21.b
Aqua balnei magni ſancti Petri quo modo ſit mixta cum rebus, quas continet. fol.22.a
Aqua ſancti Petri euomit, cum primum eruperit, ramenta cuiuſdam rubricæ. f.22.
Aquæ magni balnei ſancti Petri, quæ ſit minera. f.22.a
Aquam magni balnei ſancti Petri, non habere æs, contra Montagnanam, & Patauinos quoſdam medicos. f.29.a
Aqua balnei ſancti Petri habet in ſe terram luteam, quæ æmulatur ochram: ochra tamen non eſt. folio 30.a
Aquam balnei ſancti Petri habere rubricam, unde innoteſcat. f.33.a
Aqua balnei de Corſena, quomodo ſit mixta cum rebus, quas continet. f.22.a
Aqua balnei de Corſena continet in ſe raměta marmoris, quę euomit, ſtatim cũ eruperit. f.22.a
Aqua balnei de Corſena habet ſal gemmeum. f.27.b
Aqua balnei de Corſena habet in ſe lapideum ſuccum. f.26.b
Aqua balnei de Corſena eſt confuſa cum lapidum ramentis, quæ in ſe continet. f.27.a
Aquam balnei de Corſena habere in ſe marmor, & nitrum, unde innoteſcat. f.32.b
Aquas ſcatentes propè Rancolanum caſtellum habere in ſe ſuccum lapideũ, unde eluceſcat. 22.b.26.b

Aqua

Aqua Laconum in agro Volaterrano cur,licet feruens ſcateat, non ſit tamen uerè cum ſulphure mixta, ſed confuſa. f.23.b
Aqua Laconum euomit ſulphur copioſum. f.23.b
Aqua habens uapores uenenoſos, quo modo cognoſcatur. f.30.b
Aquæ uenenatæ ubi. f.24.b.26.a
Aqua enecans piſces tantum ubi. folio. 26.a
Aqua cuiuſdam lacus in Germania qua ratione ſtatis quibuſdam temporibus enecet piſces. f.24.b
Aqua enecans homines, & non piſces. f.26.a
Aqua bituminoſis uaporibus referta ubi. f.24.b
Aqua arripiens flammam ubi. f.24.b
Aquæ habentes ſuccum bituminoſum ubi. f.27.a
Aquæ bituminoſæ ſigna, & effectus. folio. 31.a
Aquæ tranſeuntes per uenam bituminis ſicci ſunt aptæ ad potum, & antiquitus exhibebátur ad purganda corpora. f.44.b
Aquæ habentes bitumen liquidum, & præcipue naphtam,cur ſint ineptę ad potum. f.44.b
Aqua Elſæ fluuij habet ſuccum lapideum. f.26.b
Aqua balnei ad morbum in agro Volaterrano ſcatet ſucco calcanthi. folio. 26.b.27.b
Aquam balnei ad morbum habere calchantum,& ſulphur,unde innoteſcat. f.32 b
Aquæ calchantoſæ, lege etiam calchantoſæ aquæ.
Aquarum ſalſarum cur aliæ magis, aliæ minus ſalſæ ſint. f.27.a.b
Aqua Montiscatini, & quorundam balneorum agri Volaterrani cur ſit admodum ſalſa. f.27.a
Aquæ habentis ſal ſigna, & effectus. folio. 31.a.
Aqua Montiſcatini eſt optima ad dyſenteriam. f.46.a
Aqua Montiſcatini, & pręſertim illa Tectutij,maximè ſoluit uentrem. folio. 54.a
Aquæ Montiſcatini natura, & facultas. f.82.b
Aquæ nitroſæ ubi. f.27.b
Aquarum nitroſarum cur aliæ ſint magis nitroſę, & acres: alię uerò minus. f.27.b
Aquæ Puteolanæ in Apulia cur ſint maximè nitroſæ. f.27.b
Aquam balnei Puteolani habere alumen ſciſſile,unde innoteſcat. f.33.a
Aquæ balnei Puteolani eſt ſulphurea. f.29.b
Aquę nitroſæ ſigna, & effectus. folio. 31.b
Aquæ nitroſæ, & ſalſæ cur ſint aptiſſimæ ad potum. f.45.b
Aquæ nitroſæ in uſu fuerunt olim ad aluum ſubducendā: & ad ſtrumas comminuendas. f.40.a
Aqua balnei ſancti Michaelis in agro Lucenſi habet ſuccum aluminoſum. f.27.b
Aquæ ferreę utrum reperiantur. folio 29.a
Aquæ ferreæ ubi ſint ſecundū quoſdam. f.29.a
Aquę ferreę optimę pro affectibus renum,& ueſicę. f.29.a
Aquæ ferreę an ſint aptę ad potum: & quę ſint ipſarum uires. f.45.a
Aqua ferrea in Tuſcia. f.40.a
Aqua habens aurū utrum ſit apta ad potum. f.45.a
Aqua habens aurum utrum detur: & ſi detur,ubi ſit. f.28.a
Aquę habentis aurum ſigna. f.32.a.b
Aquę argenteę utrum reperiantur. folio. 28.b
Aquę argenteę an aptę ſint ad potum. f.45.a
Aquæ habentes ęs ubi ſecundum quoſdam. f.28.b.29.a
Aquę ęreę utrū aptę ad potū. f.45.a
Aqua balnei Auignonis in agro Seneuſi

nenſi habet æs ſecundum quoſdam. f.29.a
Aquam balnei Rubri in agro Coſſe nę non habere ęs, contra nonnullos. f.29.a
Aquę habétes ęs, & cuprum in Germania. f.29.a
Aquę ſulphureę plures habentur, & ubi. f.29.b
Aquarum ſulphurearum tres ſunt differentiæ. f.29.b.
Aquę habentes uapores ſulphureos ſunt duum generum. f.29.b
Aqua an habeat hoc,uel illud genus uaporum ſulphureorum,quo modo dignoſcatur. f.29.b
Aquę ſulphureæ,lege etiam Sulphureæ aquę.
Aqua habens plumbum, uel ſtánum, utrum reperiatur. f.29.a
Aqua plumbea in Germania. f.29.a
Aquę plumbeę proprium eſt ſanare cancrum,& ſcirrhum inueteratū. folio. 32.a.44.b
Aquæ plumbeæ ubi: & cur ineptę ſint ad potum. f.44.a
Aquę habentes argentum uiuum, utrum reperiantur. f.29.a
Aqua balnei Viterbienſis eſt ſulphurea. f.29.b
Aqua habens ſandaracham eſt maximè amara. f.29.b
Aqua amariſsima in Ponto. f.29.b
Aquæ habétes marmor. f.29.b.42.b.77.a
Aquę marmoreę an ſint aptæ ad potum. f.45.a
Aquæ habentes camphoram utrum reperiantur. f.30.a
Aquę gypſeę ubi. f.30.a.44.b
Aquę gypſeę ſigna unde ſumantur ſecundum quoſdam. f.32.a
Aquę gypſeæ cur ineptę ſint ad potum. f.44.b
Aqua Mōtis Orthoni habet gypſum ita copioſum, ut non ſit tuta in potu. f.30.a.44.b
Aquæ habentes ſtibium,& chryſocollam deſiderantur. f.32.a
Aquę habentis ochram ſigna. folio. 32.b
Aquę habentis rubricam ſigna. folio. 32.b
Aquę diſſolutio, lege Diſſolutio aquæ.
Aquæ de Bora in agro Florentino refrigerant ratione marmoris. folio. 42.b
Aqua Boræ frigefacit,ideo exhibenda eſt tempore anni calidiſſimo. folio. 47.b
Aqua Pinnæ Veſtinæ utebantur antiqui ad diſcutiendas ſtrumas. folio. 43.a.40.a
Aqua Pinnæ Veſtinæ utebantur veteres ad purganda etiam corpora. f.40.a
Aqua Tuſcia. f.40.a
Aqua ueſicatoria ubi. f.40.a
Aquæ ueſicatoriæ unde ita ſint uocatæ, & quam habeant facultatē. folio. 43.a
Aqua Brandulæ refrigeratur per ſe. folio 42.b
Aqua Brandulę frigefacit: ideo exhibenda eſt canicularibus diebus. folio. 47.b
Aqua Brandulæ erat in magno uſu pro potu ætate ſuperiori. f.52.b
Aquæ Brandulæ ſcatet frigida,limpidaq;,& eſt ſubſalſa, bobusq; gratiſſima. f.38.b
Aqua Brandulę conferre ad mictum ſanguis, & ad alios renum, ac ueſicæ affectus: atque unde ſua hæc uis innotuerit, & quo modo. folio. 38.b
Aqua balnei de Aquis cur aliquot annis reddatur inepta ad potum. folio. 49.b.50.b
Aqua balnei de Aquis ſcatet calidá, ac dulcis. f.58.a.83.b
Aquæ balnei de aquis natura, & uis. f.83.b.
Aquæ balnei Reginę natura, & uires. f.83.a

Aquæ

Aquæ extractæ ex floribus, & ſiliquis fabarum recentibus facultas. f.56.b
Aqua da partire, uel erodēs.f.169.a
Aqua uitis, uel ardens, uel argētea quid. f.116.a
Arbores ad quam altitudinem iaciāt ſuas radices ſub terra. f.8.b.13.b
Arbores ictæ fulminæ cur ſapiant ſulphur. f.11.a
Arbores quo modolapideſcāt.f.97.b
Ardori urinæ excitato ex potu aquarum thermalium, quomodo occurrendum. f.56.b
Ardori uiſcerum, & totius corporis orto ex uſu balnei,quo modo occurrendum. f.61.b
Arena Padi fluuij habet multa auri ramenta. f.28.b
Arena habet ut plurimum admixtū uitrum. f.91.b
Argentum an miſceatur cum aquis. folio. 28.b
Argenti fodina in agro Vincentino. folio. 28.b
Argenteæ aquæ, lege Aquæ argenteæ.
Argentum an inſit aquis, quo modo inueſtigandum, & cognoſcendum. f.37.a
Argentum, & æs concreſcunt capillorum modo, non ſecus ac ſitus in putrido pomo. f.114.b
Argentum purum non contrahit rubiginem. f.115.b
Argenti fodinæ ubi. 151.a
Argenti ſpuma, lege Litargyrium.
Argenti ſcoria, lege Scoria argenti.
Argentum uiuū miſcetur cum aquis, & reddit eas aliquando ueneno-ſas. f.29.a
Argentum uiuum non eſſe metallū, contra Agricolam. f.111.a.b
Argentum uiuum eſt ueluti compages ſpirituum, ita ut igne actum ilicò euaneſcat. f.19.a
Argentum uiuum non eſſe humidū aqueum. f.120.a
Argentum uiuum quare nōn congeletur. f.120.a.171.a
Argentum uiuum eſſe aereum à prędominio. f.120.a
Argentum uiuū, & hydrargyron idē ſunt, contra Pliniū. f.120.b.167.a
Argenti uiui effectus quinam ſint, & quales ſecundū quoſdam. f.120.b
Argentum uiuum, & ſulphur utrum ſint materia metallorum. f.118.b
Argentum uiuum eſt unius tantum generis. f.121.a
Argentum uiuum, quod à Chimiſtis ponitur pro materia metallorum, quid ſit. 122.a
Argentum uiuum eſt ſpiritus aereus. folio. 121.a
Argentum uiuum hæret metallis, & ab ipſis attrahitur ratione occultæ proprietatis. f.123.a
Argentum uiuum fugit ferrum, niſi ferrum fuerit prę paratum.f.123.a
Argentum uiuum unde extrahatur. folio. 164.b.167.b
Argentum uiuum cur a Chimiſtis uocetur Mercurius. f.167.a
Argentum uiuum quid ſit. f.167.a
Argentum uiuum cur non ſit uerè metallum. f.167.a
Argentum uiuum unde ſit ita nominatum. f.166.b
Argentum liquidum quid Ariſtoteli. folio. 167.a
Argentum uiuum eſt foſſile. f.167.b
Argentum uiuum factitium nullum datur, etſi aliter exiſtimarit Galenus. f.167.b
Argentum uiuum quotuplex, & quo modo educatur ex proprio metallo,lapide ue. f.167.b
Argentum uiuum unde deferatur ad nos. f.168.a
Argenti uiui uſus multiplex, ac uarius. f.168.b
Argentum uiuum non erodit,contra Dioſcoridem. f.169.b
Argentum uiuum currit ad aurum. folio. 170.a

Argentum uiuum an calefaciat, uel frigefaciat, uel humectet, uel ſiccet. fo.170.a
Argentum uiuum, qua ui educat copioſam humiditatem per os. folio 172.a.b
Argentum uiuum aduerſatur humanæ naturæ, & deſtruendo ſpiritus parit uarios affectus. 172.a
Argentum uiuum deſtruit non ſolum naturam humanam, ſed etiam metallorum. 172.b
Argentum uiuum utrum poſsit tutò, per os exhiberi. fo.169.b
Argenti uiui effectus. fo.173.a
Argentum uiuum unde habeat uim calefacientem, & ſiccantem. folio 173.a
Argentum uiuum, dũ tractatur, cur non humectet. fo.173.a
Argentum uiuum non habere maximam mixtionem. fo.173.a
Argentum uiuum uulgi, & argentum uiuum philoſophorum, ſunt commentum chimiſtarum. fo.168.a
Argentum ſublimatum ex quanam materia fiat, & quo modo: & cur ita uocetur. fo.168.b
Argenti ſublimati natura, & uis. folio 168.b
Argentum ſublimatum eſt cauſticum cauſticorum. fo. 168.b
Argento ſublimato nihil datur calidius, igne excepto. 171.b
Ariſtotelis opinio de cauſa calefaciẽte aquas thermales. fo.11.b
Ariſtotelis opinio de cauſa conſeruante ignem ſubterraneum. f.15.b
Ariſtoteles in problematibus conſueuit poſt cauſam naturalem afferre etiam aliquam communẽ, & uulgatam. fo.15.b
Ariſtotelis opinio de ortu ignis ſubterranei. fo.18.a
Ariſtotelis opinio de cauſa, cur aliquæ aquæ thermales erumpãt frigidę & utrum admittenda. f.20.a
Ariſtotelis, & Platonis opinio de cauſa effectiua lapidum. fo.106.b
Arma quo modo præſeruanda à rubigine. fo.136.a
Armenij, uel Armenici hiſtoria. folio 158.b
Armenij notę, & uires. fo.160.a
Armenium educit melancholicũ ſuccum, & qua doſi exhibendum. folio 160.a
Armenium utrum fuerit notum antiquis. fo.166.b
Armutheus lapis quid Nichepſo. folio 159.b
Ars non facit aurum. fo 123.b
Archimia quando incęperit. f.124.a
Arſenicum quo modo reddat æs fragile, borax autem ductile. folio 113.a
Arſenicum quid Chimiſtis. fo.121.a
Arſenicum rubrum quid ſit. folio 153.b
Articulorum affectibus utrum conferat potus aquarum thermalium. folio 43.b
Articulorũ affectibus, quid cõferat: folio 72.b 73.b 65.b
Articulorum laxitatem, & imbecillitatem quid remoueat. folio.74.b 75.b
Artuum duritiem, & rigiditatẽ quid tollat. 75.b 78.b
Articuli uidentur eſſe propria lapidũ officina. fo.108.a
Aſirengi quid Arabibus. 153.b
Aſpalthum idem eſt, quod bitumen, contra Patauinum quendam medicum. fo.78.a
Aſthmatibus quid conferat. fo.72.a
Aſtrictio in aquis thermalibus unde naſcatur. fo.31 b
Atramentum Indicum, lege Indicum.
Attritio utrum ſit cauſa calefaciens aquas thermales. fo.9.b
Auripigmentum miſceri cum aquis. folio 19.b
Auripigmentum eſt de genere metallorum mediorum. fo.29.b

Aurum non domatur igne. f.28.a
Aurum non miſcetur propriè cum aquis. f.28.a
Auri ramenta plura reperiuntur in arena Padi fluuii. f.28.b
Aurum quare non commiſceatur aquis. f.32.a
Aurum in propria uena habet colorem nigrum, & quandoque argillæ. fo.32.a
Aurum non ſuperatur à calore naturali, nec etiam ab igneo. f.32.a
Aureæ aquæ, lege Aquæ habentes aurum.
Aurum an inſit aquis, quo modo inquirendum, & cognoſcendum. folio 37.a
Aurum concreſcit in Pannoniæ planiciebus, ac pratis. f.114.b
Auri humiditas non poteſt diſſolui. folio 115.b 121.a
Aurum habet perfectam mixtionem. folio 117.a
Aurum non fit ab arte. f.123.b
Aurum cur aliquādo educatur ex argento, & ex aliis metallis. folio 123.b
Aurum cur non patiatur rubiginem. folio. 135.b
Aurum non putreſcit, nec corrumpitur ab igne. f.135.b
Aurum cur non faciat ſquamam. folio 138.b
Aurum attrahitur à chryſocolla lapide pretioſo. f.156.b
Aurum quo medicamento agglutinetur. fo.156.b
Aurum argentarium quid ſit. folio 157.a
Aurum cur non poſſit diſſolui. folio 113.b
Auctores, qui de aquis medicatis ſcriпſere, cur ferè omnes hallucinati fuerint, & unde acceperint occaſionem errandi. f.34.a 38.a
Azurium ultramarinum, quid pictoribus: & unde fuerit ita uocatum. folio 157.b 161.a

B

Balneum publicum erat olim Patauii ex Aponitana aqua illuc deducta conſtitutum. f.4.a 37.b
Balnea medicata cur ſint, uel in montibus, uel non admodum procul à montibus. f.5.a
Balneorum fluxus, & reſilitio cur rariſſimè ceſſet. f.5.a
Balnea calida cur dicta ſint ſacra. folio 15.b
Balneorum medicatorum cur frigidè meminerint antiqui, licet & ipſi plura haberent. f.28.b
Balneorum canales, & loca illa omnia cur rectè ſint, & diligenter inſpicienda, antequam aqua diſſoluatur. f.32.b
Balneorum ſolia utrum debeant eſſe detecta, uel tecta. f.59.a
Balnea publica ad delitias fiebāt antiquitus ex aquis etiam medicatis. fo.37.b
Balneatio, lege infuſio, &c.
Balneum Villæ, lege Villenſis aqua.
Balnea Patauina habent minimam ferè ſalſedinē, excepto balneo Aponitano, quod eſt mediocriter ſalſum. f.27.a
Balneorum Patauinorum nullum eſt aluminoſum. f.27.b 74.a
Balneorum Patauinorum alia magis, alia minus diſtant à ſuo ortu: omnia tamen oriuntur ex montibus illis uicinis. f.7.b
Balneum Aponitanum ſcatet feruentiſſimum. f.7.b
Balneum Aponitanum continet ſuccum calcarium, quem euomit, ſtatim cum eruperit. f.21.a
Balneum Aponitanum qualē mixtionem habeat cum rebus, quas in ſe continet. f.21.a
Balneum Aponitanum habet in ſe lapidem calcarium, & ſal: ſed lapis

eſt

eſt confuſus cum ipſa aqua, ſal autem commixtum. folio. 26.b 27.a
Balneum Aponitanum habere ſal, unde conſtet. f.32.b
Balneum Aponitanum habere lapidem calcarium, unde eluceſcat. folio 33.a
Balnei Aponenſis aqua, dum calida eſt, ſapit ſulphur, & bitumen: refrigerata autem neutrum horum præſefert. f.33.a
Balneum Aponitanum erat olim ueluti arbiter, ac iudex incolarum illius loci. f.67.b
Balnei Aponitani hiſtoria. folio 67.a
Balneum Aponitanum cur eſſet celebre apud ueteres. f.67.a.b
Balneum Aponenſe cur Aponon fuerit uocatum. 68.a
Balneum Aponitanum, lege etiã Aponitana aqua.
Balneum magnum S. Petri qualem mixtionem habeat cũ rebus, quas in ſe continet. f 22.a
Balneum S. Petri habere in ſe rubricam quandam, quam excernit. folio 22.a
Balneum magnum S. Petri continet rubricam, & ſal: ſed rubrica eſt confuſa cum aqua, ſal autem uerè commixtum. f.22.a
Balneum S. Petri habere terram luteam ochræ ſimilem, quæ tamen non eſt ochra. f.30.a
Balneum S. Petri habere rubricam, unde conſtet. f.33.a
Balneum S. Petri non habere es, contra Montagnanam, & quoſdam Patauinos medicos. f.29.a
Balneum montis Groti eſt refertum gypſo, ita ut eius uſus non ſit tutus pro potu. f.30.a 44.b
Balneum S. Bartholomei cur ſit admodum celebre. f.66.a
Balneum S. Bartholomei S. Petri, Domus nouę, Montis Orthoni, & S. Helenæ, lege aqua &c.
Balneum Calderianum non eſſe mineræ ferreę. f.29.a
Balneum Calderianum habere rubricam, & non ferrum, contra nõ nullos. f.30.a
Balneum Calderianum non habere camphoram, contra quoſdam. folio 30.a
Balneum Calderianum habere rubricam, unde innoteſcat. f.33.a
Balneum Calderianum habere ferrum, unde collegerint aliqui, & malè. f.37.a
Balneum Calderianum, lege etiam Calderiana aqua.
Balneum S. Ioannis de Corſena ſcatet calidum, ac dulce. f.58.a 4.b 10.b 19.a 21.a
Balnei S. Ioannis de Corſena natura, & uis. f.81.b
Balneum de Corſena habet marmoreũ lapidẽ, quẽ euomit f.21.a 26.b
Balneum de Corſena habet in ſe ramenta lapidis, & illa quidem non uerè mixta cum aqua, ſed confuſa. folio. 27.a 29.b
Balneum de Corſena habet ſal gemmeum. f.27.a
Balneum de Corſena habere nitrum, & marmor, unde conſtet. f.32.b
Balnei de Corſena natura, & uires. folio 81.b
Balneum Montiſfalconis cur non ſit ita pulchrum, ac tanta aqua refertum, quanta erat antiquitus. folio 5.b 6.a
Balneo Montisfalconis quinam utantur. f.6.a
Balneum Montisfalconis unde habeat fluxum ac refluxum. f.6.b
Balneum Montisfalconis cur non reſiliat perpetuò. f.6.b
Balneum Montisfalconis unde oriatur. f.7.b
Balneum inſulæ Cydoneæ cur non fluat ſemper, ſed uerę tantum. folio. 6.a.b 7.a

Balneum de Corneto in agro Lucēſi ſcatet calidum, & potabile. folio 10.b 21.a
Balneum Trituli, uel Tribuli in Apulia. fo.10.a
Balnea ad morbum uocata in agro Volaterrano, habent ſulphur in ſe bulliens manifeſtè fo.15.b
Balneum ad morbū ſcatet ſucco calchanti. fo.26.b
Balneum ad morbum habere calchantum, & ſulphur, unde colligatur. fo.32.b
Balnei ad morbum quæſit natura, & facultas. fo.84.a
Balnea quædam in agro Volaterrano cur ſint admodū ſalſa. fo.27.a
Balnea illa Volaterrena, quę Lagoni dicūtur uulgò, ſunt ſulphurea. folio 29.b
Balneum de Agnano cur ſcateat frigidum. f.20.a
Balneum de Agnano habet marmor ſub forma ramentorum. fo.29.b
Balneum de Agnano refrigerat. folio 58.b
Balneo de Agnano quo modo utendum à mulieribus ad concipiendū. folio 60.a
Balneum de Agnano eſt optimum, ſecundum quoſdam, ad retinendum fœtum 29.b
Balnei de Agnano natura, & uires. folio 83.a
Balneum Montis catini cur ſit ualde ſalſum. f.27.a
Balnei Mōtis Catini natura, et facultas. fo.82.b
Balnea habentia ſuccum lapideum ubi. fo.26.b
Balneum Rancolani habet ſuccū lapideum cum aqua ipſa uerè mixtū. folio 26.b
Balnei Aquariani aquo cur minimā ferè habeat ſalſedinē. f.27.b
Balneum Aquarianum, lege Aquariana aqua.
Balneum Puteolanum cur ſit ualde nitroſum. fo.27.b
Balneum Puteolanū eſt ſulphureum. folio 29.b
Balneum Puteolanum habere alumen ſciſſile, unde innoteſcat. folio 33.a 27.b
Balneum S. Michaelis in agro Lucenſi habet ſuccū aluminoſum. f.27.b
Balnei S. Michaelis natura, & uires. folio 83.a
Balnea aluminoſa ubi. f.27.b
Balnea ſalſa ubi. fo.27.a.b
Balnea nitroſa ubi. f.27.a
Balnea calchantoſa ubi. f.17.b
Balnea calch atoſa, lege etiam Calchantoſa, &c.
Balnea acida ubi. f.28.a
Balnea acida, uel acria, lege Acida aqua.
Balneum ęgrotorum, ad morbū uulgò, in agro Volaterrano, habet ſuccum calchanti, aduerſus nōnullos. folio 27.b
Balneum, in quo ſit aurum, an detur. folio 28.a.b
Balneum quoddam Viterbienſe habet aurū, ſm Sauonarolam. f.28.a
Balnea Piperina in Germania habēt in ſe aurum, ſecundum quoſdam. folio 28.a
Balnea Fabaria habent aurum, ſecundum nonnullos. f.28.a
Balnea habentia argentum an dentur. f.28.b
Balnea habētia æs utrū dētur. f.28.b
Balneum Auinionis in agro Senenſi habet æs, ſecundum aliquos. f.29.a
Balneum S. Mariæ in Balneo, non habere æs, contra Sauonarolam, & Romandiolos. f.28.b
Balneum Rubrum in agro Corſenę non habere æs, aduerſus nonnullos. f.29.a
Balnea ferrea utrum reperiantur, & ubi ſint, ſecundum quoſdam. folio 29.a
Balneū habēs plumbū, & ſtānū utrū reperiatur. f.29.a

Bal-

Balneum plumbeum in Germania. folio 19.a
Balnea habentia argẽtum uiuũ utrũ dentur. f.29.a
Balnea ſulphurea ubi. f.29.b
Balneum Viterbienſe eſt ſulphureũ. folio 29.b
Balnea habentia marmor. f.29.b
Balnea Gypſea ubi. f.30.a
Balnea Eugeſta habent gypſum. folio 30.a
Balnea, in quibus ſit camphora, utrũ reperiantur. f.30.a
Balneum de Aquis cur quibuſdam annis ſit ineptum ad potum. folio 49.b 50.b
Balneum de Aquis ſcatet calidum, & dulce. f.51.a
Balnei de Aquis natura, & uires folio 83.a
Balneum de Aquis cur ſit admodum celebre. f.66.a
Balnei de Duciis natura, & uires. folio 82.a
Balnei Villenſis natura, & uires. folio 82.b
Balnei Villenſis, lege Villenſis aqua.
Balnei Reginæ natura, & uires. folio 83.a
Balnei Caſei coſti natura, & facultates. f.84.a
Balneorum Romandiolę natura, & uires. f.84.85
Balnei de Turri natura, & uires. folio 84.b
Balnei de Cialtronibus natura, & uires. f.84.b
Balneum, lege etiam Aqua.
Balnei Dominarum natura, & uires. folio 84.b
Baurach quid Arabibus. folio 158.a
Biacca quid uulgò. 152.a
Bilis uſus duplex. f.98.a
Biſue quid Germanis. f.142.b
Bituminoſæ aquæ ubi. f.27.a
Bituminoſi fontes in Baiano agro. folio 27.a
Bituminoſę aqua ſigna. f.31.a
Bituminoſæ aquę, lege Aquæ bituminoſæ.
Bituminoſus ſuccus, lege Succus bituminoſus.
Bituminoſi uapores plures in quibus aquis contineantur. folio 14.b
Bitumen facile accenditur, & copioſum eſt in locis ſubterraneis. folio 14.a
Bitumen cur ſecundum Agricolam ſit ponendum pro pabulo perpetuò conſeruante ignem ſubterraneum. f.14.a
Bitumen non ſolum ardere in aqua, ſed etiam nutriri ab aqua. folio 14.b
Bitumen ubi oriatur copioſum. folio 15.b 16.b
Bitumen, & ſulphur utrum ſint pabulum ſubterranei ignis. folio 16.a
Bitumen, & ſulphur continuè, & citò regenerantur in locis ſubterraneis. f.16.b
Bitumen, & ſulphur in locis ſubterraneis ſemper habent admixtam terram. f.17.b
Bitumen cur non poſſit cum aquis uerè miſceri. f.23.b 27.a
Bitumen, & aſpalthum idem ſunt, cõtra Patauinum quendam medicũ. folio 78.a
Bixeſtilis annus, lege Annus bixeſtilis.
Bolus Armena officinarum an ſit lapis Lazuli. f.159.a
Bolus Armena quid omnibus Græcis, uno excepto Dioſcoride. folio 159.a
Bolus, uel terra Armena annis ſuperioribus deſiderabatur. f.159.a
Boli Armenæ color qualis, & quæ uires. f.159.a
Bolus orientalis an ſit idem, quod terra ſigillata. f.175.a
Bolus Armena è ſpẽs rubricę. f.175 b

Bolus orientalis eſt ſpecies rubricę. folio 175.b
Borax quo modo reddat ęs ductile, arſenicum autem fragile. f.113.a
Borax agglutinat aurum. f.157.a
Borax officinarum utrum ſit idem, quod chryſocolla Græcorum. folio 158.a
Brandulæ aquę, lege Aqua Brandulę.
Bronzo, lege Obritum, uel Cuprum.
Bulbus uomitorius interimit homines, ciendo uiolentiſsimum uomitum. f.158.a

C

Cadmiæ erodentis ſuccus. f.26.b
Cadmia æquiuoca ē uox. f.125.a
Cadmia quotuplex: & quę uera, ac propria cadmia ſit, & quæ impropria. f.125.a
Cadmia argentaria quid ſit. f.125.b
Cadmia foſsilis quid Galeno. f.126.a
Cadmię foſsilis Galeni uires, & ubi habeatur copioſa. f.126.a
Cadmia terra quid ſexto Pompeio. folio 126.a
Cadmia foſsilis Galeni duplex. folio 126.a
Cadmia artificialis quid ſit, quo modo fiat, & ex quibus. f.126.b
Cadmia botrytis unde appellata, & quotuplex ſit. f.126.b
Cadmia onychitis, placodis, oſtracitis, & Zonitis. f.126.b 127.a
Cadmiæ electio. f.126.b
Cadmia Alexandrina, ex qua materia fiat. f.127.a
Cadmia onychitis unde uocata. folio 127.a
Cadmia onychitis deſideratur in noſtris officinis. f.127.a
Cadmię botrytidis, & oſtracitis cur non meminerit Galenus. folio 127.a
Cadmiam noſtram Alexādrinam eſſem eandem cum botrytide antiquorum. f.127.a
Cadmia quęlibet offendit dentes, cōtrā Dioſcoridem. 127.b
Cadmiæ uires, & præparandi modus. f.127.b 128.a
Cadmia quid propriè ſignificet. folio 128.b
Calor, lumen, & raritas ſe ſe mutuò conſequuntur. f.2.a 9.b. 18.a
Calor magnus efficit optimam mixtionem. f.4.b
Calor an ſit cauſa reſilitionis aquarum. f.5.a
Calorem cœleſtem non conſeruare ignem ſubterraneum, contra Don dum. f.13.a
Calor quo modo ſit cauſa mixtionis uarię. f.22.b
Calor eſt, qui uerè miſcet. f.23.a
Calor ſolus non poteſt optimā mixtionem facere: ſed requiritur & opportuna mora, & materia apta miſceri. f.23.a.b
Calor excitatus à ſole differt ſecundum Ariſtotelem à calore excitato ab igne ſubterraneo. f.12.a
Calor duplex in terræ ſuperficie. folio 12.a
Calamina quid. f.125.b
Calchantoſæ aquæ ubi; quam uim habeant, & an ſint uenenoſæ. folio 16.b 27.b.84.a
Calchantoſæ aquę an habeant hac, uel illam calchanti ſpeciem, cur difficile ſit cognoſcere. f.27.b
Calchantoſę aquæ ſigna, & effectus. folio 31.b
Calchanti ſuccum miſceri cū aquis. folio. 27.b
Calchanti ſpecies plures. folio 27.b
Calchanti una ſpecie corrupta, facile gignitur alia. f.27.b
Calchantum purū, & aliqua ex parte aſſatum, ſi miſceatur aquis, reddit eas acres, uel acidas. folio 29.a
Calchantum in propria uena exiſtens,

ſtens, ſi diluatur aqua, inficit eam, colore albo. f.31.a
Calchanti ſigna. f.36.b
Calchantum album fit ex ſory. folio 94.a
Calchantum quodlibet eſt de genere ſucci concreti. f.25.b
Calchanti in fiſtulas formati uſus ad ſiſtendum ſanguinem fluentem ex loco aliquo, ubi nec medicamenta, nec manus admoueri poſſint. folio 92.b
Calculus, lege lapis.
Calcumenon, uel Calcomenon, quid Arabibus. f.131.a
Calderianum balneum non eſſe minero ferreæ, aduerſus nonnullos. folio 80.a 29.a 42.b 37.a
Calderianum balneum habere in ſe rubricam, contra quoſdam. folio 30.a
Calderianum balneum habere in ſe rubricam, unde innoteſcat. folio 33.a
Calderiana aqua ad quos morbos profligandos ſit in uſu apud quoſdam. f.42.a
Calderiana aqua refrigerat per ſe, quia habet bolum Armenam, non autem ferrum, contra nonnullos. folio 42.b
Calderiana aqua frigefacit: ideo exhibenda eſt tempore anni calidiſſimo. f.47.b 58.b
Calderiana aqua ſuperiori ætate erat in magno uſu pro potu. folio 52.b
Calderianum balneum habere ferrum, unde collegerint aliqui: ſed falsò. f.37.a
Calderiana aqua cur ſit deterior, quàm aqua Virginis. f.74.a
Calderiana aqua parit dira ſymptomata, niſi quis ea cautè utatur. folio 74.a 80.b
Calderianæ aquæ natura, & uires. folio 80.a
Calcis nihil eſſe in balneo Aponenſi, contra Sauonarolam. folio 69.b
Calx quo modo facilem, ac celerem reddat metallorum fuſionem. folio 96.a
Calx, & cinis exiſtétes circa balnea medicata, quid indicent. folio 11.a
Calcis ſigna. f.36.a
Calybs quid ſit, & quo modo fiat. folio 94.b
Calli in abdita parte exiſtentes quo modo auferendi. f.134.b
Camenaria aqua pro ſuauiſſima olim habebatur Romæ. f.10.b
Camphora ardet in aqua. folio 14.b
Camphora ſecundum quoſdam eſt ſpecies bituminis. f.14.b
Camphoram non contineri in balneo Calderiano, contra nonnullos. f.29.a
Campanæ, ut ſint ſonoræ, quid agendum. f.155.a
Cantus uehementes replent caput. folio 64.a
Cancros inueteratos quid ſanet. folio 31.a
Capiſtrum, quid Barbaris. f.156.b
Capitis dolori quo modo occurrendum. f.62 b
Caput calidum, & humidum, uel calidum, & ſiccũ, utrum ſit ſubiiciendum ſtillicidio aquarum thermalium. f.63.b
Capitis intemperiei frigidæ, & humidæ quid conferat. f.72.a 82.a
Caput utrum iuuetur ex potu aquarum thermalium. f.43.b
Carbunculus lapis pretioſus effoditur ui igneus f.94.a
Carbunculus lapis, lege Antrax.
Cardani opinio, quòd lapides ſint animati, & de cauſa efficiente lapidum. 103.a
Cardinalis Carpenſis eſt uir integerrimus, & noſtri ſeculi ornamentũ. folio 35.b

Carnes utrum coquendę in aquis thermalibus. f.65.a
Caſſiteron quid Græcis.folio.142.b 152.a
Caſtellum quid architectis. f.5.a
Caſtellum S.Cantiani. f.6.b
Catarrho laborantibus ex capitis intẽperie frigida,& humida, uel frigida tantum, uel humida tantum, quid conferat. f.72.a 82.a
Catarrho,orto ex uſu ſtillicidii,quo modo occurrendum. f.64.b
Catarrho ſalſo , & acri uexatis quid conferat. f.159.a
Cauſa reſilitionis aquarum an ſit calor,ut quidam putarunt. fo.5.a
Cauſa calefaciens thermales aquas an ſit ſol,an uentus,an attritio,an tranſitus per calcem, & cinerem. folio 7.9
Cauſa calefaciens aquas thermales an ſit ſulphur. f.10.a
Cauſa conſeruans perpetuò ſubterraneum ignem quid ſit,uaria opinio. f.12.13.14.15.
Cauſa efficiens mixtionis eſt calor. folio 22.b
Cauſa ueræ mixtionis eſt triplex. folio 23.a.b
Cauſa ſitis duplex. f.61.b
Cauſa efficiens lapidum, uaria opinio. 103.105.106
Cauernę quid recentioribus. f.65.a
Cera cur non poſſit dealbari Patauii,nec Venetiis aliquando. folio 34.b
Ceruſſæ ſigna. f.36.b
Ceruſſa ſit ex plumbo. f.36.b
Ceruſſa quotuplex , & quo modo paretur arte. f.152.a
Ceruſſę differentiæ, & uſus. folio 152.b
Ceruſſæ uſus pro fuco antiquitus. folio 153.a
Ceruſſa facta rubra per exuſtionem quid Paulo,& Aetio. f.153.a
Ceruſſę uires. 154.a
Chalcitis eſt ſpecies calchãti. f.27.b
Chalybs quid ſit. 138.a
Chalybs,& stomoma idem ſunt,cõtra Plinium. f.138.a
Chalybs quomodo fiat. 138.a
Chryſocolla an inſit aquis , quo modo inueſtigandum, & cognoſcendum. f.37.a
Chryſocolla ęquiuoca eſt uox. folio 156.b
Chryſocolla lapis pretioſus trahit ferrum,& aurum. f.156.b
Chryſocolla quotuplex,& quo modo paranda. 156.b
Chryſocollæ materia,ſuccedaneum, & facultas. 158.a 157.a
Chryſocolla interficit ciendo uomitum uiolentiſſimum. f.158.a
Cibaria an ſint paranda aquis thermalibus. f.65.a
Cibus quota hora,poſt potum aquarum thermalium,ſit ſumendus. folio 51.b
Cinerula quid ſit. f.121.b
Cinis copioſus , & calidiſſimus ubi euomatur. f.10.a
Cinis,& calx exiſtentes circa balnea medicata , quid indicent. folio 11.a
Cinis ex Alexandria,uel aliunde delatus, cur à uitreariis miſceatur cũ uitro, dum ipſum eliquare uolunt. f.114.a
Cineracium quid metallicis. 150.a
Cinis coloratus quid Ariſtoteli. folio 165.a
Cinabriũ officinarũ quid ſit, & quomodo fiat. 164.b
Cinabrii ortus,& uſus. f.169.a 164.b
Cinnabaris æquiuoca eſt uox. folio 164.b
Cinnabaris quid ſit, & quotuplex. folio 164.a
Cinabrii uſus,& uires. f.164.b
Cinnabaris foſſilis antiquorũ quid ſit. f.165.a
Cinnabaris mineralis quid ſit. folio 165.a
Cinnabaris quid Galeno. f.165.a

Cin-

Cinnabarim Dioſcoridis eſſe idē, qđ ſanguis draconis in lachrima oſti cinarum. f.165.b
Climia quid Barbaris. f.125.a
Cochleæ quo modo lapideſcant: folio. 109.a
Cochleæ lapideæ repertæ in medijs ſaxis, unde ortum habuerint, & quo modo fuerint genitæ. f.149.b
Cœruleum,lege Lapis lazuli.
Cœl. ſtia corpora nullam recipiunt alterationem. f.49.b
Collis caſtellum in Hetruria. 22.b
Color uiridis in ſedimento aquarum thermalium quid indicet. f.37.a
Color uiridis in balneo Calderiano quid indicet. f.37.a
Color illinitus parietibus ut durer, quid agendum. f.117.b
Color unguentorum uarius unde na ſcatur. f.137.a
Colicū dolorē quid ſanet. f.81.a.43.a
Conditiones requiſitæ ad uerā mixtionē quæ ſint,& quot. 23.a.b.24.a
Conuulſioni ſurarū,ortæ ex potu aquarum thermaliū,quo modo ſit occurrendum. f.56.b
Concretio eſt triplex. f.94.a
Concretio fit dupliciter a calore, & dupliciter à frigore. f.107.a
Corallus quare matureſcens lapideſcat. f.23.a
Corallus quo modo lapideſcat. folio. 97.b.108.b
Corpora cœleſtia nullam recipiunt mutationem. f.49.b
Cortina inſectorum quid ſit. 162.a
Cornu Alicorni deſideratur,& quid ſit illud, quod pro ipſo circunfertur. f.176.b
Cryſtallus eſt tota terrea, quāuis lucida, & quo modo probari poſſit ipſam eſſe terream. f.108.a
Cuniculos aquarum thermalium eſſe in locis admodū remotis abhac terræ ſuperficie, quo modo oſtendi poſſit. f.9.b
Cutis morbos quid ſanet. f.78.b
Cychros lacus in Thracia, cuius aqua interficiebat homines. f.26.a
Cydonea inſula. f.6.a

D

DActili,lege Glandes.&c.
Defectui animi,orto ex uſu balnei,qūo occurrendum. f.62.a
Democriti opinio de cauſa calefaciente aquas thermales. f.9.b
Dei bonitas,prouidentia, & ſummus erga nos amor,unde innoteſcat. f.1.b
Deus quo modo efficiat, ut ignis ele mētalis cōcurrat circa terræ regionem, & in locis ēt ſubterraneis ad generationē mixtorū,abſq; quo de ſerat propriam ſphæram. f.1.b
Diſtillatio, lege Catarrhus.
Diluuium uniuerſale nō conceditur à peripateticis, ſed utiq; particulare. f.109.a
Diphryges quid ſit. f.128.a
Diſſolutio aquæ duplex, naturalis, & factitia. f.32.b
Diſſolutio aquæ, quæ ſponte naturæ ſit,in quot,quarūq; rerū cū aquis mixtarum cognitionē nos ducat. folio. 32.33
Diſſolutio aquæ artificialis ſit tribus modis. f.33.a
Diſſolutio aquarum thermaliū p coctionē,facta in quot, & quarū rerū notitiā nos ducat. f.33.a.b
Diſſolutio facta per lenē euaporationem, quæ nobis indicet, & quot. folio. 33.b
Diſſolutio aquarū,quæ ſit p coctionē,& altera, quæ ſit p lenē euaporationē,cur ſint debilia inſtrumēta ad inueſtigāda, & cognoſcēda ea,quæ cum aquis mixta ſunt. f.33.b
Diſſolutio aquę p elābichationem cur ſit inſtrumentū reliquis præſtantius, & certius ad inueſtigāda ea,quæ aquis inſunt. f.33.b.34.a
Diſſolutio aquæ, per elābichationē eſt admodū laborioſa. f.33.b.34.a
Diſſolutio aquę per euaporationem eſt tarda,& moleſta. f.33.b.34.a

Diſſolutio

Diſſolutio aquæ per coctionem cur ſit deterior diſſolutione, quæ fit per clambichationem. f.34.a
Diſſolutio aquæ per coctionẽ quo modo facienda, & quibus inſtrumentis. f.34.a
Diſſolutio aquæ per euaporationẽ lentem quo modo fiat, & quibus organis. f.34.b
Diſſolutio aquæ per clambichationem quo modo fiat, & quarum rerum notitiam afferat. f.35.a
Diſſolutio aquæ per elãbichationẽ fit duobus modis. f.35.a
Diſſolutio aquæ per clambichationem quo modo fiat, & quarũ rerum terum notitiam afferat. f.15.a
Diſſolutio aquæ in balneo mariæ eſt difficilis. f.35.a
Diſcudium quid Auicennæ. f.128.b
Diſcum Solis quid Chimiſtis f.168.a
Doloribus articulorum utrum conferat potus aquarũthermaliũ.f.43.b
Dolori capitis quõ occurrẽdũ.f.62.b
Dolores inteſtinorũ qd diſſipet.f.72.a
Dracones qd apud Romanos. f.14.b
Ducia, lege Stillicidium.
Dyſenteria ſolet graſſari Piſis quarto quoque anno. f.46.a
Dyſenteria epidimialis eſt affectio. folio. 46.a
Dyſenteriam quid ſanet. folio.46.a. 82. b.
Dyſenteria quo modo gignat̃ ex uſu aquæ, quæ fluxerunt per fiſtulas plumbeas. 145.b.46.b

E

EClan mons. f.13.a
Effectus, & ſigna aquæ nitroſæ. folio. 31.a.b
Effectus aquæ ſulphureæ. f.30.b. 32.a.44.b
Effectus aquæ bituminoſæ. f.31.a
Effect⁹, & ſigna aquę ſalſę.f.31.a.45.a
Effectus, & ſigna aquæ aluminoſæ. folio. 31.b.45.a
Effectus, & ſigna aquæ calcanthoſæ. folio. 31.b
Effectus, & ſigna aquę plũbeæ.f.32.b
Effectus aquæ nitroſæ. f.45.a
Effectus aquæ ferreæ. f.45.a
Effectus plures, & miri, qui dicuntur contingere nocte feſti S.Ioannis Baptiſtæ, unde habuerint occaſionem. f.49.a
Effectus plures dantur, quarum cauſas reddere nequimus. f.50.a
Effectus argenti uiui. f.173.a
Efficiens terræ duplex. f.90.a
Efficiens cauſa, lege Cauſa efficiens.
Elãbichatio aquarũ cur ſit inſtrumẽtum præſtantius, & alijs magis certũ ad inueſtigandũ, & cognoſcendum quid in unaquaq; aqua contineatur. f.33.b.34.a
Elambichatio aquæ, lege Diſſolutio aquæ, &c.
Elaterij doſis, & uis maxima in euacuando aquam. f.55.b
Elba inſula producit ferrum copioſum. f.16.b
Elemẽta oĩa cõcurrere circa terrę regionẽ ad mixtorũ gñationes. f.1.b
Elemẽta oĩa cõcurrere ad gñationẽ etiam ſubterraneorum. f.2.b
Elephãtiaſi laborãtibus antiqui exhibebant aquas thermales. f.41.a
Elephantiaſis curationẽ quo modo, & quo medicamento tentarent antiqui. f.60.a
Elephantes quid Arabibus. f.74.b
Elſa fluuius in Hetruria. f.22.b
Elſa uallis ab Elſa fluuio denominata. f.22.b
Elſa fluui⁹ ſcatet ſucco lapideo.f.26.b
Embrochi, uel Embrocha, lege Stillicidium.
Empedoclis opinio de loco ignis calefacientis thermales aquas: & de modo, quo aquæ ipſæ incaleſcũt. folio. 19.a
Empedoclis opinio de cauſa lapidum effectiua. f.106.b
Encauma quid Græcis. f.156.a
Epidimia orta ætate ſuperiori inter boues. f.38.b

Epylepticis quid conferat f.72.a
Error recentiorũ medicorũ circa naturam, & facultatem aquarũ thermaliũ, uñ ortũ habuerit. f.30.b.34.a
Error recentiorũ circa ſaporẽ aquæ nitroſæ. f.31.b
Euacuatio corporum fiebat antiquitus per potum aquarum thermalium, ut fit etiam nũc in Heturia. folio 42.a
Eugeſta balnea hñt gypſum. f.36.a
Exhalatio, lege Vapor.
Experiẽtia tantũ duce inuentũ fuiſſe uſum aquarũ thermaliũ, & unde talis experiẽtia habuerit occaſionẽ. folio. 38.a

F

Fabaria balnea habent in ſe aurum ſecundum quoſdam. f.28.a
Febricitãtibus utrũ exhibendæ ſint aquæ thermales. f.46.b
Fellis duplex uſus. f.98.a
Fel draconis quid Chimiſtis. f.168.a
Ferreæ aquæ, lege Aquæ ferreæ.
Ferrum an inſit aquis, quo modo inquirendum, & cognoſcendũ. f.37.a
Ferrum ex acribus marceſcit. f.139.b
Ferrum utrum frigefaciat, uel calefaciat. f.140.b.146.b
Ferrum eſt tertia ſpẽs terræ. f.140.b
Ferrum habet plures partes frigidas, quàm calidas. f.141.b
Ferrum attrahitur nõ ſolũ à magnete, ſed etiam à chryſocolla lapide pretioſo. f.156.b
Ferri minera antiqua, & uberrima in Ilua inſula. f.16 b
Ferrugo apud Simonem Ianuenſem nõ differt a ſcoria ferri. f.140.a
Ferrugo, lege Aerugo, &c.
Ferretũ Hiſpanicũ quid ſit, & unde deferatur. f.131.a.132.a
Feſta mobilia ſucceſſu temporis mutabunt magis, quàm hactenus ſint, & qua de cauſa. f.49 a
Fibræ ſaxorũ, aut mõtiũ quid. f.88. b
Ficos æquiuoca eſt uox. f.152.b
Ficos planta. f.153.a
Ficos metallicũ medicamentũ. 153.a
Flamma dupliciter nutritur. f.16.b
Florentiola Caſtellum. f.13.b
Flos æris officinarũ quid ſit. f.132.b 135.b
Flos æris an per ſe, uel arte gignatur. f.133.a
Floris æris notæ, & uires. f.133.a.b
Flos ſquamæ quid ſit. f.135.a
Fluuiorum fluxus cur rarò ceſſet. folio 5.b
Fluuius Timauus, lege Timauus, &c.
Fluuius Liparis ſcatet oleo, id eſt ſucco bituminoſo. f.27.a
Fodinæ æris plures in Germania. folio. 29.a
Fodina plumbi ubi. f.29.a
Fodina ferri ubi. f.16.b
Fodina ſtibij ubi. f.154.b
Fodina argenti ubi. f.28.b
Fœtus terræ quodnam dicatur. f.1.b
Fœtum quodnam deijciat, & faciat abortum. f.158.a
Fœtum quid in utero retineat, & prohibeat abortum. f.83.a
Folia quo modo lapideſcant. f.97.b
Fomentum ex aquis thermalibus, fit duobus modis. f.43.a
Fonticuli ſancti Bartholomei, lege Aqua, &c.
Fons in Armenia, cuius aqua enecat homines, piſces autem alit. f.26.a
Fons in Lydia, cuius aqua nutrit piſces: hoĩes autem interimit. f.26.a
Fons Neptunius propè Terracinã urbẽ, cuius aqua ſtatim epota dementes reddebat hoĩes, deinde eoſdem interimebat. f.26.a
Fontes bituminoſi ubi. f.27.a
Fontes aquæ acidæ ubi. f.18.a
Fons aquæ amaræ in Ponto. f.29.b
Fons aquæ calidæ, & dulcis ubi, folio. 58.a
Fons altè reſiliens quo modo arte fiat. f.5.a
Fontes cur ſemper, uel ut plurimum reſiliant. f.5.b
Fontium quorundam reſilitio cur

non ſit perpetua. f.5.b
Fontium, ac fluuiorum fluxus cur rarò ceſſet, & adhuc rarius aquarũ thermalium. f.5.b
Fons aquæ thermalis in inſula Cydonea fluebat uerè tantum. f.6.a
Fons celebris quinã diceretur apud quoſdam antiquos. f.6.a
Fons aquæ calidæ qua arte conſtrueretur a Romanis. f.14.b
Fons, lege etiam Aqua, &c.
Fornaces pro fundendis metallis, cur antiquitus fierent ex pyrimaco lapide. f.95.b
Foſſilia quot generum ſint, & cur ab Ariſtotele diuiſa fuerint per materiam. f.86.a.b.91.a
Foſsilia cur à Philoſopho tractata fuerint in 3. Meteororum. f.86.b
Foſſilia quæ dicantur, & unde. f.3.a
Fouex, lege Stufæ.
Fucus quid ſit, & an fuerit in uſu antiquitus. f.152.b.153.a
Fulmen eſſe cauſam generantẽ ignẽ ſubterraneum, cum dicit Ariſtoteles, quid ſit per fulmen intelligendum. f.15.b
Fulmina calefacere aquas thermales credidere antiqui uulgares. f.15.b
Fulmen utrum accenderit ignem in locis ſubterraneis. f.18.b
Fulmina quid uulgaribus. f.109.a
Fumus, qui eſt circa balnea medicata, unde habeat ortum. f.17.b

G

Gallico morbo laborantibus an conueniat potus aquarum thermalium. f.46.a.73.a
Gallico morbo incipiẽte totum corpus æſtuat. f.73.a
Galena quid Plinio. f.143.a
Galena non eſt materia lithargyrij, cõtra Agricolã, & Fucſium. f.150.a
Galenus, alioquin diligẽtiſsimus, cur frigidè egerit de aquis thermalibus. f.39.a
Galeni mos fuit experientiam cũ ratione coniungere. f.39.a
Galenus cur parum crederet, & fideret aquis thermalibus. f.39.b
Galeni ratio, quòd plumbũ ſit aqueũ à prędominio, quia citò eliquetur, & quidem prius quàm accẽdatur, cur ſit ualde debilis. f.145.b
Gangliorum curatio duplex. f.144.b. 148.a.149.a
Gelamina quid ſit. 125.b
Gemmæ de rocha quęnam dicantur. folio. 97.b
Gemmæ, lege Lapides pretioſi.
Generatio rerum omniũ cur fiat potius circa ſphæram terræ, quàm aliorum elementorum. f.1.b
Gñatio mixtorum tria requirit. f.1.b
Generatio aquæ quo modo fiat, & ubi. f.5.b
Geryonis oraculum reſidere Aponi exiſtimauit antiquitas. f.67.a
Geſtanę aquæ ſcatent calidæ, & dulces. f.20.b
Glacies cur in aqua non petat fundum. 113.b
Glandes, dactili uulgò, ſunt oſtrearũ, ſpecies, & comeſtibiles. f.109.b
Glaſtũ, & Luteam Plinij eſſe unam, atq; eandem plantam. f.158.a
Glaſtum ubi copioſum, & quas habeat uires. f.162.b
Gonorrheæ ex renũ feruore quid conferat. f.74.a
Gradus frigiditatis, & caliditatis in medicamentis unde innoteſcant. folio. 71.a.139.b
Gutta rubra, uel roſacea quid ſit, & quo medicamento ſanetur. 74.a
Gutta thermalis, lege Stillicidium.
Gypſeæ aquæ ſigna unde ſumãtur ſecundum nonnullos. f.32.a
Gypſeæ aquæ ubi, & cur ſint ineptæ ad potum. f.44.b.30.a
Gypſeæ aquæ, lege & Aquæ gypſeæ.
Gypſi ſigna. f.16 a.69 b
Gypſum duplex. f.59.b
Gypſum reperiri in aquis medicatis. f.30.a

Habituum

Habituū corporis quibus cōueniat potus aquarum thermaliū,& quibus non. f.46.a
Halitus,lege Vapores.
Helcyſma quid Græcis. f.156.a
Hemina quid ſit. f.52.b.40.a
Hepar ſupercalefactum quid cōtemperet. f.42.a.73.80.a
Herbarum cur aliquæ nutriantur ſucco lapideo. f.22.b.23.b
Herbæ quo modo lapideſcāt.f.108.b
Herpetes eōtumacēs Gallicos, & nō Gallicos quid ſanet. f.72.b
Hetruſci utuntur aquis thermalibus ad euacuanda corpora. f.42.a
Hierōnymus Cardanus, lege Cardanus.
Homo mortuus an grauior ſit ſe ipſo,quando uiuebat. f.104.a
Homines,qui incumbunt alchimiæ, fiūnt imperfecti. f.121.b
Hora utendi ſtillicidio. f.64.a
Humidū duplex,tenue,&craſſum,ſeu aqueum,& oleagineū.f.115.a.117.b
Humidum radicale,ſeu infuſum,qua le ſit ſecundum Albertum.f.115.b
Humidū oē reſiſtēs igni nō eſt neceſſariò pingue,cōtra Albertū.f.118.a
Hyeme cur non conueniat potus aquarum thermalium. f.47.a
Hydrargyros, lege Argentum uiuū.
Hydropicis quid conferat. f.72.a

I

IGnis quo modo concurrat cū reliquis elemētis circa terræ ſuperficiē ad mixtorū gñationes, abſq; quo propriā ſphęrā deſerat. f.1.b
Ignis natura eſt ſumma raritas, ac ſumma caliditas. f.2.a
Ignis in propria ſphæra tepidā poſſidet caliditatem. f.2.a
Ignem reperiri in locis ſubterraneis. folio. 2.b
Ignis uomitio in multis tum Italiæ, tum aliarum regionum locis. folio. 2.b.13.b
Ignis uomitio apud lacum Lucrinū. folio. 10.a
Ignis elementalis,qñ eſt cū nro igne, eſt ueluti cum ſuo pabulo. f.11.b
Ignis elementalis eſt prorſus ſincerus: ignis uerò inferior eſt ueluti ſummus feruor ſuperioris illius ignis. f.11.b
Ignis elementalis non eget pabulo. folio. 11.b
Ignis noſter eſt aptior exurere, q̃ ignis elementalis. f.11.b
Ignis noſter eget pabulo. f.11.b
Ignis elementalis quare non poſſit dici cauſa calefaciens aquas thermales. f.12.a
Ignis ſubterraneus calefaciens perpetuò thermales aquas a quo conſeruetur. f.12.b
Ignis in his partibus inferioribus cur egeat pabulo. f.12.b.
Ignis ſubterranei locus ubi ſit,ſecundum Ioannis de Dondis opinionem:& quantū diſtet ab hac terre ſuperficie. f.12.b
Ignē ſubterraneum non conſeruari à calore cœleſti, contra Ioannem de Dondis. f.13 a
Ignis uomitio in regionibus, ac locis frigidis. f.13.a
Ignis uomitio in inſula Islandia. folio. 13.a.15.a
Ignis ſubterraneus utrum foueatur ex alumine. f.13 b
Ignis noſter ex qua materia conſeruetur. f.14.a
Ignis calefaciens thermales aquas cur ſecūdum Agricolam non poſſit eſſe extra cuniculos. f.14.b
Ignis uomitio in Mutinenſi agro. folio. 78 b
Ignis calefaciens thermales aquas, cur non poſſit eſſe in cuniculis, contra Agricolam. f.14.b
Ignis ſubterraneus calefaciens perpetuò thermales aquas,à quo conſeruetur. f 15 b.16.a
Ignis alitur uel pabulo currente ad flammam

flammam, uel flamma ad pabulũ. folio. 16.b
Ignis ſubterraneus ubi ortum habuerit. f.17.b
Ignis calefaciens thermales aquas, an ſit in cuniculis, ubi & aqua; an ſub cuniculis. f.19.a
Ignes in Hiſpania fiunt ex ſtercore animalium. f.131.b
Ilua inſula ferrum producit copioſum. f.16.b
Indicũ,& Atramẽtũ Indicũ idẽ ſunt, & quid ſit,& quotuplex. f.162.a
Indici generatio, materia,uſus,& facultates. 162.b
Infuſio corporis in aquas thermales, quos,& quot uſus præſtet. f.57.b
Infuſio in aquis thermalibus, quibus, & quot corporis partibus proſit. f.58.b
Infuſione corporis in aquis thermalibus,quando bis in die,& quando ſemel tantum utendum. f.60.a
Infuſione corporis in aquis thermalibus quot diebus ſit utendum, & quam diu morãdum in balneo ſingula uice. f.60.b.61.a
Inſula Cydonea. f.6.a
Inſula Iſlandia. f.13.a
Inſula Aenaria. f.39.b
Iſatis, lege Glaſtum.
Iſchiadico affectu laborantibus utrũ conferat potus aquarum thermalium. f.44.a
Iſchia inſula. f.39.b
Inteſtinorũ affectibus, & doloribus, quæ aqua thermalis cõferat.f.72.a. 81.a.82.b
Intemperies capitis, lege Capitis intemperies.
Inunctiones ex argento uiuo ſanant aliquos à morbo Gallico. f.168.b
Ioãnes de Dondis Patauinus,peripateticus doctiſſimus. f.12.b
Ioannis de Dondis opinio de cauſa conſeruante ignem ſubterraneũ. folio. 12.b
Iunci ubi lapideſcant. f.10.a.b

L

Labanæ aquæ. f.39.b
Lacus quidam in Germania cur ſtatis temporibus enecet piſces. folio. 24.b
Lacus Lucrinus. f.10.a
Lacus Cychros in Thracia, cuius aqua homines necabat. f.26.a
Laconica, lege Stufæ.
Laconum aqua cur ſit confuſa cum ſulphure, etiam ſi ſcateat feruens. folio. 23.b
Laconum aqua euomit ſulphur copioſum. f.23.b.29.b
Laconum aqua cuius naturæ ſit, & quam uim habeat. f.84.a
Lagoni, uel Laconæ, uel Lacunæ in agro Volaterrano. f.10.a.15.b
Lapideus ſuccus,lege Succus lapideus
Lapidem calcarium reperiri in aquis medicatis. f.29.b
Lapis calcarius quid ſit. f.7.a.88.a
Lapidum calcariorum quinam miſcendi ſint cum metallis,ut metalla facilius,ac citius liqueſcãt.f.96.a
Lapis arenarius quid Agricolæ.f.88.a
Lapides quando eliquẽtur à calore, & quando non. f.91.a.b
Lapis quid ſit,uariæ opiniones.f.92.a
Lapidem rectè diffinire cur ſit difficile. f.92.a
Lapis utrũ ſuapte natura poſſit emolliri,& eliquari. f.93.a
Lapis metallicus quid ſit. f.93 b
Lapidum cur aliqui eliquentur, aliqui non. f.94.a.95.a
Lapides concreſcere & à calido, & a frigido. f.95.a
Lapidum puritas,ac luciditas, qualis eſt in gẽmis,unde oriatur. f.95.a
Lapidum duo genera reperiuntur in metallis. f.95.a
Lapides metallicos non uerti in metalla, cõtra uulgarem opinionem. folio. 95.b
Lapis pyrimacus unde fuerit ita uocatus. f.95.b
Lapis pyrimacus cur aliquando eliquetur.

quetur. f.95.b
Lapis Alabandicus eſt una ſpecies ui tri. f.95.b
Lapidum materia quotuplex. f.96.b
Lapides quot generum ſint. f.96.b
Lapides, qui gignuntur in animalibus, ſunt duum generum. f.98.a
Lapidum in animalibus genitorum cur alij dicantur eſſe toto genere præter naturam, etſi à natura fiāt. folio. 98.a
Lapis in quibus partibus corporis fiat, & ex qua materia. f.98.a
Lapis an poſſit gigni in ueſicula bilis. f.98.a
Lapidum in animalibus genitorum, quinam uocentur ſecundum naturam. f.98.a
Lapides in quibus animalibus gignantur. f.98.a
Lapidū genitorū in cochleis, & in capitibus bufonum, quæ ſit materia f.98.b
Lapidū genitorū in capitibus piſciū quæ ſit materia. f.98.b
Lapidis geniti in uentriculis caporum, pullorum gallinaceorum, & hirundinaceorum, quæ ſit materia. f.98.b
Lapidis geniti in pullis columbinis materia. f.98.b
Lapidum opacorum materia. f.99.a. 100.b.101.b.
Lapidum pretioſorū materia. f.99.a
Lapilli pretioſi non cōcreſcunt caſu, ſed ſemper cum aliquo alio lapide, in quo latitant. f.99.b
Lapides pretioſi cōcreſcunt ſemper in facies, & angulos, ut ſucci concreti. f.99.b
Lapillos pretioſos eſſe à prædominio terreos. f.99.b
Lapides pretioſi an concreſcant à frigore, uel à calore f.100.a
Lapides pretioſos cōcreſcere ex frigore. 106.b
Lapides pretioſi conſeruatur à frigore, & corrumpuntur à calore. f.106.b
Lapides pretioſi ubi orianē. f.106.b
Lapidum pretioſorum efficiens, & generationis modus. f.107.a
Lapides cur non emolliantur, nec à calido, nec ab humido. 107.a.b
Lapides quo modo generentur, & ubi. f.108.b
Lapides in quibus, & quot locis fiant. f.108.b
Lapides quo modo generentur in renibus, & in ueſica. f.108.b
Lapides cur ſæpe generentur in pueris. f.109.a
Lapides concreſcunt in aquis etiam calidis. f.110.a
Lapis ueſicæ frangitur ex uitro uſto. folio. 118.a
Lapis pyrites, ſeu marcheſita, quid ſit. f.119.b
Lapidis pyritidis uenæ ubi. f.124.a
Lapis pyrites quid ſit, ex quo fiat, & cur reperiatur in ſuperficie cuiuſcunque metalli. f.123.b
Lapis pyrites habet etiā uenam propriam, ex qua educitur. f.124.a
Lapidem pyritidem non eſſe excrementum metallorum, contra Chimiſtas. f.123.124
Lapis pyrites Græcorum idem eſt, quod marcheſita barbarorum. folio. 126.b.161.a
Lapides quoſdam fieri ex ſuccis de ſententia Ariſtotelis, & de quibus lapidibus intelligat. f.100.a
Lapides utrum ſint animati. f.103
Lapidum efficiēs quodnam ſit: uaria opinio. f.103.b
Lapidum alios gigni à calore, alios à frigore. f.106.b
Lapis æroſus, uel ærarius, quid Plinio. f.125.a
Lapis calaminaris officinarum quid ſit. f.125.b
Lapis Cumanus quid. f.126.a
Lapis onychitis idem eſt, quod alabaſtrum. f.127.a
Lapis plumbarius quid ſit. f.143.a

Lapis plumbarius quid ſit, & quas ui res habeat. f.148.a.b
Lapis Lazuli utrū ſit idem, quod bo lus Armena officinarum. f.159.a
Lapis Lazuli quid Arabibus. f.159.b
Lapis Lazuli,& Armenium quo mo do conueniant, an differant. folio. 160.b
Lapis Lazuli, cur caro uendatur. folio. 161.a
Lapis Lazuli utrum exhibendus per os. f.161.a
Lapis Armenus,lege bolus Armena.
Lapis Armutheus quid Nichepſo. folio. 159.b
Lapis Armenus quid apud Meſuem. folio. 159.b
Lapis Indicus, & Indicum differunt. folio. 162.a
Laſſitudini,ortæ ex potu aquarum thermalium, quo modo occurren dum. f.57.a
Lauarſon. f.154.b
Laxitati uiſcerum, & partium, quid conducat. f.83.b
Lazurium ultra marinum, quid ſit. folio. 157.b
Lazurium quid Auicennæ. f.161.a
Lec quid metallicis. f.132.b
Lemnia rubrica quotuplex. f.174.b
Leproſis antiqui exhibebant aquas thermales. f.43.a
Leproſos quid iuuet. f.83.a.84.b
Lezachadeb quid Auicennæ. f.157.a
Liber de proprietatibus elementorū falsò aſcribitur Ariſtoteli.f.8.a.10.a
Lienis tumores frigidos quid diſcu tiat. f.72.a.138.b.139.a
Lingua cur nulli animalium pingitis facta à natura. 117.b
Liparis fluuius ſcatet oleo, id eſt ſuc co bituminoſo. f.27.a
Liparia medicamenta quę nam uo centur à Græcis. f.149.b
Lithoſpermi ſemen eſt lapis.f.108.b
Lithoſpermon planta ubique naſcitur, & ubique etiam lapidea gi gnit ſemina,& qua de cauſa. f.98.a
Litharpyrij ſuccedaneum. f.147.a
Lithargyrium quid ſit, & quo modo fiat. f.147.b
Lithargyros æquiuoca eſt uox. folio. 147.b
Lithargyrij generatio, & materia. folio. 150.a
Lithargyrium quotuplex. f.150.b
Lithargyrij tum aurei, tum argentei color unde oritur. 150.b
Lithargyrij electio,& uires. f.151.a
Lithargyrium an exurat, ut ferrum ignitū,ſicut dicit Galenus. f.151.b
Lithargyrium quo modo dicatur eſſe materia aliorum medicamentorum. f.151.b
Lixiuium per os exhibitum extrahit ueneum. f.130.a
Loci, in quibus generātur lapides in animalibus,quinam ſint, & quot. folio. 108.b
Locus pro balneo qualis eligendus. folio. 59.a
Loton, uel laton uulgo quid ſit. folio. 125.b
Luciditas in lapillis pretioſis, unde naſcatur. f.99.b
Lumen,raritas, & calor ſeſe mutuo conſequuntur. f.2.9.b.18.a
Lumen ſummum quodnam dicatur. folio. 2.a
Lutus thermalis eſt in uſu duobus modis. f.41.a.66.a
Lutum thermalem fuiſſe in uſu apud antiquos. 41.a.66.a
Luti metallici uſus quotuplex. f.66.a
Luti medicati materia. f.66.a
Luti thermalis uſui quæ ſint præmit tenda. f.66.a
Lutus, quādo applicatur, qualis eſſe debeat,frigidus, uel calidus: & ſi calidus,an caliditate aſcititia, uel naturali. f.66.b
Luto quot diebus utendum:& quam diu ſingula uice. 66.b
Lutus omnis aſtringit. 74.b.79.b
Luti Montis Orthoni facultas. folio. 74.b.79.b

Luti.S.Bartholomei natura,& uires. folio 78.a.b
Lutus quaudo eliquetur à calore, & quando non. f.91.b
Lutus quo modo concreſcat, & à qua cauſa,& cur ab humido prius emolliatur, quàm eliquetur. folio 107.b
Luteam herbam Plinij nō eſſe liſimachiam Leoniceni, aduerſus nōnullos: ſed eſſe glaſtum. f.158.a

M

MAgra quid Arabibus. f.174.a
Manica quid. f.132.b
Martech quid Arabibus. f.149.b
Martia aqua pro ſuauiſsima olim habebatur Romę. f.10.b
Marmor miſcetur dupliciter cum aquis. f.29.b
Marmor ineſt aquis, uel ſub forma ſucci,uel ramentorum. f.29.b
Marmoris ſigna. f.36.a
Marmoreæ aquæ,lege Aquę habentes marmor.
Margaritæ, lege Vniones.
Marcheſita librariorum uel impreſſorum quid ſit, & quis eius uſus. folio 143.a
Marcheſita plumbi, uel ſtanni quid ſit. f.148.a
Marcheſita, lege etiā Lapis pyrites.
Matriperlę quid. f.98.b
Mater communis quænam dicatur. folio 1.b
Materierum quæ uerè, & quę non uerè cum aquis miſceri aptę natæ ſunt. f.21.b
Materia lapidum quotuplex. f.96.b
Materia uitri, & metallorum eſt eadem,contra Albertum. f.113.b
Materia metallorum nō eſt uiſcida, quamuis metalla uiſcida ſint. folio 118.a
Materia metallorum quæ ſit: uaria opinio. f.111.b
Medicatæ aquæ, lege Aquæ thermales.
Medici Hetruſci accuſantur de ignorantia. f.11.a
Medici Patauini accuſantur de ignorantia. f.15.a
Medicorum recentiorum error circa naturam, & facultatem aquarum thermalium, unde ortum habuerit, & occaſionem. f.30.b.34.a
Medicorum recentiorum error circa ſaporem aquæ nitroſæ. f.31.b
Medico quæ, & quot obſeruanda, ante thermalinm aquarum exhibitionem. f.45.a
Medicamentum optimum ad euacuādam aquam. f.55.b
Medicamentorum calefacientium,& refrigerantium,gradus unde innoteſcant. f.71.a
Medicamentorum cur aliqua,ſtatim cum guſtantur, appareant dulcia, mox amareſcant. f.116.a
Medicamentum ad necandos mures, & ſimilia animalia. f.125.b
Medicamenta metallica omnia aduerſantur calori naturali. f.130.a
Medicamenta ærea omnia erodunt. folio 134.b
Medicamentum optimum ad præſeruanda metalla,& arma abſque rubigine. f.136.a
Medicamētum optimum ad ſcirrhos lienis comminuendos quo modo paretur. f.138.b.139.a
Medicamenta omnia agunt altero duorum modorum. f.146.b
Medicamentum ad ulcera ſerpentia, & maligna. f.155.a
Medicamentum deiiciens fœtum. folio 158.a
Medicamentum recentiorum ex ſanguine draconis, & ſimilibus, cur ſit malum in oſſium fracturis, & luxationibus. f.166.a
Medicamentum optimum ad necandos pediculos latos, & ad ſcabiē ſanandam. f.173.a
Medicamentum optimum cōtra uermes,& peſtem. f.175.a
Medullæ ſpinalis refrigerationem

quid auferat. f.72.a
Melanteria eſt ſpecies calchanti.folio 27.b
Menſtruorum profluuium maximũ quid ſiſtat. f.45.a
Menſtruorum rubrorum fluxum quid ſiſtat. 80.a.82.b
Menſtruorum alborum profluuium quid ſanet. 81.a
Merdaſengi quid Arabibus. f.149.b
Metallum eſt uox communis omnibus foſsilibus. f.3.a
Metallicę aquæ, lege Aquæ thermales.
Metalla omnia cito regenerantur. folio 16 b
Metalla propriè dicta, & pura non poſſunt cum aquis uerè miſceri. folio 23.b
Metalla miſceri cum aquis. f.28.a
Metalla cur uerè non poſsint cum aquis miſceri. f.28.a.b
Metalla an cum aquis mixta ſint, nec ne, difficile eſt per primam uiam cognoſcere. f.32.a
Metallorum mediorum ſigna. f.37.a
Metallorum uerorum ſigna. f.37.a
Metalla continent in ſe duo genera lapidum. f.95.a
Metalla ut citius fundantur & eliquentur, quid agendum. f.96.a
Metalla cur per corruptionem fiant grauiora. f.104.a
Metalla unde dicta. f.110.b
Metaleuta quid Græcis. f.110.b
Metaleuomena quid Græcis. f.110.b
Metalla ſecundum Chimicos ſunt duum generum: uera, & media. f.110.b
Metallum medium quid ſit. f.110.b
Metallum uerum quid ſit. f.110.b
Metallum quid Agricolę. f.110.b
Metallum quid ſit. f.111.b
Metalla conſiderantur dupliciter. folio 113.a
Metalla eſſe admodum terrea, & ſua natura grauia. f.113.b
Metalla in aqua petere fundũ ratione ſui ponderis, non autem quia careant poris, ut uoluit Albertus, & Agricola. f.113.b
Metalla omnia cur difficile diſſoluantur: aurum autem nullo modo. folio 113 b
Metalla non concreſcere ex ſucco, contra Agricolam. f.114.a
Metalla liquefacta cur ſecundum Albertum non humectent. f.116.b
Metalla habere optimam mixtioné. folio 117.a
Metalla an ratione denſitatis petat fundum in aqua, ut putauit Albertus. f.117.a
Metalla habent quidem humidum, ſed non unctuoſum. f.117.b
Metallorum materiam non eſſe uiſcidam, etiam ſi metalla ipſa uiſcida ſint. f.118.a
Metallorum uenæ omnes ſemper habent aliquid auri, & pręcipue uenæ argenti. f.123.b
Metallum ęris quid Plinio. f.125.a
Metalla non oriuntur talia, qualia cernimus depurata, & pulchra. folio 126.b
Metallica omnia aduerſantur calori naturali. f.130.a
Metalla omnia habent aliquam uiſciditatem. f.135.a
Metalla quibus de cauſis putreſcãt. folio 135.b
Metallum relictum in aqua pura cur non putreſcat. f.135.b
Metalla quo modo præſeruãda à rubigine. f.136 a
Metallorum quæ patiantur rubiginem, & quæ non. f.135 b
Metalla ex quibus corrumpantur, & putreſcant. f.135.b
Metalla omnia ſoluunt aluum: ſed ea per os exhibere non eſt ualde tutum. f.138.b
Miltos quid Græcis. f.174.a
Milei philoſophi opinio de cauſa calefaciente aquas thermales. f.9.a
Milliaria quid antiquis. f.14.b

Minera

Minera, lege Fodina.
Minium officinarum quid ſit. folio 153. b
Minium quid Latiuis. f.165.a
Minium ſecundarium quid Plinio. folio 164.b.167.b
Minium quid ſit, & quotuplex. folio 164. b
Minium Ariſtotelis, & Theophraſti quid ſit,& quotuplex. f.165.a
Minium quid Celſo. f.174.a
Mitridatum cur ſit medicamentum empiricum. f.38.a
Mixta omnia cur potius circa ſphærã terræ,quàm alibi generentur. folio 1. b
Mixtorum generatio tria requirit. folio 1. b
Mixta cur non generentur in ſphæra ignis,nec aeris,nec aquæ. f.1.b
Mixtorũ quatuor ſunt genera. f.2. a
Mixtio optima in aquis thermalibus eſt in cauſa,ut diu durent integræ. folio 4. b
Mixtio optima fit à ualido calore. folio 4. b
Mixtiõis modi tres ſunt ĩ aquis thermalibus. f.21.b
Mixtio uera,& propria quæ dicatur. folio 22. a
Mixtionis efficiens cauſa eſt calor. folio 22. b
Mixtionis diuerſæ quæ ſit cauſa. folio 22. b
Mixtio ut fiat perfecta,quæ requirantur,& quot. f.23.a.b 29.a
Mixtio ſequitur naturã elementi prædominantis. f.117.a
Modus conficiendi ſalis ex aqua Aponitana. f.69.a
Modus cognoſcendi, quid quælibet thermalis aqua in ſe habeat, eſt duplex. f.3.31
Molybdoides quid ſit. f.148.a
Molybdæna æquiuoca eſt uox. folio 149.a
Molybdæna quid ſit, & quotuplex. folio 149.a
Molybdęna,ſeu plumbago herba apud Plinium aſſimilatur biſtortæ. folio 149.a
Molybdænæ uires. f.156.a
Mons genitus ex cineris,& pumicis uomitione ubi. f.10.a
Mons calce,& cinere feruenti refertus ubi. f.10.a
Mons Eclam f.15. b
Mons Cerbarus. f.15.b
Mons Ramembur. f.26.a
Mons Gibbus, uel Zibbus uocatus ubi. f.27.a
Mons unico ſaxo cõſtans ubi. f.100.b
Montes cur habeant figuram pyramidalem. f.102.a
Montes nõ eſſe factos ex diluuio,nec ex arena. f.102.b
Mora trahenda in balneo quanta eſſe debeat. f.60.b
Morbis ueſicæ,renum, & penis quid conferat. f.38.b
Morborum quinam ſuperentur ex uſu ſtufarum medicatarum. f.56.b
Morbo Gallico affectis utrum conueniat aqua Aponenſis. f.73.a
Morbo Gallico incipiẽte totum corpus æſtuat. f.73.a
Mulier,timor,& ſuperſtitio ſeſe mutuò conſequuntur. f.49.b
Mures,& ſimilia animalia quo medicamento interficiantur. f.125.b
Myſi eſt ſpecies calchanti. f.27.b

N

NAphta eſt ſpecies bituminis,& ſi recens fuerit, arripit flammam à longinquo. f.14.a
Naphta ubi colligatur copioſa. folio 14. a. 18. a
Naphta non ſolum ardet in aqua, ſed nutritur ẽt quodam modo ab aqua. f.14.b
Naphticus ſuccus nunquam uerè miſcetur cum aquis. f.27.a
Naphta eſt de genere ſuccorum liquidorum. f.25.a
Naſus informis quo modo formandus. f.144.b

Natura abhorret uacuum. f.2.b
Naturale agens quando agat ultra gradum proprium, & quando nõ. f.8.a
Natura non fert uehementes mutationes. f.53.b
Natationes in aquis medicatis, actu etiam frigidis, erant in uſu antiquitus. f.59.b.60.a
Neptunius fons, lege Fons Neptunius.
Neruorum affectibus quid conferat. f. 43.b.75.b.78.b.130.a.81.b
Nil quid Germanis. f.128.b.130.b
Nympharum ſtagnum enecat homines, piſces uerò nutrit. f.26.a
Nitroſum ſuccũ miſceri cum aquis. folio 27.b
Nitri ſigna. f.36.a
Nitrum confici poteſt ex omni lixiuio f.69.b
Nitrum adiuuat liquationem uitri.folio 114.a
Nitrum, & ſal poſſunt educi ex omni metallo, & ex omni exuſto corpore. f.122.b
Nitroſæ aquæ, lege Aquæ nitroſæ.
Nodorum curatio duplex. f.144.b

O

Obæſitas corporis nimia quo modo, & quo medicamento minuẽda. f.72.b
Obritum quid ſit. f.134.b
Ochra fluuius in Germania. f.26.a
Ochreæ aquæ, lege Aqua habens ochram.
Ochra in prima ſui generatione eſt lutus, deinde calore aſſata habit in rubricam. f.91.a
Ochræ uires. f.163.b
Ochra quotuplex. f.163.a
Oculorum affectibus quid conferat. folio 126.a.130.a.155.b
Odor ſulphuris exiſtens circa balnea medicata unde naſcatur, & quid indicet. f.11.a
Odor abominoſus in aquis thermalibus unde naſcatur. f.31.b
Odor rubricæ qualis. f.35.b
Odor, ac ſapor thermalium aquarũ eſt ita uarius, ut nihil certi indicet. f.37.b
Oedemata dura quid ſanet. f.74.b
Oleaginea, & pinguia nunquam uerè commiſcentur aquis. f.23.b
Oleum quando preſeruet metalla a rubigine, & quando non. f.136.a
Oleum antimonij quo modo fiat, & quas habeat uires. f.155.a
Ollarum teſtæ exiſtentes Romæ in monte, Teſtaceo uocato, unde ortum habuerint. f.109.b
Opinio quorundam, quòd aquæ thermales incaleſcant ratione ſolis. f.7.b
Opinio quorundam, quòd aquæ thermales calefiant ex uento. folio 9.a
Opinio, quòd aquæ thermales caleſiant ex attritione. f.9.b
Opinio Democriti de cauſa calefaciente thermales aquas. f.9.b
Opinio, quòd aquæ thermales incaleſcant propter ſulphur. f.10.b
Opinio Ariſtotelis de cauſa calefaciente aquas thermales. f.11.b
Opinio Ioannis de Dondis de cauſa conſeruante ignem ſubterraneũ. folio 12.b
Opinio Vitruuij de cauſa conſeruante ignem ſubterraneum. f.14.a
Opinio Agricolæ de cauſa conſeruante ignem ſubterraneum. f.14.a
Opinio Agricolæ de loco ignis calefacientis thermales aquas, cur non ſit admittenda. f.14.b
Opinio Ariſtotelis de cauſa conſeruante ignem ſubterraneum. f.15.b
Opinio uaria de ortu ignis ſubterranei. f.18.a
Opinio uaria de loco ignis calefaciẽtis aquas thermales: & de modo, quo aquæ incaleſcunt. f.19.a
Opinio Ariſtotelis, cur aliquot medicatæ aquæ ſcateãt frigidæ quare non ſit admittenda. f.20.a

Opinio uaria de cauſa efficiente lapidum. f.103.a
Opinio Cardani, quòd lapides ſint animati. f.103.a
Opinio Hermis de cauſa effectiua lapidum. 105.a
Opinio Auicennæ de cauſa effectiua lapidum. f.105.b
Opinio Empedoclis de cauſa efficiente lapidum. f.106.b
Opinio Ariſtotelis, & Platonis de efficiente lapidum. 106.b
Opiniones uariæ de materia metallorum. f.111.b
Oraculum Geryonis eſſe Aponi, exiſtimauit antiquitas. f.67.a
Orichalcum, lege Aes luteum.
Oſtreæ illæ, quæ dactili uocātur uulgò, ex imis extrahūtur ſaxis. f.109.b
Ottone uulgo quid ſit. f.125.b

P

Pabulum, lege Alimentum.
Padi fluuij arena continet multa auri ramenta. f.28.b
Panis æris quid ſit. f.133.a
Paralyſi linguæ, oculorum, & ſimilium partium quid conferat. f.72.a
Paralyſi partium corporis inferiorū quid conferat. f.72.a
Paralyſi muſculi ueſicæ quid conducat. f.72.b
Partium corporis quæ iuuētur ex potu aquarum thermalium, & quæ non. f.43.a
Partiū corporis quæ, & quot iuuentur ex balneo aquarum thermalium. f.58.b
Partium corporis quæ iuuentur ex ſtillicidio, & quæ non. f.63.a
Partium corporis quæ iuuentur ex uſu ſtufarum, & quæ non. f.65.b
Partiū laxitati, & imbecillitati quid conferat. f.82.b
Patauinæ aquæ, lege Aquæ Patauinæ, & Balnea Patauina.
Patauī erat antiquitus balneū publicū, ex Aponenſi aqua cōſtitutū. folio 4.a
Patauij celebritas, & amplitudo. folio 68.a
Pater maris quid, apud ueteres nonnullos. f.6.a
Pediculos latos quid enecet f.173.a
Penis affectibus quid proſit. f.38.b
Peſte correptis quid conferat. f.159.a. 175.a.
Peſte graſſante utrum ſit tutus potus aquarum thermalium. f.50.b
Phtiſi obnoxijs quid conferat. f.43.b
Pilos defluentes quid ſiſtat. 160.a
Pilularū de cynogloſſa facultas. f.56.a
Pinguia cur ægrè cōcoquātur. 117.a
Pinguia nunquam uerè commiſcentur cum aquis. f.23.b
Pingue duplex ſecundum Albertum, unum in ſuperficie, alterū in profundo exiſtens: & quid intelligat per eſſe in ſuperficie, & per eſſe in profundo. f.115.b
Pinguia omnia neceſſariò ſunt craſſa. f.117.b
Pingue quodnam dicatur, & quæ ſit eius natura. f.118.b
Pinnæ Veſtinæ aquis utebantur antiqui ad diſcutiēdas ſtrumas. f.43.a
Piſis graſſat dyſenteria quarto quoque anno. f.46.a
Plantæ cur in Elſa fluuio lapideſcāt circa ſuperficiem. f.22.b
Plantarum cur aliquæ lapideſcant. folio 22.b
Plantas quaſdam ali ſucco lapideo. folio 22.b.23.a
Plantæ quo modo lapideſcant. folio 97.b.108.b
Platyophthalmon. f.154.b
Platonis opinio de cauſa effectiua lapidum. f.106.b
Platanus quàm altè iaciat ſuas radices. f.8.b
Pluuiæ copioſæ cadūt uerno tempore in omnibus mundi partibus, Aegypto excepto. f.7.a
Plumbares aquæ utrum reperiantur. folio f.29.a

Plumbeæ aquæ ſigna,& effectus.folio 29.a.32.a
Plumbeæ aquæ ubi, & cur ſint ineptę ad potum. f. 44.a
Plumbares aquæ optimæ ad cancros exteriores. f.44.b
Plumbarius lapis, lege Lapis Plumbarius.
Plumbago, lege Molybdæna.
Plumbi fodina ubi. f.29.a
Plumbi ſigna. f.36.b
Plumbum non facit ſquamã. f.138.b
Plumbi genera non omnia nouit antiquitas. f 142.a
Plumbum album ueterum eſt noſtrũ Stannum. f.142.b
Plumbum album ueterum habet magnam inimicitiam cum alijs metallis, ita ut ea reddat fragilia, ſi ſecum miſceatur. f.142.b
Plumbũ nigrum quotuplex. f.142.b
Plmbum cinereum quid ſit. f 143.b
Plumbum etiam non lotum eſſe in uſu in re medica. f.143.b
Plumbum quare abluatur. f. 143.b
Plũbum quo modo abluendum. folio 143.b
Plumbi loti & plumbi uſti ſimilitudo maxima,& dignoſcendi ratio. folio 144.a
Plumbum refrigerat, & humectat. folio 144.a.b
Plumbum non aſtringit,contra Dioſcoridem. f.144.a
Plumbum non explet ulcera carne: nec cohibet carnem excreſcentẽ, contra Dioſcoridem. f.144.a
Plumbum lotum non habet eaſdem uires, quas ſpodium,contra Dioſcoridem. f.144.b.
Plumbum quo modo abſumat ganglios. f.144.b.146.b
Plumbũ quare abluatur.f.244.146.b
Plumbũ an refrigeret, & humectet. folio 144 b.151.b
Plumbum an ſit aqueum a prædominio. f.145.a
Plumbum eſſe raræ ſubſtantiæ, unde conſtet. f.145.a
Plumbum an reſpectu humani corporis calefaciat, ut ait Auerroes. folio 145.a
Plumbum utrum in aere craſſo augeatur, quo ad molem, ut uoluit Galenus: an etiam quo ad põdus, ut uolunt alii. f.145.a
Plumbum, cum terreum ſit, cur tam cito liquetur & quidem prius, quàm accendatur. f.145.b
Plumbum eſſe terreum a prædominio. fo.146.a
Plumbi quantitas utrum in aere craſſo augeatur, ut uoluit Galenus. folio. 146.a
Plubum cur ſub dio augeatur, quo ad pondus. f.146.a
Plumbi pondus, cur per uſtionem augeatur. f.146.a
Plumbum non concoquitur à calore humano. f.146.b
Plumbi uſti naturaſ & uires: & quid per uſtionem acquirat. f.137.a
Plumbum adiuuat fuſionem aliorũ metallorum. f. 149.a
Plumbi portio aliqua ſemper reperitur in omnibus metallis.f.149.a
Plumbum ſolum eſt materia lithargyrii, contra Plinium. f. 50.a
Plumbum an ſit materia lithargyrij. ſolio 150.b
Plumbi ſcoria, uel ſpuma, lege Scoria plumbi.
Podagricis quid conferat. f.65.b
Pompholyx naturalis ignota fuit antiquis Græcis, & Latinis. f.128.b
Pompholyx Græcorum, & Thutia Arabum unũ ſunt,& idẽ. f. 128.b
Põpholygis artefactę gñatio.f.128.b
Pompholygis electio. f.129.a
Pompholyx quo modo differat a ſpodio. f.129.a
Pompholyx unde dicta. f.129.b
Pompholyx parabatur tripliciter antiquitus. f.129.b
Pompholygis notæ. f.129.b
Põpholyx duplex habetur. f.130.a

Pompholy-

Pompholygis uires. f.130.a
Pompholyx,& ſpodios uera ſępe deſiderantur: & quid ſubſtituendũ pro ipſis. f.130.a
Pompholyx in quo gradu calefaciat, & ſiccet. f.130.b
Pompholyx quo modo abluẽda pro oculorum affectibus. f.130.b
Pompholyx quid propriè ſignificet. folio 128.b
Porrectana aqua, cur ſuperiori ætate eſſet in frequentiori uſu,quàm aliæ in potu. f.52 b
Potus aquarum thermalium, lege Aquarum potus.
Prandium quota hora à potu aquarum thermalium ſit accipiendum. folio 51.b
Præcepta obſeruanda ante potum aquarum thermalium,inter bibendum,& poſt potum. f.45.a. 51.a.57.a.
Præcepta obſeruanda antè uſum balnei, & poſt uſum. f.58.b.62.b
Præcepta obſeruanda antè, & poſt uſum ſtillicidij. f.63.b.& 64.b
Præcipitatum ex qua materia fiat, & cur ita uocetur. f.168.b
Præcipitati uſus in re medica. folio 169.a
Præcipitati uſus utrum ſit tutus. folio 169.a
Præcipitatum ubi ſeruandum: quibus adulteretur: & quo modo adulterium detegatur. f.173.b. 174.b.
Præſtigiatores quo modo parent annulum, qui ſe ipſum mouere uidetur. f.119.a
Profluuium uteri quid ſanet. f.72.b.
Proprietas aquæ thermalis quæ ſit, & quæ potabilis aquæ. f.20.b
Propoſitio Ariſtotelis, quòd quæ concreſcunt à calido,eliquantur ab humido, quomodo intelligenda. f.94.b
Propoſitio Ariſtotelis,quòd quæ cõcreſcunt à frigore, eliquantur à calore,quo modo ſit intelligenda. folio 94.b.108.a
Pruritum quid ſanet. f.72 b
Pueri, cur ſint obnoxij calculo. folio 109.a
Pueris an conueniat potus aquarum thermalium. f.46.a
Pulmonis humectationi quid conducat. f.72.a
Puluis angelicus quid Maſſæ.f.169.a
Purgatio facienda ante potum aquarum thermalium. f.50.b
Purgatio facienda ante uſum balnei. folio 59.a
Purgatio facienda antè uſum ſtillicidij. f.63.b
Purgatio facienda antè uſum ſtufarum. f.65.b
Puteolana aqua, lege Aqua,uel Balneum Puteolanum.
Puteus tinctus pice, id eſt, ſucco bituminoſo, ubi. f.27.a
Pſymithion quid Græcis. f.151.a
Pyrites lapis,lege Lapis pyrites.
Quãtitas aquæ aſſumenda.f.52.b

R

Radices arborum ad quam altitudinem deſcendant ſub tellure.folio 8.b.19.b
Radij ſolares ad quam altitudinem permeent terram, iuxta Ioannis de Dondis ſententiam. f.13.a
Ramẽbur mons Germaniæ. f. 26.a
Rancolanum caſtellum. f.22.b
Rancolani balneum habet ſuccum lapideum uerè cum aqua mixtum. folio 26.b
Ranulæ genitæ ex caſu guttarum pluuiæ magnarũ, uñ ortũ habuerint: & quo modo geniæ. folio 109.b
Raritas, lumen, & calor ſeſe mutuo conſequuntur. f.2.a.9.b.18.a
Ratio cognoſcendi quid quælibet thermalis aqua in ſe habeat,eſt duplex. f.30. a.b. 31.a.b. 32.a.b

Ratio Galeni, quòd plumbum ſit aqueum à prædominio, quia citò eliquetur, & quidem prius, quàm accendatur, cur debil s ualde ſit. folio 145.b
Recentiorum medicorum error circa naturam, & uires aquarũ thermalium, unde ortum habuerit. folio 30.b
Recentiorum error circa ſaporem aquæ nitroſæ. f.31.b
Regulum antimonij quid Chimiſtis. folio 155.a
Renum affectibus quid conducat. folio 38.b.80.a.29.a
Renes quid expurget. f.72.b
Renum feruorem quid remittat. folio 41.a.73.b.80.a
Renum calculũ quid frangat. f.28.a
Res omnes cur generentur potius circa ſphæram terræ, q̃ alibi. f.1.b
Res, quæ fiunt in locis ſubterraneis, gigni ex cõcurſu quatuor elementorum. f.2.b
Res ſacra quid Ariſtoteli. f.15.b
Rerum, quæ uerè, & quæ non uerè cum aquis miſceri aptæ natæ ſint. folio 23.b
Rerum exiſtentium in locis ſubterraneis, & poſſunt cum aquis miſceri, ſunt quinque genera, ſcilicet, uapores, ſucci, metalla, lapides, & terræ. f.24.a
Rerum, quæ aquis inſunt, quæ, & quot innoteſcant per diſſolutionem aquæ naturalem, & quæ per artificialem. f.32.a.33.a.b
Rerum, quæ eliquentur à calido, & quę à frigido, humido ue, & quæ à nullo iſtorum f.94.b.95.a
Reſilitionis aquarum cauſa an ſit calor. f.5.a
Reſilitio aquarum, lege Aqua, & Cauſa, &c.
Reſolutio, lege Paralyſis.
Rheuma, lege Catarrhus.
Robur lapideſcit f.97.b
Romani tentarunt multa ex ijs, quę uidebantur impoſſibilia. f.14.b
Romani qua arte conſtruxerint fonte aquæ calidæ. f.14.b
Rubricatæ aquæ, lege Aquæ habentes rubricam.
Rubrica exiſtens in balneo magno Sancti Petri, aſſimilatur ochræ: ochra tamen non eſt. f.22.b
Rubricam reperiri in aquis thermalibus. f.30.a
Rubricam contineri in balneo Calderiano, & ſancti Petri, unde innoteſcat. f.33.a
Rubricæ ſuccedaneum. f.91.a
Rubrica Sinopica officinarum quid ſit. f.159.a
Rubrica unde dicta, & quid ſit, ac quotuplex. f.174.a
Rubrica Sinopica quotuplex. f.175.b
Rubrica fabrilis quid ſit. f.175.b
Rubigo in metallis, & armis quo modo gignatur, & quid agendũ, ne gignatur. f.135.b. 136.a
Rubigo gignitur in metallis ex acribus. f.139.b
Rubigo, lege etiam Aerugo.

S.

SAccharum candi quo modo fiat, & cur non poſſit fieri in uaſe uitreo, uel uitro obducto. f. 110.a
Sal eſt de genere ſucci cõcreti. f.25.b
Salis ſuccum miſceri cũ aquis. f.27.a
Salium alij magis, alij minus acres ſunt. f.27.a
Sal copioſum fit ex quibuſdam balnei agri Volaterrani. f.27.a
Saliũ alij ſunt ſubſtãtia magis ſolida, & cõpacta, alij rariori. f.27.b
Sal contentum in balneo Aquariano. quale ſit. f.27.b
Sal gemeũuñ ita fuerit uocatũ. f.27.b
Saliũ alij cões, alij gẽmei ſunt. f.27.b
Sal quo modo fiat ex aqua Aponitana. f.69.a
Sales in aquis exiſtentes quo modo innoteſcant. f.31.a
Salis quęnam ſpecies ſit in aquis, nõ innoteſcit per primam uiã. f.31.a

Salſus ſapor orit in aquis tū ratione ſalis,tum nitri:& quo modo digno ſcatur , an ab hoc, uel ab illo naſcatur. f.31.b

Salis ſigna. f.36.a

Salſæ aquæ , lege aquæ habentes ſal.

Salſedo unde naſcatur. f.122.b

saldatura quid ſit. f.143.b

Saldatura cur uaſi alicui oblinita non augeat pondus uaſis illius. folio 143.b

Sandaracham miſceri cum aquis. folio 29.b

Sandaracha quid Vitruuio, & quotu plex. f.153.b

Sandyx eſt ceruſſa toſta. f.36.b

Sandyx,& fucus Græcorum nō ſunt idem,contra Plinium. f.153.a

Sandyx,quid ſit. f.153.a

Sandyx Dioſcoridis, & Galeni quid ſit. 153.b

Sandyx quid Virgilio. f.154.b

Sandyx quid Plinio. f.153.b

Sandyx uera antiquorum, quid ſit. folio 165.a

Sanguinis ſputo laborantibus, quid proſit. fol.43.a.b.45. a.82.b 159.a

Sanguinis profluuium ex renibus, quid ſiſtat. f.45.a

Sanguinis mictui, quid conferat. folio 38.b

Sanguis effluens ex abdito loco, ubi nec manus,nec medicamenta aptari queant, quo modo ſiſtendus. folio 92.b

Sanguis antimonii , uel ſtibii , quid ſit. f.155.a

Sanguis draconis quid Arabibus. folio 165.b

Sanguis draconis in lachrima uerus quid ſit. f.165.b

Sanguis draconis triplex habetur in officinis. f.165.b

Santerna quid Latinis. f.156.b

Santerna quid ſit,& cuius uſus. folio 137.a

Sapor,& odor aquarum thermalium eſt ita uarius , ut certi nihil indicet. f.37.b

Sapor ſalſus naſcitur in aquis, tum ex ſale,tum ex nitro : & quo modo dignoſcendum,an huius,uel illius ratione oriatur. f.31.b

Saturnus non mouetur de quarto in quartum,aduerſus nonnullos. folio 49.b

Saturnus perficit ſuum motum in triginta annis. f.49.b

Scabiem omnium generum quid ſanet. f.72.b.75.b.173.a

Scirrhos lienis , & alios, quid diſcutiat. f.138.b.139.a.32.a

Scoriæ æris hiſtoria , & uires.folio 132.b

Scoriæ,ſeu ſpumę ferri natura,& uires. f.140.a

Scoria plumbi , quid ſit, quo modo ſiat,& quas habeat uires. folio 147.b.148.a

Scoria argenti quid ſit, & quas habeat uires. f.156.a

Scoria argenti an extrahat. f.156. a

Sedimentum ſquamę quid ſit. folio 135.a

Semina lithospermi eſſe ueros lapides. f.98.a.108.b

Semen quodlibet duas habet partes : unam, quę eſt ueluti materia : alteram , quæ eſt ueluti efficiens. f.105.b

Semen humanum,lege Sperma.

Semen metallorum fœmineum quid ſit : & quid maſculum apud Chimiſtas. f.119.a

Senibus an conueniat potus aquarum thermalium. f.46.a

Sena torrens ſcatet ramentis lapideis:ideo plātæ in ipſo lapideſcūt circa ſuperficiem. f.22.b

Senæ torrentis aqua cur non ſit uerè mixta,ſed confuſa cum ramentis lapideis,quæ in ſe. habet.folio 22.b

Seplaſiarius Taruiſinus profeſſus eſt

facere aurum coràm Senatu Veneto. f 119.b
Seplaſiarius Taruiſius luſit Senatores Venetos, dum tentauit facere aurum, & luit pęnas. f.123.b
Sericũ quid Aetio, & Paulo. fol. 153. a
Signa diſtinguētia aquas thermales à non thermalibus. f. 4.b
Signa indicantia, an aqua hęc, uel illa, habeat in ſe ramenta lapidis, uel ſuccum lapideum. f.26.b 27. a
Signa aquę plumbeæ. f.29.a.32.a
Signa indicantia, an aqua habeat uapores ſulphureos ſiccos, uel humidos. f.29.b
Signum aquæ habentis ſandarachā. f.29. b
Signa, & effectus aquæ ſulphureę. f.30.b.32.a
Signa aquę bituminoſæ. f.31.a
Signa, & effectus aquę habentis ſal. f.31. a
Signa; & effectus aquæ nitroſæ. f.31. a. b
Signa indicantia, quid quælibet thermalis aqua in ſe habeat, unde ſumantur. f.30.31
Signa, & effectus aquę aluminoſæ. f.31. b
Signa, & effectus aquę calchantoſę. f.31. b
Signa aquæ habentis aurum. folio 32. a
Signa aquæ gypſeæ unde accipiantur, ſecundum quorundam ſententiam. f.32. a
Signa aquę habentis ochram. fol. 32. a
Signa aquæ habentis rubricam. fol. 32. b
Signa indicantia, an aqua retenta ſit in inteſtinis, & hypochondrijs, an in toto ambitu. f.54.b
Signa calcis, gypſi, marmoris, ſalis, ſulphuris, & nitri. f.36.a
Signa plumbi, ceruſſæ, ſandycis, aluminis, & calchanti. f.36.b
Signa metallorum uerorum. f.37.a
Signa ueri gypſi. f.69. b
Signa aquæ habentis multos uapores ſulphureos. f.80. a
Signum naphtæ recentis. f.14. a
Sitis duplex, uera, & nō uera, & quo modo utrique occurrendum. fol. 61. b
Slat quid metallicis. f.132.b
Sol per reflexionem maximè rareſacit, maxime calefacit, maximeque illuminat. f.2.a
Sol utrum ſit cauſa calefaciens aquas thermales. f.7.b
Sol ad quam altitudinem penetret ſuis radijs terram, ſecundum Ioannis de Dondis opinionem. f.13.a. b
Solia balneorum utrum debeant eſſe detecta, uel tecta. f.59.a
Somno magno, orto ex potu aquarum thermalium, quo modo occurrendum. f.56 a
Somnus magnus contingēs inter recipiendum ſtillicidium, unde naſcatur, & quo modo ſit ei occurrendum. f.64.a
Sori eſt ſpecies calchanti. f.27.b
Sperma habet duas partes. folio 105.b
Speculum aſini quid ſit. f.69.b 77.a
Spiritu nihil datur purius. f.99.a
Spiritus animales ſunt magis corruptibiles, quàm naturales, & uitales. f.172.b
Spodium quid propriè ſignificet. folio 128.b
Spodium naturale fuit ignotum antiquis. f.128.b
Spodium quid Græcis, & quid Arabibus. f.128.b.130.a
Spodii artefacti generatio. folio 128.b
Spodium naturale deſideratur. folio 128.b
Spodii electio. f.129.a
Spodios quo modo differat à pompholyge.

pholyge. f.129.a
Spodij notæ. f.129.b
Spodios unde dicatur. f.129.b
Spodium duplex habemus. f.130.a
Spodij uires f.130.a
Spodios uera ſæpe deſideratur, & quid in eius locum ſuccedat. folio 130.a
Spodios quo modo adulteretur. folio 130.a
Spodium Arabum poteſt tutò exhiberi per os, contra Fucſium. folio 130.a
Spodium Arabum idem eſt, quod andiſpodium Græcorum: & ex quibus fiat. f.130.a
Spodios in quo gradu calefaciat, & ſiccet. f.130.b
Spodios quo modo abluēda pro affectibus oculorum. f.130.b
Sputo ſanguinis laborantibus quid conducat. f.43.a.b.45.a.82.b. 159.a
Spuma argenti, lege Lithargyrium.
Spuma ferri quid recentioribus. folio 140.a
Squamæ æris natura, & uires. folio 133.b.134.a
Squama æris quo modo abluenda. folio 135.a
Squamarum natura, electio, & uires. folio 138.a.b
Squama calybis quo modo dignoſcatur, Squama ferri. f.138.b
Squamę in quo gradu calefaciant, & ſiccent. f.139.a
Stagnum nympharū piſcibus alimētum: hominibus autem venenū. folio 16.a
Stannum apud nos eſt idem, quod plumbum album ueterum. f.42.b
Stannum duplex: unum antiquorum, alterum noſtrū. f.142.b
Stannum ueterum eſt duplex: naturale, & factitium. f.143.a
Stannum naturale quid apud antiquos. fo.143.a
Stannum factitium quid ſit apud ueteres. f.143.a
Stannū argentarium quid ſit. f.143.b
Stannum tertiarium quid. f.143.b
Stercus ferri quid uulgarib. f. 140.a
Sterilitatem mulierum quid remoueat. f.44.a.60.a.72.a.83.b. 29.b.
Stibium eſt de genere metallorum mediorum, & miſcetur cū aquis. folio 29.b
Stibium quid Latinis. f.154.a
Stibium an ſit reponendum inter metalla. f.154.b
Stibium non eſſe plumbum, contra Braſauolam. f.154.b
Stibium, quod habetur Venetijs, & in alijs Italiæ locis, unde deferatur. f.154.b
Stibium quotuplex. f.154.b
Stibium quare uocatum fuerit platyophthalmon, & lauarſon. fo.154.b.155.b
Stibij uſus, & uires. f.155.a
Stibium quo modo exurendum ſit, & præparandum. f.155.b
Stillicidij uſus frequētiſsimus apud antiquos, & apud nos. f.41.a
Stillicidij uſus unde occaſionem habuerit, atque originem. f.63.a
Stillicidium aquarum thermalium quos, & quot uſus nobis præſtet: & quibus corporis partibus proſit. f.63.a
Stillicidium quando debeat eſſe altius, & quando minus altum. folio 64.a
Stillicidio quàm diu, & quot uicibus in die utendum. f.64.b
Stillicidio quota hora utendum. folio 64.a
Stillicidij Aponenſis effectus, & uires. f.72.a
Stimmi, uel Stibi quid Gręcis. f.154.a
Stomoma unde dictum. f.138.a
Stomoma, & calybs idem ſunt, contra Plinium. f.138.a
Strepitus pręcedens terręmotum, unde naſcatur. fo.100.a

Strumas quid diſcutiat. f. 43.a
Stufæ, & Laconica idem ſunt. f.41.a
Stufæ thermales utrum eſſent notæ, & in uſu apud ueteres. f. 41.a
Stufæ quid ſint. f. 65.a
Stufarum uſus quotuplex. f. 65.a
Stufis quo modo utendum, quando, & quandiu. f. 65.b
Stufæ thermales ſunt magnum medicamentum. f.65.b
Stufa montis Orthoni ad quos affectus conducat. f. 74.b
Stufæ Aponitanæ ad quos affectus proſint. f. 72.a.b
Stygia aqua qualis. f.26.a
Sublimata quid Chimiſtis. f.125.b
Subterranea quæ, & quot generum ſint. f.2.b
Succedaneum pompholygis, & Spodij uerę. f.130.a
Succi plures ſunt in locis ſubterraneis f.24.a
Succus lapideus quid ſit. f.25.b.26.b 97.a
Succus lapideus copioſus, & frequens in aquis reperitur. f.26.b
Succus lapideus, duobus modis in aquis continetur, ſcilicet uel commixtus, uel confuſus cum aquis. 26.b.97 b
Succus lapideus quid, & cur ita uocetur. f.26.b
Succus lapideus in aquis exiſtẽs nõ innoteſcit per primam uiã. f.31.a
Succus lapideus fuit notus antiquis. f.97.a
Succus lapideus quid, & quotuplex fo. 97.a
Succus lapideus an ſit cum aqua cõmixtus, uel confuſus, quo modo cognoſcatur. f.97. b
Succum lapideum reperiri etiam in mari. f.98.b
Succus lapideus exiſtens in balneo Aponenſi, cur concreſcat circa molam, & canalem ligneum, & non circa ſaxa illius collis. f.110.a
Succus lapideus quibus aquis inſit. f. 26.b
Succus concretus quid ſit. f. 25.b
Succi, qui miſcentur cum aquis, qui ſint, & quot. f. 25.b
Succorum, qui miſcẽtur cum aquis alij ſunt benigni, alij uenenoſi. fo. 25.b
Succi uenenoſi, qui miſcentur cum aquis, ſunt trium generum. f.25.b
Succus cadmiæ erodentis. f.26.b
Succus bituminoſus, uel naphticus, nunquam uerè commiſcetur aquis. f.27.a
Succus oleagineus nunquam uere cõmiſcetur aquis. f.27.a
Succum nitroſum miſceri cum aquis. folio 27.b
Succum aluminoſum miſceri cum aquis. f. 27.b
Succum calchanti miſceri cũ aquis. folio 27.b
Succum ſalis miſceri cum aquis. folio 27.a
Succum acidum miſceri cum aquis. folio 28.a
Succus acidus, qui eſt cum aquis mixtus, non explicatur ab aliquo, cuius naturę ſit. f.28.a
Succi exiſtentes in aquis thermalibus quot modis innoteſcant. folio 31.a
Succi cur re uera nõ cõſtituãt quartum genus foſſilium. 92.a 93.a
Succos concretos eſſe à prædominio terreos. f.100.a
Succi concreti cur eliquentur à calido, & à frigido, humidoue, & cur prius eliquentur, quàm emollientur. f.95. a.157. a
Sudor copioſus ortus ex uſu balnei thermalis, utrum ſupprimendus. folio 62.a
Suffitus ex cinnabari, & ſimilibus eſt peſſimum remediũ, licet ſanet aliquos à morbo Gallico. f.165.a
Sulphur utrum ſit cauſa calefaciens thermales aquas. f.10.b
Sulphur non efferueſcit in aqua, cõtra

tra Senecam. f.11.a
Sulphuris odor exiſtens,ubicunque ſunt aquæ thermales, unde naſcatur, & quid indicet. f.11.a
Sulphur cur ab Ariſtotele uocetur res ſacra. f.15.b
Sulphur quare ſecundum Ariſtotelē dicatur eſſe pabulum ignis ſubterranei. f.15.b
Sulphur & bitumen utrum ſint pabulum ignis ſubterranei. f.16.b
Sulphur, & bitumen continuè, & cito regenerantur in locis ſubterraneis. f.16.b
Sulphur, & bitumen in locis ſubterraneis ſemper habent terram admixtam. f.17.b
Sulphur cur non poſſit uerè miſceri cum aquis. f.23.b.29.b
Sulphureus uapor melius quàm alij uapores miſcentur cum aquis. folio 24.b
Sulphurea aqua dicitur dupliciter talis. f.24.b
Sulphureæ aquæ plures habentur,& ubi. f.29.b
Sulphurearum aquarum tres ſunt differentiæ. f.29.b
Sulphurearum aquarum quænam propriè, & quæ impropriè dicātur ſulphureæ. f.29.b
Sulphureæ aquæ ſigna, & effectus. folio 30.b.32.a
Sulphuris ſubſtantia,uel uapores,an ſint in aquis, quo modo cognoſcantur. f.30.b
Sulphur eſt de genere metallorum mediorum. f.29.b
Sulphuris ſigna. f.36.a
Sulphuris an aliquid inſit in balneo Aponitano. f.70.a
Sulphur quo modo per ablutionem amittat uim corripiendi flammā. folio 116.a.118.b
Sulphur fit ex ſicca exhalatione. folio 121.a
Sulphur,quod chimiſtæ dicunt eſſe materiam metallorum,quid ſit. folio 121.a
Sulphur lotum non reperiri, contra Chimiſtas. f.122.b
Sulphureæ aquæ, lege etiam Aquæ ſulphureæ.
Suppreſſioni alui quo modo occurrendum. f.62.b
Superſtitio illa, quòd nocte feſti. S. Ioannis Baptiſtæ miri contingant effectus, unde occaſionem habuerit. f.49.a
Superſtitio, timor, & mulier ſeſe mutuò conſequuntur. f.49.b
Surdis quid conferat. f.72.a.81.b
Symptomata contingentia ex potu aquarum thermalium, quot numero ſint, & quo modo ipſis occurrendum. f.54.a
Symptomata contingentia ex uſu balnei,quæ ſint, & quot: & quo modo ipſis occurrendum. f.61.b

T

Temporum anni quæ apta,& quæ inepta ſint ad potum aquarum thermalium. f.47.a
Temporum anni quæ apta ſint, & quæ inepta ad balnea. f.58.b.60.b
Temporum quæ apta, & quæ inepta ad ſtillicidia recipienda. f.63.b
Terra qua ratione dicatur rerum omnium cauſa, principium, & baſis. f.1.a
Terram cur antiqui uocarint nomine Veſtæ. f.1.a
Terra cur uocata fuerit a Græcis. folio 1.b
Terra cur mater communis uocata ſit. f.1.b
Terræ hiatus, & ignis eiaculatio, ubi. f.10.a
Terras uarias reperiri in aquis medicatis. f.30.a
Terram luteā reperiri in aquis thermalibus. f.30.a
Terra quid ſit, & quotuplex. f.87.a
Terrenum quid Agricolę. f.88.a
Terræ quæ ſit materia, efficiens, & generationis modus. f.88.89.90.91

Terrarum

Terrarum multiplicitas, ac differentiæ, unde oriantur. f.90
Terrarum inęqualitas unde naſcatur. f.90.b
Terra, ut terra, non eliquatur à calido, contra Agricolam. f.91.a
Terra quando eliquetur à calido, & quando non. f.91.b.94.a
Terra nihil grauius. f.113.b
Terræ ſpecies quot. f.140.b
Terra Armena, lege Bolus Armena.
Terra Lemnia quo modo differat à rubrica. f.174.b.
Terra ſigillata quid, & utrum nos habeamus ipſam. f.175.a
Terra Lemnia quid. f.175.a
Terra ſigillata an ſit eadem cum bolo Orientali. f.175.a
Terra Lemnia deſideratur. f.175.a
Terra omnis prouocat uomitum. folio 175.b
Terra rubra officinarum quid. folio 175.b
Teſtæ oſtreaceę copioſæ exiſtentes in monte quodam agri Volaterrani, unde ortum habuerint, & quo modo genitæ. f.109.a
Teſtæ ollarum exiſtentes Romæ in monte Teſtaceo, unde ortum habuerint. f.109.b
Tetragonon quid Hippocrati. folio 154.a
Thermæ, ſeu Thermales aquæ, lege Aquæ thermales.
Thermę omnes cur ſint uel in montibus, uel ad montium radices. folio 5.a
Theriaca cur ſit medicamētum empiricum. 38.a
Theſmophili philoſophi opinio de cauſa calefaciente aquas thermales. f.7.b
Thoracis affectibus quid conferat. folio 72.a
Thutia quid Chimiſtis, & quid Arabibus. f.125.a
Thutia Alexandrina officinarum qd. folio 127.b
Thutia Arabũ, & Pompholyx Græcorũ unum ſunt, & idem. f.118.b
Timauus fluuius unde patiatur incrementum, & decrementum: & cur celebris fons, paterque maris fuerit à nonnullis antiquorũ uocatus. f.6.a.b
Timaui fluuij cauernæ, uel ora. f.6.a
Timauus fluuius unde oriat. f.6.b
Timor, ſuperſtitio, & mulier ſe con ſequuntur. f.49.b
Tincar quid Arabibus. f.158.a
Tractatus duplex Friſimelicæ de balneis. f.3.b
Tripergoli abſorbitio ex terræ hiatu. f.10.a
Trociſcorum de ſtella facultas. f.16.a
Tumores frigidos lienis, & hepatis quid diſcutiat. f.78.a
Tumores latos crurium, elephantes uocāt Arabes, qui ſanet. f.74.b
Tureſſobitis quid apud pictores antiquos. f.158.a
Tuſsi magnæ ortæ ex uſu ſtillicidij, quo modo occurrendum. f.64.b

V

Vacuum abhorret natura. f.2.b
Vapores, exhalationes ue plures eſſe in locis ſubterraneis, & perpetuò inibi gigni: & a quo agente. folio 24.a
Vaporũ alij ſunt uenenoſi, alij benigni: itē alij ſicci, alij humidi. f.24.a
Vapores uirulentos, & benignos reperiri in ſubterraneis locis. f.24.b
Vapores uenenatos cōmiſceri cum aquis. f.24.b
Vapores benignos miſceri cũ aquis. folio 24.b
Vapor ſulphureus melius, quàm alij uapores, miſceť cũ aquis. f.24.b
Vapores, q reperiũtur mixti cũ aqs, ſunt duum generum; maligni, & benigni. f.25.b
Vapores benigni, qui cum aquis miſcentur, ſunt duũ generum: bituminoſi. f.& ſulphurei. f.25.b.31.b
Vapor pinguis non poteſt fieri per adu-

adustionem. f.122.b
Vapores ſulphurei ſunt duum generum. f.29.b
Vapores in aquis thermalibus exiſtentes, utrum poſsint cognoſci per primam uiam. f.30.b
Vapores in aquis exiſtentes qua ratione cognoſcantur. f.35.a
Vaſorum electio pro diſſoluendis aquis thermalibus. f.34.a.b
Venti utrum ſint cauſa calefaciens aquas thermales. f.9.a
Venenoſi uapores in aquis exiſtẽtes quo modo cognoſcantur. f.30.b
Venæ cauæ ſupercalefactionẽ quid remittat. f.42.a
Venarum thoracis apertioni quid reſiſtat, & conducat. f.82.b
Venas primas quid optimè detergat. folio 82.b
Venæ lapidũ, & mõtiũ q̃d ſint. f.88.b
Venæ metallorũ oẽs, & p̃cipue argẽti, hñt ſemper aliq̃d auri. f.123.b
Vena marcheſitæ ubi. f.124.a
Ventriculi relaxationem quid auferat. f.45.a.b.139.b
Ventriculi imbecillitatẽ ex frigiditate, & humiditate quid auferat. folio 45.b.72.a.81.a
Ventriculi regio quare non ſit ſubijcienda ſtillicidio. f.60.a
Vẽtriculi ęſtũ q̃d ĩmittat. f.33.b.80.a
Ventrem quæ aqua ſoluat. f.82.b
Ventris ſuppreſſioni quo modo ſit occurrendum. f.62.a
Vertiginoſis quid conferat. f.72.a
Vermes quo mõ lapideſcãt. f.109.a
Vermes quid ſtrenuè enecet. f.169.b 175.a
Veſicæ affectibus quid conducat. folio 29.a.38.b.72.b
Veſicatorię aquæ, lege Aquæ ueſicatoriæ.
Veteres cur frigidè egerĩt de aquis thermalibus. f.28.b
Veteres, lege antiqui.
Via, ſeu ratio cognoſcẽdi, quid quęlibet thermalis aqua in ſe habeat, duplex. f.30.31.32
Victus ratio qualis ſeruanda ab ijs qui bibunt, uel biberunt aquam thermalem. f.54.a
Vigiliæ nitenſæ, ortæ ex potu aquarum thermalium, quo modo occurrendum. f.56.a
Villenſe balneum habet ſuccum aluminoſum. f.27.b
Villenſis aqua non eſt ferrea, contra quoſdam. f.29.a
Villenſis aqua ad quos affectus conducat. f.42.a.43.a.b
Villenſis aquæ natura quæ ſit: & quomodo dicatur refrigerare per accidens. f.42.b
Villenſis aqua, ſi in ſputo ſanguinis debeat prodeſſe; requiritur, ut tarde excernatur, & nõ per ſeceſſum, ſed per lotium. f.43.b
Villenſis aqua facillimè permeat: ideo poteſt exhiberi etiam ijs, qui ſemper iacent. f.46.b.82.b
Villenſis aqua cur ſit utilis, etiam ſi ſumatur procul à fonte. f.53.b
Villenſis aqua diu durat incorrupta. folio 82.b
Vinũ an diluendũ aqua thermali. folio 65.a
Viri magni proprietas. f.171.a
Viride æruriũ quid pictorib. f.159.b
Viridis color exiſtens in balneo Calderiano quid indicet. f.37.a
Viridis color in ſedimẽto aquæ thermalis quid indicet. f.37.a
Viſcerũ feruorẽ quid remittat. f.73.b
Viſcera quid roboret. f.82.b
Viterbienſe balneum eſt ſulphureũ. folio 29.b
Viterbiẽſiũ balneorũ quoddã hẽt aurũ iuxta Sauonarolę opĩonẽ. f.28.a
Vitruuij opinio de cauſa fouente ignem ſubterraneum. f.14.a
Vitruuius fuit maximus indagator ſubterraneorum. f.14.b
Vitrũ reddit lateres liquabiles. f.91.b
Vitrũ cõtinet ut plurimũ ĩ arena. 91.b
Vitrũ cõſideratũ duob. modis. f.113.a

Vitrũ ut

Vitrum ut educerent ex proprio metallo, quid agerent antiqui, & quid agant noſtri uitrearij. folio 114.a
Vitrum combuſtum frangit calculū: ſed quo modo comburatur, nondum conſtitit. f.118.a
Vitriolum, ex quo Chimiſtæ dicūt gigni metalla, quid ſit. f.122.a
Vitriolum, lege Calchantum.
Vlceribus renum, ac ueſicę quid cōferat. f.72.b
Vlcera calloſa, antiquata, & rebellia quid ſanet. f.72.b
Vlcera cutis quid ſanet. f.72.b.75.b
Vlceribus inteſtinorum quid conferat. f.82.b
Vlceribus ſerpentibus, & malignis quid conferat. f.155.a
Vnctiones ex argento uiuo ſanant aliquos à morbo Gallico. f.168.b
Vnguentorum quorundam color uarius in ſuperficie, atque in profundo, unde naſcatur. f.137.a
Vniones non effodiuntur. f.96.a
Vniones, id eſt, perlæ, generantur in quibuſdam puris, & electis oſtreis. f.98.b.106.a.108.a
Vnionum quę ſit materia, & efficiēs. folio 98.b
Vniones augeri per partem poſt partem extrinſecus additam. f. 103.a
Vomitioni aquæ thermalis quo modo occurrendum. f.54.b
Vrceus quid. f.52.b
Vrinæ ardori, orto ex potu aquarum thermalium, quo modo occurrēdum. f.56.b
Vrinæ incontinentiam quid ſanet. folio 72.b
Vrinę retentio quo modo ſit in cauſa generationis calculi. f.109.a
Vrina pueri impubis eſt craſsior, quàm adultioris. f.156.b
Vulneribus neruorum, aliarumque partium acuti ſenſus, quid conferat. f.130.a
Vſus aquarum thermalium qui, & quot fuerint apud ueteres, ſintque apud nos. f.37.b.39 b
Vſus aquarum thermalium in re medica unde occaſionem habuerit, atque originem. f.38.a
Vſus Aponenſis aquæ quotuplex. folio 71.b
Vſus aquarum thermalium ſola experientia eſt inuentus. f.38.a
Vterus utrum iuuetur ex potu aquarum thermalium. f.44.a
Vteri mollitiem quid tollat. f. 72.a. 83.b
Vteri profluuiū quid ſanet. f.72.b
Vteri ꝓfluuiū rubrū q̄d ſiſtat. f.82.b

Z

Zaibar, uel Zaibat quid Arabibus. folio 167.a
Zimar æris quid Arabibus. f. 134 b

Errata

FINIS.

ERRATA IMPRESSORIS, QVAE HOC MODO CORRIGES.

FOlio tertio, pagina ſecunda linea 18. ubi legitur, nec ſolum collegerit, &c. Legendum eſt ita non ſolum inquam collegerit.

Folio 6. pag. prima, linea 9. pro affluente, lege affluenti.

Folio 8. pag. prima, linea 22. pro, aquæ, lege, æquè.

Folio 8. pag. ſecunda, linea 8. pro ſuſcipiet, lege, ſuſcipit.

Folio 11. pag. prima, linea 16. pro, ergo, lege, ego.

Folio 12. pag. prima, linea 28. pro, quæſtionem, lege, quæſtionum.

Folio 12. pag. ſecunda, linea 6. pro, utā ptibus, lege, ut in partibus, &c.

Folio 13. pag. ſecunda, linea 4. pro, ignis, lege, ignes.

Folio 13. pag. ſecunda, linea 6. pro, arcula, lege, areola.

Folio 15. pag. ſecunda, linea 17. deſideratur uox hæc, dicitur, nam legendum eſt hoc modo, unde & dicitur, &c.

Folio 18. pag. prima, linea 17. pro, neque, lege, uſque.

Folio 19. pag. ſecunda, linea 18. pro, cuniculuſ, lege, cuniculis.

Folio 20. pag. prima, linea 30. pro, calidiſſimo, lege, ualidiſſimo.

Folio 21. pag. prima, linea 6. pro, qua, lege, quæ.

Folio 22. pag. ſecunda, linea 5. pro, qua inueſtigando, lege, ad inueſtigandum.

Folio 23. pag. ſecunda, linea 16. pro, tum, lege, tamen.

Folio 27. pag. prima, linea 11. pro, aſperſam, lege aſperam.

Folio 29. pag. ſecunda, linea 31. deſiderantur hæc uerba. Quarto in loco eorum, quæ miſcentur cum aquis ſunt lapides. quæ uerba ſunt præmittenda particulæ illi, ſicut, ita ut textus iaceat ſic. Quarto in loco eorum, quę miſcentur cum aquis ſunt lapides, ſicut marmor, quod, &c.

Folio 30. pag. prima, linea 16. pro, haberent, lege, habent.

Folio 35. pag. ſecunda, linea 7. pro, intelligendum, lege inueſtigandum.

Folio 37. pag. prima linea 22. pro, ſit, lege, ſi.

Folio 38. pag. prima, linea penultima pro, habuitur, lege, habuit.

Folio 41. pag. ſecunda, linea 19. pro, aquę, lege, aqua.

Folio 42. pag. ſecunda, linea 8. pro, diui Bartholomei, lege, diui Petri.

Folio 43. pag. prima, linea 16. pro, totum, lege, potum.

Folio 42. pag. ſecunda, linea 6. pro, fugendus, lege, fugandos.

Folio 48. pag. prima, linea 26. pro, ſint, lege, ſit.

Folio 50. pag. prima linea 14. pro, uerò, lege, uiro.

Folio 50. pag. prima, linea ultima, pro, mutationis, lege mutatio.

Folio 54. pag. ſecunda, linea 11. pro, ſtimulat, lege, ſtimulet.

Folio 54. pag. ſecunda, linea ultima, pro, indicat, lege, indicatur.

Folio 57. pag. prima, linea 4. pro, deſcendentes, lege, deſcendens.

Folio 59. pag. prima, linea prima, pro, ſi uidelicet, lege, ſi uerò.

Folio 59. pag. prima, linea 7. pro, putredine, lege, putredinem.

Folio 60 pag. prima, linea 11. pro, ut, lege, et.

Folio 60. pag. prima, linea 12. pro, abſtergatur, lege, abſtergat.

e Folio

Folio 63. pag. ſecunda, linea ultima pro, ab radice, lege abradere.

Folio 68. pag. ſecunda, linea 29. pro, igne, lege ignem.

Folio 60. pag. ſecunda, linea 12. pro, excuſsi, lege exuſſi.

Folio 70. pag. ſecunda, linea ſecunda, pro, miſcent, lege, miſcentur.

Folio 71. pag. prima, linea 26. pro, tertin, lege, tertio.

Folio 73. pag. prima, linea quinta ꝑ, ſucciſſimi, lege, ſicciſſimi.

Folio 76 pag. prima, linea 14. pro, inci dens, lege, incedens.

Folio 77. pag. prima, linea 19. pro, laxatis, lege, luxatis.

Folio 70. pag. ſecunda, linea 19. deſideratur particula iſta, aquas, nam hoc modo legendum eſt, non oẽs aquas incaleſcere. &c.

Folio 70. pag. ſecunda, linea 26. pro, forticuli, lege, fonticuli.

Folio 80. pag. ſecunda, linea 25. pro, exiſtentem, lege, exiſtente.

Folio 82. pag. ſecunda, linea 16. pro, XXIII, lege, XXVIII.

Folio 83. pag. prima, linea 22. pro, quem, lege, quam.

Folio 88. pag. prima, linea ſecunda, pro terraram, lege, terrarum.

Folio 88. pag. ſecunda, linea 4. pro, ignitur, lege, gignitur.

Folio 8 . pag. prima, deſideratur particula, in., nam ita eſt legendum. in duo genera. &c.

Folio 93. pag. ſecunda, linea 16. pro, nitri, lege, uitri.

Folio 93. pag. prima, linea 14. deſideratur particula, ex, nam legendũ eſt, ex fuligine. &c.

Folio 96. pag. ſecunda, linea 9. pro, genere, lege, genera.

Folio 101. pag. ſecũda, linea 31. pro, minus, lege, mirus.

Folio 103. pag. ſecunda, linea 5. pro, iuſtæ, lege, auctæ.

Folio 103. pag. ſecunda, linea 14. ꝑ, Hippoiytum, lege, Hippocratem.

Fulio 103. pag. ſecũda, linea 25. pro, quid, lege, quod.

Folio 119. pag. prima, linea 30. pro, annuo, lege, annulo.

Folio 120. pag. prima, linea 25. deſideratur particula, non, nam legẽdum eſt, non congeletur.

Folio 120. pag. prima, linea 32. pro, quidam, lege, quidem.

Folio 123. pag. ſecunda, linea 10. ꝑ, ſub menſa, lege, ſubmerſa.

Folio 24. pag. ſecunda, linea 6. deſideratur particula, de, nam legendum eſt hoc pacto: nec de particularibus. &c.

Folio 125. pag. prima, linea 18. pro, eadem, lege, eandem.

Folio 128. pag. prima, linea 10. deſideratur particula, cum, nam textus debet ita iacere. quòd autem in cadmia cum eſt abluta.

Folio 129. pag. ſecũda, linea 35. pro, Ita, lege, Itaq;.

Folio 131. pag. ſecunda, linea 9. pro, ollam, lege, olla.

Folio 131. pag. ſecunda, linea 35. pro, torretur, lege, torret.

Folio 133. pag. prima, linea ſecunda pro, tum, lege, tamen.

Folio 134. pag. prima, linea 8. pro, materia, lege, natura.

Folio 134. pag. ſecunda, linea 9. deſideratur particula, æs, nam legẽdum eſt ſic. Et notate quid per æs album. &c.

Folio 135. pag. prima, linea 22. pro, paura, lege, parua.

Folio 136. pag. prima, linea penultima, pro, coria, lege, corio.

Folio 138. pag. prima, linea 5. deſideratur particula, et, nam ubi legitur de ſquama calybis, ferri, legendum eſt, de ſquama calybis, & ferri.

Folio 138. pag. prima, linea 32. deſideratur particula iſta, et, nam legendum eſt ita.& quia os in ſecuri. &c.

Folio 138

Folio 138. pag. ſecunda, linea 23. deſideratur particula, ad, nam ubi legitur cohibēdā malignitatē &c. legendum eſt, ad cohibendam malignitatem. &c.

Folio 141. pag. ſecunda, linea 26. pro, arguit, lege, agit.

Folio 144. pag. ſecunda, linea ſecunda, pro, aliena, lege, ulcera.

Folio 144. pag. ſecunda, linea 15. rpo, dicet, lege, dicit.

Folio 69. pag. prima, linea 32. pro, ſuperficiei, lege, ſuperficie.

Folio 103. pag. ſecunda, linea 5. pro, qua, lege, quæ.

Folio 104. pag. prima, linea 28. pro, reddebant, lege, reddebat.

Folio 104. pag. ſecunda, linea ultima pro, efficiens, lege, efficere.

Folio 109. pag. ſecunda, linea 24. pro, imperfecta, lege, perfecta.

Folio 121. pag. prima, linea 24. pro, uium, lege, uiuum.

Folio 134. pag. prima, linea 8. pro, materia, lege, natura.

Folio 130. pag. prima, linea 31. pro ipſius, lege, ipſis.

Folio 143. pag. ſecunda, linea 26. pro, quia, lege, qui.

Folio 144. pag. prima, linea 7. pro, in, lege, cum.

Folio 146. pag. prima, linea 21. pro, in pluuia, lege, ex pluuia.

Folio 154. pag. prima, linea 19. pro, trahit, lege, trahunt.

Folio 154. pag. prima, linea 29. pro, erat, lege, errat.

Folio 156. pag. prima, linea prima, ſuperabūdat particula iſta, ſignificat.

Folio 158. pag. ſecunda, linea 21. deſideratur particula, non, nam ubi legitur profecto egiſſet legendū eſt negatiue, profecto nō egiſſet.

Folio 161. pag. prima, linea 22. pro, uiderent, lege, uiderentur.

Folio 165. pag. ſecunda, linea 34. expungendæ ſunt hæ duæ particulæ, in lachrima: nam legendum eſt hoc modo. quòd triplex eſt ſanguis draconis, qui habetur in officinis. &c.

Folio 169. pag. ſecunda, linea 4. pro, ſi, lege, ſe.

Folio 174. pag. ſecūda, linea 12. pro, ſui, lege, ſuit.

Folio 175. pag. prima, linea 11. pro, terra, lege, terram.

In Epiſtola Hieronymi Mercurialis, pag. prima, linea 14. ubi legitur, aut ita interſtincturum, reponendum eſt, aut ita interſtincturum.

Vbicunque Falopij nomen inueneris cum, l, &, p, ſimplici, ſcito eas literas eſſe duplicandas, uidelicet ſic, Falloppij.

Vox, empyrici, non cum y Græco, ſed cum, i, Latino ubique ſcribenda eſt, ſic, empirici.

Cætera uero, in quibus uel tollendæ, uel addendæ, uel mutandæ occurre rint literæ, aut ſyllabæ, ſeu dictiones uniendæ, uel ſeparandæ, aut interpuncta, & accentus tollendi, uel addendi, uel mutandi, atque id genus alia, quæ quiuis facile per ſe animaduertere poteſt, ea legentium iudicio corrigenda relinquimus.

IN GABRIELEM FALLOPPIVM, MEDICORVM, ATQVE PHILOSOPHORVM SVI TEMPORIS FACILE PRINCIPEM.

DIONYSII ATHANASII ELEGIA.

DVM terræ arcanos diuina mente receſſus;
Intimaq; ingrediens viſcera, cuncta vides;
Iudicioq; ue acri, doctoq; ue examine quæque
Perpendis, mira & ſedulitate notas;
Mox medicatarum, FALLOPPI maxime, aquarum
Ingenia, & vires, foßiliumq; refers;
Et dictas non dicta prius, nec nota recentum,
Priſcorum ue vlli, vera ſed illa tamen;
Quæ ſtupeat ſtudioſa cohors, miretur & ipſe
Magnus Ariſtoteles, Hippocrateſq; pater;
Te noſtro inuidit mors dira; & ſuſtulit orbi:
Heu damnum, quod non ſarciat vlla dies.
Quis nunc obſcuris tot ſoluet Pæonis artem
Nodis, candori reſtituetq; ſuo?

Quis medi=

Quis medicis opibus languentia membra leuabit,
Leniet & molli vulnera cruda manu?
Quis iam depoſitos furuis reuocabit ab umbris,
Et Solis radijs reddet amabilibus?
Tu magna hæc poteras centum de millibus vnus
Perficere, ætherei viribus ingenij.
Abſtulerint igitur cum te fata impia dudum,
Iure omnis moerens Itala terra dolet.
Te flet Medoacus, te Atheſis, te turbidus Euro
Adria: te Adriaci flet Domina alta maris.
Te Eridanus, te flet patrius uiduo amne GABELLVS,
Demiſsisq; ſimul Tybris, & Arnus aquis.
Te quoque Sebetus regalibus ingemit vndis:
Ingemit interitum Sicelis ora tuum.
Quinetiam, ſi vera ferunt, te Rhenus, & Iſter
Omniſcium lugent occubuiſſe virum.
Omnis te amiſſum ſexusq;, ætasq; queruntur:
Candida at in primis, doctaq; turba virum.
Nec minus ipſe alijs doleo, æternumq; dolebo
Immatura nimis ſtamina rupta tibi.
Prò duræ fati leges: prò ſidera iniqua:
Prò ſemper votis fors inimica meis.
Me ne ſemel viuum vix te potuiſſe videre,
Extinctum quem Dijs penè parem veneror?
Sed tamen eſt, quo nos funus ſolemur acerbum,
Ingenij ſuperant quòd monumenta tui:
Ingenij monumenta tui, queis vera renidet
FALLOPPI

FALLOPPI effigies, viua & imago animi.
Queis ſeſe æternet FALLOPPI nomen, & vſque
Clarius Auſoniæ ſit, MVTINAEq́ decus:
Florentis MVTINAE ingenijs, belloq́ potentis,
Et mira pinguis fertilitate ſoli.
Queis longos vitam mundus producat in annos,
Seq́ diu admonitis ſoſpitet ipſe tuis.
At tu, qui tales nobis, tantosq́ recludis
Theſauros larga, munificaq́ manu;
Felix ANDREA, diuina oracula cui ſors
Audire, & proprio carpere ab ore dedit;
Cætera cæleſtis da pignora clara magiſtri:
Quæ ſine te æterna condita nocte forent.
Sic illum merito flammantis gloriæ amictu
Indutum, tenebris inuidiæ eripies.
Sic mortale genus, penè immortale futurum
Per te, mirificis iuueris ipſe modis.
Sic, iam parta, tibi doctiq́, pijq́ decora
Sufficies cunctis nomina temporibus.

EXCELLENTISSIMI GABRIELIS FALOPII MVTINENSIS DE THERMALIBVS AQVIS, ATQVE METALLIS TRACTATVS.

Andreas Marcolinus Faneſtris Medicus, diſcipulus illius amantiſsimus, collegit.

PRAEFATIO.

HESIODVS poeta antiquiſsimus, philoſophusq́ue pręſtantiſsimus quædam in rerum natura reperiri dixit, quæ Deorum, à quibus omnia ſunt inuenta, necnon & rerum omnium ſunt ueluti baſes, ac fundamenta. Cuius uiri ſententiæ alludens & maximus Plato dixit, terram (de hac etenim & Poeta intellexit) eſſe rerum omnium cauſam, & principium. Eſt autem tellus Deorum, ac rerum omnium baſis, & centrum: quoniam & ſimplicia elementa reliqua, ignis, aer, aqua, & cœleſtium ſphærarum globus uniuerſus continuè circum ipſam ducitur, ac uoluitur, ipſa una ſemper immobili permanente. Dicitur porrò rerum omnium cauſa, atque principium: quoniam quicquid gignitur, in ipſa, & circa ipſam gignitur, ac fit. Et hinc factum eſt, ut antiqui Veſtam uocarint, & ſub eodem hoc nomine ipſam coluerint. Quòd autem ſit rerum omnium principium; manifeſtum ſatis eſt: fietq́; hinc etiam magis, quòd meteorologicæ impreſſiones, pluuia, nix, grando, pruina, capræ ſaltantes, cometæ, & id genus reliqua, licet in ſublimi fieri uideantur; à tellure tamen ipſa ortum ducunt: proindeq́ue in ipſam, tanquam in proprium principium, concidunt, ac reuertuntur. Et ideo non eſt mi-

Terra qua ratione dicatur rerum omnium baſis, et principium.

Terram cur antiqui Veſtam uocarint, & ſub eodē hoc nomine ipſam coluerint.

eſt mirum, ſi animalia cuncta dicta ſint fœtus terræ: nec nouũ

Terra cur mater omnium fuerit antiquitus appellata.

pariter fuerit terram fuiſſe matrem uocatam, quòd ſcilicet ex ipſa oriantur omnia, unde & Græcè γῆ dicta eſt, quaſi omnia in ſe concipiens. Quòd itaq; in terra gignantur omnia, ut antiquorum fuit ſententia; notum ſatis, ſuperque eſt: ſed cauſa,

Cur potius circa terræ ſuperficiẽ, quàm alibi omnia generẽtur

cur potius circa ſphæram terræ, quàm alibi fiant; cum non ſatis conſtet, nec omnibus, eam uobis ego referam libẽtiſsimè. Meminiſſe igitur uos oportet, iuuenes optimi, ex Ariſtotile in

Ad mixtorũ generationes tria requiri.

libro de ortu, & interitu, tria ad generationem mixtorum requiri. primum quidem elementa ſimplicia, ex quibus fiant: ea autem ſunt ignis, aer, aqua, & terra. alterum, quòd neceſſe eſt, ut elementa iſta inuicem agant, & patiantur. & quia agens in paſſum agere haud poteſt, niſi ei fuerit proximum; hinc ideo tertium, quod requiritur, inſurgit, elementorum ſcilicet iuxta poſitio. Hoc ſtante dico, quòd cauſa, cur compoſita, ſeu mixta nõ gignantur in alia ſphęra, quàm terrę; eſt, quia in nullo alio loco elementa ipſa poſſunt inter ſe complicari, & agere, præterquam in hac terræ regione. in ſphæra enim ignis non niſi

Elementa omnia concurrere circa terræ regionem ad mixtorum generationes.

duo poſſunt elementa concurrere, & commiſceri, aer nimirũ, & ignis. in regione aeris ſimiliter aqua & aer. in terræ autem ſuperficie omnia ſimul commiſcentur. quod oſtendo: & primũ de aqua palàm eſt, quòd mare magnum in telluris alueo fluitet, & quòd eius aqua ſit terræ continua. de aquis etiam fontanis, lacuſtribus, & fluuialibus non eſt dubium, quòd terræ ſupernatent, & eius cauernas ſubeant, atque ex eiſdem effluant. de aere ſimiliter, quòd terrę ſuperficiei iungatur, notum adeo eſt, ut oſtenſione non egeat: & ita trium iam elementorum habemus circa eandem ſphæram concurſum, & congreſſum. de

Ignis quo modo concurrat cum reliquis elementis circa ſphæram terrę, ad mixtorũ generationes, nec tamen propriam ſphæram deſerat.

ſolo autem igne res uidetur ambigua, quo modo poſsit cũ cęteris elementis circa terræ ſuperficiem coniungi: coniungitur tamen proculdubio, nec ob id ſphæram propriam deſerit. qua in re non poſſum Dei optimi maximi prouidentiam, bonitatẽ, atque erga nos amorem, ſummè non admirari, & pariter in ipſius amorem, obſeruantiam, uenerationemque rapi (omiſſo quòd diuinæ, ſanctæq; leges ita faciundum eſſe præcipiant) qui ignem in propria ſphęra continuè conſeruet: & nihilominus efficiat, ut ad mixtorum generationes concurrat. fecit autem hoc Deus optimus, quia poſuit neceſsitatem in rerum natura

talem,

talem, ut quæ rara ſunt illuminentur, & quæ illuminantur rareſcant: & quanto magis rareſcunt, tanto etiam felicius lumen ſuſcipiunt. Similiter & quæ actu calida ſunt, quanto magis ratione calidæ qualitatis ad ignis naturam accedunt; eo etiam rariora exiſtunt: & è conuerſo. & quia ſumma raritas eſt ſumma ignis natura; pariter & ſumma caliditas; iccirco raritas, caliditas, & lumen mutuo ſeſe conſequuntur: ita ut ubi eſt maxima raritas, ibidem quoque reperiatur & maxima caliditas, & maximum lumen: & è cõuerſo. igitur ad maximum lumen ſequitur maxima rarefactio, & ad maximam raritatem maximus calor. Cum itaque Deus optimus ignem in propria ſphæra ſemper manere, conſeruariq; uellet, nec ob id mixtorũ generationes adimi, poſuit in cœleſtibus orbibus luminaria, quæ ſummo lumine, ideſt, lumine duplicato (hoc enim ſummum eſt) rarefaceret aerem, calefaceretque. ſol etenim licet ſuo lumine non ita rarefaciat, ut ſummè rarefaciat; tamen per reflexionem id perbelle pręſtat, & efficit. Illuminans igitur ſuis radijs aerem, rarefacit quoque ipſum: & quia lumen per reflexionem duplicatur; ideo & aeris raritas duplicatur: aer factus ſummè rarus, fit quoque ſummè calidus, naturamq; ignis in propria ſphęra contenti acquirit, tepidam nimirum caliditatem quandam. Et quemadmodum illuminatio perpetua eſt; (niſi uel à nebula, uel ab alia re impediatur) ita quoq; continuè fit reflexio, raritas, & caliditas aeris: & hac ratione ignis & ipſe in hac regione terræ contermina complicatur cum reliquis elementis ad mixtorum generationem. & ſic conſtat, uerum eſſe, cunctahabere terram pro baſi, omniaq; in ipſa, & circa ipſam gigni, ac fieri. Sunt autem, quæ fiunt, in quadruplici genere. nam quædam ſunt, quæ cum in terra facta ſunt, in aerẽ euolant: & ſub hoc genere uolatilia omnia comprehenduntur: nec non aqua, ignis, & uapor uterque. alia generantur in terra, & ſtatim genita petunt aquas tanquam locum magis ſibi ſimilem, ac familiarẽ: & ad hoc genus aquatilia cuncta reducuntur. alia gignuntur in terræ ſuperficie, & inibi quoq; manent, & uiuunt: cuiuſmodi ſunt plantę, & bruta, rationaliaq; animalia: & hæc ſub tertio genere cõtenta terreſtria ſunt appellata. quartum, & ultimum genus continet ea omnia, quæ infra terræ ſuperficiem fiunt ex concurſu pariter elementorum, licet

Raritas, lumen et calor ſeſe mutuo cõſequuntur.

Lumen ſummũ quod nam dicatur.

Mixtorum quatuor ſunt genera.

ſenſibus hoc non appareat. Sed diceret fortaſſe ueſtrum aliquis, quòd mixta quæq; in terræ ſuperficie genita, fiant ex quatuor elementorum concurſu; tibi concedam: ſed de ijs, quæ infra terræ ſuperficiem generantur, quòd fiant ex concurſu omnium elementorum; omnino negabo: niſi & id mihi oſtendas.

Elementa quatuor concurrere ad generationẽ etiã eorum, quæ ſub tellure generantur.

Dico, quòd nec de generatione eorum, quę infra terrę ſuperficiem generantur; eſt dubitandum, quo minus in tali etiam generatione cõplicentur quatuor elementa: attamen id quoque libenter uobis monſtrabo. & primò, quòd aqua ſub terræ ſuperficie reperiatur, & ſit; indicat quotidianus uſus: quoniam ſi terra fodiatur; ſine dubio reperitur aqua: ut patet, cum putei excauantur, & fiunt. Præterea quot riuuli, quot fontes, ac fluuij in itinere euaneſcunt, æſtiuo præſertim tempore, cũ præ nimio ſolis ardore terra dehiſcit? dicatis igitur mihi, ubinam aqua illa reperitur? certè ſub terræ ſuperficie. De aere quoq; non eſt dubium: cum etenim cauernæ ſub terra ſint plurimæ, uel erũt repletæ aere, uel igne, uel aqua, uel uacuæ. uacuæ non, quoniam uacuum abhorret natura: ergo erunt plenæ, ſed non igne, nec aqua, quia ad ſenſum appareret. ergo erunt neceſſariò repletæ aere. Addatis, quòd cum ex aqua attenuata, & rarefacta gignatur continuè aer, & aqua ſub terræ ſuperficie cõtineatur manifeſtiſsime; neceſſe eſt quoque fateri, quòd & aer inibi reperiatur.

Ignem reperiri in locis ſubterraneis.

Quòd ultimò ignis ſub tellure exiſtat; fidem faciunt feruentes aquæ, quæ ex ipſa ſcatent. Similiter & cinis, & calx, & exuſti pumices, qui eiaculantur, effodiunturq; è terra: omnia enim hæc ſunt ignis effectus. quid dicam de fumo, fuligineq; è terra erumpentibus? Accedit, quòd multi reperiũtur loci ignem ipſum euomentes. Si quis ueſtrum, iuuenes præſtantiſsimi, fuit unquam in agro Mutinenſi, potuit duos inibi conſpexiſſe. In Bononienſi item unum, atque alios plurimos in alijs tùm Italię, tùm aliarum regionum locis. Apparet itaq; iam elementa concurrere, & commiſceri ad generationem etiam eorum, quę ſub terræ ſuperficie fiunt: quę non unius tantum ſunt generis, ſed triplicis. Quædam enim fiunt in terræ cauernis: ſed cũ ille non ſit locus proprius; inde aufugiunt, perinde atque puer ex matris utero: & ſub hoc genere continetur aqua, ignis, & uapor uterque, ſcilicet & humidus, & ſiccus. Alterum genus eſt eorum, quæ ſubterranea, ſed impropriè admodum

Ignis uomitio in Mutinenſi, ac Bononienſi agri.

Eorum, quæ ſub terræ ſuperficie ſiunt, triplex eſt genus.

Subterranea quænam ſecun-

modum ab aliquibus dicuntur: quoniam uox iſta ſubterraneũ, communis ualde eſt, ita ut nobis explicet ea omnia, quæ ſub tellure generantur, & fiunt, ſiue cum genita ſunt, inde aliò exiliant, ſiue ibidem, ubi genita ſunt, permaneant. & ideo dico, ꝙ ſecundum genus non comprehendit ſub ſe ſubterranea ſimpliciter omnia, ſed ea dũtaxat, quæ ſub terræ cortice, uel in ipſius antris cum genita fuerint, ibidem quoque manent, nec per ſe inde exiliũt, erumpuntve: quemadmodum diximus facere ea, quæ ſub primo genere continentur: at opus eſt, ut humana arte, & induſtria extrahantur, effodianturque: huiuſmodi autem ſunt, quæ foſsilia hac ratione ſunt dicta, necnõ metalla ipſa. De his, quæ ſcilicet uerè foſsilia ſunt uocata, & metalla, & ſub ſecundo genere continentur, agit Dioſcorides in poſtrema parte ſui quinti libri: & omnia foſsilia: metallaq; complectitur ſub duobus capitibus. in quorum uno agit de omni lapide metallico, ac de metallis ipſis. in altero uerò de metallica omni terra. ea enim quæ ſub ſecundo genere contineri diximus, ſunt uel lapides, uel terrę, uel ſucci, uel metalla: & hęc omnia ſonat, & explicat nobis uox iſta, foſsile. Cum itaque Dioſcorides cõplexus ſit ea omnia ſub duobus uniuerſalibus capitibus, & nobis propoſita ſit illius quinti libri pars poſtrema interpretanda; iure optimo tractatio hæc noſtra De metallis inſcribi poterit, in qua tractatione hoc progrediemur ordine, ut primò agamus de cauſis metallorum. ſecundò de ipſorum hiſtoria. tertiò, & ultimò de metallis ipſis, particulatim exponẽtes, quę à Dioſcoride ſcripta ſunt. Nec putetis me de tertio ſubterraneorum genere eſſe oblitum, ſed obiter ipſum tertio in loco explicandum reſeruau[i,] [q]uum ſit medium quodam modo inter primum, & ſecundum ſubterraneorũ genus, eò quòd utriuſq; naturam ſapiat. nam aquæ thermales (ipſæ enim ſunt, quæ ſub tertio hoc genere continentur) quatenus aquæ ſunt, ſimplicisque naturæ, ſub primo genere reponuntur: quatenus uerò mixtæ ſunt, & uariè quidem mixtę, cum aliæ ſulphur, aliæ lapides, uel terram, uel calcẽ, uel huiuſmodi aliud, aut plura ex ipſis in ſe contineant, quorum ope uarium, ac multiplicem, & præſertim in re medica uſum præſtant; non ſub primo, ſed ſub altero collocantur genere, ipſarum tamen forma pendet quaſi à ſecundo genere, hoc eſt à mixtione, hacq; ratione maxime

dum quo[...] dicantur, et quid propriè uox hæc, ſubterraneũ, ſignificet.

Foſsilia quę nã dicũtur, et unde.

Ordo ſeruandus in tractando de metallis.

Aquæ thermales quomodo medium quodam modo locum teneant inter primum, & ſecundum ſubterraneorum genus.

Aquarum thermalium forma

pendet quaſi à mixtione.

ad medicam facultatem conducunt, & ideo cum à Dioſcoride de ipſis non fuerit pertractatum, agemus nos prius de aquis iſtis thermalibus, poſtmodum de metallis ſermonem aggrediemur. Cum autem tractatio hæc tùm de metallis, tùm de balneis difficilis admodum ſit, opus erit ut aliquem perlegatis, qui de re hac ſcripſerit, ne huc tanquã cæci prorſus accedatis, quare opportunum uideretur, ut ego conumerarem, ac uobis proponerem, ſi non omnes, ſaltē probatiores Authores, qui de re huiuſmodi pertractarint; uerum quia magnus ſatis ipſorum eſt numerus, iccirco particulatim eos recenſere omittam, & paucis me expediens dico, & propono uobis legendum uolumen illud de balneis inſcriptum, & tertio, uel quarto (ni fallor) abhinc anno excuſum à Thoma illo Iunta uiro integerrimo, & qui nec labori, nec impenſæ ulli hac in re pepercit, ita ut non ſolum omnes Authores Græcos, Latinos, Barbaroſq; tùm antiquos, tùm recentiores in unum collegerit (ut in ipſius uoluminis pagella eſt uidere, nã particulatim omnes in ipſa nominantur) nec ſolum collegerit, ſed & expolierit, & optimo, eleganti q; charactere uolumen imprimendũ curarit. Hoc tamen unum, quoniam in eo uolumine non habetur, addam, & eſt, quòd excellentiſsimus Franciſcus Friſimelica ſcripſit tractatum quendam uniuerſalem de balneis (non loquor iam de illo, qui ſub incudibus nunc eſt, & propediem, ut audio, habebitur, eſtq; ſolum de balneis Patauinis) ſed loquor de quodam alio, de balneis in uniuerſum, cuius ego perlegi aliquando aliquot capita, & eſt certè tractatus doctiſsimus, & ideo hortor uos, ut ſtimuletis uirum illum, ut & illud opuſculum curet imprimendum. De balneis igitur ego primum acturus, hoc ordine incedam, ut primo loco de uarijs balneorum appellationibus loquar, ſecundò de ipſorum natura, tertiò de cauſis illarum rerũ, quæ in ipſis aquis continentur, quartò de uſu ipſarum aquarum, quinto & ultimo de balneis particulatim agam. His omnibus capitibus abſolutis, deſcendã ad Tractatum de Metallis. Iam igitur ueniamus ad primum caput, de uarijs nominibus balneorum.

Volumen de balneis à Iuntis impreſſum.

Friſimelicæ tractatus duplex de balneis.

Ordo ſeruandus in tractando de balneis.

DE VA-

DE VARIIS THERMALIUM AQUARUM appellationibus. Cap. I.

QVo ad primum igitur caput attinet, appellantur uno modo aquæ balneorũ,non ob id quia omnia balnea fiant ex his aquis, ſed quia earum uſus præcipuus eſt, ut faciant ad fotum corporis totius, & foueant calorem innatum non ſolum ægrotis, uerum etiam ſanis: quòd autem & balnea pro ſanis ex ipſis fieri poſsint, fierentq; antiquitus, hinc uobis perſpicuum eſſe poterit, ꝙ olim Aponitana aqua deducebatur per aquæductus in hanc urbem,& balneum conſtituebat publicum,atq; adhuc ſuperſunt monumenta, & ueſtigia aquæductuum, tùm Aponi,tùm etiã in uia,quæ illuc ducit. Et præterea hic Patauij ante ianuã Eccleſiæ Sancti Spiritus, ſunt cuniculi quidam marmorei in medio exeauati, & creta,cœnoq; repleti, qui quidem cuniculi inuenti ſuperioribus annis fuerunt ante portam urbis huius, illam quam Pontis corui uocant,nam ibi erat piſcina aquarum thermalium, quæ Apono illucuſq; deducebantur. Thermales igitur aquæ uno modo uocantur aquæ balneorum,uel balneares, ob eam quam diximus rationem.Secundo à Græcis appellantur θερμαὶ eò quòd calefaciant, à quibus non recedentes Latini noſtri, thermales & ipſi aquas nuncuparunt. Nec ſine mehercle ratione,ab eo quòd calefaciant,thermę,& thermales aquę ſunt uocatæ, quoniam omnes ferè aquæ iſtæ calidæ ſunt, alię tamen magis,aliæ minus, ut alię ſunt ſubtepidæ,alię tepidæ,aliæ feruentiſsimæ; dixi autem ferè omnes,quoniam reperiuntur nõnullæ,(ſed rariſsimæ) quæ non calidę,immò frigidiſsimę ſunt. uerùm licèt,quæ frigidæ actu ſunt,in terræ ſuperficie ſint tales tamen credo quòd in ſuo principio,hoc eſt in locis ſubterraneis remotis à terræ ſuperficie, ideſt in canalibus ipſis,calidæ, & ipſæ ſint, & quæ me mouet ratio eſt, quia uideo Aquarianã aquam, quæ frigida actu (ut noſtis) eſt, ſeruari incorruptam per ſpatium centum,& plurium annorum,& ego bibi & guſtaui Aquarianam aquam longiſsimo tempore ſeruatam extra proprium fontem,& nihil,quod immutatum eſſet,potui in ipſa cognoſcere,ſed integerrima prorſus erat. Præterea nonne

Aquæ thermales unde appellatæ ſint aquæ balneares,uel balnearũ.

Aqua Aponitana deducebatur olim Patauium, et balneum conſtituebat publicum.

Aquæ balneares unde appellatæ fuerint thermales, et thermæ.

Aquæ thermales ferè omnes ſcatẽt calidæ, aliquæ tamen frigidæ.

Aquas thermales frigidas erumpentes in principio ſui fluxus non eſſe frigidas ſed calidiſsimas.

Aquariana aqua defertur in longinquas partes. aqua iſta defertur in Germaniam, in Gallias, & in alias longinquiores partes, ſemper incorrupta manens, eandemque continuè uim, qualitatesq; reſeruans? hoc profectò negari nō poteſt. nec huius rei alia (ut arbitror) eſt cauſa, quàm optima mixtio: ſunt enim in hac aqua elementa adeò commixta, ut nec ex magna commotione, agitationeque, nec temporis diuturnitate poſsint diſſolui. ſed cuinam ueſtrum, iuuenes præſtantiſſimi, clarum non eſt, optimam mixtionem ex maxima caliditate digerente, & concoquente prouenire? Cum itaque aquæ iſtæ frigidæ ſint optimè cum rebus, quas in ſe continent, commixtæ, & ad mixtionem optimam requiratur intenſus calor; neceſſe eſt dicere, quòd iſtæ aquæ (ſcilicet quæ frigidæ ſcatent in ſua origine) ſunt calidiſsimæ. iure igitur optimo & elegātiſſimè à Græcis ſunt uocatæ θερμαὶ, eò ꝙ calefaciant. Tertiò appellantur metallicæ, quoniam omnes ferè habent in ſe aliquod metallicum. dixi ferè omnes, quia aliquot balneorum aquæ reperiuntur, quæ metallicum nullum in ſe continent: cuiuſmodi ſunt aquæ illæ in agro Lucēſi, quæ faciunt balneum Sancti Ioannis uocatum. Similiter quæ in agro Piſano reperiūtur, diſtātes ab urbe ſpatio undecim milliariorum. dicuntur igitur metallicę, quia maior earum pars habet in ſe metallicū aliquod. uocantur quoque aquæ medicatæ, eò quòd medicatam habent facultatem. Et hæc de primo capite ſint uobis ſatis.

Aquæ thermales cur metallicæ ſint appellatæ.

Aquae ſcatentes calidae, et potabiles ubi.

Aquæ thermales cur medicatæ ſint dictæ.

DE THERMALIUM AQUARUM NATURA, *in quibus, & quot conſiſtat.* Cap. II.

AD thermalium aquarum eſſentiam requiritur primò, ut poſsint noſtrū corpus ſuapte natura fouere, ſiue actu, ſiue poteſtate id agant inquam, fouere ſiue intus aſſumantur, ſiue extra corpus applicentur: uarijs enim modis ipſis utimur ad fouendum corpus, ut ſuo loco declarabimus. Secundò requiritur, ut proſiliant è terra, & perpetuò etiam proſiliant. Tertiò, ut ſint uel ſubtepidę, uel tepidæ, uel feruentiſsimæ. Quartò, ut non ſint ſimplices, ſed mixtæ, ita ut habeant ſemper aliquod metallicum in ſe, ſi non plura: Quintò, (quod facit ad naturam ipſarum) ut ſint coloratæ: aliæ enim hoc, aliæ illo ſemper ſunt colore donatę. Sextò requiritur, ut habeant

beant aliquem ſaporem ſulphureum, uel alium huiuſmodi. Septimò, ut habeant odorem aliquem. Octauò, ut conſiſtentia ſint craſſæ, & ponderoſæ. Nonò, & ultimò, ut ſint ineptæ ad parandos cibos pro ſanis: ita ut ſi quis integra ſanitate fruens uteretur cibis aquis thermalibus paratis, læderetur. Hæc ſunt, quæ requiruntur ad naturam iſtarum aquarum. unde ſi uideritis aquam aliquam, quæ enumeratas habeat conditiones; dicatis illam eſſe neceſſariò thermalem. Sunt modò reddendæ cauſæ talium conditionum: & primò, cur proſiliant è terra.

AQVAE THERMALES CVR E TERRA reſiliant, & quidem perpetuò. Cap. III.

AD aquæ thermalis naturam conſtituendam diximus inter alia concurrere, & requiri reſilitionem, eruptionemve è terra: & ideo inquirenda nunc eſt cauſa, cur thermales aquæ fontanarum aquarum more è terra reſiliant, & quidem perpetuò. Dico igitur, ꝙ eadem eſt cauſa, quæ & aquarum fontium: nimirum quia habent principium, atq; ortum ſitum in altiori loco. cuius rei nec architecti fuere ignari, quoniam quando uolunt fontem arte conſtruere, faciunt caſtellum (ita uocant collectionem, receptaculumq; aquarum) in aliquo loco eminentiori, & infra fabricant fontem: in quem aqua deſcendens è caſtello reſilit: & tantò quidem magis reſilit, quantò ex altiori loco deſcenderit. ita etiam fit de thermalibus aquis: nam & ipſę deſcendunt ex montibus. & hinc eſt, ſi benè obſeruaſtis, ꝙ omnes thermæ ſunt aut in montibus, aut ad montium radices, aut non procul admodum à montibus. quod & Ariſtoteles cognoſcẽs in Meteorologicis dixit, ꝙ fontium, ac fluuiorum ortus, eſt uel in montibus, uel ad montium radices. unde fit, ut aquæ in campeſtribus locis, ac lacuſtres cum non deſcendant ex alto loco, non poſſint reſilire. & hinc colligatis falſam eſſe ſententiam eorum, qui dicunt cauſam reſilitionis aquarum eſſe calorem. quod hoc exemplo nituntur probare. Accipiatur, aiunt, olla, & obducatur operculo, in quo foramen ſit, & in foramine iniecta ſit fiſtula. ponatur deinde olla ad ignem, ita ut aqua efferueſcat: ſtatim cum incœperit aqua ebullire, reſiliet per fiſtulam. idipſum quoque fiet,

Caſtellum quid architectis.

Thermæ omnes cur ſint, uel in mõtibus, uel ad mõtium radices.

Aquae in planiciebus, et procul admodum à mõtibus exiſtentes, cur nõ reſiliant, & ſint ut plurimũ ſtagnante.

Calor quomodo ſecundum quoſdã ſit in cauſa

reſilitionis aquarum.

fiet, ſi aqua illa inquiunt, minuatur, non ſecus, quàm ſi olla eſſet plena; cauſa autem talis reſilitionis non eſt, quia aqua ex alto loco deſcendat, ſed talis reſilitio fit, inquiunt, ratione uaporum calidiſsimorum in aqua exiſtentium, & eodem etiam modo, eandemq; ob cauſam, dicunt, aquas thermales reſilire: ſed de hoc alias, reſiliunt itaque aquæ thermales, & quidẽ perpetuò; ſemper enim ſiue æſtiuum, ſiue hyemale, ſiue aliud anni tempus fuerit, eodem tenore, in eademq; quantitate erũpunt, ac fluunt; & ſi aliquando quantitas minuitur, parua admodum eſt imminutio, quænam igitur eſt huius perennitatis cauſa? Eadem ſanè meo, quæ & perennitatis fontium: per ſublimationem enim fit omnis aqua, ubicumq; fiat; cauſa uerò cur fontes ſemper, uel utplurimum reſiliant eſt, quia cùm terra ſemper humefiat, uel à pluuia, uel à maris aqua, fluuiorumve, ſemperq; calor ſubterraneus agat in huiuſmodi humiditatem, eleuetq; ex ipſa uapores humidos ad montium concauitates ibi cum non poſsint exhalare, denſantur; ex denſatione comprimuntur, & quaſi illiduntur, abeuntq; in guttas, quæ deſcendentes ſuggerunt perennitatem fontibus. Ita quoq; de thermalibus aquis fit; perpetuò enim madefit terra, perpetuò calor ſubterraneus effert uapores humidos ad montiũ cõcauitates, ubi etiam perpetuò fit uaporum illorum denſatio, cõpreſsio, & ueluti illiſio (non dicam tamen cum Ariſtotile fieri ipſorũ refrigerationem) & ita perpetuò fiunt guttæ, & ex multis guttis aqua, quæ deinde deſcendens continuè ex alto loco, eſt in cauſa reſilitionis, & quidem perpetuæ, quoniam & aquæ generatio perpetua eſt, & ſi contingeret, ut aquæ generatio non eſſet perpetua, nec reſilitio eſſet perpetua, quemadmodum uidemus, quòd non omnes fontes perpetuè reſiliunt, quoniam nec aquæ generatio eſt perpetua: non eſt autem generatio perpetua, quia nec terra perpetuò madet, ita ut calor ſubterraneus poſsit ex ea uapores ad montium uerticem attollere; rarò tamen fluuiorum, fontiumq; fluxus ceſſat, & adhuc rarius, immò rariſsimè hoc fit de aquis thermalibus. Sed hic ſtatim oritur dubitatio, quoniam non rariſsimè, ſed ſæpius uidetur ꝙ fluxus aquarum thermalium deſinat, cũ multa ſint medicata balnea, quorum fluxus non eſt perennis, & inter cætera eſt illud Montisfalconis uocatum, quod eſt in ſinu Diomedeo

Aqua omnis fit per ſublimationẽ

Fontes cur ſemper, uel utplurimũ reſiliant.

Balnei Montis falconis fluxus nõ eſt perennis.

Diomedeo, reſpiciens Iſtrorum, & Carnorum regionē. In aduerſa namq; parte fluminis Timaui erat inſula, in qua balneū exiſtebat aquę thermalis, quæ aqua ad fluxū & refluxū Adriatici maris illi Inſulæ allidentis fluebat, ac refluebat, quando etenim aqua maris fluebat ad littus, thermalis etiam aqua illa fluebat, & augebatur; cum uerò refluebat mare, ipſa quoq; refluebat, & decreſcebat, & adhuc ſupereſt balneum illud, licèt non adeo exquiſitum, & pulchrum, tantaq; aqua refertū, quanta erat antiquitus, quoniā magna pars Inſulæ, quæ ex affluēte mari olim madefiebat, nunc facta eſt arenoſa, & continens ſolum. Cū igitur aqua illius balnei quandoq; creſcat, quandoq; decreſcat ad fluxum & refluxum maris, indicium eſt thermales aquas non habere perennem fluxum. Præterea in Cidonea Inſula, Lesbo uicina, erat fons thermalis, qui nonniſi uerno tēpore fluebat; ergo thermalium aquarum fluxus nō rariſsimè, ut ſupra eſt dictum, ſed ſępè definit, cū multa reperiantur balnea, quorum reſilitio non eſt perennis. Ad primum de balneo Montisfalconis, quo frequentiſsimè utuntur ij, qui Iſtriam, & Carnorum regionem incolunt, dico quod quanuis balneum illud patiatur aliquam mutationem ex fluxu, refluxuq; maris, attamen riuulus faciens balneum perpetuò fluit, ut etiam fit de fluuio Timauo, nam & fluuius ille patitur incrementum, & decrementum ex fluxu, ac refluxu eiuſdem maris, adeò ut aliquando augeatur eouſque, ut regionem illam totam inundet, & ob id fluuius ille celebris fons, & pater maris à nōnullis antiquorū eſt uocatus, quando etenim maris aqua refluit, fluuius habet ſuum alueum mediocriter aqua repletum, incipiente uerò fluere, & augeri maris aqua, incipit & ipſe creſcere ad ſummam altitudinem, nec augetur, quia mare impleat ipſius fluxum, ſed quoniam eius ſcaturigo, & principium augetur, mare namque cum illidat ad montem Timauo fluuio uicinū, mons totus non ſecus, ac ſi ſpongia eſſet, ab imo ad ſummum uerticem aqua imbibitur, ac repletur, unde antiquorum alij dixerunt, ꝙ mons ille habet quinque cauernas, quas appellarunt oſtia Timaui; alij ſeptem, alij nouem, ut Virgilius, qui loquens de Timauo fluuio dicebat.

Balneum in Inſula Cidone. nō habet perennem fluxum.

Timauus fluuius cur à quibuſdam celebris fons, & pater maris fuerit uocatus.

Vnde per ora nouem magno cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua ſonanti.

Dicit

Dicit, cum magno murmure montis, quia aqua copioſa ex oſtijs illis deſcendens in fluuium, maxime obſtrepit. dicit poſtea. It mare præruptum,&c. quoniam fluuius augetur, adeo, ut uideatur mare: & magno pelago, hoc eſt, maxima aquarum copia fluit ad mare. Cæterum debetis notare, quòd licet fluuius tunc abundet aqua; tamen aqua illa eſt dulcis: ſicut & illa eſt, quam in ſe continet, quando decreſcit. ſemper enim dulcis eſt. ſed unde hoc prouenit? Debetis ſcire, quòd in Carnorum regione eſt uicus, ſeu caſtellum quoddam Sancti Cantiani nomine uocatum: & inde procul eſt mons altiſsimus, ex quo aquarum abundantia maxima oritur, & ſcatet: & ſtatim cum aqua illa apparuit, abſorbetur à terra, & nullibi amplius apparet. diſtat autem Sancti Cantiani uicus ille à Timauo fluuio xiiij milliaria. Credo igitur, ꝙ aqua illa è mõte ſcatẽs copioſa, ſit in cauſa incrementi Timaui. arbitror enim aquam illam copioſam fluere per ſubterraneos canales, & canales illos occurrere alijs cæcis canalibus, per quos aqua maris fertur, ac ducitur ad montem Timauo fluuio adhærentẽ, & ita fieri congreſſum, atque illiſionem aquæ maris, & alterius, quæ ex longinquo monte naſcitur, & defluit: & cũ fluxus aquæ maris ſit magis impetuoſus, quàm fluuiatilis (ſalſa enim aqua eſt magis corpulenta, quàm dulcis) fit, ut aqua illa dulcis ex illo alto monte defluens, cedat in congreſſu alteri: unde aqua illa in canali concluſa, cum non poſsit retrocedere ad mare, reſilit uſq; ad montis cacumen. & hinc eſt, quòd mons ille totus ſcatet aqua, & Timauus creſcit, & decreſcit. Ex fluxu pariter, & defluxu Timaui credo & balnei fluxum, refluxumq; naſci: quia oſtium Timaui diſtat à balneo duobus milliarijs, à caſtello autem Sancti Cantiani quatuordecim. quare cum uerus Timaui ortus ſit (ut puto) uorago illa in monte illius caſtelli, & fluxus, ac refluxus fluuij fiat, ut diximus; credo etiam, quòd ad fluxum, & refluxum hunc fluat, & refluat aqua illius balnei. Ad alterum uerò de inſulæ Cydoneæ balneo; dico ut ſupra, quòd thermales aquæ plurimæ habent perpetuum fluxum: immò omnes habent dummodo perpetuam habeãt generationem; ſed quia poteſt accidere, ut earum generatio impediatur; ideo non inconuenit, ut aliquæ reperiantur aquæ, quæ non habeant perennem fluxum. hoc tamen rarò accidit de aquis thermalibus,

Caſtellum, ſeu uicus Sancti Cantiani.

Timauus fluuius cur aliquãdo creſcat, aliquando decreſcat.

Balnei Montiſfalconis fluxus, cur non ſit perennis.

Balneum inſulae Cydoneae, cur non fluat perpetuò.

bus, frequentius uerò de fontanis. Poteſt itaq; eſſe, ut balneum illius inſulæ ob id non fluat perpetuò, quia aquæ generatio impediatur eò quòd inibi non pluat niſi uere: aut quia ſolum illius inſulę ſit ita ſolidum, & compactum, ut aqua maris, uel fluuiatilis, non poſſit ipſum permeare. uerno autem tempore balneum illud fluit: quoniam eo anni tempore copioſæ pluuiæ in omnibus mundi partibus, præterquam in Aegypto, accidunt, & abundant niues adeo, ut tunc temporis non deſit generatio aquæ conſtituentis illud balneum: hacq; ratione uere tantum fluat. Perennis itaque eſt aquarum thermalium fluxus, niſi earum generatio impediatur. Sed accidit aliquando, ut aqua non reſiliat, erumpatve ex eodem loco, at ex alio remotiori: quod fit, uel quia cuniculi, canalesve ſubterranei obſtruuntur; uel quia corrumpuntur. non ob id tamen dicendum eſt, quòd thermales aquæ non ſemper fluant: quoniam uel apparent in alio loco, uel reformatis cuniculis reſiliunt in priori loco. Dicendū eſt itaque, & fatēdum aquas thermales perpetuò fluere, & reſilire, niſi earum generatio impediatur. Reddamus iam cauſam alterius conditionis requiſitæ ad naturam aquæ thermalis: & erat, quòd debent erumpere actu calidæ, uel tepidæ, uel ſubtepidæ: rarò autem frigidæ.

Aquæ thermales cur non ſemper reſiliant ex uno, eodemq; loco.

AQVARVM THEMALIVM CVR RARISSImæ erumpant frigidę, ſed omnes ferè, uel ſubtepidę, uel tepidæ, uel feruentes: anque tales ſint in ſuo ortu, quales erumpunt: atq; unde incaleſcant, & ubi. Cap. IIII.

DIximus quoque ſupra, quòd aquæ thermales ut plurimum ſcatent, uel feruentiſſimæ, uel calidæ, uel tepidæ: frigidę autem rariſſimæ: unde igitur hoc prouenit? Difficile certè eſt rationem reddere, tum quia non poſſumus ſubterraneas cauernas, ubi aquæ gignuntur, ſubire; tùm quia uarij auctores uarias de re hac ſententias proferunt: dicam tamen & ipſe quid ſentiam. Animaduertendum igitur, quòd de caliditate harum aquarum bifariam poteſt dubitari, an uidelicet in primo ſui ortu oriantur tales, an uerò accipiant caliditatē, dum in cuniculis ſunt: nam poteſt eſſe, quòd in ſuo ortu oriantur frigidæ, & in defluxu poſtea incaleſcant. ſimiliter uidetur

fieri

fieri poſſe, ꝙ generetur calida, & calida etiam ſcateat; generetur inquam calida per diſtillationem, ſublimationem ve. uidemus enim, ꝙ ſi aqua ebulliat in olla operculo obducta, guttæ, quę per euaporationem ſunt genitæ in operculo, ſunt ita feruentiſsimę, ſicut & aqua illa ebulliens. quæſtio igitur erit bimembris, utrum ſcilicet aquæ thermales in ſuo ortu ſint frigidę, an uerò caliditatem in canalibus accipiant, an ſcateant calidę, & tales quoq; gignantur per ſublimationem. Ego ſum huius ſententiæ, ut credam eas in ſuo principio eſſe frigidas: nec ſine ratione moueor, nam concedunt omnes, balneum Montiſfalconis habere eandem originem, quam & Timauus fluuius habet, uidelicet ex uoragine illa aquarum. Si igitur aqua illius balnei in ſuo ortu eſſet calida; calidus quoq; eſſet Timauus fluuius, quando augetur: experientia tamen oſtendit oppoſitum. Præterea uidemus balneorum aliqua multum diſtare abeo loco, ubi habent ſuum principium: ita ut aliqua diſtent tribus milliarijs, aliqua duobus, aliqua minus: quemadmodum de balneis his Patauinis poteſt cuiq; conſtare. quia omnia oriuntur ab illis montibus, ſed alia magis, alia minus diſtant: ut Aponitauum diſtat à ſuo ortu duobus fermè milliarijs: balneum uerò Montiſgroti, Sancti Petri, & Domus nouæ aliquantò minus. Si igitur aqua, uerbi gratia, Aponitana oriretur feruens in ſuo principio; cùm multum ab ipſo diſtet, neceſſe eſſet, ut in longo itinere remitteretur aliquantulum illa caliditas, & ſcateret minus calida, quàm illæ, quæ minus diſtant à ſuo ortu: tamen uidemus Aponitanam ipſam aquam feruentem adeo erumpere, ut ſit feruentiſsima. Inſuper ſi calida generaretur; opus eſſet, ut ad radicem montis eſſet ignis maximus: qui agitaret, calefaceretq; aquã lacuuæ. hoc aũt eſt impoſsibile: quia mons totus exureretur. ergo falſum eſt, ꝙ aquæ thermales in ſuo ortu gignãtur calidæ. Credo itaque, ꝙ incaleſcant in cuniculis. Sed à qua cauſa? dicetis uos. Quidam reſpondent, ꝙ à ſole: dicunt enim, ꝙ ſolum ſupra canales eſt leue, rarum, ac molle, adeo ut à radijs ſolaribus poſsit facile permeari: unde radij ipſi in canalibus reflexi incaleſcunt ob reflexionẽ magis, atq; ita, ut aquã ſummè calefaciant, ſintq; in cauſa, ut feruens etũpat. Sed obijcietis. Si thermales aquę fierent hoc modo, & ab hac cauſa calidæ; ſequeretur, ꝙ & aquæ fontanæ, & fluuiales emanarent

Balnea Patauina omnia oriuntur ab illis montibus circumpoſitis.

Sol utrum ſit cauſa calefaciẽs therm. aquas.

emanarent calidæ: conſequens eſt falſum. ergo & antecedens. Reſpondent ipſi, hoc non fieri in fontibus, & fluuijs: quia terra ſuperiacens cuniculis fontium, & fluuiorum, eſt ſolida, & compacta, ita ut radij ſolares nequeant ipſam penetrare. Huius opinionis auctor fuit Theſmophilus philoſophus, ſed leuis philoſophus, ut habetur in eo libello, qui de proprietatibus elementorum eſt inſcriptus, & Ariſtotili attribuitur, ſed falsò mea ſentētia. Verùm utut: ſit, opinio illa falſiſsima eſt: nam ſi hoc modo thermales aquę incaleſcerent; ſequeretur, ꝙ aliquādo erupiſſent frigidæ: quod tamen eſt falſum. quia à memoria hominum aquæ Aponitanæ, & huiuſmodi, feruentes, ut nunc, ortæ ſunt è terra. igitur & antecedens eſt falſum, nā non ſemper fuit rara, & mollis terra ſupra canales, ſed aliquando craſſa, & ſolida, ut quando ualde incaluit, & ſicca admodum præ nimio ardore reddita. ualles enim, quando amittunt humiditatē, redduntur & ipſæ ſolidæ: quāuis antea terra in ipſis rara eſſet, ac mollis. cum igitur ſolū non fuerit perpetuò molle, ac rarum; ergo nec aquæ thermales erupiſſent ſemper calidæ: quod tamē eſt falſum, ut dixi. Addatis, quòd ſunt multę aquæ thermales, quę tranſeunt per ſaxoſa loca, ubi terra non eſt nec mollis, nec rara, attamen ſcatent feruentes. Tertiò, aquæ thermales ſunt ſemper aquæ calidæ, ſiue æſtas, ſiue hyems fuerit: hoc autem non eſſet, ſi incaleſcerent à ſole. qm̄ ſol non ſemper æquè calefacit terram: ſed aliquando magis, aliquando minus. magis quidem, quando radij per rectam lineam reflectuntur, minus uerò quando obliquè. quando igitur ſol magis calefacit terram, aquæ thermales deberent eſſe calidiores: experimur tamen, quòd ſemper æquè calidæ ſunt. Quartò, nullum agens naturale, dum agit ſecundum naturam; agit ultra gradum proprium: niſi agat in ſubiectum aliquod, quod habeat aliquam qualitatem actioni illi ualde ſimilem, qua reddatur maximè propenſum ad talem actionem. quia tunc ratione illius propenſionis paſſum, ideſt ſubiectum, recipit maiorem impreſsionem, quàm agens poſsit ei elargiri: ut, exempli gratia, candela ſi fuerit accenſa in cubiculo, illuminabit aerem circumpoſitum, non tamen aer ille recipiet maius lumen, quàm ſit in flamma illa candelæ: alioqui flamma illa ageret ultra gradum proprium. ſed ſi flammæ admoueatis cryſtallum; uidebitis

Liber de proprietatibus elementorum falsò aſcribitur Ariſtoteli.

Agens naturale quando agat ultra gradum proprium.

bitis in ipſo imprimi longè maius lumen, quàm ſit in flamma: & hoc non aliunde prouenit, niſi ex propenſione quadam exiſtente in cryſtallo ad lumen recipiendum: merito cuius propenſionis etiam à leuiſsimo lumine maximè illuminaretur. ſed ſi paſſum non habuerit huiuſmodi propenſionē, nunquam agens aget ultra proprium gradum, ſiue agat calefaciendo, ſiue ſiccando, ſiue humectando, ſiue frigefaciendo, ſiue alio modo: ut patet de aere ſupradicto, qui non ſuſcipiet maius lumen, quàm flamma habeat. Similiter ſi ignis agat in aquam; nunquam aqua fiet calidior, quàm ſit ignis. Hoc axiomate ſtante, uideamus quæ proportio ſit inter aquas thermales, & reflexionem radiorum ſolis: profectò uix tantā propenſionem habet aqua ad radios ſolis, ut paulò plus quàm tepida, uel tepida tantum fiat. uidemus enim æſtiuo tempore, quando ſol maxime calefacit, ꝙ ſtagnantes aquæ uix intepeſcunt ex ſolis calore. Si igitur aqua in partibus his terræ ſuperioribus, ubi ſol magis calefacit, quàm in partibus ſubterraneis, uix intepeſcit; quomodo fieri poterit, ut aqua in cauernis ſubterraneis, ex reflexione radiorum ſolis adeo incaleſcat, ut feruida ſit & exurens? E quidem non uideo quo modo hoc fieri poſsit. Præterea eſto ꝙ terra ſupra cuniculos ſit molliſsima, & rariſsima, tamen cum cuniculi ſint in locis ſubterraneis, ualde remotis ab hac terrę ſuperficie, nunquam radij poterunt illucuſq; pertingere. quare falſa eſt opinio, ꝙ reflexio radiorū ſolis in illis locis ſit in cauſa, ut thermales aquæ ſcateant calidę. ꝙ autem cuniculi aquarum thermalium ſint in locis admodum ꝓfundis; foſſores omnes, qui aquas has in cuniculis colligunt, teſtantur: præterquàm ꝙ poteſt ratione oſtendi. quoniam Theophraſtus in primo libro de hiſtoria plantarum, capite undecimo ait, ꝙ arborum radices tantum deſcendunt, quantum calor ſolis: & inibi refert, ꝙ aliqui dicebant radices arborum adæquare longitudinem unius pedis cum dimidio. quam opinionem refutat: quoniam conſtat multas arbores altius iacere ſuas radices: & refert quaſi pro miraculo de platano, cuius radices quibuſdam in locis dicit deſcendere triginta tribus pedibus. quare maior longitudo radicum arborum erit uſque ad trigintatres pedes. & intelligatis de longitudine, quę ſit per rectam lineā deorſum: nam poteſt eſſe, ꝙ arbo-

Plantae ad quã altitudinem ad ſummum faciãt ſuas radices ſub tellure.

res habeant radices ualde longiores, tamen non deſcendent per lineam rectam: cum igitur radices arborum non deſcendant altius ſub tellure, quàm ſit longitudo triginta, & trium pedum, & hoc ſit quaſi miraculum; ergo nec radij ſolares poſſunt profundius penetrare: attamen aquæ thermales ex profundioribus locis calidæ educuntur. Qui puteos etiam conficiunt, excauant terram ſaltē ad uiginti pedes, & ſemper aquā frigidā inueniunt. Falſa igitur omnino eſt opinio hæc, ꝙ aquæ thermales incaleſcant ex reflexione radiorum ſolis. Alij opinati ſunt, quòd aquæ iſtæ incaleſcant ratione uentorum, hoc modo. uēti cum ſint exhalationes calidæ, ſæpe cōcluduntur in locis ſubterraneis: concluſi quærunt exitum, & non inuenientes per antiparistaſim rareſiunt: rarefacti accēduntur: accēſi feruntur ſupra cuniculos, & ita calefaciunt aquas. Huius opinionis auctor fuit Mileus philoſophus: ſed opinio leuis admodum eſt, quoniam in uento non eſt tantus calor, ut feruentiſsimam poſſit reddere aquam. uentus enim omnium aliorum calidiſsimus dubio procul eſt auſter: attamen non eſt ita calidus, ut exurat, immò non excedit tepiditatem. Sed diceret aliquis. Aduertas, quòd Mileus non intelligit de uento, quē ſupra terram perſentimus; ſed de eo, qui concluſus eſt in cauernis ſubterraneis, & per antiparistaſim agitatur, rareſit, & inflammatur ſupra cuniculos: hoc enim modo poterit fortaſſe aquas calefacere. Dico, ꝙ quamuis per attritionem uenti inflammarentur, & calefacerent aquas; tamen non egrederentur ita calidæ. Sed eſto ꝙ incaleſcant ex uentis inflammatis eo modo, quo dictum eſt: tamen dico, ꝙ cauſa illa calefaciens non eſſet perpetua: & ita nec aquæ perpetuò erupiſſent calidæ. & ratio ſumi poteſt ex Galeno in libello de tumoribus præter nat. cap. de inflammatione. ubi diſputans contra eos, qui dicebant inflammationem fieri ex flatibus, argumentabatur hoc modo. Si inflammatio fieret ex ſpiritibus; ſequeretur, ꝙ secto loco inflammato ceſſaret inflammatio: quoniam ſpiritus aptiſsimi ſunt ad exitum, & longè quidem magis, quàm humores. ſed uidemus hoc non fieri: ergo ſpiritus nō ſunt cauſa inflammationis. A ſimili dicam ego. Si uenti concluſi in partibus ſubterraneis ſunt magis apti, ut exeant, quàm ſit aqua, ut re uera ſunt, & non poſſunt exire; ergo nec aqua egredietur: ſed aqua exit: ergo. & longè magis uenti. igitur, uel prius, uel ſaltem cum ipſa

Aquae thermales utrum incaleſcant ratione uentorum.

aqua egredientur flatus illi,& ſic non amplius aderit cauſa calefaciens aquas.ex quo ſequetur, quòd non ſemper erumpent calidæ,ſed ſolum quando uenti fuerint concluſi in cauernis illis,& per antipariſtaſim attriti,rarefacti,& inflammati.Sed dicetis. Animaduertas, ꝙ quemadmodum generatio aquæ eſt perpetua;ita & uenti perpetuò flant,perpetuoq́; concluduntur in cauernis terræ,& per antipariſtaſim agitantur,rarefiunt,incaleſcunt,calefaciuntq́; aquas.Reſpondeo,hoc non poſſe fieri; quia uentus iam inuenit exitum,ſicut & aqua: & ideo quantũuis ſpiritus adderetur,nũquam inflammabitur. Præterea non ſemper flant uenti, nec ſemper eodem modo: ſed aliquando ceſſant,aliquando parui admodum flant,aliquando impetuoſiſsimi.igitur & aquæ idipſum patientur,ut modo ſint calidiſſimæ,modo ſubtepidæ,prout maior,uel minor copia flatuum ſubminiſtrabitur. hoc autem eſt falſum:quia à memoria hominum,ſemper eodem tenore,eodemq́; modo calidæ thermales aquæ eruperunt. Tertia opinio eſt, ꝙ aquæ iſtæ calefiant ob attritionem; cũ enim deſcendanr ex altis locis,tranſeantq́; magno cum impetu per loca ſaxoſa, illiduntur, & agitantur, ex illiſione autem rarefiunt,& rarefactæ incaleſcunt: quia rarefactio,& caliditas ſeſe mutuo conſequuntur.Dico,ꝙ licet ex attritione poſsint aquæ incaleſcere aliquo pacto; tamen hęc non eſt cauſa immediata:quia ſi ex illiſione fierent calidæ;ſequeretur,ꝙ & fontanæ aquæ ſcaterent calidę:quoniam & ipſæ ex altiſsimis montibus impetuosè deſcendunt per ſaxa,maximæq́; illiduntur:tamen omnes frigidæ erumpunt.igitur immediata cauſa calefactionis aquarum thermalium non eſt attritio, illiſiove.Verũ dicetis.Adeſt cum illiſione rareſactio:ergo & caliditas.qm̃ rarefactio,& caliditas ſe conſequuntur, adeo ut ubi eſt magna rarefactio,ibidẽ & magna ſit caliditas:& uice uerſa,ut ubi eſt parua rarefactio,ibidem parua quoq; ſit caliditas:& è contra. Dico,hoc eſſe uerũ:tamen in aqua non ſunt ſpiritus ſicciores,ut poſsint accẽdi in illis cauernis. ſed ſi in vaſe aliquo fuerit aqua,& agitetur ualde, ita ut in ſpumam, & aereos uapores uertatur; poterit quidem aliquam caliditatem accipere, non tamen ſummam,& tãto minus in cauernis illis. quare falſa eſt talis opinio. Quarta opinio fuit Democriti, ꝙ aquæ thermales acciperent caliditatem à cinere, & calce. uidit enim uir iſte,quòd ubicumque ſunt balnea,ibi quoque reperitur,

Aquæ thermales utrum incaleſcant ratione attritionis.

Raritas, & caliditas ſeſe conſequuntur.

Democriti opinio, quòd aquæ thermales incaleſcãt ratione ca-

reperitur, uel calx, uel cinis copioſus, ut eſt uidere in Apulia in balneo illo Trituli, uel Tribuli uocato: quo in loco referunt eſſe cauernas quaſdam, quæ & ſudatoria ſunt: in quibus copioſiſsimus eſt cinis, & ille quidem calidiſsimus. Similiter circa Auernum, & circa lacum Lucrinum poteſt hoc uideri, ibi enim erat uicus quidam Tripergulum nominatum: in quo anno à natiuitate Chriſti milleſimo quingenteſimo trigeſimo octauo circa tertium calendas Octobris, cum quindecim dies ante continuus, & magnus extitiſſet terræmotus, ceſſauit circa tertium calendas, ut dictum eſt, & ſtatim apertum eſt ſolum: ex quo hiatu uenti, fumi, igneſque maximi ſunt egreſsi, nec non pumices, cineresq; copioſiſsimi: ita ut fecerint montẽ, qui ad radices eſt latus quatuor millia paſsibus: & in cauernis illis, ex quibus calx, cinis, & reliqua eruperunt, ſunt aquæ calidiſsimæ. In agro etiam Volaterrano ad caſtellum montis Cerbari uocatum, ſunt lacus dicti uulgo, lagoni, quaſi lacunæ, ubi eſt aqua feruentiſsima, & undique cinis: quinimmo & mons, qui ibidem eſt, totus calce, & cinere refertus eſt calido, adeo ut calceamenta exurat, ut ipſe ſum aliquando expertus. His accedit auctoritas Ariſtotelis in ſecundo Meteorologic. cap. tertio, ubi de ſalſedine maris agit: & in Problematibus ſectione uigeſima quarta problemate decimo octauo, ubi quærens cauſam, cur aquæ thermales habeant ſaporem amarum, & ſalſum, dicit, quia ibi ſunt calces, & cineres, per quas tranſeunt aquæ ipſæ. Idipſum poteſt confirmari ex lixiuio. quare non abre Democritus opinatus eſt, aquas thermales erumpere calidas: quia tranſeant per calces, & cineres. uidemus enim, quòd ſi calx ponatur in aqua frigida; ſtatim & calx, & aqua inflammatur. Itaque iuxta Democriti ſententiam aquæ thermales erumpunt calidæ: quia tranſeunt, & ſtillant per calcem, & cinerem. Opinio hæc eſt, ut uidetis, ſatis probabilis, & uſque ſanè adeo, ut à multis fuerit approbata. Ego autem nec hanc, aliam huic ſimilem laudo. dixi huic ſimilem: quia alia quædã opinio ab hac non diſsimilis circunfertur, & ab Alberto Magno aſcripta eſt Ariſtoteli, quanuis ne ipſam quidem cogitarit tantus philoſophus. Putauit autem Albertus opinionem eſſe Ariſtotelis, quia deceptus eſt ex illo libello, qui Ariſtoteli falsò aſcribitur, De propietatibus elementorum. ubi habetur, quòd thermales aquæ fluunt calidæ: quia tranſeunt per mine-

neris, & calcis.
Balneum Trituli, uel Tribuli in Apulia.
Triperguli abſorbatio ex terrae hiatu.
Terrae hiatus, eteuomitio ignis, fumi, uenti, cineris, & pumicis apud lacum Lucrinum.
Lacus, Lagoni uulgò, prope caſtellum montis Cerbari.
Mons calce, & cinere calidiſsimo refertus in agro Volaterrano.
Impugnatio opinionis Democriti de cauſa calefaciente thermales aquas.
Libellus de elementorum proprietatibus falsò Ariſtoteli aſcribitur.
Aquae medica-

tae non incaleſcãt ex tranſitu per minerã ſulphuris.

Aquae ſcatentes calidae, & tamen dulces prorſus exiſtẽtis ubi reperiantur.

Balneum ſancti Ioannis in Lucenſi agro.

Balneum aquae dulcis, & calidae ſcaturis in agro Piſano.

Balneum de Corneto.

Aquae dulces, & calidae ſcatentes in Magneſia, & Arcadia.

Aqua Camenaria, & aqua Martia pro ſuauiſsimis olim Romae habitae.

ram ſulphuris. ſulphur autem facit illud idem, quod & calx, ut ait Seneca: quia ex ſuperinfuſione aquæ accenditur, & ſimul etiam aquam accendit. Opinio hæc utraque eſt ſimilis, & & utraq; etiam falſa. & primò oſtendo falſitatem prioris: quæ ſi eſſet uera; ſequeretur, quòd omnes aquæ, quę calidæ ſcatent, eſſent ſalſæ, uel amaræ. hoc tamen eſt falſum: quia multæ aquę calidę reperiuntur, quę nullam nec ſalſedinem, nec amaritudinem habent: ut eſt balneum Sancti Ioannis in agro Lucenſi. aqua enim illa eſt calidiſsima, attamen dulciſsima eſt, & ſinceriſsima, adeo ut illa utantur pro edulijs parandis, & ſimilibus. In agro etiam Piſano eſt balneum aquæ feruidæ, quæ eſt etiam dulcis. In agro quoque Senenſi in quodam loco, qui uulgo dicitur Corneto, eſt balneum de Corneto uocatum: cuius aqua calidiſsima eſt, et nullum habet ſaporem. Ariſtoteles præterea in Problematibus ſectione uigeſima quarta, problemate decimo ſexto, ait, ꝙ in Magneſia, & Arcadia prouincijs, ſunt aquæ calidiſsimæ, & potabiles. Vitruuius quoq; in ſuo octauo libro capit. tertio inquit, quòd multæ reperiuntur aquæ calidæ ita ſuaues, ut non egeamus Camęnaria aqua, nec aqua Martia: quæ olim pro ſuauiſsimis habebantur Romæ. Quare falſa eſt opinio, quòd aquæ thermales incaleſcant per tranſitum ſupra calcem, & cinerem: & falſitas probatur etiam ratione. quia ſi hoc modo incaleſcerent; omnes haberẽt naturam lixiuij, & quo ad colorem, & quo ad conſiſtentiam; ita ut uel ſubrubentes, uel rubræ, uel craſſæ eſſent. hoc autem non eſt: quoniam multæ aquæ thermales reperiuntur, quæ ſunt limpidiſsimæ. Vlt imò, ſi eo modo, quo dicit Democritus, aquæ incaleſcerent; ſequeretur, quòd non erumperent perpetuò calidæ: quia calx cum ſemel fuerit aqua aſperſa; ſi iterum aſpergatur, nec calx accenditur, nec aqua. igitur & aquæ, quando ſemel ſupertranſierint calcem, ſi iterum ſuper eandem trãſeant, non incaleſcent: quoniam ex unica infuſione calx extinguitur. Nec obſtat, ſi quis dicat, quòd hoc fit in calce artificiali, non autem in naturali. non obſtat inquam, quia neſcio ego uidere diuerſitatem inter naturalem, & arte factam calcem, cum agens idem ſit, licet materia poſsit eſſe aliquo pacto diuerſa. & quod dixi de calce, intelligatis & uos de cinere. quare falſa eſt opinio Democriti. Ad illud uerò, cum dicebatur, ubi ſunt aquæ thermales, ſunt etiam uel cineres, uel calces; concedo:

concedo: non ob id tamen ſequitur, quòd inde aquæ illæ incaleſcant. immò contra eſt dicẽdum, ſcilicet quòd, quia aquæ calidæ ſunt; ideo in cuniculis, & locis illis reperitur uel cinis, uel calx. Similiter dico de loco illo Tripergolo uocato: ubi ex terræmotu facta eſt magna uorago, & copioſus cinis, & calx eiaculatus. dico hoc factum fuiſſe ui illius ignis, qui erat inibi concluſus: cuius etiam cauſa factus eſt diuturnus, & magnus terręmotus, & tãdem inſecuta eſt uorago, & eiaculatio ignis, fumi, & reliquorum, quæ ſupra ſunt enarrata. Falſa itaque eſt Democriti opinio, ſicut & altera, quòd aquæ thermales incaleſcant, quia tranſeant per ſulphur. falſiſsima certè eſt hęc opinio: quoniam & illud, quod præſupponit eſt falſum: nimirum; quòd ſulphur ſit eiuſdem naturæ cum calce, & quòd, ut calx, affuſa aqua efferueſcat ſimul ipſe, & aqua. neq; enim ſulphur in aquam proiectum, ſiue aqua ſit calida, ſiue frigida, efferueſcit, & per conſequens feruorem aquę non impertitur. hoc ergo expertus ſum ſæpius & in uena ſulphuris in agro Volaterrano, & alibi de quocunque ſulphure uiuo uocato, & non uiuo. falſiſsimum quoque eſt aliud ſuppoſitum, & acceptum quaſi pro fundamento, licet de hoc non fuerit facta mentio, tamen opinio illa hoc præſupponit, uidelicet, ꝙ omnes aquæ thermales habeant ſaporem ſulphuris. hoc certe eſt falſum, ut experientia docet. id tamen eſt uerum, quòd ubicunque ſunt aquę thermales, ſunt quidam uapores fuliginoſi, & exuſti habentes odorem ſulphuris. ſed hoc non indicat in aquis illis cõtineri ſulphur: at ille odor ꝓuenit, quia uapores illi ſunt exuſti. cuius rei illud eſt ſignum, quòd arbores ictæ à fulmine ſapiunt odorem ſulphuris: non ob id tamen eſt dicendum, quòd in ipſis ſit ſulphur. ita etiam dico de aquis thermalibus: licet enim habeant uaporem ſulphureum; non ob id tamen eſt inferendum, quòd in ipſis contineatur ſulphur: & ſi etiam contineretur; non tamen ex ipſo incaleſcerent: quoniam, ut dixi diuerſa eſt natura ſulphuris à natura calcis, quòd ſi eſſet eiuſdem naturæ; aqua tranſiens per ſulphur contraheret eaſdem qualitates, quas contrahit ex calce: non enim ſolum efferueſceret, ſed fieret etiam alba, amara, & ſalſa. Praterea ſi aquæ thermales incaleſcerent ratione ſulphuris; haberent ſemper odorem ſulphuris: ſed hoc eſt falſum, quia refrigeratæ amittunt odorem ſulphuris. At dicetis uos. Animaduertas, ꝙ licet

Cinis, & calx in locis, ubi ſcatent aquae medicatae, exiſtentes quid indicẽt.

Aquae thermales utrum incaleſcant ex tranſitu ſupra ſulphur.

Sulphur in aqua poſitum nõ efferueſcit, contra Senecam.

Aquarum thermalium nõ omnes ſapiunt ſulphur, cõtra quoſdam.

Sulphuris odor perceptus in omnibus illis locis, ubi erumpunt thermales aquæ unde naſcatur, et quid indicet.

Arbores fulmine ictæ cur ſulphur ſapiant.

refrigeratæ non habeant talem odorem; non ob id tamen ſequitur, ꝙ ſuapte natura, & in ortu non ſint tales: quoniam poſſunt amittere illum odorem, cum frigeſiunt, eò quòd partes illæ ſulphureæ ſint tenuiſsimæ, ob idq; facile exhalent. Dico, ꝙ hęc reſponſio nihil ualet: quoniam aquæ illæ, quæ re uera, & à ſuo ortu, habent odorem ſulphuris (reperiuntur autem aliquę, quæ ſunt tales) ſemper ſeruant talem odorem, ſiue calidę, ſiue frigidæ ſint. quare falſa eſt etiã opinio illa, quæ tenet, ſulphur eſſe in cauſa caliditatis aquarum thermalium. Vltima, & uera opinio eſt Ariſtotelis: qui cum uidiſſet aquam ſua natura eſſe frigidiſsimam; deuenit in hanc ſententiam, ut dixerit aquas thermales incaleſcere ab aliqua cauſa extremè contraria ipſius aquæ naturæ. feruor enim in aqua non eſt ſibi naturalis: quod & Vitruuius in octauo libro ſuæ architecturæ cap. 2. probauit. quia ſi caliditas in aqua eſſet ſibi naturalis, ſequeretᷓ, ꝙ aqua dimiſſa ſuæ naturæ, & remotis impedimentis, eſſet ſemper talis: conſequens autem eſt falſum, quia aqua feruentiſsima ſuæ naturæ relicta, ablatisque impedimentis; fit frigidiſsima, manetq; ſemper talis. & ideo ſequitur, & colligitur, quòd aqua thermalis in ſuo ortu ſit frigidiſsima. Ariſtoteles itaque cum obſeruaſſet thermales aquas erumpere feruentes, cognouiſſetque aquas omnes ſuapte natura eſſe frigidiſsimas, nullamq; hac ratione ipſas habere propenſionem ad talem, tantumq; feruorem; iudicauit fieri tales à ualidiſsimo, feruentiſſimoq; agente: agens autem tale duplex habetur: quorum alterum eſt ignis elementalis, ideſt elementum ipſum igneum in ſublimiori loco ſitum, purum, & ſincerum omnino exiſtens. alterum uerò eſt ignis iſte inferior: quí eſt ueluti ſummus feruor ſuperioris illius ignis, quemadmodũ dixit Alexander Aphro. in ſecundo quæſtionum naturalium cap. 17. & hic noſter ignis cum ſit corpus calidum, aptior eſt exurere, quàm ille elementalis, qui ſinceriſsimus eſt, ita ut quando eſt cum hoc noſtro igne, ſit ueluti cum ſuo contrario, quoniã ille, ut conſeruetur, non eget pabulo: hic uerò noſter ſine alimento perdurare nequit: quoniam eſt corpus calidum, & ſiccum, eſtq; ſummus feruor ignis illius elementalis puriſsimi. cum itaque philoſophus uidiſſet aquas thermales eſſe feruentes; iudicauit reddi tales à cauſa ualidiſsima, & feruentiſsima: & talem cenſuit non eſſe aliam, quàm ignem hunc noſtrum in ſubterraneis terrę partibus

Aquae thermales unde incaleſcant ſecundum Ariſtotelem.

Aquas thermales in ſuo ortu eſſe frigidiſsimas.

Aqua omnis ſuaptae natura frigida eſt.

Ignis noſter, quo modo ab elementali igne differat.

bus concluſum. ignis enim elementalis cum minus quàm hic noſter aptus ſit ignire; exiſtimauit ipſum nō poſſe eſſe cauſam tanti feruoris. quòd autem ignis hic noſter ſub tellure exiſtat; apparet ex ipſiusmet philoſophi auctoritate in ſecundo Meteorolog. cap. 3. circa finem. ubi quærens cauſam uarij ſaporis fontium, ac fluuiorum, dicit cauſam eſſe ignes bullientes ſub terra. & in cap. 4. ubi agit de uentis, ait terram multū ignis, & caloris in ſe habere, & cap. 8. eiuſdem libri agens de terræmotu inquit. à feruore, ideſt igne terræ proprio, atque à calore ſolis plurimos flatus gigni calidos, & ſiccos. ubi notate, Ariſto tilem ponere diſcrimen inter calorem excitatum à radijs ſolis, & illum, qui excitatur ab igne ſubterraneo. unde iuxta ipſius philoſophi ſententiam duplex in hac terræ ſuperficie reperitur feruor. unus quidem concitatus ob reflexionem radiorum ſolis: alter uerò, qui oritur ab igne ſubterraneo. Sed clarior adhuc locus, quòd ſub tellure ſit ignis, habetur in eodem ſecundo libro Meteorologic. cap. 3. ſupra etiam citato, ubi habet hęc uerba loquēs de fontibus, & fluuijs, qui ſunt frigidi, & tamen ſalſi. „Quicunque autem amnium, fontiumve fluxus ſalſi ſunt, eos magna ex parte aliquando incaluiſſe, deinde ignis principium extinctum eſſe putandum eſt.“ Patet itaque ignem ſub terra reperiri: & ſecundum etiam eiuſdem Ariſtotelis ſententiam, eſſe cauſam feruori aquarum: nec ille ignis ſubterraneus eſt ille, qui ex radijs ſolis excitatur in terræ ſuperficie: ꝙ etiam hæc fuerit Ariſtotilis ſententia; uideatis ipſum in problematibus, ſectione 24. probl. 17. Nec Ariſtotelis tantum hæc fuit opinio, ſed prius Empedoclis, ut refert Seneca in 3. lib. quæſtionem naturalium. In hanc eandem opinionem uenit Vitruuius in ſuo octauo lib. & eſt uera, à uobiſq; tenenda opinio. Iam ſequitur, ut uideamus à quanam materia ignis ille ſubterraneus calefaciens aquas conſeruetur: niſi enim adeſſet cauſa conſeruans, iam extinctus eſſet: unde aquæ non emanaſſent perpetuò calidæ.

Ignem ſub tellure exiſtere iuxta Ariſtotelis ſententiam.

Calor excitatus à ſole differt ſecundum Ariſtotelem à calore excitato ab igne ſubterraneo.

Feruor duplex in hac terrae regione, unus à ſole, alter ab igne ſubterraneo ortum ducens.

IGNIS SVBTERRANEVS CALEFACIENS perpetuò thermales aquas, à quonam perpetuò conſeruetur, & alatur. Cap. V.

Ignis in partibus his inferioribus cur egeat pabulo.

SVbterraneus ignis eſt ille, qui thermales aquas, ut oſtenſum eſt, calefacit: ſcire tamen uos oportet, quòd ignis in partibus his inferioribus eget alimento: alioqui ſtatim euolaret ſurſum ad ſedē propriam. cum itaq; aquæ thermales continuè, & perpetuò erumpant calidæ; neceſſariò requiritur, ut à partibus ſubterraneis adſit perpetuò ignis ipſas calefaciens: ignis uerò inibi non ſemper adeſſet; niſi haberet in eodem loco ſubiectum aliquod contrarium: circa quod occupatus, tanquam circa pabulū detineretur, ne euolet ad ſuperiores partes, uel corrumpatur. ea propter neceſſariò requiritur aliquid conſeruans talem ignem: & illud conſeruans eſt nunc inquirendum, cum non ſatis conſtet, quid ſit, & multi ex illis, qui Ariſtotelis opinionem de cauſa conſeruante ignem illum ſubterraneum, inſequuntur, inter ſe diſſentiant. quāuis fateantur omnes, ignem illum ſubterraneum habere ſubiectum aliquod ipſum conſeruans: & ignem illum eſſe in cauſa feruoris thermalium aquarum. Ioannes itaque de Dondis (ut ab ipſo exordiar) Patauinus, uir peritiſsimus, & peripateticus ſinceriſsimus, fecit tractatum de fontibus calidis agri Patauini, in quo quàm plurimas, & pulcherrimas quæſtiones diſputat, & magis peripateticè philoſophatur, quàm quiuis alius, quem ego uiderim: & inter alias quæſtiones mouet hanc. Vnde ſit, ꝙ aquæ thermales perpetuò oriantur calidæ. Reſpondet tandem cum Ariſtotele, cauſam eſſe ignem ſubterraneum: perpetuò autem ſcatere inquit tales aquas, quia & ignis ille perpetuò conſeruatur in illis locis. Poſtea quærit, quænam ſit cauſa illa conſeruans: & reſpondet, ꝙ eſt calor excitatus ab aſtris in ſuperficie terræ: quem calorem dicit eſſe non ſolum cauſam conſeruantem, ſed etiam ueluti efficientem. materialem uerò, & ſubiectum eiuſdem ignis, ideſt ſubterranei, dicit eſſe halitum calidum, & ſiccum, hoc eſt, uentum: & quia uentus continuè ſubminiſtratur, ideo & ignis ille ſummus perpetuò conſeruatur, perpetuoque aquas calefacit. Quærit poſtea de loco ignis illius ſubterranei: & dicit, quòd non eſt propè centrum terræ, quia corrumperetur, eò ꝙ terra inibi ſit puriſſima, ob idque

Ioannes de Dondis Patauinus philoſophus optimus.

Ioannis de Dondis opinio de cauſa perpetuò conſeruante ſubterraneum ignem.

Ignis ſubterranei locus ubi ſit, ſecundum Ioanni de Dondis, et

idque eius uirtus magis uigeat, ita ut ſit frigidiſsima: nec locus (inquit) eſt ſub terræ cortice: quia ſi inibi ignis ille ſummus contineretur; exureret plantas, & quicquid in terræ ſuperficie reperitur. & ideo concludit, ignem illum eſſe in cauernis medijs inter hæc duo extrema, ſcilicet inter centrum, & ſuperficiem terræ: & ſubiungit locum illum, ubi ignis eſt, diſtare à ſuperficie terræ triginta milliaria. unde apparet, ipſum uelle; ꝙ radij ſolares penetrent terram per ſpatium triginta milliariorum. Sed, parcant mihi ipſius manes, hæc ſua opinio eſt falſa: quoniã ſi calor cœleſtis debet cõſeruare ignẽ ſubterraneum; oportet, ut tranſeat primò per terræ ſuperficiem: deinde per partem poſt partem penetret terram quouſque perueniat ad ignem illum ſummum: ergo priuſquàm perueniat ad ignem illum, exuret quicquid in terræ ſuperficie reperitur. Sed eſto ꝙ calor ille cœleſtis tranſiens per ſuperficiem terræ non comburat omnia, tamen non conſeruabit ignem illum: quia cum triginta milliaria uerſus centrum à ſuperficie terræ diſtet; (ut ait) antea quàm calor ex radiorum reflexione excitatus illuc perueniat, erit remiſſus adeò, ut ne tepidus quidem ſit. ideo falſa eſt Ioannis opinio. quòd etiam hoc modo oſtendo. Si ignis ſubterraneus, flamma, ſcilicet, illa, & feruor ſummus conſeruaretur perpetuò à calore cœleſti mediante reflexione in hac terræ cortiçe; ſequeretur, ꝙ in regionibus frigidis aquę balneares non ſcaterent calidæ: in calidis uerò tractibus erumperent feruentiſsimæ. quoniam in regionibus frigidis parua ad modum ſit radiorum reflexio: qua etiam de cauſa friget. & ideo non poteſt calor cœleſtis in illis incaleſcere, ita ut tam intenſam caliditaçem flammæ ſubterraneæ ſubminiſtret. in Zona uerò calida cum perpendiculariter radij ſolares reflectantur; tantus deberet excitari feruor, ut non ſolum aquæ illæ feruentiſsimæ erumperent; ſed omnia etiam deberent conflagrari. Si igitur cœleſtis calor (ut rem melius intelligatis) eſſet cauſa fouens calorem ſubterraneum; in frigidis regionibus aquæ non erumperent calidæ, nec ignes in eiſdem è terra euomerentur. In regionibus autem calidiſsimis, erumperent feruentiſsimæ. conſequens tamen eſt falſum: quia in regionibus frigidis reperiuntur multi ignes erumpentes è terra, ut ſit ad radicem montis illius, qui Eclam dicitur, & eſt in inſula Iſlandia: & illa regio uocatur glacialis, ob glaciem, & niues,

quantum à terrae ſuperficie diſtet.

Impugnatio opinionis Ioannis de Dondis.

Ignis euomitio in regionibus frigidis.

Regio glacialis

ues, quæ inibi perpetuò ſunt. ad radicem igitur illius montis ignes maximi euomuntur, quos non eſt dicendum foueri à calore cœleſti, cum calor cœleſtis in ea regione debiliter reflectatur. In quibuſdam etiam Italiæ locis ſunt ignis ſubterranei perpetui: ut in agro Mutinenſi in quodam loco, qui dicitur uulgo Varigazzo. ibi enim eſt mons, & in monte eſt arcula quædam, in qua ignis ſemper euomitur, ſiue pluat, ſiue ninguat, ſiue ſerenum ſit tempus, & die, & noctu, & quocunque demum tempore. In agro etiam Florentino in monte quodam, qui eſt propè caſtellum, Florentiolam uocatū, euomitur continuè ignis, quāuis die non appareat niſi fumus, propter magnum ſolis lumen. In agro quoq; Bononienſi in loco dicto, la Poretta, uulgò, ſunt aquæ feruentiſsimæ. Ita & in agro Lucēſi ſunt balnea calidiſsima: quāuis locus ille ſit toto ferè anno niue tectus. unde poteſt conſtare aquas illas non incaleſcere ex reflexione caloris cœleſtis fouentis calorē ſubterraneum (ut Ioannes dicit) quoniā ſi cœleſtis calor inibi reflecteretur uſq; adeo, ut poſſet continuè fouere calorem ſubterraneum; eliquarentur prius illæ niues. Nec obſtat, ſi quis dicat, ꝙ radij ſolares poſſunt in cortice terræ efferueſcere per antipariſtaſim factam ob niues: quoniam non poteſt eſſe tanta antipariſtaſis, ut excitetur tātus feruor, præterquàm quòd & æſtate fit eiuſmodi antipariſtaſis. Accedit, ꝙ ſi opinio Ioannis eſſet uera; ſequerentur omnia illa incommoda, quæ ſupra diximus inſequi ad opiniones illorum, qui dicebant aquas thermales incaleſcere à uento, & à calore ſolis. Apparet quoque opinionis ipſius Dondi falſitas ex eo, ꝙ ſupponit unū falſum, uidelicet, ꝙ calor ſolis deſcendat ſub terram per triginta milliaria: quod eſt falſiſsimum. oſtendimus namque ſupra tum experientia ex puteis accepta, tum etiam auctoritate Theophraſti, ꝙ radij ſolares non deſcendunt plus, quàm triginta pedes: & hoc eſt etiam ueluti miraculum. quia etiam miraculoſum quaſi eſt, ꝙ & arborum radices tam altè deſcendant. Falſa itaque omnino eſt ipſius Ioannis de Dondis opinio. Quænam igitur erit cauſa conſeruans perpetuò ignem illum ſubterraneum? Plures peripateticorum ſunt, qui unanimes dicūt cauſam perpetuitatis illius ignis eſſe ſubiectū alimentū, quod ignis ipſe depaſcens ſeipſum conſeruat: ſed quid poſtea ſit illud pabulum, diſcordia eſt inter ipſos. & aliqui ſunt, qui dicant eſſe alumen:

Ignis uomitio in multis Italiae locis.

Ignis uomitio in agro Mutinēſi.

Ignis uomitio in agro Florentino prope Florentiolam.

Alia opinio de cauſa conſeruante calorem ſubterraneum.

Alumen ſecun-

alumen: & ratio, qua mouentur; eſt, quia cũ ignis ille ſit perpetuus; neceſſariò etiam requiritur alimentum aliquod ſolidum: quod diu perduret. huiuſmodi autem dicunt eſſe alumẽ, quod cum ſubſtantia dura, compactaq; ſit, non poteſt citò ab igne abſumi. Opinionis iſtius auctor fuit Vitruuius in octauo ſuo lib. cap. 3.

dum quoſdã eſt materia conſeruans calorẽ ſubterraneum.

Sed hæc etiam opinio eſt falſa: nam duplex tantum reperitur ſubſtantia, quæ poſsit eſſe alimentum huius noſtri ignis. una quidem oleoſa, ac pinguis: altera uerò rara, ac ſicca, multoque aere repleta. ſed illa facile corripit flammam, diuque ipſam conſeruat: hæc uerò altera quãuis facile accendatur, non tamen ſuſtinet diu ignem: ut patet de igne accenſo in ſtupa, palea, & ſimili materia.

Ignis noſter cõſeruatur tantum aut ſubſtantia aliqua pingui, aut rara, ſiccaq;.

Videamus modo, an alumen poſsit ad hoc, uel ad illud pabuli genus reduci, necne. Equidẽ neſcio uidere, quo modo ad primũ redigi ualeat, cũ nihil oleaginei, pinguiſque in ſe habeat. nec ad ſecundum genus: quia licet ſiccum ſit, ſiccitas tamen illa eſt terreſtris, & non aerea.

Alumen qua ratione non poſsit dici pabulũ ſubterranei ignis.

alumen enim lapidoſa ſubſtantia eſt: & ſi cẽtum annos in igne maneret, nunquam inflammaretur, ut uos, iuuenes ornatiſsimi, experiri poteritis, cum eritis domi. quare falſa eſt opinio Vitruuij.

Alumen lapidoſa eſt ſubſtãtia: ideo non ardet in igne.

Georgius Agricola in lib. quem ſcripſit de ſubterraneis, qui certe pulcherrimus, & doctiſsimus eſt, quemadmodum & alia omnia, quę uir ille periti ſsimus edidit; dicit ſubiectum conſeruans ignem in locis ſubterraneis eſſe bitumen:

Agricolæ opinio de cauſa conſeruante ignẽ ſubterraneum.

ad hoc enim, inquit, ut aliquid ſit ſubiectum, & pabulum huius ignis; requiritur, ut ſit pingue: quo facile poſsit flamma corripi. hoc autem in bitumine non deſideratur: ut patet de naphta, quæ bituminis ſpecies eſt: & ſi recens fuerit, arripit flammam à longinquo: ita ut in agro Mutinenſi, ubi copioſiſsima colligitur; ſit neceſſe illis, qui eam colligunt, relinquere lucernam procul ſatis à loco, ubi eam colligunt: colligunt autem in ſubterraneis quibuſdam locis, ad quos deſcenditur per multos gradus: & ſunt loca obſcuriſsima, adeo ut lumen ſecum ferre cogantur.

Bitumen quare dicatur ſecundũ Agricolam eſſe pabulum ignis ſubterranei.

Naphta quid ſit, & ubi copioſa oriatur.

Naphtæ recentis ſignum.

Cum itaque bitumen facile accendatur, copioſiſſimumque in locis ſubterraneis reperiatur, ut fidem facit copioſa naphta in loco dicto continuè collecta; uériſimile admodum eſt, ipſum eſſe ſubiectum fouẽs perpetuò talem ignẽ. Secundò addit Agricola (& hoc notate) quòd cum tantus ſit aquarum thermalium feruor, & aliquando copioſiſsimę erũpant, non poſſumus dicere, ait Agricola, quòd ignis, qui eas calefacit;

Ignis de faciens aquas therma

les ſecūdū Agricolam cur non poſſit eſſe extra cuniculos.

Bitumen, & camphora ardent in aqua.

calefacit; ſit ſub cuniculis aquarum illarum (neque enim ita feruerent)ſed opus eſt dicere ignem eſſe in ipſiſmet cuniculis; ubi & bitumen ipſum. cuius rei argumento illud eſt, quòd nulla materia reperitur, quę poſsit accēdi, & ardere in aqua, præterquam bitumen: quod etiam ſi ſuperinfundas aquam, nihil minus ardet. poteritis uos hoc experiri cum camphora, quæ ſecundum quoſdam ſpecies bituminis eſt: nam ſi accendatis ipſam, & accēſam proijciatis in aquam; uidebitis, quòd nihil minus ardebit, ac ſi eſſet extra aquam. Cum itaque bitumen ardeat in aqua; uidetur eſſe dicendum, quòd ignis calefaciēs aquas ſit in ipſiſmet cuniculis, non autem ſub ipſis. Poteſt etiā confirmari hæc opinio ex proprietate bituminis: quoniam nō ſolum ardet in aqua, ſed etiā nutritur ab aqua. attrahit enim humiditatem quandam aquæ, quam conuertit in ſui naturā: & eſt in cauſa, ut ignis diu perduret. Experiamini quæſo uos hoc cum naphta, accipientes ipſius guttam, proijcientesque in aquam: quam guttam mox accendatis, & uidebitis flammam accenſam in ea naphtæ portiuncula tam diu perdurare; ut ſit mirum. quod non poſſet fieri, niſi pabulum illius flammæ augeretur ratione humiditatis aquæ, quam naphta attrahit, & in ſui naturam tranſmutans ſuggerit diutius alimentū flammæ. idipſum poteritis experiri de camphora, & alijs huiuſmodi rebus. unde non eſt mirum, ſi aquæ thermales ſcateant perpetuò calidæ: cum ignis, à quo incaleſcūt, habeat pro pabulo, & adæquato, proprioque ſubiecto, bitumen copioſum in locis ſubterraneis contentum, diuq; flammam conſeruans.

Bitumen non ſolum ardet in aqua, ſed etiam nutritur ab aqua.

Agricolæ opinio refellitur.

Ignem calefacientem thermales aquas non eſſe in cuniculis, contra Agricolam.

Opinio hæc Agricolæ, licet ueriſimilis admodum ſit, difficultatem tamen contra ſe habet: quoniam & experientia, & auctoritas doctiſsimorum uirorum eſt contra ipſam. nā Vitruuius, qui fuit maximus indagator rerum ſubterranearum; uult, quòd ignis ſit ſub cuniculis: & tamen Agricola dicit hoc non eſſe neceſſarium. eſt etiam contra ipſum experientia antiquorum Romanorum: qui ſicut erant opulentiſsimi; ita quoq; nihil intentatum reliquerunt: & inter cętera ex ijs, quæ uidebantur impoſſibilia, tentarunt arte conſtruere fontem, cuius aqua ſcateret continuè calida: & res ad uota illis ſucceſsit. nam formarunt aeneas fiſtulas longiſsimas, quas obuoluerūt in gyros, orbesq; plures: ita ut fiſtulæ imitarentur draconis ſpiras. Et hac etiā de cauſa fiſtulæ illæ uocatæ ſunt dracones, & milliaria etiam, eò

Fons aquæ calidæ quâ arte à Romanis conſtructus.

Dracones quid apud Romanos.

Milliaria quid antiquis.

quòd

quòd mille pedum longitudine fortaſſe conſtarent. fiſtulæ igitur illæ ita formatæ, habebant in parte ſuperiori foramen, per quod aqua frigida ingrediebatur: per alterum uerò, quod inferius habebant, ingrediebatur aqua fontis. & poſtea ſub ſpiris fiſtularum faciebant ignem, quo aqua primæ ſpiræ uix incaleſcebat: illa uero ſecundæ ſpiræ magis, & tertiæ adhuc magis, & ſic de ſingulis ſemper aqua magis incaleſcebat: & ita continuè aqua fontis ſcatebat calida, & calida etiam ſemper erupiſſet, ſi ſemper conſeruaſſent ignem ſub illis ſpiris. cum igitur, & auctoritas, & experientia doceat aquam poſſe incaleſcere ſolùm ex ſubiecto igne abſque bitumine; falſum eſt, quod dicit Agricola, non eſſe neceſſarium, ut ignis ſit ſub cuniculis. quod etiam hinc patet: quia in balneo diui Bartholomei hic in agro Patauino eſt fonticulus quidam, in quem aqua ingreditur frigida: tamen cumprimum inibi eſt, incaleſcit. hoc autem non fit, quia ibi ſit bitumē; ſed quia ſub illo loco reperitur ignis. In ualle etiam eiuſdem balnei ſunt gemini tractus, ex quibus extrahitur lutus calidiſsimus: & in loco, ubi extractus eſt lutus, reperitur glarea, & marmor calidiſsimus. caliditas autem illa non prouenit ex bitumine: ſed ex igne ſubiecto illi glareæ. Præterea ſi aquæ thermales incaleſcerent ex igne nutrito à bitumine exiſtēte in cuniculis, ut dicit Agricola; ſequeretur, quòd omnes aquæ in primò ſaltem exitu haberent in ſe aliquid pinguedinis: ſimiliter & bituminis ſaporem, odoremq;. hoc tamen eſt falſum: quoniam multæ ſunt, quæ nihil dictorum habent. illæ autem aquæ, quæ habent uerè bitumen, quemadmodum reperiuntur aliquę, habent in ſe pinguedinem, odoremq; bituminis, ſaporem, & omnia, ut eſt lutus Sancti Bartholomei, qui re uera ſapit bitumen Iudaicum, quoniam in illo balneo ardet bitumen, & ideo odorem, ſaporem, & omnia bituminis repreſentat. Sed diceret aliquis. Aduertas, quòd pinguedo non eſt in omnibus aquis, quia fortaſſe bitumen, quòd continent, eſt ſolidum, ita ut non poſſit eliquari. Hoc ego concedam: attamen deberet perſentiri & odor, & ſapor, præterquam quòd in huiuſmodi aquis deberēt eſſe uapores bituminoſi. Itaque materia bituminoſa non eſt neceſſaria in omnibus aquis, ut ratione ipſius incaleſcāt: non nego tamen aliquos ignes fieri ex bituminoſa materia. nam in noſtro agro Mutinenſi eſt area quædam breuis: in cuius angulo

Aqua fonticuli diui Bartolomei frigida ingreditur, cum uero ibi eſt, ſtatim incaleſcit.

Lutus balnei Sancti Bartholomei eſt bituminoſus.

Ignis uomitio in Mutinēſi agro.

gulo eſt uomica,& ueluti caminus,ex quo flamma expirat: & area poſtea tota eſt quodam modo puluerulenta. ſed tellus, quæ ſub puluere eſt,ignem corripit,ſi ei admoueatur, & non poteſt extingui aqua,nec lotio,liquoreve alio,ſed ſolum pannis,& uento. & paulò procul inde per ſaxa egreditur bitumē purpureum ualde.unde colligo, flammam illam fieri ex bituminoſa materia:quod etiam patet ex odore naphtæ, qui magnus inibi ſatis percipitur.Itaque omittamus opinionē Agricolæ,& deſcendamus ad aliam,quæ uera eſt,& eſt Ariſtotelis, atque eorum,qui Ariſtotelem inſequuntur, quòd alimentum conſeruans ignem ſubterraneum,ſit ſulphur. quòd autem hæc fuerit opinio Ariſtotelis, patet ex ipſomet in problematibus ſectione 24. problemate ultimo.ibi enim quærit cauſam, cur lauacra calida dicantur ſacra:& reſpondet, quia à ſacerrimis rebus fiunt. Sacerrimas autem res dicit eſſe ſulphur,& fulmē. uocauit uerò ſulphur ſacerrimum antiquorum more,qui ipſo utebantur ad piacula expianda,unde & Græcè θεῖον, quaſi diuinum.ex eo igitur loco colligitur clarè, ſententiam Ariſtotelis,& opinionem fuiſſe,quòd materia conſeruans calorem calefacientem aquas,ſit ſulphur: quod cum non ſit aptum exuri in cuniculis aquarum;neceſſe eſt,ut exuratur alibi.dicit pręterea fulmen eſſe cauſam generantem talem ignem(& per fulmen non intelligatis bitumen,ut malè Ioannes de Dondis)ut adhęreret comuni, et uulgatæ opinioni.conſueuit enim Ariſtoteles in problematibus aſsignare prius cauſam naturalem,deinde communem aliquam : at communis opinio erat, quòd fulmen calefaceret aquas,ut uidere eſt apud Manilium, qui loquens de fulmine dicebat ſic.

Bitumen ortus in agro Mutinenſi.

Ariſtotelis opinio de materia conſeruāte ignē ſubterraneum.

Lauacra calida cur dicantur ſacra.

Sulphur cur ſacrum fuerit antiquitus uocatū.

Sulphur ſecundum Ariſtotelē eſt pabulū ignis ſubterranei.

Ariſtoteles in problematibus poſt cauſam naturalem conſueuit afferre aliquam etiam cōmunem,et uulgatam.

Sunt autem cunctis permixti partibus ignes,
Qui grauidas habitant fabricantes fulmina nubes:
Hęc penetrant terras, Aethnamq́; imitantur Olympo,
Et calidas reddunt ipſis in fontibus undas.

Conſtat itaque communem opinionem fuiſſe, ꝙ fulmina eſſent cauſa caliditatis aquarum.Sed omittamus hāc,& ueniamus ad naturalem:& eſt,ꝙ materia fouens ignē ſubterraneū, ſit ſulphur:quod experientia ipſa docet.nam in agro Volaterrano in monte Cerbaro uocato, qui mons diſtat à Volaterris quindecim milliarijs; adſunt lacunæ, lagoni uulgò dictæ ; ubi ſunt balnea uetuſtiſsima , quæ uulgò uocantur Bagni al mor-

Lacones, ſeu lagoni in agro Volaterrano.

Balnea ad mor-

bo:& non ſunt ſubterranea, ſed oculis conſpicua,ita ut quiſq; poſsit cernere aquas illas calefieri à ſulphure, quod in ipſis ebullit:& in marginibus lacunæ ſulphur puriſsimum reperitur. Patet itaque tum auctoritate, tum experimento, thermales aquas calefieri ratione ſulphuris conſeruãtis ignem ſubterraneum.non nego tamen,quòd & bitumen non ſit in quibuſdã locis alimentum perpetui ignis: ſed dico, quòd ignis ſubterraneus,in quibuſdam locis fouetur,& conſeruatur à ſulphure, in quibuſdam autem à bitumine. Atqui ſtatim oritur dubitatio:quoniam ſi materia conſeruans illum ignem eſſet, uel bitumen,uel ſulphur; ſequeretur,quòd totus ferè mundus eſſet ſulphur,ac bitumen:quoniam à memoria hominum aquę thermales emanarunt feruentes, emanabuntque continuè: ergo ſemper adfuit ignis calefaciens, & pabulum ignem illum conſeruans,& nutriens:ergo uaſta nimis moles ſulphuris iam fuiſſet conſumpta.quare uidetur,quòd totus ferè mundus eſſet ſulphur,uel bitumen.Secundò,eſto ꝙ tanta ſulphuris quantitas adſit, tamen ſequeretur, ꝙ aquæ thermales non ſemper æquè calidæ erupiſsẽt, ſed nunc tepidæ iam ſcaterent:quia extat memoria duum milliũ annorum,quòd aquæ,uerbi cauſa, aponitanæ ſemper feruidæ emanarunt.quod non eſſet,ſi ratione ſulphuris conſeruantis ignem incaleſcerent: quoniam uel ſulphur ardet totum ſimul, uel prius una pars, deinde alia, & ſic de reliquis.totum ſimul non.quia iam fuiſſet abſumptum. & ita non amplius aquæ ſcaterent feruentes: quia deficiente pabulo, deficit & ignis.igitur ſulphur ardet per partem poſt partem. Si ſic;ergo hoc etiam modo aliquando fuiſſet abſumptum.Præterea ignis ille mutaſſet locum:quia cõſumpta una parte pabuli,corripit aliam. ergo ex diſtantia ignis aqua Aponitana(ut perſiſtam in exemplo accepto)quotidie magis,atq; magis remiſiſſet feruorem.Tertiò,ſi ignis eſſet perpetuus,quia conſeruetur ex ſulphure, uel bitumine; ſequeretur, quòd omnes aquæ thermales haberent,& colorem,& odorem, & ſaporem alterius dictorum. Sed hoc eſt falſum: quia multæ reperiuntur aquæ,quæ nec ſulphuris, nec bituminis habent quicquam. ergo nec ſulphur,nec bitumen eſt materia conſeruans ignem ſubterraneum. Quartò, ſi alterum illorum eſſet ignis alimentum; ſequeretur, quòd,cum ignes illi ſint maximi in quocunque balneo;apparuiſſet aliquis caminus, ex quo euomeretur

bũ in agro Volaterrano habet ſulphur in ſe ebulliens manifeſtè.

Bitumen,et ſulphur ſunt pabulum ſubterranei ignis.

Ignis ſubterranei ſubiectum, & pabulũ utrũ ſit bitumen, ac ſulphur.

meretur flamma illa:tamen pauci admodum loci ſunt,ubi euomatur flamma.ergo nec ſulphur,nec bitumen eſt pabulũ ignis illius. Ad primum argumentum dico, falſum eſſe, quòd requiratur tanta moles ſulphuris, uel bituminis, & quòd ſequatur, ut totus mundus eſſet alterum iſtorum:quia ſat eſt,ut tantum ſit ſulphur,uel bitumen;quantum requiritur ad alendum ignẽ. tantum autem ſemper adeſt,quia perpetuò generatur:& cum perpetuò generetur; perpetuò etiam alit ignem: neque enim in locis illis deeſt ſiccitas,& humiditas: quibus poſsit continuè nouum regenerari ſulphur. idem dico & de bitumine:neque enim deeſt huius,uel illius efficiens, aut materia: ex quibus generentur continuè ideo non eſt mirum, ſi ſemper ignis conſeruetur, ſemperq; aquas thermales calefaciat. citò enim & ſulphur,& metallica reliqua regenerãtur:ut habemus apud Strabonem.qui loquens de inſula Ilua (Elba nunc uulgò dicta) dicit,quòd inibi effodiebatur ferrum, & ſemper regenerabatur:nam ſi effoſsio intermitteretur ſpatio centum annorum, cum iterum illuc reuertebantur foſſores,reperiebant maximã ferri copiam eſſe regeneratam. & non ſolum eo tempore, ſed & nunc effoditur metallum ferreum ex eodem loco, & copioſum: ita ut Illuſtriſsimus Dux Florentinus maximũ inde habeat prouentum. cum igitur hoc fiat de metallo duriſsimo;tãto magis fiet de ſulphure,& bitumine:ut certè fit.quia ſulphur citiſsimè regeneratur:ita ut intermiſſa effoſsione ipſius in uno loco,ſpatio quatuor annorum; cũ redeunt foſſores,omnia ſulphure plena inueniãt.de bitumine etiam id eſt euidentiſsimũ: & præſertim in agro Mutinenſi. ubi ſemper,ac ſemper fuit collectum,& colligitur,& nunquam deeſt.cum ergo materia hæc utraque continuè regeneretur; non ſequitur, quòd uaſta debeat eſſe eius moles, ſed ſat eſt pro igne alendo, quòd continuè regeneratur. Ad alterum,cum dicebatur,quòd ex conſumptione pabuli, ignis mutaſſet locum,& ſic propter diſtantiam aquæ uix tandem tepentes ſcaterent;dico,quòd flamma alitur duobus modis.uno quidem,quando flamma inſequitur materiam,ut fit,cum ignis comburit lignum. altero uero modo,quando materia inſequitur flammam,ut fit in lucerna: in qua oleum continuè inſequitur flammam, non autem flamma inſequitur oleum.Hoc ſtante;dico, quòd qui contra hanc Ariſtotelis opinionem argumentantur,obſeruarunt unũ tantum

Sulphur, & bitumen continuè regenerantur in locis ſubterraneis.

Sulphur, & metalla omnia citò regenerantur.

Ferri minera antiqua, & copioſa in Ilua inſula.

Bitumen, et ſulphur citò regenerantur.

Bituminis abundantia in agro Mutinenſi.

Flamma dupliciter nutritur, uel ipſa inſequente pabulũ, uel pabulo currente ad ipſam.

tum modum, quo ignis nutritur: uidelicet illum, quãdo ignis ſequitur alimentum. & ideo decepti ſunt: nam in locis ſubterraneis non flamma ſulphur, ſed è conuerſo ſulphur flammam inſequitur: & ideo ſemper ignis in eodem loco manet. Sed ſtatim obijciet aliquis. Experientia docet oppoſitum: quia ſi accipiamus fruſtum ſulphuris, & accendamus; uidemus, ꝙ comburitur per partem poſt partem: nec eliqueſcit. ergo credendũ eſt, quòd idem fiat in ſulphure ſubterraneo: cum ſit ſolidæ ſubſtantiæ. Dico, ꝙ exemplum non eſt adæquatum: nam in concauitatibus terræ non accenditur ſolum ſulphur a flãma; ſed etiam eliqueſcit: quia parietes cauernarum illarũ ſunt igniti: & ideo ſulphur eliquatur, & eliquatum conſequitur flammã. in fruſto autẽ ſulphuris hoc non fit, ſcilicet, non eliquatur: ideo non poteſt conſequi flammam, ſed flamma cõſequitur ipſum. at ſi ſulphuris fruſtum poneretur in olla ſita ſupra cineres calidos, eliquaretur utique à caliditate ollæ ambientis: & eliquatum cum eſt, ſi addatis lychnium, & ipſum accendatis; uidebitis, quod eliquatum ſulphur conſequetur flammam; ita quoq; fit in cauernis illis. nam ſulphur eliquatur non à flamma, ſed à feruore parietum; & ſic eliquatum conſequitur flammam, & ſic non per partem poſt partem comburitur, ſed continuè, & continuè attrahitur à flamma; quia continuè etiam regeneretur, continuè eliquatur, continuè alit ignem: & ſic continuè incaleſcunt aquæ, igne ipſo locum non permutante. De bitumine etiam, quòd conſequatur flammam, non eſt dubitandũ: cum ſit liquidum. Ad tertium cum dicebatur; ſi aquæ incaleſcerent ex eo, quòd ignis conſeruaretur ex bitumine, uel ſulphure; omnes haberent odorem, & ſaporem ſulphuris, uel bituminis; conſequens eſt falſum; ergo & antecedens; Dico, ꝙ neceſſario aquæ, quæ incaleſcunt ſulphure, habẽt odorem, uel ſaporem ſulphuris: ita etiam, quæ ex bitumine. Sed cum non omnes aquæ thermales habeãt immediatè alterum iſtorum; hinc fit, ut aliquę reperiantur, quę nec ſulphuris, nec bituminis odorem, aut ſaporem præſeferant: cumq; tranſeant per ſaxa, & eiuſmodi loca; in itinere amittunt, ſi quid etiam haberent ſulphuris, uel bituminis. dixi immediate: quia aliquę aquę nõ ebulliunt in ſulphure, ſed incaleſcũt in itinere. ideo tales aquę non ſapiunt ſulphur. idem dico de bitumine: cum & aquarum aliquot ſint, quæ incaleſcant ex eo, quòd tranſeant, per loca,

Obiectio.

Aquæ thermales cur non omnes ſapiant ſulphur, uel bitumen.

ſub quibus ardeat bitumen,& quæ hoc modo incaleſcunt;nõ ſapiunt nec ſulphur,nec bitumen:quamuis & iſtæ aquæ,ſi non immediatè, ſaltem mediatè incaleſcant ratione, aut bituminis,aut ſulphuris conſeruantis ignem. Ad ultimum,cum dicebatur,Si tantus ignis conſeruaretur in locis ſubterraneis; ſequeretur,quòd ubicunque ſunt thermæ, eſſet etiam facta uomica,& caminus,ex quo euomeretur flamma illa;Dico,quòd non eſt opus imaginari flammam illam eſſe æqualem in omnibus locis: ſed in quibuſdam locis eſt magna, in quibuſdam parua.& ideo ubi eſt maxima, ibi quoque erumpit: ubi uerò parua, exit fumus una cum aqua. qui fumus ſapit naturam, uel ſulphuris,uel bituminis. fit autem fumus ille: quoniam & ſulphur,& bitumen etiam eliquata habent in ſe portionẽ terræ. Hincque etiam fit,ut ignis ille diu conſeruetur:quia ſcilicet eſt in materia ſolida.Solidã dico,quia & ſulphur, & bitumen,quantumcumque pura,& eliquata, ſemper habent terrã ad mixtam. unde,licet in quibuſdam locis flamma non ſit magna extenſiuè; eſt tamen magna, quia eſt in ſubiecto ſolido: quod cùm ſua ſoliditate diu duret; diu quoque perdurat & flamma. Itaque materia,qua fouetur, & conſeruatur ignis in locis ſubterraneis; eſt ſulphur uel purum,uel cum propria terra commixtum: aut eſt bitumen, bituminisue ſpecies aliqua. Videndum modò eſt, unde calor ille originem habuerit: de quo in ſequenti capite.

Sulphur, & bitumen ſemper habent terrã admixtam.

IGNIS SVBTERRANEVS CALEFACIENS thermales aquas,& conſeruatus à ſulphure,uel à bitumine, unde ortum habuerit. Cap. VI.

QVòd ignis ſubterraneus calefaciens thermales aquas conſeruetur continuè,& alatur à bitumine,bituminisue ſpecie aliqua,aut à ſulphure;ſatis, ſuperque ſupra oſtenſum eſt:nunc autem de ortu illius caloris eſt dicendum,& quærendum, an calor, flamma'ue illa ſequatur naturam illius ſui pabuli,ita ut flamma oriatur ſimul cum ſulphure,uel bitumine;an potius metallica illa, ſcilicet bitumen,& ſulphur, ſuſceperint flãmam illam ab aliqua cauſa extrinſeca:ita ut prius extiterit ſulphur, & bitumen, deinde incenſa fuerint ab aliqua extrinſeca cauſa. Dico, quòd prima pars dubitationis eſt

falſa.

ſalſa. neque enim flamma ſequitur naturam, & ortum metallorum iſtorum: licet ipſa ſint ualde propenſa ad flãmam corripiendam. Si enim flamma ſequeretur ipſorum naturam, & ortum; ſequeretur, quòd ubicumque colliguntur, & continuè generantur; eſſet ignis: hoc tamen eſt falſiſsimum. quia in agro Parmenſi, in quodam loco colligitur naphta: & nullus ibi eſt ignis, uel flamma. Similiter in agro Mutinenſi in monte Gibbo uocato. pariter in multis locis oritur, & colligitur ſulphur: ubi nullus adeſt ignis. ex quo apparet, flammam non inſequi naturam ſulphuris, uel bituminis: & ideo neceſſe eſt dicere, quòd flamma illa orta fuerit ex aliqua cauſa extrinſeca. Poſset aliquis dicere, hoc factum fuiſſe humana arte, quòd ſcilicet aliquis proiecta face accẽſa in ſulphur, uel bitumen, ignẽ ſubterraneum accenderit. Sed non placet talis opinio: quia quãuis hoc potuiſſet fieri in uenis metallorum illorũ detectis; tamen in occultis eſt impoſsibile. quis enim unquam uidit, uel penetrauit ſubterram, neque ad maximè reconditas metallorum uenas? Nec poſſumus dicere, metalla illa duo fuiſſe accenſa ex lumine, uel calore cœleſti in terræ ſuperficie reflexo: quoniam radij ſolares non eò uſque penetrant: nec etiam ſi penetrarent, poſſent metalla illa accẽdere. quoniam uidemus, quòd æſtate media, quando magnus eſt æſtus, & maxima fit radiorum ſolis reflexio; non accenditur ignis in ſulphure, & bitumine in uenis detectis exiſtente. Si igitur in terræ ſuperficie, ubi radij ſolares habẽt maiorẽ uim, nõ accenduntur metalla illa; tanto minus id fieri poterit in abditis illis antris. Quænã igitur erit extrinſeca cauſa, quæ potuerit in illis metallis primò ignem accendere? Nulla ſanè alia, quàm quæ ab Ariſtotele in ſecundo Meteorolog. cap. de terręmotu, eſt aſsignata. & eſt exhalatio calida, & ſicca concluſa in terræ concauitatibus; ubi quęrens exitum, & non inueniens; agitatur, atteriturque: attrita rareſcit: & rarefacta accenditur. quia maxima rarefactio ſtat cum maxima caliditate: & è conuerſo, ut ſupra etiam diximus. Si itaque contingat, ut ubi concluditur talis uapor, & eo, quo dictum eſt, modo inflammetur; ſi inquam cõtingat, ut ibi ſit metallum, uel bituminoſum, uel ſulphureum, accenditur & ipſum: & tandiu conſeruatur flamma illa, quàm diu aderit pabulum, ideſt metallum ipſum ſulphureum, aut bituminoſum. quod cùm continuè regeneretur;

Naphta colligitur in Parmẽſi, ac Mutinenſi agro.

Prima opinio de ortu ignis ſubterranei.

Altera opinio.

Tertia opinio Ariſtotelica.

Raritas, & caliditas ſeſe mutuò conſequuntur.

mirum non eſt, ſi ignis ille perpetuò duret, & aquæ perpetuò calidæ erumpant. Cauſa itaq; prima accenſionis flãmæ ſubterraneæ, eſt uapor ſiccus caſu concluſus in locis illis, ubi metalla ſunt, inibiq; agitatus, attritus, rarefactus, & incenſus. qui quidẽ uapor incenſus, ſi paucus fuerit; incendet metalla: ſi uerò plurimus; non accendet ſolum metalla, ſed excitabit etiam terręmotum: & tandem inuento exitu erit in cauſa, ut euomantur flammæ, uel cineres, uel calces, & huiuſmodi. Quòd autem Ariſtoteles uoluerit hanc eſſe terręmotus, & accenſionis flammæ in ſubterraneis locis, cauſam; audiatis ipſius uerba,
„ quę hæc ſunt. Etenim hanc eſſe cauſam ignium, qui in terra
„ fiunt, arbitrandũ eſt, nempe ſpiritus colliſi incenſione, diſcer-
„ pto prius in exigua cruſta aere. Videtis quàm clarè dicat, ignem accendi ex ſpiritu illo concluſo, attrito, & rarefacto: ſed non credatis ob id, quòd ſicut ſpiritus ignitus eſt in cauſa accenſionis ignis in illis metallis; ita etiam ſit cauſa proxima aquas ipſas calefaciens: nam rediret opinio illorum, qui dicebant aquas incaleſcere ex huiuſmodi ſpiritu accenſo. quam opinionẽ ſupra reiecimus. quia ſi ſpiritus accẽſus eſſet in cauſa feruoris aquæ; ſequeretur, quòd aquæ non erũperent ſemper calidæ: quoniam non ſemper ſpiritus ille concluditur in cauernis terræ, nec ſemper inibi accenſus manet: ſed inuento exitu euaneſcit. Intelligatis igitur, quòd ſpiritus ille fuerit in cauſa accenſionis ignis in bitumine, uel ſulphure: non autem quòd idem uapor accenſus ſit in cauſa feruoris aquarum. Vnde ſi extarent antiquiſsimæ hiſtoriæ, quæ uarijs temporum iniurijs perierunt, certò ſciremus tempus determinatum, quando aquę in hoc, illo'ue loco cœperint erumpere calidæ: & pariter quando ignis fuerit in locis illis ſubterraneis accenſus.

Quarta opinio. Poſſet etiam quis exiſtimare, quòd fulmen fuerit aliquando & ipſum in cauſa accenſionis illius ignis ſubterranei: quia potuiſſet caſu decidere in locum, ubi ſunt metalla illa, & penetrando ad ipſa, flammam eis impertiri. Sed non auderem ego id aſſerere: & uulgaris potius, quàm rationalis eſt opinio, ut ſupra etiam diximus. Iam uidendum eſt, ubinam flamma illa contineatur: in cuniculis, ſcilicet, an ſub cuniculis aquarum.

IGNIS

IGNIS, FLAMMAVE CALEFACIENS thermales aquas ubi nam reperiatur: an ſcilicet in eiſdem cunilis, ubi & aqua; an alibi: & cur aquarum aliæ frigidę, aliæ calidæ magis, uel minus ſcateant. Cap. VII.

Metallum bituminoſum, & ſulphureum ſui caloris originem ſumpſiſſe ex inflãmato ſpiritu in ſubterraneis locis oſtenſum iam eſt ſupra. Sed quo modo poſtea aquę incaleſcant ex flamma illa in metallis recepta; & ubi flamma illa contineatur; eſt nunc à nobis inquirendum: cum non ſatis conſtet. Duæ itaque ſunt in re hac opiniones. una Agricolæ, quòd aquæ incaleſcant, quia in eodem cuniculo ſit & aqua, & carbones, quibus ipſa incaleſcat. Et ueriſimilis admodum, ac partim etiam uera opinio eſt: quoniam uidemus ſemper cum egredienti aqua egredi etiam aliquid metalli illius, in quo aqua ebullit. hoc autem eſſe non poſſet, niſi & flamma, & aqua continerentur in uno, eodemque cuniculo. Altera fuit opinio Empedoclis propoſita nobis à Seneca, ꝙ aquæ incaleſcerent, non quia pertranſirent per ipſum metallum ardens, ut putauit Agricola; ſed quia tranſeat per loca, quibus ſint ſubiecti ignes accenſi in metallis. quæ etiam opinio bona ſatis uidetur. nam habemus hic in agro Patauino ad balneum Sancti Bartholomei fonticulum quendam, in quem aqua ingreditur frigida: ſed cum ibi aliquantulum fuerit, incaleſcit. quod non poſſumus dicere quòd fiat ob ſulphur, uel bitumen inibi accenſum, & ardens, cum nullum nec metallum, nec flãma ulla ibi appareat: ſed ſolum hoc fieri credendum eſt, quia metallum ardeat ſub illis ſaxis. In agro etiam Lucenſi in balneo Corſenę ſunt aquæ illæ thermales, Sancti Ioannis uocatæ, quæ potabiles prorſus ſunt: & tamen calidæ erumpunt. quod non eſſet, ſi incaleſcerent ex tranſitu per metallum ignitum: ſed neceſſariò haberent & odorem, & ſaporem, & ſubſtantiã etiam aliquam illius metalli. iccirco dicendum eſt, eas eſſe potabiles, & tamen calidas erumpere, quia acquirãt feruorem ex ſaxis illis, per quę trãſeunt, ſub quibus ſaxis ſubiectus ſit ignis, & in metallo aliquo dictorum accenſus. Hanc eandem Empedoclis opinionem confirmat magnus experimentator, Vitruuius. Quid igitur in re hac ſentiendum?. Dico quòd mo-

Aqua fonticuli Sancti Bartholomei, antequã ibi colligatur, eſt frigida: ſed incaleſcit in eo loco.

Aqua balnei Sancti Ioannis in agro Lucenſi, ſcatet calida: attamen eſt prorſus potabilis.

Aquæ thermales omnes dupliciter incaleſcunt.

dus,quo aquæ omnes incaleſcunt eſt duplex,uterque iam ſam propoſitus,unus,ſcilicet de mente Agricolæ, alter uerò Empedoclis. nam aquarum aliæ caleſiunt, quia tranſeant per ſaxoſa loca,quibus ſubiectus ſit ignis ardens in metallo ſulphureo,uel bituminoſo: nec propterea ſaxa illa uertuntur in calcem,ut quis poſſet exiſtimare,uel in cinerem: quia nõ poſſunt concoqui,aut quoniam calor ſit remiſſus, & paucus, & tantũ duntaxat,quantus poſsit ſaxa,& aquas calefacere; aut quoniã ſi multus eſt, & intenſus admodum, diſtat ualde à ſaxis illis. aliæ uerò incaleſcunt,quia tranſeant per ipſummet metallum ignitum,& ardens, ut dicebat Agricola doctiſsimus. Ex duplici hoc modo,quo aquæ incaleſcunt colligere poteritis,iuuenes ſtudioſiſsimi, cauſam,cur thermalium aquarum alię erumpant feruentiſsimæ,aliæ mediocriter calidæ,aliæ tepidæ, uel ſubtepidæ,aliæ frigidæ: quę tamen & ipſæ thermales ſunt, & medicam habent facultatem, ac uim.Cauſæ igitur harum differentiarum ſunt duę,uidelicet paucitas,& diſtantia ignis. Si enim calor in cuniculus exiſtens ſit multus, & intenſus, & aqua illa non longum admodum faciat iter,antequam è terra erumpat;calidiſsima certè ſcatebit. ſi uerò flãma erit pauca,& iter longum;egredietur tepida. Si ignis multus, & iter mediocriter longum; erit mediocriter calida:quemadmodũ uice uerſa,ſi ignis ſit paruus, & iter breuiſsimus; quoniam aqua ſeruabit totum ferè calorem, quem accepit. oppoſitum autem accidit, ſi longum faciat iter: quia in tranſitu continuè exhalat aliquid caloris. Eodem modo dicatis de aqua, quæ non incaleſcit ex flamma in cuniculis exiſtente: ſed ratione ſaxorum calidorum,quibus ſubiectus ſit ignis,& accenſus in metallis. nam ignis ille poteſt eſſe paucus, uel multus, & proxmus, uel remotus ualde à ſaxis illis: & ſic uariabitur aquarum caliditas ratione ſitus proximi, aut remoti ipſius flãme,ſicut etiam ratione paucitatis, multitudinisve eiuſdem. quibus addatis & longum,uel breue iter, quod aqua ipſa facit,antequam erumpat extra terram. poteſt etenim eſſe,quòd ignis ſit multus,& propinquus aquæ ſuperlabenti,& tamen aqua egredietur uel tepida,uel ſubtepida,uel frigida:quia propter iter longiſsimum per ſaxa, & loca frigida aqua amiſerit totam illam caliditatem,quam acceperat intenſam.& hac de cauſa quædam thermales aquę egrediuntur frigidiſſimæ: cuiuſmodi

cuiuſmodi eſt Aquariana in agro Mutinenſi, & quædã in agro Piſano in ualle illa, quæ dicitur Agnano: & multæ etiam aliæ reperiuntur tales in alijs locis, frigidę, ſcilicet, erumpentes ob cauſam dictam, non autem ob eam rationem, quam Ariſtoteles (ipſius pace dixerim) aſsignauit in uigeſimaquarta ſectione Problematum, problemate decimo ſeptimo, ubi dicebat thermales aquas aliquot ideo frigidas ſcatere, quia continuè cum ipſis commiſceatur frigida extinguere potens earum caliditatem, non autem calcem, propter quem aquæ illæ habẽt uim medicinalem: & hac de cauſa (dicit ipſe) tales aquæ ſunt frigidæ, & tamen ſunt medicatæ. Alteram quoque cauſam affert idem philoſophus in ſecundo Meteorolog. cap. de ſalſedine maris, dicens aquas quaſdam erumpere frigidas, & nihil minus eſſe medicatas. quoniam calor ipſarum eſt abſumptus, ſed reliquit amaritudinem & ſalſedinem in ipſis, quarũ qualitatum meritò aquæ illæ ſunt medicatæ. Cauſas has duas licet tradat nobis Ariſtoteles ille tantus philoſophus; tamen nullo mihi modo placent: quoniam ſi aquæ erumperent frigidę propter admixtam aquam frigidam; ſequeretur, quòd non mederentur morbis, ſed potius ipſos generarent ratione aquæ crudæ admixtæ. Secundò, ſapor ille amarus, & ſalſus non conſeruaretur integer: ſed debilis ualde redderetur, ob commixtionem aquæ dulcis frigidæ. Tertiò, aquæ illæ non eſſent perdurabiles, ſed citò putreſcerent: cuius tamen oppoſitum obſeruamus fieri in huiuſmodi aquis frigidis. nam bibi ego Aquarianam aquam, quæ centum annos fuerat ſeruata: attàmen erat integerrima. quod non aliunde naſci arbitror, quàm ex optima mixtione, quæ in huiuſmodi aquis eſt facta. Et hinc ipſe colligo, aquas eas thermales, quæ frigidæ ſcatent; in ſuo ortu eſſe calidiſsimas: quoniam optima mixtio fit à calidiſsimo calore. Credendum eſt igitur, aquas etiam has frigidas habere uim medicam ob eandem cauſam, ob quam & illæ, quæ uel feruentiſsimæ, uel mediocriter calidæ, uel tepidæ erumpunt: nec non eas frigidas ſcatere, propter longum iter, quod faciunt, antequam è terra reſiliant: quoniam per loca frigida tranſeuntes, amittũt cõtinuè uapores calidos. Sequitur iã, ut deſcẽdamus ad thermaliũ aquarũ naturã, earũdemq; mixtionẽ, & examinationẽ, enumerationemq; eorũ oĩum, quę cũ thermalibus aquis cõmiſcent. de his igit̃ in ſequẽti capite.

Aqua Aquariana ſcatet frigida: ita etiam quædam alia in agro Piſano.

Aquarum thermalium aliquæ cur ſcateant frigidæ ſecundum Ariſtotelis ſententiam.

Ariſtotelis opinio nõ probatur, & quibus de cauſis.

Aquariana aqua diu perdurat integra, & quã ob cauſam.

Aquas thermales, quæ actu frigidæ ſcatent, in ſuo ortu eſſe calidiſsimas.

AQVARVM THERMALIVM QVAE SIT natura, mixtionisq; modus cum ijs rebus, quas in ſe continent: & quę, quotq́, ſint res illæ, quibuſcum commiſcentur. Cap. VIII.

OStendimus hucuſque thermales, aquas perpetuò eſſe calidas: quia perpetuus ſit ignis. ignem eſſe perpetuum diximus: quia perpetuò ſubminiſtretur ſibi nouum pabulum. pabulum perpetuò ſubminiſtrari: quia in ſubterraneis locis non deſit id, ex quo poſsit gigni, atq; regigni. quinetiam apparuit, quo modo pabulum, ſeu materia illa fuerit accenſa, & quid ipſa ſit, & ubi calor, qui aquas calefacit, contineatur: & cauſam pariter reddidimus, cur aquarum aliæ frigidæ, aliæ calidæ, magis, minus'ue prorumpant. Ordo iam poſtulat, ut inquiramus, quænam ſit talium aquarũ natura, qualisq; ipſarum mixtura. Hoc autem fiet ex notitia eorum, quibus cum tales aquæ commixtæ ſunt: & ideo quæ in ipſis continent̃, omnia ſunt diligenter inquirenda, conſideranda, atque cognoſcenda. Dicamus ergo primò, quòd quemadmodum bonitas, atque perfectio aquæ potabilis iudicatur ex puritate, & ſimplicitate; (quanto enim eſt ſincerior, ac ſimplicior, ita ut rem nullam habeat commixtam, tanto eſt melior) ita quoq; perfectio, & bonitas aquarum thermalium iudicatur ex multiplicitate rerum, quæ in ipſis ſunt: ita ut ea præſtantior cenſeatur, quæ mixta magis eſt, & plura longè ſecũ habet uel metalla, uel alias res commixtas. quoniam quanto pluribus cum rebus fuerit commixta; tanto etiam plures, ac uarios morbos poterit profligare. ex quo apparet de natura aquarum thermalium eſſe, ut ſint compoſitæ. unde colligatis, aquas illas, quæ calidæ ſcatent, & dulces, ac potabiles ſunt, & ad conficiendos panes, ad coquenda cibaria, conficienda fercula, & ad diluendum uinum aptæ; colligatis inquam, tales aquas non eſſe thermales dicendas, niſi impropriè: quoniam nullam habent in ſe mixtionem, ſed factæ ſunt à natura non tantum ad uſum medicum, quantum ad uoluptatem, utpote ad detergenda, abluendaque corpora, ad ſudandum, ad parandos cibos, & ad ſimiles uſus. Tales erant aquæ Geſtanæ antiquitus uocatæ, ut ait Strabo in ſexto libro Geographicon, quæ aquę ſcatebant calidæ, erantque potabiles, ac prorſus dulces. Tales

Aquæ potabilis perfectio iudicatur ex puritate, ac ſimplicitate: aquæ autem thermalis ex mixtione.

Aquarũ therm. natura pendet à mixtione.

Aquæ ſcatentes calidæ, & potabiles, cur nõ ſint dicendæ thermæ, ſeu medicatæ, niſi impropriè.

Aquæ Geſtanæ ſcatebant calidæ, & potabiles.

Tales quoque erant quædam aliæ in Magneſia, ut ait Ariſtoteles. Habemus & nos hac tẽpeſtate huiuſmodi aquas: qualis eſt illa balnei Sancti Ioannis in agro Lucẽſi apud balneum de Corſena. illius enim balnei aqua ſuauis eſt, & dulcis, ut panẽ ex ipſa, fercula, & ſimilia parent: calida tamen & ipſa ſcatet. in Piſano quoque agro eſt balneum eiuſmodi aquæ: qua calida erumpit, & potabilis. In agro etiam Senenſi eſt fons talis, & facit balneum de Corneto, uel de Cornetis appellatum ab illis. Habemus & multas alias eiuſmodi aquas, quæ non ſunt omnino thermales, balneares'ue uocandæ, niſi impropriè: quæq; factæ ſunt à natura non ad uſum medicum, ſed potius ad delitias, & ſunt ueluti aquæ decoctæ. Sed diceret aliquis. Hoc, quod tu dicis, ò Falopi, quòd tales aquæ non ſint uerę thermales, quia nullã habeant mixtionem; ſed ſint ſimpliciſſimæ, & potabiles; uidetur falſum: quoniam medici Hetruſci relegant multos ægros ad balneum illud in agro Piſano: ſimiliter & ad balneum de Corſena: ita ut in Hetruria aquæ illæ ſint in uſu frequentiſsimo. cuius quidem rei ipſe ſum optimus teſtis: uidi enim nonnunquam homines circiter centum ad balneum illud in agro Piſano. Dico, hoc fieri ob ignorantiam (parcant mihi quęſo) illorum medicorum credentium, aquas illas eſſe mixtas, & ob id facere ad uſus medicos: ſed re uera decipiuntur. & ipſorum erroris cauſa eſt; quia uident aquas illas emollire, & conſimiles effectus, maioreſque edere; non animaduertentes, quòd & balnea aquæ dulcis domi parata eandem habent uim: & ſi quando accidat, quòd aqua illius balnei præſtet maiores effectus, quàm balneum aquæ dulcis domi paratum; non eſt, quia aqua illa ſit mixta, & medicata; ſed quoniam, cum calida oriatur, eodem ſemper tenore calefacit. at ſi impenſæ non parcens aliquis cõſtrueret balneum domi, quod ſemper eodem tenore calefaceret; non minores profectò effectus ederet, quàm faciat aqua balnei illius. Accedit, quòd ægri, qui balneo illo utuntur, ſolent bis in die ingredi ipſum, matutina, ſcilicet, & ueſpertina hora, & duas, & tres horas ſingula uice in ipſo manent. mirũ ne igitur cuipiam uideri debet, quòd ex illo balneo emolliatur lien, aliaq; pars aliqua? profectò ſi tandiu quis maneret in ſolio aquæ dulcis domi parato, eſſetque aqua illa prius decocta, & eodem ſemper tenore conſeruaretur calida; temperaret quidem, emolliretq;

Aquæ ſcatentes calidæ, et potabiles in Magneſia.

Aqua balnei Sancti Ioannis de Corſena ſcatet calida, & potabilis: qualis quædam alia aqua in agro Piſano eſt, & alia in Senenſi.

Aquæ ſcatẽtes calidæ, & potabiles utrum propriè ſint uocandæ thermales.

Medici Hetruſci accuſantur de ignorantia.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

emolliretq́; oſſa,nedum uiſcera. Itaque dico, aquas potabi-les,etiam ſi calidæ ſcateant, non eſſe uerè thermales: & ideo eas omittamus, & loquamur de illis, quæ propriè, & uerè mixtæ ſunt, & uariæ quidem mixtæ. nam cum ſub tellure labantur, longumque iter faciant, antequam erumpant; tranſeunt per uarias res: & ideo neceſſe eſt, ut uarias etiam accipiant mixtiones. Si enim per terram aliquam tranſeant, quæ poſsit ex præterlabente aqua abradi; aliquid ex illa accipiant neceſſe eſt. Similiter ſi per ſaxa, ſi per ſuccos, & denique per quot res abraſiles tranſeunt; cuiuſcunque etiam illius rei portionem ſuſcipiunt: ſed huius maiorem, illius minorem, ſecundum quòd res hęc, uel illa eſt magis, minus'ue apta à præterfluenti liquore exedi, atque abradi. Et ideo non mirum eſt, ſi tales aquæ uarijs cum rebus ſint commixtæ: quas res enumerabo ſingulas, ſi prius declarauero, quòd non unicus, ſed uarius eſt mixtionis in ipſis aquis modus: & quòd non omnes thermales aquæ habent tot res commixtas ſecum: ſed aliæ plures, aliæ pauciores. hæc duo cum oſtendero, res ſingulas enumerabo: quibus cum thermales aquæ ſunt commixtæ.

Mixtionis modi tres ſunt in aquis therm. Primus modus mixtionis in aquis therm.

Quod igitur ad primũ attinet, tres modos mixtionis in thermalibus aquis reperio. aliquæ enim ſunt, quæ uſqueadeò habent ſecum commixtas eas res, quas continent; ut res illæ ſint factæ unum & idem corpus cum aquę ſubſtantia, & unica forma ex ipſis reſultarit: & huiuſmodi res, ſiue metallicæ, ſiue alię fuerint, non poſſunt ab aquæ ſubſtantia ſeparari niſi longiſsimo tempore, & concoctione, mutatione'ue ſuperueniente ualidiſsima. talis mixtionis modus in aquis eſt ille, qui longã integritatem, & magnam aquis exhibet: eaſque diu perdurabiles reddit. qualis Aquariana noſtra eſt aqua: qua cum ita commixtum eſt metallũ, ut ſeparari ferè nequeat. talis quoque eſt aqua nonnullorum fontium balnei Sancti Petri hic in agro Patauino. Similiter & aqua illius balnei, quæ Virginis dicitur, apud balneum montis Orthoni. Hic igitur eſt primus mixtionis modus, quem obſeruo in aquis thermalibus. Alter uerò eſt, quòd quædam aquæ ſunt, quæ habent quidem metalla ſuſcepta pariter in terræ concauitatibus inter fluẽdum: tamen metalla illa non ſunt cum aquis illis benè commixta: ita ut ex metallis, & aqua reſultet unum corpus, per unicam formam, ut diximus fieri in primò mixtionis modo: ſed ſunt potius

Mixtio optima eſt, quæ reddit thermales aquas diu pdurabiles. Aquariana aqua cur diu perduret integra. Aqua aliquot ad balneũ S. Petri, et aqua Virginis cur diu perdurent integræ. Alter modus mixtionis.

tius cum aquis confuſa. aquas autem, quæ hoc modo non uerè mixta, ſed confuſa habent in ſe metalla; plures habemus: & inter alias eſt Aponitana, quæ nunc maximo in uſu (ut noſtis) eſt, & celebrata: fuitq; etiam non parum antiquitus, ut proprio loco dicemus. Aqua igitur iſta habet in ſe plura metalla, ſed confuſa potius, quàm ſecum uerè commixta: ut ex hoc patet. quoniam aquæ, quæ propriè, & uerè dicuntur habere metalla ſecum commixta; (uerè cõmixta dico ita, ut quælibet minima pars aquæ mixta ſit cum minima quaque particula metalli, hoc enim ad ueram mixtionem requiritur) non euomunt metalla ipſa in ſe cõmixta, cum primum eruperint: at in aqua Aponitana uidemus hoc, quòd ſtatim cum eruperit; euomit calcarium lapidem, quem in ſe continet: ut uidere eſt in illo aquæductu, per quem aqua ducitur ad molendinum, & in omnibus illis locis circa ipſum fontem. Si itaque aqua Aponenſis haberet uerè ſecum commixtum lapidem illum; ſtatim cum reſilierit, non excerneret ipſum, uel ipſius ramenta. & hinc colligo Aponitanam aquam eſſe in ſecundo modo mixtionis. Idem quoque eſt dicendum de aqua balnei magni Sancti Petri: nam & aqua illa, cum primum reſilierit, excernit ramenta cuiuſdam rubricæ: quod non fieret, ſi rubrica illa eſſet uerè commixta cum aquæ ſubſtantia. Talis etiam eſt aqua balnei de Corſena: nam & ipſa ſtatim cum eruperit ex cuniculis, relinquit ramenta quædam lapidis marmorei, quæ ramenta tandem abeunt in ſtirias. Secundus igitur mixtionis modus eſt, quando metalla non uerè commiſcentur, ſed confunduntur cũ aquæ ſubſtantia. Tertius eſt inter utrũq; medius. nam ſunt quædam aquæ, quæ partim ſunt uerè commixtæ cum rebus, quas continent: partim non commixtæ, ſed confuſæ. qualis eſt Aponitana aqua, ne aliena exẽpla petamus. nam in hac aqua calcarius lapis non eſt commixtus, ſed confuſus, ut ſupra diximus: ſal autem (nam & ipſum continet) eſt uerè cum ipſius aquæ ſubſtantia commixtus: ita ut nequeat ab ipſa ſeparari, niſi tota aqua euaporet, uel tota per coctionem abſumatur: tunc enim ſal remanet in fundo ollæ, in qua aqua fuerit cocta. Lapis uerò calcarius: quia nõ eſt cõmixtus, ſed confuſus; ſtatim cum aqua eruperit è cuniculo; excernitur, & ab aqua ſeparatur. Talis quoque eſt aqua balnei magni Sancti Petri: quia & ipſa uerè miſcetur cum ſale: cũm ru-

Aponenſis aqua eſt in maximo uſu, & celebris olim.

Aponitana aqua quẽ mixtionis modum in ſe habeat cum iis rebus, quas continet.

Aqua Aponenſis, ſtatim cũ eruperit, euomit calcarium lapidẽ: aqua uerò balnei magni Sãcti Petri euomit rubricam quandã.

Aque balnei de Corſena, ſtatim cum reſilierit, euomit ramenta marmoris.

Tertius modus mixtionis.

Aponitana aqua eſt optime mixta cum ſale, quod continet, cum lapide, aũt calcario eſt confuſa.

Aqua balnei magni Sãcti Pe

brica

brica uerò illa, quę ochrę naturam ſapit, ochra tamen non eſt; nō eſt uerè mixta, ſed cōfuſa. Cæterū diceret aliquis. Vndenā prouenit, ut nonnullæ aquæ ſint propriè commixtæ cum aliquibus rebus, cum aliquibus uerò confuſæ? Si huius rei cauſam uolumus rectè inueſtigare, & cognoſcere; opus eſt, ut triplicem cauſam uobis proponam. Primò itaq; propono cauſam efficientem, quæ uel nullo modo adeſt, uel debilis eſt, uel ualida. talis autem cauſa eſt ipſe calor: qui concoquēdo agit. ea enim, quæ debent miſceri; neceſſe eſt, ut alterentur à calore, & fiat ueluti elixatio quędam: qua elixatione materia colliquatur, & fit mixtio. Dico ergo, quòd cauſa iſta efficiens, quæ calor eſt; ſæpe eſt in cauſa huius uarietatis, quòd quædam metalla ſint uerè commixta cum aqua, quædam confuſa. Si enim calor non ſit rantus, quantus requiritur; non efficit ueram mixtionem. hoc perſpicuum eſſe uobis magis poterit, ſi quando facietis iter per Hetruriam: nam in ualle quadā præterlabitur Elſa fluuius, à quo etiam uallis illa nomē accepit; & in uicino colle eſt caſtellum ab eo Collis appellatum, ſupra quod oritur flumen illud limpidiſsimum: quod quidem flumen cum paruo ſpatio fluxerit, recipit in ſe torrentem Sena uulgò dictum: qui torrens ſcatet quodam lapide, qui confuſus eſt cū illa aqua: ut ex eo patet, quoniā, & ligna, & herbæ, & omnia, quæ in aqua illa māſerint, circumcirca ſuperficiem lapideſcunt. quod non alia certè ratione fit, quàm quia ſimul cum aqua fluit & ſuccus lapideus, qui non eſt cum aqua illa cō mixtus, ſed confuſus ob hanc rationem: quoniam aqua illius fluuij frigida eſt. frigiditas autem non efficit mixtionem: ſed calor. quòd autem ob defectū caloris ſuccus ille lapideus non commiſceatur cum aqua illa; conſtare hinc poteſt, quòd apud Senenſem urbem eſt caſtellum, Rancolano, uulgò dictum: & in colle propè illud caſtellum ſunt gemini fontes ſcatētes calidi: quorum fontium aqua utūtur incolæ illi ad uarios uſus, & inter cæteros ad uoluendas molendinares rotas. canales autem illi, per quos aqua fluit ad rotas uoluendas; replentur cypero, iuncis, & alijs herbis: ita ut neceſſe ſit, quarto ſaltem quoque anno, canales illos expurgare ab illis herbis; quas herbas ſi proijciant in ſolum, inibiq; relinquant; lapideſcunt omnes; quoniam cum aqua illa eſt commixtus ſuccus lapideus, quo herbæ ipſę in canalibus nutriebantur. cum enim ſuccus ille ſit

uerè

tri eſt optimè mixta cum ſale, cum rubrica uerò confuſa.

Aquarū thermaliū cur aliæ propriè, aliæ impropriè ſint mixtæ cum rebus, quas in ſe continent.

Mixtionis efficiens cauſa eſt calor.

Calor quomodo ſit in cauſa uarietatis mixtionū, ut alia uerè mixta, alia cōfuſa eſſe dicantur.

Elſa fluuius in Hetruria: unde Vallis Elſae.

Sena torrens ſcatet ſucco quodā lapideo, uel ramento lapideo, ideo plantae in ipſo lapideſcunt circa ſuperficiē.

Succus lapideus cur non ſit uerè mixtus, ſed confuſus cum aqua Senae torrentis.

Rancolanū caſtellum propè Senam urbem.

Aquas ſcatentes propè Rancolanum, habere ſecum ſuccum lapideum uerè cō mixtum, unde colligitur.

Plantæ aliquæ alūtur ſucco la-

uerè cum aquæ ſubſtantia mixtus; non poterant herbæ pro alimento ſuccum illum attrahere, quin ſimul etiam attraherent aquam, & propterea in aqua ipſa non lapideſcebant: eò, quòd aqua eſſet impedimento. Nec mirum uobis uideatur herbas nutriri ſucco lapideo, quoniam & corallus planta eſt; quæ tamen cum ad maturitatem peruenerit, lapideſcit: quoniam ſucco lapideo alitur. ita & iunci illi, & aliæ herbæ ex canalibus illis extractæ, in terramq; proiectę, cum fuerint exciccatæ, lapideſcunt: quoniam alebantur lapideo ſucco. quòd autem hoc ſit uerum; patet: quia in eo ſolo ſunt & alię plantæ, quæ non fuerunt extractæ ex illis canalibus, & non lapideſcũt. colligo itaque hinc, cum aqua illorum fontium eſſe uerè commixtum ſuccum lapideum: quoniam & ibi calor eſt, qui potuit mixtionem facere. in aqua autem fluuij dicti ſuccus lapideus eſt confuſus, & non uerè cum aqua commixtus: quoniam ibi deficit calor mixtionẽ faciens. Sed animaduertatis, quòd non ob id colligo, omnes aquas calidas habentes in ſe lapides, eſſe uerè cum lapidibus illis commixtas: neque enim ſolus calor ad ueram mixtionem efficiendam requiritur, ſed etiam mora: licet calor ſit, qui uerè miſcet; non ob id tamen omnis calor eſt in cauſa ueræ mixtionis: ſed, ut dixi, requiritur mora, ut uidelicet tandiu perduret actio caloris concoquentis, quãdiu requiritur ad ueram mixtionem efficiendam. & hac de cauſa crediderim Aponitanas aquas non eſſe commixtas, ſed confuſas cum lapide illo calcari, quem euomunt: quoniam non tãdiu aquę manent, & morantur ſub terra, quàm diu requiritur ad bonam mixtionem. unde licet calor agens in locis illis ſubterraneis agat, & ualide quidem in lapideum illum ſuccum, ut ipſum aquę commiſceat; tamen quia aqua citius erumpit è terra, quàm par ſit; ideo non poteſt à calore ſuccus ille cum aqua commiſceri, ſed remanet cum ipſa confuſus. Duplex igitur hucuſque aſsignata eſt cauſa ueræ mixtionis, calor, ſcilicet, ualidus, & mora opportuna: & ita, ut fiat bona mixtio metallorum cum aquis, requiritur primò calor ualidus: ſecundò mora ad talem actionem opportuna. Sed inſurgeret ueſtrum aliquis dicens. Sunt nonnullæ aquæ, quæ utrãq; hanc conditionem habent, nec tamen ſunt uerè commixtæ cum metallis ijs, quæ continent in ſe: quales ſunt aquæ balneorum illorum, quæ Lacones dicuntur. nam aquæ illæ ſunt feruentiſsimæ,

pideo: ideo lapideſcunt.

Corallus quare matureſcens lapideſcat.

Calor eſt, qui uerè miſcet.

Mora agentis, ideſt caloris in materiam miſcibilem, eſt altera cauſa ad mixtionem concurrens: et quomodo ratione moræ uaries mixtiones.

Aponenſis aqua cur non ſit uerè mixta cum lapide calcari.

Laconia aqua in Volaterrano a-

gro ſ..tet feruẽ ıſſima, euomntq́; continuè ſulphur.

Reſi̇̄quæ ueȓ, & quæ non uerè cum aquis miſceri apte natae ſint.

Metalla propriè dicta nō poſſunt cum aquis uerè miſceri.

Lapides.

Oleaginea, et pinguia nunquam miſcentur propriè cum aquis.

Succi concreti.

Terrae.

Sulphur eſt de ijs, quae nunquā uerè miſcentur cum aquis.

feruentiſsimæ, & ſemper quidem feruentiſsimæ: nunquam tamen uerè commiſcentur cum ſulphure in ipſis cõtento, ſed ipſum continuè euomunt: ita ut circumcirca illa balnea ſit copioſum ſulphur. Præterea in Aponitana aqua eſt lapis, & ſal. & utrũque eliquabile: & ſupra diximus ſal eſſe uerè cum aqua illa commixtum, lapidem autem eſſe confuſum. quomodo ergo, diceret aliquis, probabis tu, ò Falopi, quòd diutius ſal fuerit cum aqua, quando calor in locis ſubterraneis tentabat mixtionem; quàm fuerit lapis ille? certè nullo modo poteris probare: ergo nõ magis ſal, quàm lapis deberet eſſe cum aquæ illa commixtum, cum idem agens, eademq́; ſit mora. Vera certè hæc ſunt: & ideo cognoſcẽda eſt tertia cauſa ad uerã mixtionem efficiendam concurrens. & eſt, ut cognoſcamus, & dignoſcamus materiam miſcibilẽ à non miſcibili. Quædam enim ſunt materię, quas aqua præterlabens erodẽdo, abradendo'ue in ſeſe accipit: quæ tum ſunt ineliquabiles, ita ut ſi mille annos calor in eas ageret; nunquam eas cum aqua uerè miſceret: talia ſunt metalla uera & pura. Quędã aliæ materię ſunt, quæ eliquari, dilui, & concoqui poſſunt, ſed tardè: ideò & tardè miſcentur. huiuſmodi ſunt plures lapides. Aliæ materiæ ſunt, quæ licet ſint molles, & liquidæ, nunquam tamen poſſunt cum aqua commiſceri: qualia ſunt oleaginea, & pinguia omnia, ut ſulphur, bitumen concretum, bitumen dilutum, ſeu liquidum, & ſimilia: quæ ſi decem annos unà cum aqua coxeris, nunquam miſcebis: quoniam unctuoſa ſunt. Quædã aliæ materiæ ſunt, quæ eliquantur, facilè concoquuntur, & facile etiam commiſcentur: quales ſunt ſucci omnes cõcreti, ut ſal, & reliqui: & quales ſunt etiam quædam terræ. Quando igitur dicebatur, quòd Laconum balneorum aquæ in agro Volaterrano non commiſcentur cum ſulphure, etiam ſi adſit calor intenſiſsimus, & perpetuò quidem adſit: dico, quòd non commiſcentur: quoniam ſulphur eſt de genere eorum, quæ nunquam uerè commiſcentur. Ad alteram uerò inſtantiam, de aqua Aponitana; dico, quòd quáuis lapis calcarius poſsit eliquari; tamen tardè admodum eliquatur, & longè quidem tardius, quàm ſal: & ob id cum illa aqua commiſcetur ſal, non autem lapis. nam mora caloris agentis eſt tanta, ut poſsit commiſcere ſal, & non lapidem, cum lapis difficilius multò, quàm ſal, eliquetur: & ita tertio loco requiritur, ad hoc ut fiat uera mixtio,

tio, aptitudo materiæ ad eliquationem. Quare omnes mixtiones pendent à triplici cauſa, ſcilicet à calore, à mora, & ab aptitudine materiæ ad eliquationem. Habito quot modis aquæ thermales miſceantur cum ijs rebus, quas in ſe cõtinent; & quot cõditiones requirantur ad ueram mixtionem; ſequitur, ut agamus de materia multiplici, quę cum aqua miſcetur: pariter & eorum, quæ cum aquis miſcentur, naturam inueſtigemus. nam quemadmodum ſunt plures terræ ſpecies in toto orbe, ita & plures ſub telluris cortice ſunt, quæ à pręterfluentibus aquis poſſunt abradi, & cum ipſis ſimul miſceri. & hinc eſt, quòd aquæ thermales ſunt cum uarijs terræ generibus cõmixtæ. & quoniam non ſolum uariæ telluris ſpecies, ſed & uapores, & ſucci, & metalla in ſubterraneis cauernis reperiũtur; ideo aquæ thermales habent ſecum commixta omnia in cauernis terræ latitantia, per quæ tranſeunt, & abradi, commiſcerique poſſunt. Sed eorum, quæ in aquis continentur, primum locum obtinent uapores, exhalationes dicti: qui uapores plurimi gignuntur in terræ cauernis, adiuuante calore ſubterraneo, & cœleſti etiam, ita ut continuè generentur, & perpetuò in illis locis ſint. Secundò, in illis locis reperiuntur multi ſucci, qui etiam perpetuò generantur, & conſeruantur, ita ut & perpetuò etiam cum aquis commiſceantur. Tertiò, ſunt uariæ ſpecies metallorum: nam & ipſa in aquis reperiuntur. Quartò, ſunt lapides tùm communes, tùm pretioſi. Quintò, & ultimò, ſunt terræ omnes. Hæc ſunt, quæ in terræ cauernis reperiuntur, & poſſunt cum aquis commiſceri, ut re etiam uera commiſcentur: ut oſtendam, & primò de uaporibus. Dico itaque, quòd aquæ medicatæ uocatæ, quæ excedũt naturam aquæ ſimplicis, & potabilis, commiſcentur cum uaporibus, ita ut ratione illorum uaporũ uarios edant effectus. uaporum autem, ſeu exhalationũ duplex genus reperio. omitto differentiam illam uaporum, quòd alij ſint ſicci, alij humidi: nam præter hanc differentiam, reperio aliã. quia alij ſunt uapores uenenoſi, & noxij, alij ſalubres, ſiue modo iſti uapores ſint ſicci, ſiue humidi, nihil in præſentia refert. ſat eſt, quòd alij ſunt maligni, & uenenati; alij benigni, & ſalubres: & utroſque hos uapores conſtat è terra egredi. quòd noxij, & uenenati gignantur ſub terra non opus eſt probatione à peſtilenti epidimia accepta, nec à mixtione multiplici, quæ in ſubterraneis

Mixtio quælibet pendet à triplici cauſa, à calore, à mora, & ab aptitudine materiae miſcibilis.

Rerum, quae in ſubterraneis reperiuntur locis, et poſſunt in aquis recipi, ſunt quinq; genera: uapores, ſucci, metalla lapides, & terrae.

Vapores.

Vaporũ ſecundus genus uenenoſum, & ſalubre.

Vapores tũ uirulentos, tùm benignos in ſub-

terraneis locis reperiri.

Vapores uenenoſos miſceri cũ aquis, et interimere animalia.

Lacus in Germania enecãs piſces ſtatis temporibus: & qua de cauſa id fiat.

terraneis locis fit: nec opus eſt auctoritate ueterum, qui omnes id fatentur. ſed tantum dicam, quòd tales exhalationes peſſimæ cõmiſcentur aquis:& quòd enecant animalia,& præſertim piſces. nã in Germania propè Salam fluuium eſt lacus aquæ puriſsimæ:quæ aqua quibuſdam ſtatis temporibus commiſcetur cum quibuſdam malis uaporibus, ita ut omnes, qui in ipſa ſunt piſces enecet. quod certè nõ alia ratione fit, quàm ob admixtionem uirulentorum uaporum: quia ſi ratione alterius qualitatis id fieret; appareret aliqua mutatio in illa aqua: ſed hoc non eſt, immò aqua tunc, quando piſces interficit, puriſsima eſt, & limpidiſsima; ea propter neceſſe eſt fateri, quòd illud fiat ratione malorum ſpirituum, qui cõmixti ſint cum aqua. quod inde etiam fit perſpicuum: quia infectio illa ſubitò fit, ſubitoq́; ceſſat. apparet itaque uapores uenenoſos commiſceri cum aquis.

Vapores benignos miſceri cũ aquis.

Aqua in agro Parmenſi arripiens flammam.

quòd etiam id fiat de uaporibus ſalubribus, quales ſunt bituminoſi; oſtendit aqua illius fontis, qui eſt in agro Parmenſi:nam aqua illa eſt uſqueadeo bituminoſis uaporibus referta, ut ex flamma uix ſibi admota accendatur; nec poteſt flamma in ipſa aqua accenſa extingui aqua, alio'ue liquore, ſed ſolum uento, uel panno aliquo. unde colligo aquas illas habere in ſe plurimos uapores bituminoſos: qui uapores eleuantur à uena bituminis bullientis in locis illis ſubterraneis.

Vapores bituminoſi cum aquis mixti.

Sed ad quid aliena, & remota inquirere exẽpla? cum adſint propinqua, & ueluti domeſtica. nam habemus hic in agro Patauino balneũ Diui Bartolomei uocatum: ubi & aqua, & ſub aqua lutus eſt: & uterque ſcilicet lutus, & aqua, refertus eſt uaporibus bituminoſis, & præcipuè lutus, ita ut uideatur potius materia bituminoſa, quàm lutus.

Lutus Sancti Bartholomei bituminoſis uaporibus refertus.

Nec bituminoſus tantum uapor, ſed & ſulphureus cum aquis commiſcetur: qui uapor ſulphureus, melius etiam omnibus alijs commiſcetur cum aquis: ut perſpicuum eſſe poteſt ex illis aquis, quę ſulphuratæ ab iſtis dicuntur, eò quòd ſulphuris halitus habeant in ſe cõmixtos: ſed impropriè, mea ſententia, uocantur ſulphuratæ, uel ſulphureæ. Et ut hoc intelligatis; debetis ſcire,

Vaporem ſulphureum cum aquis miſceri.

quòd aqua dicitur ſulphurata, uel ſulphurea dupliciter. Vno modo, quia habeat ſecum commixtam ſulphuris ſubſtantiã, ſiue ſulphur illud ſit ſub forma ſolida, & compacta, ſiue in ramentis, ſiue alio modo. & hanc aquam dico uerè ac propriè nominari, ac nominari debere ſulphuratam: quia ratione ſubſtantiæ

Aqua ſulphurea dupliciter dicitur ſulphurea, propriè, & impropriè.

ſtantiæ ſulphuris, quam habet; edit effectus ſulphuris: ut infra declarabimus. Altero uerò modo aqua dicitur ſulphurata, non quia habeat micas, uel ramenta, uel ſubſtantiam ſolidam ſulphuris; ſed halitus tãtum ſulphureos: quorum halituum ratione talis aqua edit quoque ſulphuris effectus eoſdem, quos uerè ſulphurata, dũmodo quis utatur ipſa calida, ut ſcatet. at ſi refrigeretur, & mox iterum incaleſcat, non præſtat eos uſus ſulphuris, quos antea: quoniam amiſit iã uapores ſulphureos. & ſi emollit, ac digerit; id efficit potius ratione caliditatis iterum ſuſceptę, quàm ratione halituũ ſulphureorum, qui ex ipſa penitus euanuere. quia cum primum tales aquæ refrigeſcunt, amittunt ſulphuris uapores omnes, ita ut nec odorem, nec ſaporem, nec quicquam aliud ſulphuris præſeferant. & in hoc differunt aquæ uerè, ac propriè ſulphuratæ, ab ijs, quæ impropriè ſulphureæ dicuntur. nam illæ, quia habent in ſe ſubſtantiam ipſiuſmet ſulphuris, ſemper, ſiue calidæ, ſiue frigidæ fuerint, redolent ſulphur, habentq; ſulphuris uapores: ideoq; ſemper etiam effectus ſulphuris edunt. hæ uerò, ideſt, quæ habent tantùm uapores ſulphureos, dum ſunt calidæ, & in proprio, naturalique fonte; habent odorem. & cætera ſulphuris: & ſulphuris effectus præſtant: cum uerò refrigerantur; amittunt quicquid ſulphuris habent. unde illæ ſunt perpetuò ſulphureæ: iſtæ uerò ad tempus, hoc eſt quãdiu ſeruant caliditatem acquiſitam ſub terra. & hoc modo, ſcilicet impropriè Aponitanæ, & Patauinæ aquę omnesdicũtur ſulphuratæ: quia omnes habent uapores tantum ſulphureos admixtos. excipio tamen aquam fonticuli in balneo Diui Bartolomei: quæ nec propriè, nec impropriè dicenda eſt ſulphurea: quia licet calida ſit, nihil tamen ſulphuris habet. aliæ uerò omnes ſunt quidem ſulphureæ uocandæ, ſed impropriè, ut dixi: quoniam non ſubſtantiam, ſed uapores duntaxat ſulphuris in ſe habent. Sed diceret aliquis. Animaduertas, ꝙ hæc tua opinio, quòd aquæ Patauinæ ſint ſulphureæ impropriè, & ꝙ refrigeratæ, moxque iterum calefactæ, non edant eoſdem effectus, quos antea, dum propriam caliditatem ſub terris acquiſitam habebant; aduerſatur omnibus his medicis. Reſpondeo, quòd & ipſe id ſcio: ſed opus eſſet, ut ipſi non eſſent addicti auctoritati alicuius, at aliquando, ut ego feci, ueritatem inquirerent: & certò ſcio, quòd cognoſcerent, has aquas refrigeratas, & iterum ca-

Aquæ uerè ſulphureae quomodo differant ab ijs, quae impropriè ſulphureae ſunt: et quomodo ẽt dignoſcantur ab inuicem.

Aquæ Patauinae omnes ſunt ſulphureae impropriè, excepta aqua fonticuli S. Bartholomei, quae nec propriè, nec impropriè, dici poteſt ſulphurea.

Medici Patauini accuſantur de ignorantia, ac negligentia.

lefactas non edere eoſdẽ effectus ſulphuris, quos antea. non ne garim tamen ego ipſas etiam refrigeratas habere uim calefaciendi: uerum huiuſmodi uim non habent, cum ſunt refrigeratæ, ratione ſulphuris: ſed calefaciũt, quia æger utitur ipſis actu calidis: & ratione etiam ſalis. non tamen emolliunt, nec caput offendunt, ut prius, quàm refrigerarẽtur, faciebant, ratione halituum ſulphureorũ: quos halitus Patauinæ iſtæ aquæ habent non ideo, quia bulliant in metallo ipſo ſulphureo; ſed quoniam tranſeunt ſupra loca, ſub quibus ebullit ſulphur: ex quo efferuntur uapores ad cuniculos, & cum aqua miſcentur.

Aquae Patauinae unde habeant uapores ſulphureos.

Igitur aquæ miſcentur primò cum uaporibus: qui uapores ſunt duum generum, maligni, & benigni. & benigni ſunt adhuc in duplici differentia. nam alij ſunt bituminoſi, alij ſulphurei. tria enim hæc tantum uaporum genera obſeruaui eſſe cum aquis commixta: non nego tamen, non poſſe reperiri aliquod aliud genus uaporũ, quod aquis thermalibus cõmiſceatur: ſed ego non reperi aliud. non repiri dico nec ſcriptũ, nec experiẽtia, proprijs'ue oculis. Alterum genus eorum, quæ diximus contineri in aquis, eſt ſuccus quilibet, ſiue concretus, ſiue liquidus ſit. liquidum ſuccum uoco materiam compoſitã in uiſceribus terræ: quæ materia, etiam ſi liquida ſit; non poteſt tamen dici aqua, ratione mixtionis. tale eſt alumen liquidum. eſt enim materia liquida actu, & mixta. huiuſmodi quoque eſt naphta, & ſuccus lapideus, qui eſt ueluti lapis eliquatus, & cum refrigeratur, concreſcit. Concretum autem ſuccũ appellamus materiam omnem facilè eliquabilem ab humido; quæ præterea habeat in ſe nitorem, ſeu luciditatem aliquam. huiuſmodi eſt alumen rotundum, uel ſciſsile uocatum: nam ſtatim affuſum aqua eliquatur, & habet in ſe luciditatẽ quandam. Concretum etiam ſuccum uocamus hoc eodem modo ſal: quia liquatur facile ab humido, & ſplendeſcit aliquo modo. huiuſmodi etiam eſt omne calcanthi genus. Hi ſunt ſucci, qui miſcentur cum aquis, & reddunt ipſas medicatas: & quemadmodum uaporum alij ſunt uenenati, alij benigni; ita & ſuccorum, qui cum aquis miſcentur, alij ſunt benigni, alij uirulenti. & uirulenti adhuc ſunt trium generum. alij namque mixti cum aqua enecant ſolum bruta animantia, & præcipuè aues. alij alunt bruta, & necant homines tantum. alij interimunt homines, ſed tantum, ſi aquas guſtent, uel in ipſis ſeſe abluant.

Vapores, qui cũ aquis reperiuntur cõmixti ſũt, triũ generũ, uenenoſi, bituminoſi, et ſulphurei.

Succi, qui cum aquis miſcẽtur.

Succus liquidus quid.

Alumen liquidum.

Naphta.

Succus lapide⁹.

Succus concretus quid.

Alumen ſciſsile, uel rotundum.

Sal.

Calcanthum.

Succi, qui cum aquis miſcentur ſunt uel uenenati, uel benigni.

Succi uenenati cũ aquis mixti ſunt trium generum.

abluant. Quòd aquæ reperiantur, quæ habeant ſuccos uirulentos primi generis; teſtis eſt Agricola: qui dicit in Germania in Helpogano reperiri fontem repletum aqua acida, quæ non homines interimit, quinimmo plurimos uſus eis præſtat; ſed aues tantum: cuius effectus ratio refertur non in aquam, ſed in ſuccum, quem ipſa habet perpetuò commixtum: & ſuccus ille ita malus eſt, ut ſi auis aliqua aquam illam guſtauerit, ſtatim intereat. Refert etiam idem Agricola, quòd Ochra fluuius, qui eſt ad montem Ramebur, recipit in ſeſe riuulum ſcatentem è monte illo: & cum primum riuulum illum receperit; ſtatim omnes piſces necat, etiam ſi uix aquam illã attigerint. quod non alia de cauſa fit, niſi quia aqua illius fluuij recipit uenenoſum aliquem ſuccum ab aqua riuuli. Quòd & aqua habens ſuccum alterius generis reperiatur; oſtendit aqua Stygia in Arcadia: & fons ille in Lydia, qui ſtagnũ Nimpharum eſt uocatus: quæ aquæ nutriunt piſces, & homines duntaxat enecant. In Armenia quoque teſte Plinio, & Seneca in tertio quæſtionum naturalium eſt fons, qui idem efficit. Quòd tertio loco reperiantur aquæ, quæ ſolum in potum aſſumptæ, uel in uſum balnei adhibitæ, interimant; fidem nobis facit Vitruuius in ſuo octauo lib. ubi refert, quòd circa Terracinam, Italiæ urbem erat, olim fons Neptunius appellatus: cuius aqua ſtatim epota faciebat homines dementes, deinde eos interimibat. quem fontem, inquit, ſuperiores illi homines obduxere limo, ne tanto eſſet maleficio. Addit etiam, quòd in Thracia eſt lacus Cychros dictus: cuius aqua quiſquis utitur uel pro balneo, uel guſtando ipſam, moritur. quod & Seneca, & multi alij confirmant. Fuere aliqui, qui tentarunt inueſtigare cauſam uenenoſæ huius naturę, & qualiſnam ſuccus eſſet iſte, qui tam malos ederet effectus: & tãdem dixere, quòd uel eſt ex calcantho, uel ex cadmia erodente, uel ex ſucco lapideo, uel ex omnibus iſtis ſimul: ita ut ſecundum ipſos aquæ illæ interficiant animalia, quia habeant in ſe, uel ſuccum calcanthi, uel ſuccum cadmiæ erodentis, uel ſuccum lapideum, uel ſuccum mixtum ex illis tribus. Sed qui ita exiſtimant, decipiuntur: quoniam multas habemus aquas, quæ habent ſuccum lapideum, quæ tamen non modo non interficiunt, ſed potius uarios uſus humano generi, atque etiam brutis animantibus præſtant: qualis eſt aqua illius fluuij in Hetruria, qui flu-

Aqua acida in Germania hominibus ſalubris, et utilis: auibus autem pernicioſa, et mortifera.

Aqua in Germania enecãs piſces.

Aqua Stygia in Arcadia, & aqua ſtagni Nimpharũ in Lydia, & aqua fontis in Armenia, piſcibus ſalubris, & alimentum, hominibus autẽ uenenum.

Fõs Neptunius circa Terracinã urbẽ, cuius aqua homines, qui eã biberent, primũ ad dementiã, mox ad mortẽ ducebat.

Lacus Cychros in Thracia, cuius aqua homines interimit.

Aqua habẽs ſuccum lapideũ ſalubris eſt, et utilis hominibus, cõtra nonnullos.

Elſæ fluuij aqua

et Aponenſis, et de Corſena habẽt lapid. ſuccũ. Aqua calcãthoſa hoĩbus utiles, aduerſus quoſdã. Aqua calcãthoſa in agro Volaterrano in balneo ad morbum appellatũ.

nibus Elſa uocatur: qualis quoque eſt aqua Aponitana, aqua balnei Corſenæ, & multæ aliæ. Habemus quinetiã aquas, quæ calcanthi ſuccum habent admixtum: qualis eſt aqua illius balnei, quod uulgo dicitur, Bagno al morbo, in agro Volaterrano: quæ tamen aqua tantum abeſt, ut necet, ut ad paranda edulia, ad balnea conficienda, maxime ſit idonea: aſſumitur etiam in potum, & ad alios pleroſque uſus adhibetur. De ſucco cadmiæ non habeo quid dicam. Sed ſat ſit uobis ſcire, quod aquæ illæ interficiunt ratione uirulenti ſucci, quem habent cõmixtum: & quòd ſunt medicatæ. quiſnam poſtea ſit ſuccus ille; non eſt inquirendum: quoniã ſolus Deus nouit hoc. Omiſſis itaque ſuccis uenenoſis, & malis, dicamus de benignioribus: qui mixti cum aquis uarios uſus præſtant generi humano, & præcipuè in re medica. Inter bonos igitur ſuccos primũ locum obtinet ſuccus lapideus: qui frequenter, & copioſiſſimus in aquis thermalibus reperitur, cuius rei fidem faciunt balnea Aponitana, & balnea Rancolani uocata. Sed ſciendum eſt, ut ſupra etiam adnotauimus, quòd ſuccus iſte lapideus dupliciter cum aquis medicatis miſcetur. aliquando uera & propria mixtione: ita ut ſi aqua illa attrahatur à plãta aliqua pro ſui alimento, ſimul, & ſemel attrahitur & ſuccus lapideus: quo deinde fit, ut planta lapideſcat. aliquando autem non miſcetur, ſed potius cum aqua confunditur: & ideo ſi aqua à planta attrahatur; non attrahitur cum ipſa ſuccus, & per conſequens non lapideſcit planta. Primò itaque modo mixtionis ſuccus lapideus eſt in balneo Rancolani. Secundo autem modo reperitur in balneo Aponitano. Et, ut ſciatis, per ſuccum lapideum intelligo humorem quendam optimè elaboratum, & coctum, genitum ex materia lapidoſa: qui humor, ſeu ſuccus ſicceſcens uertitur in lapidem. & uocatur ſuccus, quia eſt humidæ ſubſtantiæ. uocatur prꝗterea lapideus tùm quia ex materia lapidea eſt factus, tùm quia, cũ ſiccatur, abit in lapidem. Verum aduertendum eſt, ac ſciendũ, quod aquarum aliæ habent ſuccũ lapideũ, & illum uel mixtum optimè ſecum, uel confuſum: aliæ non ſuccum lapideum, ſed ramenta lapidum habent per totam ſui ſubſtantiam diſſeminata, ac diſperſa: & tam illæ, quæ habent in ſe ſuccum lapideum confuſum, quàm quæ continent lapidis ramenta, edunt lapides: ut conſtat ex balneo Aponitano, & ex balneo de Corſena. nam circa parie-

Succi benigni, & ſalubres.

Succus lapideus frequenter, & multus in aquis reperitur, et dupliciter mixtus. Balneũ Rancolani, et Aponẽſe habent ſuccum lapideum, ſed diuerſo modo mixtum.

Succus lapideus quid ſit, et quare ſuccus dicatur, & quare lapideus.

Aquarum aliæ habent lapidis ramenta, aliæ lapideum ſuccum: et quo hæ ab illis dignoſcantur.

tes fontis balnei Aponenſis cōcreſcit lapis: quoniam aqua illa habet in ſe ſuccum lapideum confuſum. idem quoque fit circa canales balnei de Corſena: quia in illa aqua diſperſa ſunt ramenta, & minimæ particulæ lapidis. Sed quo modo (dicetis uos) cognoſcemus, an aqua hæc, uel illa, habeat in ſe ſuccum lapideum confuſum; an uerò lapidis minutiſsima ramenta? Dico, quòd dignoſcitur ex ſubſtantia illius lapidis, qui excernitur, & concreſcit: nam lapis, qui concreſcit ex ſucco, in ſuperficie eſt glaber, & leuis, ideſt politus, atque æqualis. qui uerò ex ramentis lapidis coagulatur, habet partem ſuperficialē aſperſam, & inęqualem: & ſi frangatur, eſt ſpongioſus, habetq; foramina plurima. Alter ſuccus benignus, qui in aquis reperitur, eſt bituminoſus, uel naphticus: ſed huiuſmodi ſuccus oleagineus nunquam uerè miſcetur cum aquis, ſed confunditur: & ita quandoque confunditur, ut difficile ſit ipſum ab aquis ſeparare. quòd autem bituminoſus ſuccus reperiatur in aquis thermalibus, indicant fontes illi, qui ſunt in noſtro agro Mutinenſi in monte Gibbo, uel Zibbo uocato. Præterea, ut ait Vitruuius lib. 8. cap. 3. aqua fluuij Liparis erat adeo inuncta oleo, ut inungeret corpora natātium: & oleum illud credo nō eſſe aliud, quàm bitumen. unde cum legitis apud Pauſaniam, quòd quidam puteus erat tinctus pice; per picem credo intelligendum eſſe de ſpecie bituminis nigra. Addatis, quòd Plinius in lib. 31. cap. 2. ait in Baiano agro extitiſſe quoſdam fontes, qui habebant admixtum bitumen. Tertius ſuccus, qui admiſcetur thermalibus aquis, eſt ſuccus ſalis. uerum cum plures ſint ſalium ſpecies; ita & aquarum ſalis ſuccum in ſe habentium plures ſunt differentię. nam ſalium quidam ſunt acres ualde, & maximè ſaliunt: ideo aquæ, quę huiuſmodi ſalis ſuccum continent, ſunt ualde ſalſæ: cuiuſmodi eſt aquæ balnei montis Catini, in agro Piſtorienſi. In agro etiam Volaterrano ſunt multi fontes medicati, & ita ſalſi, ut ſalis multa quātitas ex aqua illa fiat: alia eſt ſpecies ſalis mitior, nec ita acris: cuius ſalis ſuccum quæ habent aquæ, ſunt etiam mitiores, cuiuſmodi eſt Aponitana aqua. Tertia ſpecies ſalis eſt omnium mitiſsima, & ueluti inſipida: & pariter aqua, quæ huius ſalis ſuccum habet in ſe mixtum, eſt mitiſsimè ſalſa, qualis eſt aqua balnei Sancti Petri, Sanctę Helenæ, & reliquorum balneorum exiſtentium in hoc agro Patauino, Aponitano balneo excepto.

Succus bituminoſus.

Succi oleaginei nūquā cū aquis uerè miſcentur.

Aquæ bituminoſæ in agro Mutinenſi.

Aqua fluuij Liparis bituminoſa.

Puteus, tinctus pice, ideſt, bitumine nigro.

Aquæ bituminoſæ in agro Baiano.

Succus ſalis.

Salium differentiæ multiplices: ita & aquæ ſalſæ.

Aqua balnei montis Catini: et quædā alia in agro Volaterrano ſunt maximè ſalſæ.

Aponenſis aqua eſt mediocriter ſalſa: aliæ uerò Patauinæ om-

cepto. Differunt etiam ſales ratione ſubſtantiæ, uel compactæ, uel raræ:& ideo aquæ habentes ſales denſiores, durioresq́;, ſunt magis ſalſæ: qualis eſt Aponitana.aquæ uerò illæ,quæ habent ueluti micas minutiſsimas ſalis,ſunt parum ſalitæ,ita ut uix guſtu percipiatur ſalſedo: & huiuſmodi eſt aqua Aquariana noſtra. Alij ſunt ſales gemmei dicti ob luciditatem: alij cõmunes:& propterea aquarum etiam thermalium aliæ habent ſal gemmeum, ut aqua balnei de Corſena: aliæ habẽt ſal commune. Cum igitur ſuccus ſalis miſceatur cum aquis, & uariæ ſint ſalium ſpecies, uariæ quoq; erunt aquarum ſalitarum differentię. Quartus ſuccus, qui miſcetur aquis,eſt ſuccus nitri: qui ſuccus, uel mitis, & dilutus eſt; uel acris admodum: unde & nitroſarum aquarum aliæ erunt acerrimæ, quales ſunt Puteolanæ in Apulia; alię mites adeo, ut nihil erodãt. Quintus ſuccus eſt aluminoſus: quem ſuccum plures aquæ ſunt,quę habent admixtum,ut plura balnea talia habentur in agro Senenſi. in Volaterrano etiam plura.eundem etiam ſuccum habet balneum Sancti Michaelis in agro Lucenſi:necnon & tam celebratum balneum, de Villa appellatum. omnia hæc balnea, & plura etiam alia habent ſuccum aluminis admixtũ. De Patauinis his balneis nihil dico:quia (ut ingenuè fatear) non reperio alumen in ipſis. Sed diceret aliquis. Cum aluminis ſpecies ſint plures; cuiusnam aluminis ſuccus eſt ille, qui cum aquis miſcetur? rotundi'ne,uel ſciſsilis, uel alterius? Dico, quod eſt admodum difficile hoc ſcire: quoniam ſuccus aluminoſus non concreſcit ubique: ſed ubi concreſcit, facile cognoſcitur,ut in aquis Puteolanis: in quibus cum ſit ſuccus aluminis ſciſsilis; circumcirca canales concreſcit alumen ſciſsile,quod ſcinditur ueluti in capillos. Sextus ſuccus, qui reperitur in aquis eſt ſuccus calcanthi: & per calcanthum intelligatis omnes ſpecies calcanthi, uidelicet, ſori, miſym, chalcitim, & melanteriam. nam aquæ, quæ habent ſuccum huius, uel illius ſpeciei calcanthi, eundem fermè habent ſaporem, eandemq́ue naturam: differunt tantum ſecũdum magis,& minus:immo tantum eſt conſortium inter has quatuor ſpecies calcanthi, ut facile ex una ſpecie corrupta generetur altera.quòd uerò ſuccus calcanthi miſceatur cum aquis,oſtẽdit balneum, ægrotorũ uocatum, in agro Volaterrano; quia in illa aqua eſt ſuccus albus: & eſt ſuccus calcanthi non autem

nes parũ admodum ſalſæ ſunt.

Aquariana aqua minimũ ſeri habet ſalſedinem.

Aqua balnei de Corſena hẽt ſal gẽmeũ admixtũ.

Succus nitroſus multiplex et ubi nitroſæ aquæ ſint

Aqua Puteolana ẽ nitroſa ualde.

Succus aluminoſus.

Aqua aluminoſæ ubi.

Aqua balnei S. Michaelis aluminoſa.

Aqua Villẽſis, & multæ aliæ in Hetruria, aluminoſæ.

Balnea Patauina nõ habent in ſe alumen.

Succus aluminoſus non cõcreſcit ubique: ideo difficile cognoſcitur.

Alumẽ ſciſsile cõcreſcit circa balneã Puteolanũ.

Succus calcãthi.

Calcãthi ſpecies quot, & quæ.

Sori, miſy, chalcitis, melanteria calcanthi ſũt ſpecies.

Calchãti una ſpecie corrupta, facile generatur alia.

aluminis

aluminis, ut quidam putarunt. Septimus ſuccus, qui cum aquis miſcetur, eſt ſuccus acidus: qui ſuccus non explicatur ab iſtis, qualis naturæ ſit, licet plures reperiantur aquæ habentes huiuſmodi ſuccum acidum; & aliquæ ſunt ita acres, ut ad potum ſint ineptæ, aliquæ erodant: & aliquæ in potum aſſumptæ frangant calculum in renibus. huiuſmodi acidæ aquę fons unus eſt in Germania in regione illa dicta Tpſalia. In regione ēt Catorum ſunt quatuor fontes tales. Propè Romam etiam ſunt quædam aquę acidæ: quibus aliqui utuntur ad frangendos ueſicæ lapides. Ego autem dico, aquas iſtas acres non eſſe diuerſas ab alijs dictis, eo quòd habeant diuerſam ſucci ſpeciem: ſed arbitror eſſe acidas, quia habeant in ſe calcanthum puriſsimum, & aliqua ex parte aſſatum. uel puto eſſe acidas, quia habeant ſuccum aluminis puri, & aliquantulum exuſti. Tertio loco, præter ſuccos, aquæ thermales habent etiam in ſe metalla ipſa, ut Vitruuius, Liuius, Galenus, & omnes fatentur: & ratio etiam dictat. quia quando metalla ſunt in locis ſubterraneis in proprijs uenis, non ſunt ita dura, & ſolida, ut ſunt in hac terræ ſuperficie: & ideo aquæ præterlabentes loca illa, ubi metalla ſunt, poſſunt aliquid ex eis excedere, & colliquare. quare fieri poteſt, ut metalla miſceantur cū aquis thermalibus: credo tamē quòd inter metalla, & aquam nō detur bona mixtio: eo quòd metalla ob ipſorum duritiem nimis reſiſtant calori agenti, & concoquenti. uidemus enim, quòd aurum non poteſt ab igne domari: ergo tanto minus domabuntur particulæ illæ metallorum ab aqua calida. ideo credo, quòd metalla nunquam ſint uerè commixta cum aquis, ſed ſemper confuſa. Dicamus igitur primò de auro: quod omnes fatētur miſceri cum aquis. nullus tamē eſt, qui aſsignet aliquod balneum, in quo aurum ſit. at Sauonarola facit mentionem de quodam balneo Viterbienſi: in quo uidetur innuere, quòd adſit aurum. Alij recentiores afferunt exemplum de balneis, Piperinis uocatis, in Germania. Alij etiam dicunt, quòd in Rhetia propè Curiam ciuitatem ſunt balnea Fabaria uocata, in quibus dicunt contineri aurum. Sed nunquid reperiantur aquæ iſtæ thermales habentes aurum; equidem ignoro: reperiò quidem ſcriptum dari talia balnea, balneum tamen tale nullum reperio. uerum tamen eſt, quòd multæ reperiuntur aquæ frigidæ non medicatæ, in quibus, uel potius

Succus acidus.

Aquae acidae ubi, & quā habeant uim: atq; unde aciditas ipſarum oriatur

Aqua acida in Germania.

Aquae acidae fontes quatuor in regione Catorum.

Aquae acidae propè Romam.

Metalla cum aquis miſceri.

Metalla quare non poſſint optimè cum aquis miſceri.

Aurum non domatur igne.

Aurum an miſceatur aquis.

Aquae habētes aurum ubi ſecundum quosdā.

Balneum Viterbienſe habens aurum.

Balnea Piperina habentia aurum.

Balnea Fabaria habentia aurum.

Arenae habentes aurum.

ſub ſuo alueo reperiuntur ramenta auri. exemplum ſit uobis Padum flumen: ex cuius arena colliguntur auri ramenta pluri ma, ita ut ſint aliqui incolæ ita diligenter ipſa colligentes, ut ex ea piſcatione ramentorum auri uiuant, & ſuam familiam ſuſtentent. Sed nos non loquimur de aquis iſtis, at de ijs, quæ calidę ſcatent, & medicatæ ſunt: quas hiſtorici dicunt reperiri. ego autem nullā inuenio: nec antiqui medici hoc aſſerūt.

Aquarum thermalium ſcientia cognitioue cur dubia, ſapiatq; empyriam.

quo fit, ut ego aliquando concipiam malam ſpem de aquis thermalibus, & mihi uideatur, quòd earum ſcientia & cognitio ſapiat empyriam: cum præſertim uideam antiquos medicos fuiſſe in qualibet re tractanda diligentiſsimos: & tamen de aquis thermalibus tepidè admodum loquuntur. quod certè eſt mirum: cum & ipſi plurima haberēt thermalia balnea.

Antiquorū medicorum diligentia commendatur.

hoc licet ita ſe habeat, tamē barbari auctores, qui ſucceſſere, tot, tantasque facultates aquis iſtis tribuunt, ut ſit mirum. Similiter & hiſtorici multa de ipſis narrant, quæ ipſi nunquam uiderunt: & ſæpius adhærent communibus opinionibus.

Aquæ thermales habentes aurum utrum reperiantur.

nam ſum huius opinionis, ut credam nōn reperiri thermales aquas habentes aurum in ſe mixtum: non negarim tamen hoc fieri non poſſe.

Argentum.

Alterum metallum, quòd cum aquis miſcetur, eſt argentum: & per miſceri, intelligatis confundi.

Metalla propriè dicta cur non poſsint uerè cum aquis miſceri.

nam metalla propriè dicta, non uerè miſcentur cum aquis: quia ipſorum ramenta ob uiſciditatem, & duritiem non poſſunt concoqui, & propriè commiſceri.

Argentum miſceri cum aquis.

Igitur & argentum conſtat miſceri cū aquis thermalibus, ut antiqui, & recentiores auctores teſtantur:

Aquae habentes argentum an dentur.

nullum tamen balneum mea ſententia habemus, quod ego ſciam, in quo ſit argentum: ſed aquas frigidas, & non medicatas in uenis argenti utique habemus: ut in agro Vincentino in loco, uocato uulgò il Tretto, eſt fodina argenti, ubi ſcatet riuulus aquæ frigidiſsimę, & abundantis, ita ut impedimento ſit illis, qui argentum effodiunt. & ideo ſi uelletis cognoſcere quæ natura, qui calor, quique ſapor ſit, & cætera aquæ argenteæ, poſſetis ex illa cognoſcere.

Argenti fodina in agro Vincentino.

Aes miſceri cū aquis.

Succedit æs: quod etiam (ut teſtantur antiqui ſcriptores) miſcetur cum aquis thermalib. quod & recentiores confirmant: immò Sauonarola dicit, huiuſmodi eſſe aquam illius balnei in Flaminia, quod balneum uocatur Sanctę Mariæ in balneo. Sed decipitur Sauonarola, & Romandioli omnes, qui cū Sauonarola cōſentiunt: nam diſtillaui ego aquam illam, corrupiq́;, & nihil unquam

Balneū. S. Mariæ in balneo in Flaminia nō habere æs, contra Sauonarolā, & Romandiolos.

æris in ipſa inueni. Dicunt alij huiuſmodi eſſe & aquam balnei Auinionis in agro Senenſi. Sed ego de hoc balneo non habeo quid dicam: quia non feci periculum ullum. Addunt alij balneum Rubrum uocatum in agro Corſenę: quod dicunt habere æs. Sed eſt mendacium ſupra omnia mendacia: nam ego ſum uſus omnibus illis ingenijs, & modis, quibus cognoſcitur, quid unaquæq; aqua in ſe habeat admixtum: & nihil æris potui in aqua illius balnei inuenire. Montagnana dicebat, quòd in balneo Sancti Petri in hoc agro eſt admixtum æs. uerũ ego miror de ipſo, quòd fuerit hac in re ita cæcus, ſicuti etiam quidam adhuc medici in hac urbe, qui eiuſdem ſunt ſententiæ. Cęterum ſi alicubi ſunt aquæ, quæ habeant admixtum æs, dubio procul ſunt in Germania: quia in illis locis ſunt plures fodinæ æris, ubi ſcatent copioſæ aquæ habentes æs, & cuprum. Ferrum quoque miſcetur cum medicatis aquis: ut omnes teſtantur. ſed utrum reperiantur tales aquę, (& utinam reperientur: quia melius ageretur cum ijs, qui laborant affectibus renum, & ueſicæ) apud me eſt ſatis dubium. Sunt qui dicant, balneum Villenſe in agro Lucenſi eſſe ferreum. Sed ipſi dicũt & ipſi etiam mentiuntur: nam ego feci omne periculum illius aquę, & nihil unquam ferri potui in ipſa inuenire. Alij afferũt exemplum de balneo Calderiano in agro Veronenſi, in quo dicunt contineri ferrum: ſed ſunt in maximo errore. Quare arbitror non reperiri aquam ferream: non dico tamen, quòd ſit impoſsibile, quòd ferri ramenta confundantur cum aquis thermalibus. Succedit plumbum, & ſtãnum. Sed nunquid & aqua medicata reperiatur, quæ hæc in ſe contineat, equidem prorſus ignoro. teſtatur tamen Genſnerus Conradus in Germania reperiri talem aquam: & dicit balneum illud uocari plumbeum à plumbo, quod in ſe habet. at ſi uelletis cognoſcere, quæ ſit ſubſtantia aquæ plumbeæ, qui ſapor, quiq́ue odor, & reliqua. poſſetis guſtare, & uidere aquam illam frigidam, & nõ medicatam, quæ eſt in agro Vincentino in fodina plumbea: quæ fodina eſt in monte illo, qui opponitur Pienne, loco ita uocato: ex eo enim monte ſcatet aqua, quæ abluens uenam plumbarem, ſuſcipit etiam plumbi qualitates. Argentũ quoq; uiuum miſcetur cum thermalibus aquis, & reddit aliquando aquam uenenoſam: nullum tamen habemus balneum, quod hoc metallum habeat admixtum. Et hæc de metallis, quæ uerè, ac

Balneum Auinionis in agro Senenſi habet aes ſecũdũ quoſdã.

Balneum Rubrum uocatum in agro Corſenae non habet aes, cõtra nonnullos.

Balneum S. Petri nõ habet aes. contra Montagnanã, et quoſdam Patauinos medicos.

Aquae habentes in ſe aes.

Ferrum miſceri cum aquis.

Aquae ferreae utrũ reperiãtur.

Aqua Villenſis nõ habet ferrũ. cõtra nõnullos.

Aqua Calderiana non habet ferrum, contra cõem opinionem.

Plumbum, & ſtãnum miſceri cum aquis.

Aquae habẽtes plumbum, et ſtãnum, ubi.

Aqua plumbea in Germania.

Plumbi fodina in agro Vincentino.

Argentum uiuum miſceri cum aquis.

Aquae habẽtes argentum uiuũ.

Metalla media quæ.
Sulphur miſceri cum aquis.
Aqua Puteolana, & Volaterrana habent ſulphur.
Sulphur nõ miſcetur propriè cum aquis.

rè, ac propriè metalla uocantur, dixiſſe ſit ſatis. Succedunt iam metalla media appellata: de quorũ numero ſulphur eſt. quod cum aquis miſceri, nullus eſt, qui dubitet: nã multæ aquæ ſulphureę habẽtur, qualis eſt aqua balnei Puteolani, & Viterbienſis; qualia quoque ſunt balnea Volaterrana, Lagoni uulgò uocata, ſeu lacunæ, aut lacones. Sciatis tamen, quòd ſulphur non uerè, ac propriè cum aquis commiſcetur, ſed confunditur potius. unde aquæ illorum balneorum dicuntur ſulphureæ, eò, quod habeant in ſe ſulphuris ſubſtantiam, non quidem commixtam, ſed confuſam. ſunt & aliæ aquæ, quę etiam dicuntur ſulphureę: quia habeant tãtum ſulphuris uapores. & hæ aquæ ſunt in duplici differentia: quia uaporum ſulphureorum alij ſunt fuliginoſi & exuſti; alij uerò humidiores. unde aquę illæ, quæ habent uapores illos ſulphuris ſiccos, non habent odorẽ, nec ſaporem ſulphuris, ſed habent ſaporem acrem: quę uerò habent uapores humidos, poſſident etiam & odorem, & ſaporem, & omnia ſulphuris: ſed cum primum fuerint refrigeratę, omnia quæ ſulphuris poſſidebant, amittũt: & huiuſmodi ſunt aquæ Aponitanę. unde fit, ut aquæ ſulphureæ ſint in triplici differentia. quia aliæ ſunt ſulphureæ, eò quòd habeant in ſe ſubſtantiam, & ramenta ſulphuris: & hæ uocantur propriè ſulphureæ. alię, quia habeant uapores ſulphureos ſiccos, & exuſtos. aliæ uerò, quia habeant uapores humidos. & tã hæ, quàm illæ, uocantur impropriè ſulphureæ.

Aquæ ſulphureæ dicuntur dupliciter talis.
Vapores ſulphurei ſunt duum generum.
Aquæ habẽtes uapores ſulphureos ſunt duum generum, et quo dignoſcantur.
Aquæ ſulphureæ ſunt in triplici differẽtia.

Sandaracha etiam miſcetur cum aquis thermalibus: & aqua, quæ ipſam in ſe continet, amara eſt admodum. Vnde Vitruuius inquit, quòd erat fons aquæ thermalis in Ponto, cuius aqua erat ita amara, ut amarum etiam redderet Libanum flumen, in quod defluebat. & non ſolum Sandaracha commiſcetur cum aquis, ſed & auri pigmentum, & ſtibium, & cætera metalla media nuncupata, ſicut marmor: quod dupliciter cum aquis medicatis miſcetur, uel ſub forma ramentorum, uel ſub forma ſucci. ramenta marmorea habet balneum in agro Corſenæ, & balneum de Agnano uocatum à loco inibi exiſtente, quod Agnanum nominatur: ubi eſt etiam cœnobium monachorũ ordinis Sancti Benedicti. ibi igitur eſt fons aquæ medicatæ frigidæ: in qua aqua ſunt ramenta marmoris, & dicunt illi incolæ, quòd aqua illa habet uim efficiendi, ut ſteriles mulieres concipiant. Lapis quoque calcarius reperitur in medicatis

Sandarachã miſceri cum aquis.
Aqua ex admixta Sandaracha ſit amara.
Fons aquæ amaræ in Põto.
Lapides miſceri cum aquis.
Marmor miſcetur dupliciter cum aquis.
Balneum de Corſena, et balneum de Agnano habent marmoris ramenta.
Lapis calcarius.

aqui

aquis,immò omnes cineres, & calces,qui reperiũtur in aquis, reducuntur,uel ad lapidem calcarium, uel ad ramenta marmoris. Addatis gypſum: quia & ipſum ſine dubio reperitur in aquis medicatis.unde Genſnerus, homo fide dignus, teſtatur balnea Eugeſta uocata habere gypſum. Sed habemus exẽplum ferè domeſticum: quia balneum montis Groti in hoc agro Patauino eſt refertum gypſo, ita ut credam uſum illius aquæ in potu non eſſe tutum.

Gypſum.
Aqua gypſea ulu.
Balnea Eugeſta habent gypſum.
Balneum mõtis Groti habet gypſum copioſum.

Terræ ultimo loco ſunt,ſicut argilla communis, ut patet ex balneo montis Orthoni: nam aqua illius balnei eſt tota argilloſa. Commiſcetur & rubrica,ut patet de aqua Calderiana:licet aliqui dicant,ſed falsò, aquam illam habere ferrum. Terra quoque lutea commiſcetur aquis thermalibus, ut perſpicuum eſt ex balneo Sancti Petri:quia in ea aqua eſt quædã terra,quæ æmulatur ochram, ochra tamen non eſt. Aliqui dixere reperiri aquas,quæ haberent admixtam camphoram,& tales eſſe Calderianas aſſirmarunt:idque ex odore illius aquæ colligi aſſeruere. Sed mea ſententia decipiuntur: quoniã non habemus aquas tales.non nego tamen, quòd camphora non poſsit cum aquis commiſceri:quia quoquot ſunt ſpecies metallorum, terræ,lapidum,& ſuccorum,& denique omnia,quæ ſunt in terrę cauernis, ubi aquę præterlabuntur, poſſunt proculdubio commiſceri cum aquis;ſed alia magis, alia minus, & quot ſunt res,quæ cum aquis miſcentur, totidem etiam thermalium aquarum differentiæ conſtituuntur. Iam conſequens eſt,ut aggrediamur caput de modo inueſtigandi quid unaquæque thermalis aqua in ſe habeat.

Terras uarias miſceri cum aquis.
Balneum mõtis Orthoni habet argillam.
Calderiana aqua habet rubricam, contra cõmunẽ ſententiam.
Balneum.S.Petri habet terrã luteam.
Calderiana aqua non habet camphorã,cõtra nonnullos.
Aqua camphorata non reperitur

DE RATIONE, ET MODO INVESTIGANDI, *& cognoſcendi quid unaquæque thermalis aqua habeat in ſe commixtum.* *Cap. IX.*

QVæ ſint res illæ,& quot, quæ cum thermalibus aquis miſcentur; audiuiſtis ſupra: nunc autem agẽdum de modo inquirendi,& cognoſcendi,quid quęlibet medicata aqua in ſeſe habeat. modus autem, ſeu ratio hæc eſt duplex: altera quidem eſt incorrupta manente aqua, atque mixtione: altera uerò fit contrario modo, ſcilicet, ex corruptione aquæ,& mixtionis,& ex ſeparatione illorum omnium,

quæ cum aqua ſunt mixta, & hæc via cognoſcendi, vtrũ aqua hæc, vel illa habeat hoc, vel illud metallum, eſt certiſsima, illa verò fallax: non ita tamen fallax, quin & ipſa aliquam de re hac pariat notitiam. & de hac eſt primò à nobis dicẽdum: poſtea veniemus ad viam illam certiſsimam. Prima ergo via, ſeu ratio cognoſcendi aquas thermales integris manentibus & aquis, & mixtionibus, continet ſub ſe quatuor inſtrumenta. & ſunt quatuor ſenſus, videlicet, tactus, viſus, olfactus, & guſtus. his enim tanquam manibus vtimur ad inueſtigandas thermalium aquarum mixturas. quibus inſtrumentis addatis etiã vſum, effectum'ue, quæ aq̃ ipſæ præſtant, & efficiũt. His quinq; inſtrumentis poſſumus, cum ad aliquam thermalem aquam accedimus, dignoſcere & dicere, Hæc aqua, verbi gratia, eſt ſulphurea, calcanthoſa've, ideſt habet admixtum ſulphur, vel calcanthum, vel huiuſmodi; poſſumus inquam dignoſcere, nec propterea aquam ipſam, & mixtionem corrumpere, per elambichationem, vel alio modo. ſed, vt dixi, ratio hæc, & modus cognoſcendi mixturas aquarũ, eſt fallax valde, ita vt potuerit multos recentiorum medicorum decipere: quippe qui tantam huic rationi, & modo inueſtigandi mixturas aquarum thermalium, fidem habuerint, vt alteram certiſsimam, de qua infra, omnino ſpreuerint. Vos autem nolim ita facere, ſed paruam, fallacemq́ue notitiam, quam prima hæc via præſtat, coniungere cum alia certiſsima notitia, quam præbet altera via. Sed reuertamur ad primam, quam diximus habere quinq; inſtrumenta: et videamus primò, an poſsimus cognoſcere vapores in aquis thermalibus exiſtentes. Dico itaq;, quòd duce ſenſu poſſumus percipere aquas habere in ſe vapores: at quòd hæc, illa've aqua, ſit uenenata, nec'ne, ratione vaporum admixtorum; non poſſumus cognoſcere duce ſenſu, ſed ex effectu. itidem dico de vaporibus ſulphureis: nam quòd ſint ſulphurei; cognoſcitur odore, & guſtu, ſicut & olfactu. ſed nunquid ſulphur ſit cum aqua mixtum ſub forma ramentorum, vel vaporum; non poſſumus dignoſcere. ex effectu quoq; cognoſcimus, an hæc, illa've aqua ſit ſulphurea; dũ videmus, quod emollit in potum aſſumpta, & caput aggrauat: ſed ſub quanam forma ſulphur in tali aqua ſit; nec etiam ex effectu percipitur. Succos quoq;, verbi cauſa, bituminoſos eſſe cũm aquis

Prima rõ inueſtigãdi, et cognoſcẽdi, quid quæq; thermalis aqua habeat, utitur quinq; inſtrumentis.

Recentiorum medicorum error circa naturã, & facultates thermalium aquarum, unde originem habuerit.

Vapores eſſe in aqua quot modis p primã uiã innoteſcat.

Aqua an habeat uapores uenenoſos, cognoſcitur ab effectu.

Sulphur in aquis quo modo innoteſcat.

Aquae ſulphureae effectus.

Succos eſſe cum

aquis mixtos quo modo cognoſcatur p primam uiam.

Aquae bituminoſae color qualis ſit.

Aquae bituminoſae ſigna.

Aquae bituminoſae effectus.

aquis mixtos cognoſcimus duce ſenſu: quia oculis cernimus bitumen aquæ ſupernatans, uidemusq; aquæ ſuperficiem vnctuoſam, & habere colorem ſubluteum, vel ſubpurpureum, cum aliqua ſplendeſcentia. olfactu quoq;, & guſtu cognoſcimus aquam eſſe bituminoſam. ſimiliter & tactu: quia videmus, quòd reddit manum vnctuoſam & lubricam. ex effectu etiam talis aqua cognoſcitur, quòd habet aliquam bituminis ſpeciem: quia videmus, quòd ſi quis eam biberit, perſentit grauitatem, repletionemq; capitis, calefactionem cerebri, & emollitionem partium omnium totius corporis: & his inſtrumentis cognoſcimus aquas habere bitumen. & ſi quid eſt, quod hac prima via poſsit cognoſci eſſe comixtum aquæ, vnũ certè eſt bitumen: ſed quæ poſtea bituminis ſpecies illa ſit; hæc via nõ patefacit. Succum lapideum nullo modo hac via cognoſcimus eſſe in aqua: non enim effectu, non guſtu, non olfactu, non viſu, nec tactu id percipi poteſt. Sales cognoſcuntur guſtu, effectu, & tactu. guſtu quidem; quia percipimus ſaporem ſalſum. effectu; quia aqua, quæ habet in ſe ſuccos ſalis, ſi aſſumatur in potum, detergit, roboratq; valde ventriculum, & euacuat abundantiã humoris pituitoſi: diſcutit etiam, roboratq; caput, & lædit aliquod viſcus. tactu vero cognoſcitur: quia ſi quis ablueri t ſe aqua habente ſal; ſentiet exaſperationem introductam in partibus ſentientibus: detergendo etenim poros, introducit aſperitatem. odore autem, & viſu non cognoſcitur. & licet modis dictis cognoſcamus aquam habere ſalem admixtum; impoſsibile tamen eſt hac prima via, vt cognoſcamus, quænam ſalis ſpecies illa ſit, quam aqua habet.

Succus lapid. in aquis exiſt. non innoteſc. primam uiam.

Sales in aquis exiſtentes quot modis innoteſcũt per primam uiã.

Aquae habentis ſalem ſigna, & effectus.

Salis quaenam ſpẽs ſit in aquis, non cognoſcitur p primam uiam.

Nitrum guſtu cognoſcitur: difficile tamen eſt ex guſtu diſcernere, an aqua habeat in ſe nitrum. quia nitrĩ ſapor in huiuſmodi aquis vix diſcernitur: attamen ſi aliqua nota eſt, quę indicet adeſſe nitrum; hæc vna eſt: quòd ſi aqua nitroſa teneatur in ore, percipitur ſapor acris, quæ acredo ſtatim permeat totam linguæ ſubſtantiam, & ad partes etiam inferiores: & cum acredine percipitur quoq; neſcio quid, quod videtur erodere. quod etiam poteritis experiri, ſi accipiatis in oſ micã nitri. viſu, & olfactu nullo modo cognoſcitur aquã habere nitrum. tactu autem aliquo modo, quia aquæ nitroſę detergunt, nec relinquunt aliquam aſperitatẽ. cognoſcuntur etiam

Nitroſae aquae ſigna, & cognoſcendi ratio.

Aquae nitroſae ſapor qualis.

Aquæ nitroſæ effectus.

etiam nitroſæ aquæ ex effectu: quia validius ſoluunt ventrē, quam ſalſæ, ita vt aliquando ſubuertant ſtomachum, & faciant nauſeam: ſed præcipuus earum effectus eſt, quòd euacuant non modo pituitoſum humorem, & illum quidem à locis vicinis, vt faciunt aquæ ſalſæ, ſed etiam humores mixtos, & varios, illosq́; à remotis uenis: & ita varios humores euacuant; vt aliquando appareant nigri, aliquando virides, aliquando alio, atque alio colore præditi: & quandoque in eodem humore euacuato varii iſti colores conſpiciuntur.

Recentiorum error in cognitione aquae nitroſae.

Aqua nitroſa quo modo à ſalſa dignoſcenda, id eſt ab ea, quae habet ſal cum utraq; ſalſa ſit, eſt difficile: dignoſcitur tamen guſtu.

Aluminoſae aquae ſigna, & effectus.

In ſapore nitroſæ aquæ recentiores ualde decipiuntur: nam cùm primum ſentiunt ſaporem ſalſum, putant aquam illam eſſe ſalſam ratione admixti ſalis: non aduertentes, quòd & nitroſæ aquæ habent ſaporem ſalſum: ſed hoc intereſt, quoniam ſapor aquæ nitroſæ citò permeat totam linguam: ſalſæ autem non citò. Aluminoſa aqua, ſeu alumen in aqua exiſtens cognoſcitur non odore, nec uiſu, (neque enim aluminoſa aqua habet aluminis odorem, aut colorem per ipſam aquam diffuſum) ſed cognoſcitur guſtu, quia ſapor eſt aſtringens, & aſtrictio eſt ſine acerbitate: quæ aſtrictio percipitur non ſolum lingua, ſed etiam palato, & dentibus, ita ut aliquando dentes obtundantur, & quaſi ſtupeſcant: ſi uidelicet aqua diu teneatur in ore. præterea aſtrictio illa habet neſcio quid acredinis, & uim, ut dixi, obtundendi dentes. uerum iſtæ qualitates, in quibuſdam aquis ſunt maiores, intenſiores've: in quibuſdam remiſsiores, iuxta aluminis quātitatem paruam, uel magnam in aqua contenti. tactu etiam aquæ iſtæ cognoſcuntur: quoniam exaſperant manus ſi ipſa abluantur. at cognitio, quæ tactu habetur, eſt fallax: quia & aquæ habentes miſym, & ſimilia exaſperant cutim. ex effectibus difficilè aluminoſæ aquæ cognoſcuntur: quia reperiūtur aquæ non aluminoſæ, quæ tamen edunt eoſdem effectus, quos aluminoſæ: nec hac prima uia cognoſci poteſt, quam aluminis ſpeciem habeat hæc, uel illa aluminoſa aqua.

Aquae calcanthoſae ſigna.

Odor aquae abominoſus indicat in aqua contineri calcanthum.

Aqua calcanthoſa, id eſt habens in ſe calcanthum, cognoſcitur guſtu, & olfactu: quia eſt aſtringens, & cum aſtrictione illa adeſt etiam acredo, & quidem intenſa. præterea dum calcanthoſa aqua guſtatur, percipitur odor abominoſus: qui tamen odor non percipitur, niſi guſtetur. ex colore non cognoſcitur talis aqua: quia calcanthum in propria uena non ſeruat colorem illum, quem

quẽm uidemus ipſum habere, cum eſt extra uenam. nam dilutum aqua in propria uena inficit ipſam colore albo, ſicuti & ſal. Metalla reliqua hac prima uia, integris ſeruatis aquis, difficillimum eſt cognoſcere, an cũ hac, illa'ue aqua ſint mixta: & primò aurum non cognoſci, illud argumento eſt, quòd non commiſcetur aquis: eò quòd non poſsit domari à calore. ſi ergo cum aquis non miſcetur; quo modo cognoſcemus aquam hanc, uel illam habere aurum admixtum? ſi enim non miſcetur cum aqua; certum eſt, quòd aqua non poteſt habere ſaporem, uel odorem, uel colorem auri. addatis, quòd aurum in propria uena habet colorem nigrum, & quandoq; colorem argillæ; & ita aqua, quæ habebit in ſe aurũ, erit colore, uel nigro, uel argilloſo: tamen nõn poterimus aſſerere, quòd quotieſcunq; uiderimus talem aquam, habeat in ſe aurum: quia color ille poteſt aliunde naſci. igitur aqua habens aurũ admixtum non cognoſcitur odore, non guſtu, nec colore, nec etiam ex effectu: quoniam aurum cum non ſuperetur à calore ignis ſicci; tanto minus uincetur à calore naturali corporis uiuentis: ideo aqua illa nullum edet effectũ. quia ſi quid debeat uſum aliquem noſtro corpori præſtare; opus eſt, ut concoquatur à calore naturali. quare aquas habere aurum, non poteſt hac prima uia cognoſci. Idem dico de argento, de ferro, de ære, de ſtanno, & alijs huiuſmodi metallis: excipio tamen plumbum: quia aquæ habentes plumbum admixtum cognoſcuntur probè ex effectu: cum proprium talium aquarũ ſit ſanare cãcros, & diſcutere ſcirrhos etiam inueteratos. Sulphur eſſe cõmixtum aquæ cognoſcitur odore, & uiſu etiam: quia cernimus per aquam ſcintillantia ramenta ſulphuris. color etiam huiuſmodi aquæ eſt, uel luteus, uel ſubuiridis, ex effectu quoq; dignoſcitur: quia aquæ habentes ſulphur emolliunt, diſcutiunt, replentq; caput. De chryſocolla, & ſtibio nihil dico, quoniam caremus aquis, quæ ipſa habeant. Aquas gypſatas cognoſcimus, dicunt iſti, ex guſtu, qui eſt aſtringens. ſed decipiuntur: quoniam aquæ ex multis etiam aliis rebus acquirunt ſaporem aſtringentem, & non ex gypſo tantum. quare dico, quòd nec guſtu, nec odore, nec colore, nec effectu cognoſcitur aqua gypſata. Ochra cognoſcitur ex colore: quia aqua habẽs ochrã, eſt tincta colore luteo. cognoſcit̃ ẽt talis aqua ex ſapore, qui eſt acris, ſi uidelicet aqua habeat verã ochram

Matalla eſſe cũ aquis mixta, difficile p primam uiã cognoſcitur.

Aurum quare non commiſceatur cum aquis.

Aurum in propria uena habet colorẽ nigrum, & quandoq; argillae.

Aurum non conficitur à calore humano, quoniã nec à calore igneo põt diſſolui, & domari.

Aquae an habeãt uera metalla, non cognoſcitur per primam uiam, excepta tamen aqua plũbea

Aquae plumbeae effectus.

Cancri & ſcirrhi inueterati ſanãtur uſu aquae plumbear.

Aquae ſulphureae ſigna, & effectus.

Aquae gypſeae ſigna.

Aquae habentis ochrã ſigna.

Aquae habentis rubricam notae.

ochram. ſi verò habeat ochram falſam, ſapor erit iſipidus. Rubrica cognoſcitꝰ colore, & ſapore: qa color eſt ſubruber, ſapor verò aliquo modo aſtringens, qualiſcũq; fuerit rubrica. Reliqua oĩa nullo modo hac primavia cognoſci poſsũt.

Altera uia cognoſcendi minerã aquarum medicatarum.

Altera via & certior, qua inueſtigãdo materiã quamq; mixtã cum aquis thermalibus, ſiue materia illa ſit multa, ſiue pauca, eſt corruptio ipſius aquæ. ſed antequam ad aquæ diſſolutionem, corruptionem've deueniatis; erit vtile ſpeculari, & diligenter cõſiderare naturã loci, per quem fluit aqua. poſtmodum deuenietis ad aquæ diſſolutionem.

Balneorum canales, & loca illa omnia, & quicquid in ipſis eſt, cur diligẽter inſpicienda, antequam fiat aquæ artificialis diſſolutio.

loci quidem natura eſt obſeruanda: quoniam ſępe ducit nos in cognitionem eorum, quæ aquæ ſunt commixta. iccirco antequam corrumpatis, diſſoluatis've aquas, conſiderate optimè loci naturam, per quem aquæ fluunt, et erumpunt, inuoluendo ſaxa, effodiendo lutum, & ſimilia agentes. nam hoc modo cognoſcebam ego quid eſſet commixtum cum aqua illius balnei dicti vulgò, Bagno al morbo, in agro Volaterrano: dimouens enim ſaxa, effodiensq; lutum, & inueniens omnia calcanthoſa, & ſulphurea, argumentabar hinc, aquam illam habere admixtum calcanthum, & ſulphur. igitur primò inueſtiganda eſt natura loci, per quem aqua tranſit. Cæterum ſciatis, quòd hęc ratio cognoſcendi materias aquæ commixtas, eſt fallax. nam ſępe accidit, vt obſeruata etiam diligentiſsimè natura loci, per quem fluit, erumpitq; aqua; tamen nõ poteſt cognoſci, quid ſit cum aqua commixtum: & ideo opus eſt deuenire ad certiorem rationem & modum, videlicet ad diſſolutionẽ aquę.

Diſſolutio aquæ thermalis duplex naturalis, & arte facta.

Quæ diſſolutio eſt duplex, vna per ſe, quæ fit à natura: altera, quæ fit ab arte. quòd fiat talis diſſolutio à natura; notiſsimũ eſt: quia cernimus in multis balneis, quòd erumpente aqua ſeparatur ab ipſius aquæ ſubſtantia id, quod eſt ſecũ admixtum: & proinde inſpiciendi ſunt meatus, per quos aquæ thermales erumpunt; & canales, per quos tranſeunt.

Quenã res, & quot ex ijs, quæ cum aquis thermal. ſunt mixtæ, innoteſcant p diſſolutionẽ aquæ à natura factã. Sal.

nam in ipſis coaceruatur materia, quæ interim, dum erumpit, ac fluit aqua, ſeparatur ab ipſa: vt videre eſt in balneo Aponitano in tofaceo, & pumicoſo illo colle, vbi aqua erumpit feruentiſſima. nam ibi, dum ſenſim erumpit aqua, ſeparatur ab ipſa ſal, qui in illis meatibus, & canalibus concreſcit, vnde ex hoc inferri certò poteſt, aquam illam habere ſal admixtum.

Marmor.

In balneo etiam de Corſena in eo loco, vbi ſunt fiſtulę, per quas

fiunt

fiunt embrocæ, apparet marmor circa illas fiſtulas compactū, & concretum. ſimiliter & nitrum. in Aponitano etiā balneo in canalibus illis lateritijs concreſcit lapis calcarius:& non cō creſcit ſolùm in illis canalibus, ſed etiam circumcirca molam illam molendini ligneam:ita ut nō lignea,ſed lapidea potius uideatur aliquando . quare ſpeculādi ſunt canales, & meatus balneorum: quia & ex diſſolutione naturali cognoſcuntur ea, quæ in aquis ſunt commixta. uerum non omnia hæc ſpontanea diſſolutione cognoſcuntur, ſed cognoſcitur quidem nitrum: quia in pluribus balneis concreſcit, dum erumpit aqua. ſimiliter & alumen : ut uidere eſt in balneo Puteolano,ubi cō creſcit alumen ſcisſile. Tertiò,hac diſsolutione ſpontanea cognoſcitur rubrica:ut patet ex balneo Sancti Petri. quia in ea aqua concreſcit rubrica habens ochræ colorem. patet etiam hoc ex balneo Calderiano in agro Veronenſi. cum itaq; omnia,quæ ſunt aquis commixta,nō poſsint hac diſſolutione naturali cognoſci,etiam ſi obſeruetur natura loci, per quē aqua fluit, & diligenter inſpiciantur canales; (ſæpe enim ſal, & alumen ſunt cum aquis ita commixta,ut impoſſibile ſit per diſſolutionem naturalem ipſa cognoſcere) iccirco tunc neceſſe eſt deuenire ad aquæ diſſolutionem arte factam: quæ ars tres nobis tribuit modos, quibus hanc diſſolutionem moliri poſſemus. & primus eſt per coctionem , alter per euaporationem lenem,tertius per elambichationem. his tribus modis naturales philoſophi inueſtigant certò quid in qualibet aqua ſit, & contineatur. & primò quidem per coctionem poſſumus cognoſcere quid cum aqua ſit mixtum,poſſumus inquam cognoſcere & illud,quod eſt tenuisſimum;& illud, quod eſt craſſum. tenuisſimum quidem,dum uerbi gratia coquimus aquā ad cōſumptionem tertiæ,uel dimidiæ partis: & ſi uiderimus, quòd aqua,dum eò uſq; fuerit cocta,& abſumpta, non referuet ſaporem,odoremq; ſulphuris,uel bituminis; tunc colligimus certò,aquam illam habere non ſubſtantiam, aut ſulphuris,aut bituminis, ſed uapores tantum ſulphureos,uel bituminoſos,qui ex coctione aquæ euanuerunt : & ideo in ea aqua decocta non amplius,ut antea,percipiuntur ratione odoris, aut ſaporis hoc obſeruare poteritis in aqua Aponitana : quæ dum calida eſt,ſapit ſulphur,& bitumen: refrigerata uerò , & mox recalfacta,nec ex centum partibus unam percipimus in

Nitrum.

Lapis calcarius.

Alumen.

Alumen ſciſsile concreſcit circa balneum Puteolanum.

Rubrica.

Aqua balnei S. Petri, & Calderiani habet rubricam ochram aemulantem.

Aqua tripliciter ab arte diſſolui poteſt, ſcilicet per coctionem, per euaporationem lenem, & per elambichationem.

Aquae thermalis diſſolutio per coctionem facta ducit nos in cognitionem non modo uaporum, ſed et craſſiorum rerum, quae & aquis mixtae ſunt, & quo modo id praeſtetur.

ipſa odore, aut guſtu, ſulphuris, uel bituminis. Ex coctione igitur aquæ uſq; ad conſumptionem tertiæ partis, uel dimidiæ cognoſcimus, aquas haberẽ admixtos uapores ſulphureos, aut bituminoſos. ſulphureos inquam, aut bituminoſos, qm̃ nullum alium uaporem ĩuenio ego cũ aquis thermalibus mixtũ. hoc itaq; modo per coctionem cognoſcimus tenuiſsima corpora, quæ aquis ſunt commixta. cognoſcimus quoq; corpora craſſa conſumpta aqua per coctionem uſq; ad tertiam partem, uel dimidiam: quia corpora craſſa euaporatis ſpiritibus reſident in fundo uaſis. et hic eſt unus modus, quo per diſſolutionem artificialem cognoſcimus, quid ſit aquæ cõmixtum.

Vapores, qui cũ aquis reperiuntur mixti, ſunt uel ſulphurei. uel bituminoſi.

Aquae lenis euaporatio quarum, & quot rerum notitiã nobis ſubminiſtret.

Alter modus, ſeu inſtrumẽtum, erat per euaporationem lenẽ, quando ſcilicet exponimus aquam ſoli, uel ſeruamus ĩpſam ĩn aliquo loco calido, ut in hypocauſto, & ſinimus, vt aqua ſenſim euaporet. ſed hoc modo cognoſcimus tantùm partes craſſas, quæ ſunt aquæ commixtæ: tenues autem nequaq̃. qm̃ tenues euaporant, craſſæ uerò reſident in fundo uaſis. Verum ſciatis, quòd iſti duo modi, ſeu inſtrumenta cognoſcendi, q̃d aquæ thermali ſit commixtum; non ſunt ualde vtilia. non ille quidem prior modus diſſolutionis per coctionem aquæ factus: quoniam licet per ipſum cognoſcantur tenuiſsima corpora, non tamen omnia poſſunt cognoſci. ſunt enim quædam ita aquæ commixta, ut nec etiam per coctionem poſſint ab aqua ſeparari. ſimiliter nec alter modus, qui ſit per lenem euaporationẽ, ſatisfacit prorſus, immò minus, quàm primus modus. primò quidem, quia talis ratio cognoſcendi ea, quæ ſunt aquis commixta, eſt valde tarda. ſecundò, quia ſæpe accidit, vt aqua agitata à tepido illo calore putreſcat, proindeq; illa, quæ aquæ ſunt mixta, acquirant alienum ſaporem, atq; odorem, & aqua ĩpſa, ratione corruptelæ, contrahat ruborem, ſeu uiriditatem quandam: qui color alienus eſt poſtea nobis impedimento ad cognoſcenda ea, quæ ſunt cũ aqua mixta. Quare deueniendum eſt ad tertiam uiam, quæ fit per elambichationem: qua uia & ratione melius, quàm per quamlibet aliã cognoſcuntur illa omnia, quæ in aquis thermalibus continentur. ita vt hæc uia optima ſit dicenda, & certiſsima: atq; eò magis, quia citò agit, ita ut una die (ſi probè parata adſint inſtrumenta requiſita) magnam poſsimus aquæ quantitatem diſſoluere. verum tamẽ eſt, quòd in hac uia magnus eſt labor, ſicuti

Diſſolutio aquae facta per coctionem, & altera p lenem euaporationem, cur parum ſit utilis ad inueſtigandu ea, quae in aquis continentur.

Aquae diſſolutio per elambichationem eſt inſtrumentum reliquis praeſtantius ad cognoſcendum quid in unaquaq; aqua contineatur.

Diſſolutio aquae

ſicuti etiam eſt in alia, quæ fit per euaporationem: in qua eſt etiam diuturnitas, quæ laborem auget, hominesq; faſtidit: et ideo illa uia eſt peior ſatis, quàm hæc tertia, quæ omnibus rationibus ſuperat omnes alias, quamuis ſit, ut dixi, laborioſa ualde. qui labor puto, quòd fuerit in cauſa, ut nullus huc uſq; diligenter, & exactè egerit de thermalibus aquis: quia ſcilicet noluerit quiſpiam tantum laboris ſuſcipere, ſed inſtar ouium omnes fuerint inſecuti illum, qui prior hac de re ſcripſit. unde non eſt mirum, ſi maior ſaltem pars eorum, qui de balneis thermalibus ſcripſere, ſit in errore: quia ſcilicet noluerunt tantum laborem ſuſcipere. quia igitur diſſolutio aquæ per elambichationē facta, eſt cita, ideo eſt melior alijs inſtrumentis ad cognoſcenda ea, quæ in aquis ſunt. ſecūdò, quia ex totò totam mixtionem diſſoluit: diſſolutio autem aquæ illa, quæ fit per coctionem, aliquid indiſſolutum ſemper relinquit. Tertiò, quicquid per elambichationem egreditur, poteſt iterum ſub examen reuocari: & per talem diſſolutionem deuenimus etiam in cognitionem ſpirituum cum aquis exiſtētium, ut infra declarabo, & dabo modum, ac rationem cognoſcendi ipſos vapores. hac eadem uia poſſumus etiam habere aquā ſeparatam à fecibus: & deniq; quicquid cum aqua eſt mixtū, per elambichationem diſſoluitur, & oculis ſubijcitur cognoſcendum. unde meritò modus iſte eſt omnium dicendus præſtantisſimus. oportet modò, ut exponam uobis, quo modo vnaquæq; hæc diſſolutio fiat: & primò de coctione. Quando volueritis coquere aquam pro cognoſcenda materia in ipſa contenta, opus eſt primò habere vaſa, uitrea ſcilicet, nunquā enim coquenda eſt aqua in vaſe uel æneo, uel ferreo, uel plumbeo, uel ſtāneo, uel alio ſimili: quia ab aqua, & calore ſemper abraditur aliquid ſubſtantiæ uaſis, quod mixtum poſtea cum eo, quod in aqua continetur, eſt impedimento quò minus illud, & cætera, quæ in aquis cōtinentur, cognoſcamus. Vas igitur ob hanc rationem debet eſſe vitreum, uel ſaltem teſtaceū, vitro tamen in interna facie optimè obductum; & in huiuſmodi uaſis coquatur aqua ad conſumptionem tertiæ partis. deinde quieſcat aqua per tres dies, & tunc ſeparetur à ſedimento: eò tamen modo eſt ſeparanda, ut ne tātillum quidem uas dimoueatur, quia iterum confunderētur feces cum aqua. igitur immoto vaſe ſeparabitis, & extrahetis aquā. hoc modo.

per elambichatio nem eſt uia laborioſa.

Error ferè omniū qui de thermalibus aq. ſcripſere, unde origine habuerit.

Diſſolutio aquae facta per elambichationem cur caeteris ſit praeſtantior.

Diſſolutio aquae p coctionem quo modo fiat.

Vaſa ex qua materia ſint eligenda.

Aqua quo modo ex uaſe aliquo extrahenda, uaſe ipſo inmoto, & aqua minime turbata.

Accipiatis fruſtum filtri ſpiſsioris: dico ſpiſsioris, quoniam ſi eſſet laxum, rarumq́; ſimul cum aqua egrederentur partes tenuiores metallorum, & ob id filtrum, aut pannus laneus debet eſſe ſpiſsius, cuiuſcunq; poſtea fuerit coloris, nihil refert. fruſtum igitur filtri exacuatur in uno latere, ideſt, aptetur inciſidatur've ita, vt tendat in acutum: alterum verò latus madefiat aqua communi, vel medicata actu frigida. mox pars illa acutior filtri, uel panni, ſuſpēdatur ab orificio uaſis, ita ut pars acuminata contingat aquam in vaſe contentam: ſuſpēdatur dico non totum filtrum, ſed media pars tantum, ita vt dimidia eius pars ſit immerſa in uaſe, & ſuo apice contingat aquã: altera uerò pars obtuſior & made facta pendeat extra vas: & hoc modo ſenſim ſeparabitur aqua à ſedimento. quia aqua cocta conſecutione quadam ſequetur aquam imbibitam in parte obtuſiori filtri pendente extra vas: & cum filtrum ſpiſsiſſimum ſit, ſeparabitur ſola aqua: partes autem craſsiores, & feculentæ reſidebunt in fundo uaſis. ſeparata, & extracta hoc modo aqua; exponendæ ſunt feces ſoli, & ſiccandę: quo modo autem ſint poſteà cognoſcendæ, quid ſint, ſuo loco dicam. & hoc modo fit aquæ diſſolutio per coctionem.

Diſſolutio aquae per lenem euaporationem, quo modo fiat.

Diſsolutio autem per euaporationem lenem fit hoc modo. Accipias uaſa uitrea, ſed non qualia iſti ſolent. accipiunt enim bocias, cum tamen uaſa hæc debeant habere os amplum. ſint igitur vaſa vitrea, & lati orificij; quæ uaſa urinaria uocantur ab iſtis, eò quòd aſsimilētur quodā modo uaſis illis, in q̄bus mingimus. uas igitur urinarium accipiatur, & facto glutine ex farina, & albo oui, oblinatur uas totum. deinde ſubmergatur in catino expleto arena: ſubmergatur inquam non totum, ſed dimidia ipſius pars tantum. poſtea catinum teſtaceum ſimul cum vaſe uitreo in arena ſubmerſo, & thermali aqua repleto, exponatur ſoli, uel ponatur in loco aliquo calido. Sed animaduertatis, ne ſupra locum, ubi ponitur uas, peruolet puluis: quia cū vas debeat manere ore aperto; puluis caderet in ipſum: & ita non poſſemus rectè cognoſcere illud, quod aquæ eſt cōmixtū: talis autem locus difficile poteſt haberi in hac vrbe, maximè quando æſtas ſiccior eſt, qualis eſt hæc præſens: quia propter multos curſus excitatur tantus puluis, ut eo totus aer ſit refertus.

Cera cur nō poſſit dealbari Patauii, nec Venetijs aliquando.

& ob hanc rationem cera nō pōt hic Patauii dealbari, nec Venetiis aliquando: quoniam puluis defertur interdum illuc uſq;

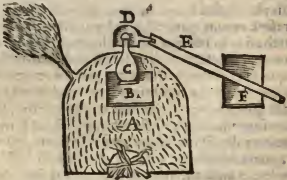
lucuſq; à uento. uas igitur debet poni in loco vbi non ſit puluis. nec nocturno tempore debet ſtare ſub dio: quoniã aqua refrigeraretur, & ſic tardius ſepararentur materiæ, quæ ſunt cum aqua mixtæ. euaporata cum fuerit aqua, ſiccentur fęces ad ſolem. & hoc modo fit diſſolutio per lenem euaporationẽ. Diſſolutio autem per elambichationem bifariam fieri poteſt. vno quidem modo in balneo mariæ: ſed talis diſſolutio difficilis eſt. altero modo per elambichationem ſiccam, quæ fit igne in uaſis vitreis, ſiue ſint uaſa urinaria uocata, ſiue bocię, nõ multum refert. verum tamẽ eſt, quòd in uaſis vrinarijs citius fit elambichatio: in bocijs autẽ tardior. Sed hoc, uel illo fiat inſtrumento, parui refert, ut dixi. ſat eſt, quòd hac diſſolutione aquæ, quæ fit per elambichationem ſiccam, cognoſcuntur ea omnia, quæ ſunt aquæ commixta; non excludendo etiam vapores, ſeu ſpiritus, qui hac ratione cognoſcuntur. Habeatis paratum furnum, cui ſubiectus ſit ignis: ſupra furnum ſcilicet in cauitate illa, ſit vas teſtaceum ualde latum, & arena expletum. capiatis deinde bociam, uel uas vrinariũ (nihil enim refert) expletum aqua thermali, & medietas ipſius ſubmergatur in arena exiſtente in uaſe teſtaceo. ſupra bociam autem collocetur capitellum uas uocatum, quod capitellum debet habere naſum. ſuperimpoſito capitello ipſi bociæ, claudantur optimè fiſſuræ, & ſpatia exiſtentia inter vas, & uas. habeatis deinde fiſtulam vitream craſſitudine vnius digiti, & perforatam in vtroque latere, & in alterum foramen fiſtulę inſeratur naſus capitelli, & circumcirca inſertionem obuoluatur faſciola, & optimè claudãtur omnes hiatus, ne quidquam exhalet. Habeatis poſtea uas ligneũ repletũ aqua frigida, & perforatũ in utroq; latere tranſuerſali vnico foramine, ita ut fiſtula deſcẽdens quodam modo è capitelli naſo, ingrediatur foramen vtrũque, & hæreat aquæ frigidæ in ipſo vaſe ligneo exiſtenti. & hac ratione cognoſcetis, qualesnam ſpiritus fuerint cum aqua commixti. nam arena exiſtens in teſtacea olla cum calida eſt, caliditas illa agit etiam in bociam, & calefacit aquam, è qua efferuntur continuè uapores, qui petentes capitellum denſantur, & vertuntur iterum in aquam. quæ aqua deſcendens per fiſtulam retinet adhuc vapores, quoniam aqua deſcẽdens per fiſtulam refrigeratur quo quo modo à frigiditate fiſtulæ, & à frigiditate aquæ exiſtentis in vaſæ ligneo, quam

Diſſolutio aquae per elambichationem dupliciter fieri poteſt.

Diſſolutione aquae per elambichationem ſiccam facta, innoteſcunt omnia, quae in aqua cõtinentur.

Diſſolutio aquae per ſiccam elambichationem quomodo fiat.

aquam fiſtula tangit : & ita frigiditas non ſinit uapores in aqua illa deſcendente exiſtentes exhalare. proſequamini deinde cum igne ſub furno, quouſq; tota aqua fuerit conſumpta. poſtmodum extrahatis bociam : in qua ſi uideretis ſupereſſe adhuc humiditatem aliquam, ſinite, ut à ſole abſumatur. quo facto, exponatis ſoli fæces reſidentes in fundo uaſis, & ſinatis ut exiccentur.

A. Furnus.
B. Vas teſtaceum arena repletum.
C. Bocia aqua thermali plena.
D. Capitellum.
E. Fiſtula uitrea.
F. Vas ligneum aqua frigida plenum.

Siccatæ cum fuerint fæces ad ſolem ; intelligendum erit, quid in ipſis contineatur. Sed qua ratione? Dicunt quidam ſedimenta eſſe ponenda ſupra tabellam politam, & ſub ſole eſſe inſpicienda : ut ſi quod adfuerit corpus luminoſum ac lucidum, appareat nobis ratione ſolaris luminis. Ego autem dico, quòd antequam deueniamus ad hoc experimentum; alia ſunt facienda. Et primum quidem eſt, quòd extracta bocia, & adhuc calidis ſedimentis admouendus eſt naſus ori bociæ, & olfaciendum ſedimētum. nam hoc modo ſi aderit argilla, alia've terra; clarè, & facile cognoſcetur: quæ alia ratione non cognoſceretur. ex odore etiam fęcum illarū, antequàm fuerint refrigeratę, cognoſcitur rubrica ; qa ſi aderit, odor ſedimentorum, erit ſuauis. ochra & ipſa hac ratione cognoſcitur.

Argillæ, aliarumq; terrarum odor qualis.
Rubricae odor.

gnoſcitur. Alterum experimentum, quod debet fieri ante illud ſub ſole; eſt, ut refrigeratis quodam modo ſedimentis, accipiamus ipſorum portiunculam, & inter digitos teramus: nã hoc etiam modo ſępe deuenimus in cognitionẽ alicuius, quod cum eo ſedimento ſit mixtum, ut ſandaracæ, ſulphuris, auri pigmenti, & ſimilium: nam hæc facile cognoſcuntur iſto modo. poſtea quia experimenta facta hoc pacto non ſufficiunt; ueniendum eſt ad illud, quòd fit ſub ſole: & ita poſitis ſedimentis ſiccatis ſupra tabellam, inſpiciatis ipſa ſub ſole diligenter: quia ſi qua aderunt luminoſa corpuſcula, illuſtrabuntur à ſole, & ſic illuſtrata apparebunt. hoc ſanè modo cognoſcetis ſal, ſi aderit in grumis concretus. nitrum etiam, ſi adſit copioſum: ſi uerò paucum, difficile admodum cognoſcitur. ſulphur quoque, ſi purum adfuerit, facile cognoſcetur colore: quia color eſt ſubluteus, uel ſubpallidus. cognoſcimus ẽt hoc modo cinerem, atque concretos lapides. metalla autem reliqua, ut aurum, ferrum, argentum, ſtannum, & ſimilia non cognoſcuntur: ſunt enim aliquando ita cum marmore, cinere & ſimilibus commixta, ut prorſus ſenſum effugiant. nec ſi guſtetis ſedimentum illud, poteritis ipſa cognoſcere: quoniam modò huius, modò illius ſaporem percipietis: & propterea deueniendum eſt ad aliud experimentum, quod fit ſupra laminam ferream politam, atque candentem, inſpergendo ſupra ipſam ſedimentum. & hoc modo facile cognoſcitur cinis, marmor, gypſum, calx, ſulphur, ſal, nitrum, ceruſſaq;: nam ſi aderit calx, & marmor; videbitis, quòd non comburentur: ſed poſtquàm alia quædam fuerint combuſta, remanebunt ipſa, habebuntque colorem candidiorem quàm antea. ſi autem uideatis, quòd adſit quædam materia, quæ non exuratur, ſed fiat ſtatim candidiſsima; ſciatis, ꝙ eſt gypſum. quare calx, marmor, & gypſum communicant in hoc, quòd non exuruntur, ſed remanent, & fiunt candidiora. hoc tamen intereſt, quòd calx, & marmor tardè fiunt candida, & candor non eſt multo maior, quàm antea eſſet: cõtra verò gypſum citiſsimè acquirit candorem, & illum quidẽ valde maiorem, quàm haberet antea. Sulphur etiam facilè hoc experimento cognoſcitur: quia eliquatur, & refert ſuum odorem. Sal quoq;, & nitrum cognoſcuntur: quia ſi hęc duo adſint, ſedimenta comburentur, & ſcintillabunt. ſed hoc in-

Sulphuris color. *Calcis, & marmoris notae.* *Gypſi notae.* *Sulphuris notae.* *Salis, & nitri ſigna.*

tereſt, quia ſi aderit ſal, ſcintillabit, & crepabit ſimul: ſi uerò ni
trũ; ſcintillabit utiq;, ſed ſine crepitu. Si aũt materia ſit mix
ta ex ſale, & nitro, dum ſedimentum exuritur, partim ſcintil
Plumbi notae. labit cum crepitu, partim ſine crepitu. Plumbum hoc experi
mento nondum potui reperire: credo tamen, quòd ſi eſſet in
Ceruſſae ſigna. illo ſedimento, eliquaretur ſupra laminam candentem. Si
ceruſſa aderit; uidebitis ſedimentum fieri rubrum: quod eſt
Ceruſa fit ex plũbo, & ex ceruſſa ſandyx: nã ſandyx eſt ceruſſa toſta. etiam ſignum plumbi. parum enim differunt: quoniam ceruſ
ſa fit ex plumbo, & ex ceruſſa ſandix: cum ſandix nihil aliud
ſit, quam ceruſſa toſta. Si videritis, quòd ſedimentum eli-
quetur, & fiat album, ac ſi lac eſſet; non inferatis ſtatim adeſ
ſe alumen: quia hoc eſt aliquando indicium, quòd adeſt alu-
men cum ſuo lapide: aliquando etiam aderit, & non eliqua-
Alumen eliquatur & ab humido, & à calido. bitur: quia alumen eliquatur tum à calido, tum ab humi-
do. Metalla autem reliqua nulla dictarum rationum cogno
ſcuntur: & quamuis omnes dicant, quòd poſſunt cognoſci;
nullus tamen eſt, qui modum nobis doceat, quo id poſsimus
aſſequi. Ego autem reperi artem quandam. quam ſum ex-
pertus in balneis iſtis Aponitanis, & in balneis Lucenſibus: &
ſolum in aqua balnei Villenſis ſucceſsit. ars autem talis eſt,
Alumen, calcanthum, & alia metalla media, quomodo inueſtiganda, & cognoſcenda. quando vultis experiri, an aqua aliqua habeat calcanthum,
uel alumen, uel aliud ſimile: coquatis primò aquam non in
uaſe uitreo, ſed in uaſe ſtanneo, vel ferreo. poſtea cum aqua
fuerit parum decocta, quieſcat. deinde iterum coquatur pa-
rumper. mox in ipſam inijciatis ſuccum, uel decoctum galla-
Aluminis albi notae. rum, pauca tamen in quantitate: & ſi cum aqua aderit mixtũ
Calcanthi notae. alumen album, uel calcanthum; uidebitis aquã fieri illico ni-
gram. Alterum experimentum, quo cognoſcitur alumen; eſt,
vt capiatur uerzinum dictum medicamentum, & coquatur
in aqua, ita ut aqua accipiat colorem ueluti nigrum, deinde
coletur, & huius aquæ portio inſpergatur ſupra ſedimentum:
& ſi aderit alumen; videbitis, quòd color ille ater reddetur
ſtatim clarior, & illuminabitur. Si verò non adſit alumen; co-
lor non redditur clarior. & quod dixi de colore relicto à ver
zino, idem intelligatis de quacunq; alia re: ita ut aqua pro
tali experimento faciundo poſsit fieri ex omni materia, quæ
poſsit aquã inficere colore nigro: & dũmodo aqua ſit nigra,
Aſtringentia nõ eſt proprium ſi- non refert, ex qua materia ſit reddita nigra. De aſtringentia
autem, qua alumen eſt præditum, nihil dico; quia alumen

in ſedimento exiſtens non poteſt guſtu dignoſci. ſæpe enim accidit, ut guſteris ſedimentum, & ſentiatis aſtrictionem: tamen illa non proueniet ab alumine, ſed fortaſſe à ſale, uel ab alia re. Ferrum, æs, & ſimilia metalla non poſſunt ulla ratione cognoſci, niſi ex corruptione ſedimenti, ita ut quodlibet metallum, quod aderit, uertatur in proprium excrementum: & ex proprio poſtea excremento cognoſcetis hoc, vel illud metallum adeſſe. & hoc modo cognoſcitur ferrum, argentum, aurum, chryſocolla, æs, & ſimilia. ſtimulanda itaq; ſunt ſedimenta cum aliquo medicamento, liquore'ue acri, ut quodlibet metallum in ſedimento cōtentum uertatur in proprium, excrementum. acre autem, erodensq; medicamentum aptum ad hoc erit acetum acerrimum, aqua erodens, & ſimilia. accipiatis igitur ſedimētum, & inijciatis in aquam, verbi gratia erodentem, & cum exſiccatam, ac abſumptam uidebitis eſſe aquam; obſeruate, an ſupra ſedimentum ſit excrementum alicuius metalli: & ſi ſupra ipſum ſedimentum videritis cōcreuiſſe ferruginem; indicabitur, ꝙ in illo ſedimento aderat ferrum. ſi uerò aderit ærugo, eſt indiciū æris: & ſic de reliquis. metalla igitur cognoſcuntur per corruptionem, & mutationē ipſorum in propria excrementa: & hæc certè eſt rei ueritas, vt uos poteritis facilè experiri, ſi acceperitis portionem alicuius metalli, ut limaturam ferri, & commiſcebitis cū aliquo ſedimento, & tentaueritis, ut limatura corrumpatur: & videbitis, ꝙ corrumpetur in proprium excrementum, ideſt in ferruginem. Et his modis cognoſcuntur quot, & quæ ſint res illæ, quæ cum thermali qualibet aqua ſunt commixtæ. Sed animaduertatis, ne decipiat uos uiridis color, qui aliquando apparet in ſedimento: neq; enim ſemper ex tali colore deberis inferre ipſum naſci ob admixtum æs, qm̄ ſæpe oritur ex bolo aliquo, qui pariter ſit cum ſedimento mixtus. & ex huiuſmodi colore decepti ſunt multi in balneo Calderiano: quia crediderunt in eo balneo eſſe ferrum. ne igitur viridis color vos decipiat: experiamini, an proueniat ex admixto ære, uel ferro, an naſcatur ex ferrugine, an ex bolo aliquo. experimentū autem facietis hoc modo. Accipiatis ſedimentum talis aquæ; & infundatur in acetum ſtillatitium, & obſeruate qualem colorem acetum contrahat: ſimiliter & qualis ſit color ſedimenti, quando fuerit exiccatum: & ſi aderit ferrugo; color erit niger:

[Mar]gi[n]um aluminis.

Metalla uera quo modo innoteſcant.

Color uiridis in ſedimento quid indicet.

Color uiridis in balneo Calderiano exiſtens fuit in cauſa, ut medici crediderint aquam illam eſſe ferream.

Sapor, & odor aquarum thermalium maximè uarius.

niger: ſi bolus; color erit rubicundior, ideſt minus niger, & tẽdens ad rubedinem. De odore autem, & ſapore; nihil dico: quoniam tam uarius eſt ſapor, & odor thermalium aquarum, ut non poſsimus ex ipſis cognoſcere quid ſit cum aquis commixtum. Habetis iam modos, ſeu rationes, quibus poſsitis cognoſcere, & inueſtigare quid cum unaquaque thermali aqua ſit cõmixtũ. Succedit earundem aquarum uſus, de quo infra.

AQVAE THERMALES QVOT MODIS fuerint olim, ſintq; nunc in uſu: & à quonam primum, quaq; ratione fuerint in uſum poſitæ. Cap. X.

Aquarum thermal. cõis uſus apud antiquos. Primus uſus ad delitias.

EXplicatis inſtrumẽtis, ac modis, quibus cognoſcitur qđ cum unaquaq; thermali aqua ſit mixtum; conſequẽs eſt, vt de ipſarum vſu uerba faciamus. & primò de cõi. Itaq; vſus communis aquarum thermalium apud antiquos fuit, vt ex ipſis conſtituerentur balnea publica ad delitias, & voluptates, ut legere eſt apud Strabonẽ in eo loco, ubi loquitur de balneis Baianis. patet ẽt hoc ex ueſtigijs balnei publici, quod erat in hac vrbe, & conſtituebatur ex aqua Aponitana, ut ſuperius dixi. Piſis ẽt hoc poteſt uideri. Nec mirum, ꝙ balnea fierent ex thermalibus aquis ad delitias, quia fiunt ẽt nunc ex aqua ſalſa, ut Venetijs potuiſtis uidere. ergo tanto magis potuerunt fieri ex aquis thermalibus: quia ſunt re uera magis aptæ ad abluenda corpora, quàm aqua marina. Cõis igitur vſus aquarum medicatarum eſt ad voluptatem, & ad abluenda corpora, ueſtes, & ſimilia. ſed huiuſmodi vſus fuit frequens apud veteres: apud nos aũt deſijt prorſus. neſcio enim ego noſtris his temporibus reperire aliquod balneum publicum aquę medicatæ, in quo liceat omnibus & diuitibus, & pauperibus uerſari, ſeq; abluere. Alter iſtarum aquarum vſus eſt in re medica, hoc eſt ad curandos morbos, in quo uſu fuerunt ẽt apud antiquos: quinimo ab ipſis fuerunt in hunc vſum reuocatæ, in quo & adhuc ſunt, & quidem frequentiſſimo. circa quẽ vſum duo ſunt primum inquirenda. & primum eſt, quiſnam prior aquas ad medicum uſum reuocarit: alterum verò eſt, qua ratione id inuenerit. quod ad primum attinet, arbitror ignotũ eſſe, quiſnam fuerit, qui prior inuenerit vſum medicũ thermalium

Balneum publicum erat olim Patauij conſtitutum ex aqua Aponenſi.

Aquae thermales erant antiquitus in frequenti uſu ad abluẽda corpora: nunc autem deſijt talis uſus.

Secundus uſus apud antiquos, ſed frequentior apud nos, ad curandos morbos.

Quiſnam prior poſuerit in uſum medicum aquas thermales, non conſtat.

ſium aquarum: quare omittatur hoc, cum præſertim ſit parui momenti. De ſecundo autem dico, quòd cum multiplex ſit modus, uel ratio, qua his aquis vtimur; ita quoque multiplici via poterunt ipſarum facultates hominibus fieri cōſpicuæ, & ſaltem quatuor vijs, ſcilicet, uel experientia, uel ratione, uel vtraque ſimul, uel analogia. Sed harum quatuor uiarum cenſeo experientiam fuiſſe potiorem. alijs autem vijs, aut nullã, aut perexiguam, & rariſſime, uſuum iſtarum aquarum notitiam habitam, inuentã'ue fuiſſe exiſtimo: at experentia duce inuentum fuiſſe vſum omnium thermalium aquarum, uel maioris ſaltem ipſarum partis. & hinc colligo aquas has eſſe potius medicamentum empiricum, quàm rationale: quoniam aquę thermales patiantur illud idem, quod multiplicia, & magna vocata medicamenta: qualis eſt theriaca, mithridatum, & his ſimilia. empirica nāque hæc ſunt medicamenta: quoniam ſine ratione ſunt compoſita, & coaceruata. quòd autem hoc verum ſit; theriacæ compoſitio palàm facit; quia in ipſa multa ſuperflua, multaq; contraria ingrediuntur, & ad multos etiam, & inter ſe contrarios affectus facit, & confert. Sed ratio non patitur ſuperflua in aliquo medicamēto poni, tanto minus, quæ ſunt inter ſe contraria, & quòd vnum, ac idem medicamentum uarios, & illos inter ſe pugnantes morbos ſanet: tamen experientia compertum eſt, & in uſum iam receptum theriacam propulſare, ac fugare varios, contrariosq; morbos quãuis caſu ſit compoſita, & ſuperflua in ipſa fuerint poſita. Idipſum dico de thermalibus aquis: quia & ipſæ empiricum ſunt medicamentum, & ideo cenſeo, quòd ipſarum vſus fuerit ſola experientia inuentus. Et hinc eſt, quòd omnes, qui de his aquis ſcripſere, errarunt, uno excepto: quia in explicãdis metallis, quæ in ipſis ſunt, & quorum merito varios edunt vſus, inſecuti ſunt rationem, omiſſa experientia: unde ſicuti decepti ſunt in metallis explicandis; ita cęcutiere in tradendis earundem aquarum facultatibus. Sola itaque experientia (ita puto) inuentus eſt uſus medicus iſtarum aquarum: in quo uſu fuerunt apud antiquos, ſuntq; hactenus apud nos frequentiſſimo. Sed undenam quæſo, diceret aliquis; experientia iſta, qua vſus thermalium aquarum ad rem medicam eſt inuētus, ortum habuit? Dico, caſu factum fuiſſe, ut talis experientia ſit inuenta: quod declaro hoc exemplo. In Regienſi agro

Aquarum thermalium uſus in re medica unde habuerit occaſionem, ac originē, an ex ratione, an ab experientia, an ex utraq; ſimul, an ex analogia.

Aquae thermales cur ſint potius empiricum, quàm rationale medicamentum. Theriaca, mitridatum, & ſimilia cur dicantur medicamēta empirica.

Auctores, qui de aquis medicatis ſcripſere, unde acceperint occaſionem errandi.

Aquarum thermalium uſus ſola experiētia fuit inuentus.

Experientia, qua duce, aque thermales uenere in uſum medicum, unde habuerint occaſionem.

ſi agro eſt caſtellum quoddam, Brandula vulgò vocatum: quod

Cardinalis Carpẽſis, uir integerrimus, ac noſtri ſeculi ornamentum.

caſtellum fuit olim ſub ditione nobiliſſimæ familiæ Carpenſium: cuius familiæ ſupereſt adhuc inter nonnullos alios illuſtriſſimus ille, ac Reuerendiſſimus Cardinalis Carpenſis nominatus, uir vndequaque integerrimus, ac noſtri ſeculi ornamẽtum.

Aqua Brandulæ ſcatet frigida limpidiſſimaq́, et eſt ſubſalſa, ac bobus gratiſſima.

Epidimia orta inter boues anno. 1448.

Epidimia graſſatur & inter bruta.

Aquam Brandulæ conferre ad mictum ſanguinis, & ad dolores renum, ac ueſicæ affectus, unde cõpertum fuerit, et quo modo.

apud itaque caſtellum eſt fons aquæ medicatæ frigidæ: cuius fontis aqua ſcatet pulcherrima, & habet neſcio quem ſaporem ſalſum, ſed illum minimum, uixq́; perceptibilẽ: eſtq́; præterea bobus aqua illa gratiſſima. quo factum eſt, ut cum ſuperioribus annis, videlicet anno 1448. à Chriſto Saluatore noſtro nato, multi boues bibiſſent illius aquæ, oborta eſt epidimia inter boues non illius tantum caſtelli, ſed aliorum etiam locorum (nam & inter bruta ſolet graſſari epidima) anno igitur dicto ineunte ęſtate cœpit inter boues graſſari epidimia talis, ut omnes mingerent ſanguinem: & omnes illi boues, qui bibiſſent, uel biberent aquam dicti fontis ſanabantur: aliorum autem locorum boues, quibus non erat data facultas bibendi ex illa aqua, moriebantur. hoc cum obſeruaſſent paſtores dicti caſtelli, rem promulgarunt, quòd ſcilicet aqua illa ſanaret boues à mictu ſanguinis. vnde factum fuit, ut breui tempore omnes finitimorum locorum paſtores frequentes illuc ſeſe contulerint, ſuos quiſque boues ad illam aquam bibendam ducens. tandem res à bobus ad homines deuenit: & ſic cum quidam paterentur circa veſicam, cœperunt analogia quadam argumẽtari, quòd eadem de cauſa ipſi laborarẽt veſica, qua & boues illi, & propterea aquam illam ſibi, perinde atq; bobus fuerat, ſaluberrimã fore rati, eã in potũ aſſumpſerunt: & aliq ex ipſis excreuere arenulas, aliq lapillos, aliqui ſaniem, & ſanati ſunt. quæ res demum deuenit ad medicorũ aures, qui aquæ illius vſum pro affectibus virgæ, & veſicæ cõprobarũt: & hactenus aquæ illius vſus ad talem affectũ uiget. Itaq; apparet, quo modo experientia ſit inuentum aquam illam habere talem vſum, & experientiam fuiſſe caſu inuentam, & per analogiam poſtea comprobatũ fuiſſe illius aquæ vſum ad veſicæ, renum, ac pudendi affectum. Similiter arbitror factum fuiſſe de reliquis thærmalibus aquis. nam aliqs fortaſſe ingreſſus fuit balneum medicatæ aquæ, corporis abluendi gratia: & cum laboraret morbo aliquo, cũ egreſſus fuit è balneo videns ſe melius habere, exiſtimans illud ex ea lotione

fuiſſe

fuiſſe factum, iterum aqua illa vti libuit: & ſic caſu potuit experientia duce colligere, quòd aqua illa faciebat ad illum affectum, quem ipſe patiebatur. Igitur experientia caſu acquiſita puto inuẽtum fuiſſe vſum aquarum thermalium: qui vſus poſtea confirmatur aliqua ratione. quòd autem hoc ſit verum; patet auctoritate Aetij, qui in 11.lib.cap.30.loquens de mente Archigenis de dieta in affectibus veſicæ, inquit, Archigenẽ admonere nos, vt in vlcere veſicæ exhibeamus aquas aluminoſas; & ſi hæ non adſint; exhibeamus bituminoſas, vel ſulphureas. quæ ſententia, ſi rationem inſequamur, erit erronea: quia licet quædam dictarum aquarum propter ſimilitudinem quandam, quam habent inter ſe, poſsint loco alterius deficientis ſuccedere, & exhiberi; tamen quædam, cum nulla ſit inter ipſas ſimilitudo, à nullo, qui rationem ſequatur, exhibebuntur: ſicuti ſunt aquæ ſulphureæ, & aluminoſæ. dicit tamen Aetius de mente Archigenis, quòd & iſtæ exhibitæ ſunt, & experientia repertum, quòd profuere. quare vſus aquarum thermalium experientia tantum pro maiori parte reperitur. aliquæ etiam analogia duce uenerunt in vſum. paucisſimæ verò aquæ cognoſcuntur ratione, qua prꝗditæ ſint facultate. dico paucisſimæ, ne videar omnino diſſentire à medicis his Patauinis, qui volunt vſum aquarum Aponenſium repertum primo fuiſſe ratione, deinde experientia confirmatum. & ideo dicunt ſe exhibere ipſas primùm ratione moti. ſecundò experientia. vt plurimum tamen oppoſitum ſit, vt ſcilicet aquarum medicatarum vſus reperiatur experientia, deinde confirmetur aliqua ratione. Et hinc ego colligò ſolutionem cuiuſdam problematis: atq; illud eſt, cur Galenus tã frigidè de aquis his egerit, cum tamen in vſu fuerint apud antiquos, ipſeq; diligentisſimus in reliquis fuerit, ſcripſeritque integros libros de theriaca, & de facultatibus ſimpliciũ medicamentorum: & tamen de aquis thermalibus, quæ ſunt veluti ſacra anchora recentiorum, pauca, & tepidè admodũ dixerit: quæ igitur eſt cauſa? Dico eſſe, quia thermales aquę ſunt medicamentum empyricum. quod etiam hinc colligo, quòd videlicet tepide de ipſis eſt locutus. Galeni etenim mos fuit coniungere experientiam cum ratione, & ea, quæ alterutra via inueniſſet cum altera comprobare: quod non potuit facere in aquis thermalibus: quoniam nituntur potius experientia

Galenus, alioqui diligentisſimus, cur frigidè egerit de aquis thermalibus.

Galeni mos fuit experiẽtiã cũ ratione cõiungere.

Galenus cur paruam fidem haberet aquis thermalibus.

rientia,quàm ratione. quare licet aquæ iſtæ eſſent in uſu etiã apud uulgares antiquos; tamen Galenus paruam ipſis aquis habebat fidem: quoniam non poterat in eis experientiam cũ ratione coniungere,& alteram cum altera comprobare. Viſo, quòd thermales aquę fuerint in uſu apud antiquos; ſuccedit,

Aquæ thermales quot modis fuerint in uſu apud antiquos, ſintq; apud nos.

ut uideamus quot modis aquis ipſis fuerint uſi: ſolemus enim nos uti in potu, in inſeſsione, in fotu: & aliquando nõ aquis, ſed luto in ipſis exiſtente utimur; aliquando aqua ipſa ad coquendos, parandosq; cibos pro ægris: aliquando utimur uariis aliis modis. iccirco inueſtigandum eſt, an ita multiplex harum aquarum uſus fuerit apud antiquos, ſicuti eſt apud

Aquas thermales fuiſſe in uſu apud antiquos in potu contra nonnullos.

nos. Dico primò, quòd & apud ipſos fuit in uſu pro potu,tépore præſertim Augusti; quando uigebant optimi medici, & ætas illa quaſi aurea florebat. unde non poſſum non ſatis mirari de illis, qui dicunt,antiquos nõ uſos fuiſſe aquis his thermalibus in potum, ſed eſſe nouum inuentum Arabũ; & quòd apud antiquos erant in uſu in inſeſsione tantum. profectò qui ita dicunt, omnino mentiuntur: quia & medici antiqui,

Albula, uel Labanæ aquæ in uſu antiquitus in potu.

& uulgares etiam homines uſi ſunt thermalibus aquis in potum, ut legere eſt apud Strabonem in ſuo quinto lib. ubi deſcribens Italiam, facit mentionem de quibuſdam medicatis aquis, quæ Albula,& Labanæ uocabantur, & ait, quòd erant

Aqua thermalis in Cotiſcoliis in uſu olim in potu.

in crebro uſu in potu, & in inſeſsione ad fugandos morbos: & parum infra ait in Cotiſcoliis parum procul ab Vrbe reperiri fontem medicatum, cuius aqua erat frigida, & quòd ipſa utebantur pro potu,& in inſeſsione ad morbos profligan-

Inſula Aenaria in Pithecuſis, nunc Iſchia uocata.

dos. Tertiò,idem auctor dicit,quòd in Pithecuſis eſt inſula quædam,Aenaria uocata à Plinio, & nunc Iſchia uulgo, ex

Aqua thermalis in inſula Aenaria in uſu olim in potu ad calculos comminuendos.

quo loco defertur uinum illud pretioſum, quod uulgo appellatur Greco d'Iſchia,& copioſum habetur Romę. in ea igitur inſula dicit ſcatere aquas, quæ erant in uſu ad comminuẽdos calculos, & ad extrahendas arenulas ex ueſica: quod certè aquæ illæ non feciſſent, niſi fuiſſent in potum aſſumptę. Quar-

Fons aquæ medicatæ Aliſſon uocatum apud Cynethenſes populos in uſu olim in potu contra morſum rabidi canis.

tò, Pauſanias in Archadicis dicit apud Cynethenſes populos eſſe fontem medicatum Aliſſon uocatum: cuius aqua erat in uſu, ut aſſumeretur in potum copioſa ab ijs,qui momorſi fuerant à cane rabido. Quintò, Vitruuius in 8. libr. capit. 3. loquens de facultatibus thermalium aquarum dicit, ꝙ erant in uſu ratione bituminis, & nitri: & quòd aſſumebantur in po-

tum

tum copioſę ad euacuanda corpora. & ſubiungit, ꝙ erat aquæ frigidæ genus nitroſum, ut Pinnæ Veſtinæ Cutilijs, alijſque locis ſimilibus: quod potionibus depurgabat, per aluũq; tranſeundo etiam ſtrumarum minuebat tumores. Sextò, & clarius, Plinius in lib. 31. cap. 6. loquens de eiſdem aquis ait, quòd nitroſæ, & aluminoſæ aquæ erant in vſu ad euacuãda corpora, & ij videbantur ſibi magni viri, qui maiorem copiam illarum aquarum bibiſſent: vnde aliqui tantam bibebãt, vt tumidi adeo fierent, vt annulus, quem geſtabant digitis, tegeretur àcute. nec mirum hoc debet videri: quoniam & apud nos magna quantitas medicatarum aquarum in potu aſſumitur. memini me vidiſſe quendam presbyterum, qui tãtum Aquarianæ aquæ biberat, vt trium dierum ſpatio tumidus ita mãſerit, vt non amplius ab aliquo agnoſceretur: nam & facies, & partes corporis reliquæ quadruplo maiores redditæ fuerant, nec facies amplius ob longa apparebat. excreta deinde aqua illa, deſijt tumor, & redijt vir ille, qualis antea fuerat, gracilis: refrigeratum tamen ſibi remanſit corpus totum. Manifeſtum ergo eſt, aquas thermales fuiſſe in vſu pro potu apud antiquos. quod probo rurſus auctoritate medicorum, & primo Archigenis. nam Aetius lib. 11. cap. 30. monet de mẽte ipſius, vt in affectibus veſicæ exhibeamus aquas medicatas, & prima die tres heminas, quæ menſura eſt trium ferè librarum: deinde vſq; ad ſex heminas. Oribaſius etiam in 10. Collect. ad Iulianum Imperat. cap. 5. facit mentionem de potu aquarum, quæ aliquando calidæ, aliquando frigidæ ſcatent: facit dico mentionem de mente Herodoti. Addatis, quòd Scribonius Largus, qui antiquior fuit Galeno in vlceribus, & tumoribus veſicæ exhibebat aquam in potu, in qua aqua pluries extinctum fuiſſet candens ferrum: & hoc dicit ſe facere ad imitationem aquarum ferratarum ſcatentium in Tuſcia in agro Milonis Gracchi. locus autem apud Scribonium eſt in cap. 146. quas aquas Tuſcias vocabant etiam, vt ait Marcellus medicus cap. 26. Veſicatorias, eo quòd facerẽt ad affectus veſicæ, & erant in magno vſu. Scribonius ergo exhibẽs aquas illas arte medicatas ad imitationem naturalium illarum, quę in Tuſcia ſcatebant, ſignum eſt, quòd illæ in Tuſcia exhibebantur in potum. Addatis etiam auctoritatem Galeni in 4. de tuenda ſanit. ubi uidetur dicere, quòd aliquot aquæ repe-

Aqua nitroſa in uſu olim in potu ad aluum ſoluendum, & ſtrumoſos humoris minuendos.

Aquae Tuſcia ubi.

Aqua Tuſcia eadem cũ aqua Veſicatoria, & cur Veſicatoria appellata.

rirentur, quæ erant bituminoſæ, vel nitroſæ, & exhibebantur pro purgādis corporibus. Accedit & Pauli auctoritas in 4. lib. cap. 1. de elephantiaſi, vbi pro elephantiaſi exhibet in potu aquas aluminoſas. Addatis etiam auctoritatem Alexandri Tralliani: qui in colica affectione exhibet thermales aquas in potu, tum vt euacuet, tum etiam ut calefaciat. Auicenna quoq; in 3. lib. fen 16. cap. de dolore colico, exhibet in potu tales aquas in dolore colico. & in 2. lib. cap. 59. ait, quòd aquæ nitroſæ in potu roborant ſtomachum. Conſtat itaq; aquas thermales fuiſſe in vſu pro fugandis morbis in potu apud antiquos & vulgares, & medicos, non ſolum græcos, ſed etiam latinos, & barbaros, contra ſententiam quorundam recentiorum. Itaq; primus modus quo aquæ iſtæ fuerunt in vſu, eſt in potu pro fugandis morbis: qui vſus fuit quidem frequens, vt oſtendi, apud veteres, ſed longè magis eſt apud nos. Alter modus, quo venere in uſum tales aquæ, fuit per inſeſsionem, ut fit, quando ingredimur balneum, & inſedimus in ipſo, quem modū iſti uocant balneationē: qui utēdi modus eſt frequentiſſimus apud nos. Antiqui etiam utebantur balneatione, & uariis quidem modis. Et primus modus eſt per immerſionem, & emerſionem: ut quando ingrediebātur balneum, & ſtatim etiam egrediebantur, ſiue aqua balnei eſſet medicata, ſiue nō: & iſte modus erat frequens apud ipſos. Alter modus erat per natationem, quando natando madefaciebant ſe: qui modus erat frequens apud illos, qui uolebant fieri robuſti, & hac de cauſa aliqui madefaciebant ſe natando in aqua ſalſa, & illa quidem frigida. Tertius modus erat cum quiete, quando ſcilicet ingrediebantur balneum, & in ipſo diu quieti manebant: & talis vſus erat frequens apud antiqnos, & maiores natu, teſte Galeno in lib. de tremore, & palpitatione. quod & Vitruuius, & Plinius, & Pauſanias, & omnes confirmant. & quoad aquas thermales, tertius iſte uſus erat magis frequens aliis duobus dictis, eſtq; etiam adhuc apud nos: & eſt præſtantior reliquis, ut infra ſuo loco oſtendam. primo autem & ſecundo modo, ſcilicet per immerſionē, & emerſionem, & per natationem non utebantur, niſi rariſsimè, aquis thermalibus, nec nos etiam utimur. Vtebantur etiam antiqui aqs: medicatis per duciam, ideſt per ſtillicidium embrochi, & epiurochi à Galeno uocatum, ideſt, per embrocham. & modus

Aquas thermales fuiſſe in uſu apud ueteres in inſeſsione ad fugandos morbos.

Aquas thermales fuiſſe in uſu apud antiquos per ſtillicidium.

dus iſte eſt, quando riuulis ſalientis aquę uel arte, uel natura ita iſtructis ſubijciebatur corpus, uel corporis pars aliqua, in quo vſu maxima eſt uis medicamentoſa: quia ratione illius motus imprimitur vis medicamenti. & iſte vſus fuit frequentisſimus apud veteres, ita vt aliqui præter etiam modum vterentur: & vt ait Galenus in quarto, de tuenda ualet. quidā ſubijciebant caput guttæ aquæ ſulphureæ. frequentisſimus quoque vſus iſte eſt apud nos, & frequentior, quàm fuerit in ante acta ætate, quando vigebat Sauonarola, & reliqui illius ætatis. Alius modus, quo medici ſuperioris ætatis vtebantur thermalibus aquis, erat per fomentationem: quando aliquis ob ægritudinem aliquam non poterat ingredi balneum; accipiebant ſpongias magnas imbutas aqua thermali calida, & corpori applicabant. Sed, vt ingenuè fatear, non reperio hunc modum fuiſſe in vſu apud antiquiores. Alius quoq; modus, quo vtuntur aquis thermalibus, eſt in coquendis cibarijs: quia dicunt cibaria parata aquis iſtis, ſuſcipere uim aquarum, & ſic mederi morbo. & hoc modo aliqui ſunt, qui aquis medicatis vtantur, ſed non omnes.

Stillicidiū, ſeu embrochae uſus frequentisſimus apud ueteres.

Aquarum thermalium uſus per fomentationem.

Antiqui an uſi fuerint medicatis aquis ꝑ fomentationes, nō conſtat.

Aquarū thermalium uſus ad parandā cibaria, et ad diluēdum uinum.

Addatis alium modum, & eſt ad diluendum vinum: accipiunt enim aquam thermalem, frigidam præſertim, & uinum diluunt, & maxime hoc modo utuntur aqua, quæ refrigeret, & ſiccet. quem vſum non reperio apud antiquos: & pauci etiam ſunt apud nos, qui hoc modo aquis utantur. Alius modus eſt laconicus: laconica ſcitis vocari foueas, ſeu cauernas illas, quæ ſunt apud balnea, & ſtufæ etiam nuncupātur: quæ foueæ repletæ ſunt vaporibus thermalium aquarum. & hūc vſum nō reperio apud antiquos: habebant vtiq; laconica repleta uapore aquæ dulcis, quibus utebantur ad ſudandum, ſed carebant laconicis aquarum thermalium. Vltimus modus, quo utuntuntur aquis iſtis, eſt per lutū, qui reſidet in ipſis aquis: quo luto utimur bifariam in profligandis morbis. primò quidem modo, quando oblinimus lutum ipſum parti affectæ, & mox partem illam exponimus ſoli, ut lutus incaleſcat, & ſiccetur. qui uſus luti non ſolum eſt apud nos, ſed fuit etiam apud antiquos, vt videre eſt apud Plinium lib. 31. capit. 6. Alter uerò modus eſt, quando colligimus multam quantitatem luti, & calidum applicamus corpori, inibiq; eouſq; cōtinemus, quouſq; fuerit frigefactus: nec exponimus ſoli. & de hoc modo

Laconica quid.

Laconica medicata an fuerint in vſu apud ueteres, non conſtat.

Luto medicato dupliciter utimur.

Lutus medicatus fuit in uſu apud antiquos.

vtendi luto non reperio mentionem vllam apud antiquos. Octo igitur ſunt modi, quibus aquæ thermales uenere in vſum. primus eſt per potum. alter per inſesſionem. tertius per ſtillicidium. quartus per fomentum. quintus in coquẽdis edu liis. ſextus ad diluẽdum vinum. ſeptimus laconicus. octauus, & vltimus per lutum. Reuertamur modo ad primum: & uideamus, quid circa ipſum ſit obſeruandum. de quo in capite ſubſequenti agemus.

AQVARVM THERMALIVM POTVS, QVOS vſus præſtet, quibusq; corporis partibus proſit: anq; omnes medicatæ aquæ ſint ad potum aptæ; & quæ præcepta ante potum, quæ inter bibendum, & quæ poſt potum, ſint obſeruanda ab ægro, à medico, & ab aſtantibus.

Cap. XI.

DIximus in ſuperiori capite aquas thermales fuiſſe apud antiquos, eſſeq; apud nos in vario, ac multiplici vſu: & in primo loco potum enumerauimus. iccirco de harũ aquarum potu eſt nunc agendum: circa quem vſum, ideſt circa potum, quinq; ſunt uidenda Et primum eſt, quos uſus potus medicatarum aquarum præſtet, & quibus corporis partibus proſit. Secundum, quæ aquæ ſint aptæ ad potum, & quæ ineptæ, neq; enim omnes ſunt accommodatę. Tertium continet regulas obſeruandas ante quam aliquis ueniat ad potum talium aquarum. Quartum habet ſub ſe pręcepta obſeruanda, dum quis bibit, ideſt quid agendum ſit ab eo, qui bibit, quid à medico, quid ab aſtantibus interim, dum aquæ aſſumitur. Quintum comprehendit in ſe canones obſeruandos poſt potum aquarum. Quod ad primum igitur attinet, dico, quòd primus uſus, quem potus aquarum thermalium exhibet, eſt euacuatio uentriculi, inteſtinorum, & reliquarum partium, per quas tranſeunt, ut eſt auctoritas Galeni in quarto de tuenda ſanit. capit. quarto. & Vitruuij in octauo libro cap. 3. & Alexandri Tralliani in curatione affectus colici: qa exhibet has aquas pro euacuandis, detergendisq; inteſtinis, & pro calefaciendis illis partibus omnibus. Igitur primus vſus, quem aquarum thermalium potus præſtat; eſt, quòd euacuat, detergitq; inteſtina, & uiſcera omnia, per quæ aqua ipſa tranſit.

Potus aquæ thermalis quos, & quot uſus præſtet.

tranſit.

Aqua thermalis in uſu eſt apud Senas ad euacuanda corpora.

tranſit. unde & adhuc ſupereſt talis uſus, & præcipuè in Hetruria apud Senas: ubi multi aſſumunt thermales aquas pro euacuando corpore. Alter uſus eſt, quòd thermales aquæ in potum acceptæ calefaciunt uiſcera, per quæ trāſeunt: teſtes ſunt illi, qui refrigeratum habent uentriculum, & hac de cauſa medicatas aquas bibunt, quibus ſentiunt vētriculum calefieri, & roborari, dummodo aqua permeet, & nō moretur diu in uentriculo. Fidem quoq; faciunt Trallianus, & Auicēna, qui exhibēt medicatas aquas in potu in colico affectu, non ſolū ut expurgent, ſed etiam, ut calefaciāt. Tertius uſus eſt, quòd aquæ illæ in potu contemperant hepar, uel renes æſtuātes, & alia uiſcera. unde plurimi ſunt medici, qui in ſupercalefactione uenæ cauæ uel hepatis, uel renum, exhibēt aquam de Villa, alii Calderianā, alii aquam Brandulæ, alii aquam fonticuli, qui eſt in balneo S. Petri, alii aquam, Virginis uocatam, quæ ſcatet apud montem Orthonem: alii hanc, alii illam. Sed hic eſt una difficultas: nā ſunt, qui dicant thermales aquas non poſſe refrigerare: quoniam dicunt uel refrigerant ratione aquæ, ideſt quatenus aqua, uel ratione medicamēti, quod in ſe habent admixtum. ratione aquæ non: quia non exhiberetur tanta ipſarum quātitas. nullum enim eſſet corpus, quod poſſet tantum aquæ tolerare. igitur ratione medicamenti: & ita non refrigerabunt. quia Calderiana, exempli gratia, habet ferrum, ſulphur, & parū aluminis (ita dicunt, licet ego cū ipſis non conſentiam, ut infra patebit) at ferrum, ſulphur, & alumen non refrigerant, inquiunt: & ſic cōcludunt aquas thermales non refrigerare ratione metallorum. ſed quia uidebāt experientiam eſſe in contrarium; (nam quotidie experimur has aquas, & alias etiam plures refrigerare) ideirco dicunt, q; refrigerant quidem, ſed per accidens, hoc eſt quatenus euacuant materias calidas, quibus euacuatis contingit, ut uiſcera refrigerentur, contemperentur've. Sed dicetis. Si hoc eſſet uerum; ſequeretur, quòd aquæ calidæ calefacerent & ipſæ eodem modo, ideſt, per euacuationem. Reſpondēt ipſi, hoc non ſequi: quando aquæ thermales calidæ non habent ita intenſam caliditatem, ut caloris ueſtigium relinquant in uiſceribus. Ego in hac dubitatione dico, condonandū eſſe aliquid his uiris, aliquid autem non: quia credo, quòd aliquot aquæ per ſe, aliquot per accidens frigefaciant, nam aquæ de

Aquæ thermales refrigerantes. ubi.

Aquæ thermales uirum poſſint refrigerare.

Aquarum thermalium aliæ refrigerant per ſe, aliæ per accidens.

Aquæ de Bora habet, marmor: et ꝑ ſe refrigerat: ita ēt aqua Brādulæ.

Calderiana aqua hēt bolū armenū: & ſe refrigerat.

Aqua Villenſis quo modo refrigeret ꝑ accidens.

Aquæ Virginis montis Orthoni ius.

Bora in agro Florentino refrigerant per ſe: quia habent in ſe marmor. eodem modo, & aqua Brandulæ propter marmor, quod continet Calderiana quoq; frigefacit per ſe: quia habet bolum armenum, non autem ferrum, ut ipſi dicunt. Aquæ aūt Villenſes credo quòd refrigerent per accidens: quia continent in ſe alumen, cuius ratione euacuant, & roborant, nec ueſtigium caliditatis relinquunt: quia nec ipſa aqua eſt ualde calida. De aqua autem fonticuli Diui Bartholomæi, & beatæ Virginis montis Orthoni, credo quòd cum ſint tepidę, & quaſi frigidæ, habeantq; parum ſalis; credo inquam, quòd ratione ſalis cocti in locis ſubterraneis, & pugnantis in aquæ frigiditate; aquæ acquiſierint temperiem mediam, quo ad caliditatem, & frigiditatem. unde cum temperatæ ſint, poſſunt remittere feruorem uiſcerum, nec ratione temperiei medię offendunt uentriculum, etiam ſi lapſus eſſet ad frigiditatem, ſed ipſum contemperant potius, quàm refrigerent.

Aquæ thermales fere oēs ſiccant.

Quartus uſus, quem thermalium aquarum potus præſtat, eſt, quòd ſiccant, & digerunt: & ideo quando in uētriculo eſt magna humiditas, egetq; exiccatione; exhibemus thermales aquas in potum: quemadmodum etiam quando in ventriculo eſt tumor aliquis, qui indigeat digeſtione; utimur potu iſtarum aquarum, & felici quidem cum ſucceſſu. unde legitur antiquos vſos fuiſſe thermalibus aquis in diſcutiendis ſtrumis, ideſt, in ſiccanda, & reſoluenda materia illa, ut videre eſt apud Vitruuium. Addatis pro confirmatione iſtius vſus, quòd maior pars aquarum medicatarum habet uim ſiccandi: pariter ſi obſeruetis ea, quæ in his aquis continentur, reperietis ipſa ſiccare, & digerere. Quadruplex igitur in uniuerſum eſt vſus, quem præſtat potus thermalium aquarū, ſcilicet euacuatio, refrigeratio, calefactio, & exiccatio. de humectatione aūt nihil dico. alios poſtea vſus, quos videtis potum iſtarum aquarum præſtare, ſciatis omnes reduci ad iſtos quatuor: ſicuti eſt, quòd aquæ iſtæ adiuuent concoctionem, & quòd roborent ſubſtantiam. nam hoc reducitur ad frigiditatem conſtipantem poros: illud verò ad caliditatem. ſimiliter quòd aſtringant, uel laxent: & ideo non loquar amplius de ijs vſibus, ꝗ ſunt conſecutorij ad illos. ſicuti etiam dimittam, quòd aquæ thermales agant, vt quidam dicunt, à tota ſubſtantia per virtutem ſibi communicatam à ſuperioribus aſtris: dimittā

Aquas thermales nō agere à tota ſubſtātia, aduerſus quoſdam.

inquam

inquam hoc: quia vana penitus eſt hæc opinio. & veniam ad aliud à nobis conſiderandum: & eſt, vt uideamus quibusnā partibus humani corporis thermales aquæ proſint: & an omnibus, an quibuſdam tantum, & illis quidem determinatis. Sunt aliqui, qui dicant, quòd proſunt omnibus partibus: & ita exhibent ipſas in affectibus capitis, pedum, manuum, & reliquarum corporis partium. ſed ego non conſentio cum ipſis: quoniam credo, quòd aquæ thermales in potum acceptæ iuuent tantum illas partes, per quas tranſeunt, & quas fouēt: partes uerò illæ, quæ nec tanguntur, nec fouentur; puto quòd non recipiant iuuamentum. fomentum autem ſolet dupliciter fieri. vno modo in partibus extrinſecis, quādo uel per inſeſſionem, uel alia ratione, aquæ contingunt corpus: & de hoc fomento non loquor iam, licet hac etiam ratione illæ tantum partes, quæ contingũtur, & fouentur; ſuſcipiant iuuamentum. Altero modo fit fomentum per totum, quando ſcilicet quis aſſumit aquas: & hoc etiam modo dico, quòd illæ duntaxat partes, & viſcera iuuantur, per quæ aqua ipſa trāſit. partes autem, per quas trāſit; ſunt primò fauces, & quæ circa fauces ſunt: & ideo antiqui exhibebant aquas, Pinnæ Veſtinæ vocatas, ad diſcutiendas ſtrumas, ut ait Vitruuius lib. 8. cap. 7. altera pars eſt uentriculus, & ipſius os: & hoc patet ex ijs, qui in imbecillitate uentriculi aquas has bibūt. addatis tertio loco hepar, & lienem: quia aquæ acceptæ in potum tranſeunt etiam per uenas iſtorum uiſcerum, & ſic uiſcera ipſa iuuant. & ideo Paulus monet, ut exhibeamus thermales aquas ijs, ꝗ laborant elephantiaſi, ideſt, lepra. iuuant quartò ſummopere inteſtina: & ob id Alexander Trallianus, & Auicēna exhibent thermales aquas in dolore colico. Addatis his renes, & veſicam: quia & per has partes aqua epota tranſit. unde Archigenes exhibebat medicatas aquas in affectibus ueſicæ, & Scribonius, & Marcellus veſicatorias: quas ideo ueſicatorias uocabant, quia facerent ad affectus ueſicæ. Hæ ſunt partes, quæ iuuantur ex potu thermalium aquarum. Sed ſtatim obijceret aliquis. Multi ſunt medici, qui thermales aquas exhibent in affectibus capitis, & videmus caput iuuari. ſimiliter & in ſputo ſanguinis. & ſi qua eſt aqua, quæ feliciſſimo cū ſucceſſu exhibeatur in ſputo ſanguinis, illa certè una eſt Villenſis uocata in agro Lucenſi: quæ non ſolum plurimos liberat à ſputo

Aquæ thermales quibus corporis partibus proſint & an omnibus, uel determinatis quibuſdam.

Fomentum ex aquis thermalibus fit duobus modis.

Aquæ ueſicatoriæ unde dictæ.

Aqua Villenſis optima cōtra ſputum ſanguinis.

ſanguinis; verum etiam à marcore illo, ex quo ſit phtiſis: ita vt præſeruet à phtiſi. Plures quoq; ſunt medici, qui thermales aquas pro potu exhibeant in affectibus articulorum, ut in podagra. ergo iuuant etiam partes extremas, per quas non tranſeunt, & partes etiam thoracis. Præterea exhibentur, & maximo quidem cũ ſucceſſu, in affectibus uteri, & in affectu coxẽdico, ideſt, in iſchiade: ergo falſa eſt tua ſententia, quod potus thermalium aquarum proſit dumtaxat partibus ijs, per quas aqua ipſa trãſit. Reſpõdeo, & primò de capite, ꝙ quẽadmodũ caput bifariam lædi contingit, uel per ſe, hoc eſt eſſentiam, uel per conſenſum partium inferiorum, ut uentriculi, hepatis, & ſimilium; ita etiam accidit, vt iuuetur, uel per ſe, uel per accidens, ideſt, per conſenſum. dico igitur, quòd ſi accidat, ut caput iuuetur, non quidem per ſe iuuabitur, ſed per accidens, hoc eſt per conſenſum: quia ſicut per cõſenſum patitur, verbi gratia, uentriculi; ita quoq; remota uentriculi affectione, remouetur & capitis læſio. quare caput iuuatur nõ per ſe, ſed per accidens ex potu thermalium aquarum. Sed dicetis, non'ne ex aqua exiſtente in ventriculo efferuntur continuè vapores ad caput, qui poſſunt ipsũ per ſe alterare, & ſiccare? Dico, quòd niſi vapores illi elati ſint ſulphurei, & caput ſit frigidum; non iuuabunt per ſe, & primò caput: nam ſi vapores eſſent aquei, obeſſent valde. De ſputo autem ſanguinis, referam, quod vidi, dum eſſem in Hetruria, & ad balneũ illud Villenſe. dico igitur, quòd plures ex potu illius aquæ vidi ſubleuatos à ſputo ſanguinis, & præſeruatos à phtiſi: ſed obſeruaui unum ſcitu dignum, & eſt, quòd qui aquam illam potabant pro ſputo ſanguinis, & ſtatim aqua egrediebatur ꝑ ſeceſſum; non iuuabantur ex potu talis aquæ: qui verò retinebant tres, verbi gratia, horas, & poſtea excernebãt ipſam, non per ſeceſſum, ſed per vrinam, ſummopere iuuabantur. vnde colligo, quòd niſi aqua labatur per venas, non prodeſt excretioni ſanguinis, nec præſeruat à phtiſi: ad hoc autem, vt trãſeat per venas, requiritur, vt nõ ſtatim excernatur. De doloribus autem articulorum dico, quòd ſi potus iſtarum aquarum iuuat, hoc facit per accidens recidẽdo cauſam: nam euacuant inteſtina, roborantq; ipſa, & viſcera. quo fit, vt non tot generentur excrementa, quæ poſſint eſſe in cauſa talium dolorum. Sed dicetis. Aquæ thermales iuuant neruos: ergo ꝑ ſe con-

Potus aquæ thermalis quo modo iuuet caput, et quo modo non.

Potus aquarũ thermalium vtrum proſit in ſputo ſanguinis.

Aqua Villenſis optima in ſputo ſãguinis, et i præſeruãdo à phtiſi.

Aqua Villẽſis ſi debeat prodeſſe in ſputo ſanguinis, & in præſeruãdo a phtiſi, requiritur, ut tarde excernatur, et nõ ꝑ ſeceſſũ, ſed ꝑ lotium.

Potus aquarum thermal. vtrum cõferat in doloribus, & affectibus articulorũ.

ſe conferent in doloribus articulorum. Fateor, quòd iuuent neruos, dũmodo ipſos contingãt: & ideo ijs, qui in has aquas infunduntur, dum laborant neruorum affectibus, proſunt iſtę aquæ, quia tunc contingunt neruoſas partes; quando autem tranſeunt per inteſtina, nequeunt neruos attingere.

De iſchiadico verò affectu dico, quòd exhibui quàmplurimis, & multo plures vidi fuiſſe læſos, quàm iuuamentum ſuſceperint: & ſi aliquibus profuere, hoc fuit per accidens, quia ſcilicet præciderint cauſam talis affectus roborando uiſcera, impediendoq; generationem tantæ materiæ phlegmaticæ. Verum, diceret aliquis, affectus iſchiadicus eſt in loco uicino inteſtinis: ergo aqua tranſeundo per inteſtina continget partem illam, & ſic per ſe iuuabit. Reſpondeo, quod panniculus quidem eſt proximus inteſtinis, ſed non articulus ipſe. De vtero ſum aliquantulum ambiguus, an aquæ in potũ acceptæ iuuent uterũ per ſe, necne: ſcio quidem, quod cum vterus patitur ratione excrementorum redundantium in ventriculo, vel in inteſtinis, potus aquarum thermalium iuuat ipſum, recidendo cauſam. ſimiliter quãdo patitur excretionẽ menſtruorũ alborũ, uel præfocationem menſium. pariter qñ menſes ſunt copioſi; hæ aquæ in potu iuuant, quia coanguſtãt uenas, & roborant uiſcera. ſed quando uterus eſt nimis humectatus; hoc mihi videtur ambiguũ, quo modo iuuetur ex potu medicatarum aquarum. vnde dico, quòd cum aquæ iſtæ nõ tranſeant per loca illa, non iuuant per ſe, ſed per accidens: qa fortaſſe aquæ per inteſtina tranſeuntes calefaciant partes utero uicinas, & ſic per communicatum calorem iuuatur uterus. Et hinc colligatis non rectè agere medicos illos, qui mulieribus ſterilibus ob frigiditatem uteri exhibent, ut concipiant, aquas thermales in potum, cum potius aquæ ipſæ eſſent in uterum inijciendæ, vel utendum ipſis per inſeſſionem, uel per vapores: quoniam his modis multò magis prodeſſent, quàm in potũ exhibitæ. Et hæc ſint vobis ſatis de primo capite obſeruando circa potum thermalium aquarum. Alterum erat, vt videremus, quæ aquæ eſſent aptæ ad potum, & quæ ineptę, cum non omnes ſint opportunæ. incipientes igitur ab ijs, quæ ſunt ineptæ; dicimus in vniuerſum, omnes illas aquas, quæ habent in ſe aliquid metallicum noxium, eſſe omnino ineptas in potu: cuiuſmodi primò ſunt, quæ habent plumbum, quales

Iſchiadico affectui an proſit potus thermalis aquæ.

Potus aquæ thermalis vtrũ cõferat in uteri affectibus.

Aquarum thermaliũ potus cur nõ cõferat ad ſterilitatẽ remouẽdã, contra nõnullos medicos.

Aquarũ thermaliũ quænã aptæ, & quæ ineptæ ad potum ſint.

Aquæ plumba

res ubi ſint, & cur ineptæ ad potum.

les ſunt thermales aquæ in Germania, plumbeæ, vel plumbares uocatæ, quæ in potum nullo modo ſunt exhibendæ: quia periculum eſt, ne natura plumbi conuerſa uel in lithargyriũ, vel in aliud ſimile, ut ſolet, hominem enecet. & ideo caueatis à potu talium aquarum, quæ habent in ſe plumbum: quæ tamen ad fugandos morbos exteriores, & illos quidem alia ratione, & medicamento inſanabiles; ſunt præſtantiſsimæ, ita ut nihil reperiatur præſtantius: & utinam tales aquæ eſſent in Italia. Ineptæ quoq; ad potum ſunt aquæ, quæ habẽt in ſe ſubſtantiam gypſeam, quia præter modum refrigerant, & iugulant, quales ſunt aquæ balnei Montis groti hic in agro Patauino: & iccirco nullus eſt ex iſtis excellentiſsimis medicis, qui eas exhibeat in potum, nec legitur aliquem eorum, qui de balneis ſcripſere, eas exhibuiſſe. Addatis aquas, quæ habent bitumen liquidum, præcipuè naphtam: quæ aquæ noxiæ ſunt, quia relaxant uentriculum, & inteſtina præter modum, partim ratione pinguedinis, partim quia habent uim humectandi: relaxando autem diſsipāt omne robur uiſcerũ: & ideo non conueniunt in potu. aquæ uerò illæ, quæ tranſeunt per uenam bituminis ſicci: poſſunt in potu exhiberi, ut exhibebantur antiquitus pro euacuandis corporibus, ut refert Galenus, & confirmat Paulus, Archigenes, & Vitruuius. & ideo quando legetis apud auctores, quòd aquæ bituminoſæ exhibebantur ad purganda corpora; intelligatis ſemper de ijs, quæ habent bitumen ſiccum, & ſolidum, non autem liquidum.

Aquae plũbaris vſus optimus in exterioribus partibus ad cancros ſanandos.

Aquæ gypſeæ vbi, & cur ineptæ ad potum.

Aquae habẽtes bitumẽ liquidũ, & præſertim naphtam, cur ineptae ad potum.

Aquae tranſeuntes p uenã bituminis ſicci, ſunt aptae ad potum, et antiquitus exhibebantur ad euacuanda corpa.

De aquis autem ſulphuratis Antyllus medicus antiquus (vt videre eſt apud Oribaſium) dicit, quòd relaxāt os ventriculi, ipſumq; ſubuertunt, & effœminant. quod & Aetius cõfirmat. Galenus autem in quarto libr. de tuenda ſanita. cap. 4. dicit, quòd aliqui purgabantur cum aquis ſulphureis. Trallianus quoq; exhibebat eas in affectibus inteſtinorum. ergo aquæ ſulphureæ ſunt aptæ ad potum: & ita videtur erraſſe Antyllus. Ego credo, quòd Antyllus intelligat de aquis habentibus ſulphur tantum, & nullum aliud metallicum: quae re uera cẽſeo quòd effœminent, relaxent, emolliant, ſubuertantq; uentriculum, & per conſequens, quòd ſint ineptæ ad potum. Galenus autem, & Alexander Trallianus puto quòd loquantur de aq̄s, quæ habent non ſolum ſulphur, ſed plura etiam alia metallica, ut alumen, ſal, & ſimilia, at ſulphur prædominetur omnibus alijs

Aquae ſulphureae utrũ ſint aptae ad potum.

bus alijs metallicis: & tales aquæ à prędominio ſulphureæ ſunt aptæ ad potum: quia ſal, & alumen impediunt effæminationem, & relaxationem uentriculi, quæ poſſet fieri ratione ſulphuris. Aquas æreas non exhiberem in potu: quoniam rariſſimum eſt, quòd in metallo æris non ſit aliquid æruginis, uel chryſocollæ, & ſimilium. Hæ ſunt aquæ ineptæ ad potum: reliquæ poſtea omnes ſunt aptæ, & præcipue nitroſæ, atq; ſalſę: quia præterquàm quòd calefaciunt, expurgant etiam, ſiccãt, & roborant: & laudantur etiam ab antiquis. nam Antyllus, & Aetius exhibebant in affectibus corporis interioribus: immo dicunt, quòd applicatæ etiam extrinſecus, faciunt ad fugandos morbos intrinſecos.

Aquae arrae an aptae ad potum.

Aquae nitroſae, et ſalſae, cur aptiſſimae ad potũ, & quos effectus edant.

Aptæ quoq; ſunt aquæ ferreæ, & proſunt ſtomacho, lieni, renibus, veſicæq;, ut Antyllus, Scribonius, & Marcellus dicunt. Addatis aluminoſas, quæ conferunt ad ſputum ſanguinis, ad relaxationem ventriculi, ad profluuium menſtruorum maximum, & ad profluuium ſanguinis ex renibus. De aquis argenteis, & aureis cùm non habeantur, nihil dico: credo tamen, quòd ſi haberentur, eſſent aptæ ad potum; quoniam cum hæc duo metalla ſint benigna; aquæ, in quibus ipſa continerentur, non poſſent & ipſæ non niſi benignæ eſſe. De marmoreis dico, quòd ſunt aptæ, niſi habeant etiam gypſum, uel aliud conſimile.

Aquae ferreae aptae ſunt ad potũ, et quibus partibus affectis conferant.

Aquae aluminoſae aptae ad potum, & contra quos morbos.

Aquae argẽteae, et aureæ nequid aptae ad potum.

Aquae marmoreae aptae ſunt ad potum

& hæc de altero obſeruando in potu aquarum Tertium caput rerum obſeruãdarum continebat regulas obſeruandas ante potum non ſolum ab eo, qui bibit aquam, ſed etiam à medico, & ab aſtantibus: quod quidem caput tertium habet ſub ſe quinq; præcepta. & primum eſt, vt medicus diligenter obſeruet, an potus aquæ cõueniat, nec'ne: obſeruet, inquam, ante quàm ipſam aquam alicui exhibeat. Secundum eſt, ſi conueniat, debet videre, an habitus corporis conſentiat, uel repugnet. Tertio loco debet conſiderare, quodnam tempus ſit ad potum accõmodatum. Quarto, quis ſit locus aptus ad accipiendas tales aquas. Quinto, & ultimo quæ purgatio ſit facienda ante potum aquæ.

Praecepta obſeruãda ante potũ.

Medicus quae & quot debeat obſeruare, ante uſum aquae in potu.

Ad primum igitur redeuntes dicimus, præceptum iſtud eſſe ſummè neceſſarium, quia ſine ipſo fieri nequit aliquid, & in hoc præcepto multi tum recentiorum, tum antiquorum peccarunt, & tempore etiam Galeni. ſunt enim inter medicos aliqui, qui poſtquàm ualdè defatigarint ægros, & aliquando præter rationem, & inſtitutum, & uiderint, quòd res ſibi non ſuccedit,

Medici aliqui accuſantur de i-

Ignorantia, & negligentia, ut potè qui ſtatim ægros relegent ad vſũ aquæ thermalis, abſq; quo prius rectè perpẽdant, an aquæ uſus profuturus ſit nec ne.

ſuccedit, ſtatim, nulla alia conſideratione habita, relegẽt miſeros patientes ad aquas thermales tanquam ad anchoram, ſacram: non conſiderantes antea, an aquæ illæ conueniãt, uel non conueniant, uel quia ignorẽt naturam aquarum, uel quia ignorent naturam morbi, uel vtriuſq; ſimul: & ita caſu quicquid agunt, agunt. unde non eſt mirum, ſi ægros defatigent. huiuſmodi medici non defuere etiam Galeni tempore, ut videre eſt in 7. methodi med. ubi Galenus redarguit empyricos qui in qualibet imbecillitate uentriculi, ſtatim inungebant regionem ipſius oleo calido, ſiue imbecillitas proueniret ex frigiditate, ſiue ex alia cauſa. poſtea deſcendebãt, ad ſinapiſmum: & demum videntes rem ſibi non ſuccedere, mittebant ægros ad balnea, abſq; quo conſiderarent, an cõuenirent, necne. Vos itaq;, iuuenes ornatiſsimi, priuſquàm relegetis ęgros ad accipiendas aquas thermales, conſiderate diligentiſsimè, ſint'ne ipſis profuturæ, vel obfuturæ: & habito quòd profuturæ, ponatis vobis ante oculos conſiderandum alterum caput, quod erat, an conſentiat habitus corporis, & ſubiectum ipſum. poſset enim eſſe, quòd ratione affectus, aquæ thermalis potus optimè conueniret; ſed poſtea non conueniret ratione ſubiecti: ut verbi gratia in imbecillitate uentriculi ex frigiditate, & humiditate Aponitanæ aquæ ſunt præſtantiſsimæ, quoniam exiccant humiditates illas, & calefaciunt: tamen ſubiectum poſſet aliqua ratione non admittere tales aquas. quemadmodum ſi æger eſſet inobediens, ita ut uellet interdiu dormire, omnia indiſcriminatim comedere, & quacunque hora, & ſimilia agere, quæ eſſent in cauſa, vt aquæ potius obeſſent, quàm prodeſſent ipſi ventriculo. ſi igitur haberetis aliquem inobedientem, ita vt putaretis ipſum non eſſe ſeruaturum rectam viuendi rationem, non exhibeatis ſibi ullo modo thermales aquas, etiam ſi ratione morbi conuenirent: qa aquæ iſtæ ſunt magnum medicamentum, & maximi momenti. Et hoc eſt primum, quod circa ſubiectum eſt obſeruãdum, videlicet quòd ſit obediens. Secundo loco circa idem ſubiectum obſeruanda eſt ętas: neq; enim in qualibet ætate conuenit potus thermalium aquarum. quia nullus eſt, qui pueris citra duodecimum annum exhibeat aquas has, niſi aliquid maximè vrgeat: tũc enim, quando res vrget, etiam puerulis triũ, quatuor'ue annorum, ſunt exhibendæ, vt ego feci. nam cum eſſem

Is, qui accepturus eſt aquas thermales pro potu, qualis eſſe debeat.

Aquae thermales ſunt magnũ medicamentum, & maximi momenti.

Aetatis an conueniat thermaliũ aquarum potus.

eſſem Piſis, ubiq; grassaretur dyſenteria, vt ſolet ferè quarto quoq; anno (epidimialis enim affectio eſt) audiui, quòd quidam medicus exhibebat in huiuſmodi affectione aquas quaſdam thermales Montiſcatini. & inde ipſe motus cœpi, ut experirer, exhibere aquas illas grandioribus natu: cumq; uidiſſem, quòd ſummopere profuerant, exhibui etiam puerulis duorum annorum ea quantitate, quam poterant accipere: neq; enim tantum aquæ eſt puerulis exhibendum, quantum adultis. ideo exhibebam illud, quod poteram, & quantum ipſi volebant, & conueniret, & aliqui accipiebant unicum cyathum, alij duos, alii tres, quamuis enim aqua illa ſalſa ſit, non excedit tamen ſalſedo, nec exquiſitè percipitur à pueris, ut ſit ab adultis: & quotquot aquam illam bibebant, omnes liberabantur à tali morbo. Dico igitur, quòd aquæ medicatæ non ſunt pueris in potum exhibendæ, niſi quid urgeat; & cum exhibetur, pauca ſit quantitas, nec ſit aqua ualde exiccãs: quia tenerum illud corpus nimis ſiccaretur. Aetas quoq; ſenilis non fert potum aquarum thermalium: quia calor in ſenibus eſt ualdè debilis. & ideo ſi multa aquæ quãtitas exhiberetur, interſtingueret calorem illum; ſi uerò pauca quantitas, non permearet, ſi præſertim aqua eſſet illius naturæ, vt difficile penetraret. Tertiò circa ſubiectum obſeruandus, & cõſiderandus eſt habitus totius corporis, & partiũ etiam principum. vnde ſi quis eſſet, qui haberet uentriculum imbecillum propter frigiditatem introductam ratione praui uictus, & habitus corporis eſſet calidus, & ſiccus; in hoc caſu licet uentriculus requirat potum aquarum calefacientium; tamẽ non debetis ipſas exhibere: alioqui corpus iſtud poſſet uſq; adeo calefieri, ut incurreret in ſcabiem ſenilem: ut ego vidi aliquando. idem dico de aquis frigidis. ſi quis.n. haberet renes ſupra modum calefactos, habitum verò totius corporis, & uentriculum frigidum; huic homini non ſunt exhibendæ aquæ refrigerantes, licet renes ipſas indicent, quoniam maximè obeſſent & uentriculo, & toti habitui. quare cum potus aquarum conuenit ratione unius partis, obſeruandum eſt, an obfuturus ſit corporis habitui, uel fugiendus ratione alicuius alterius partis. & cum hoc uideritis, non exhibearis ipſas. Vnde ſunt aliqui, qui dicãt aquas thermales nõ eẽ exhibendas ijs, qui laborant morbo Gallico: quoniam dicũt proritare-

Piſis ſolet quarto quoque anno graſſari dyſenteria.

Dyſenteria epidimialis eſt affectio, & quae aquae hunc affectũ profligent, et ſanent.

Aqua Mõtis catini optima in dyſenteria.

Senibus utrum conueniat potus aquarum medicatarum.

Habituũ corpis qualis ſit aptus, & qualis ineptus ad potũ aquarum thermalium.

Aquarũ thermalium potus.

An conueniat laborantibus morbo Gallico.

ritaretur magis morbus, incaleſceretq; præter modum hepar: & hæc eſt communis ſententia. Ego, ut ingenue fatear, vidi exhibitas has aquas quàm plurimis laborantibus Gallico, & aliquibus morbum fuiſſe proritatũ: plurimos tamẽ uidi, quibus thermalium aquarum potus profuit, nec morbus eſt proritatus. Et hinc colligo dogma iſtud, quòd potus medicatarum aquarum obſit laborantibus Gallico, non eſſe nouum, ſed tunc incœpiſſe, quando nondum erat inuenta recta ratio curandi morbum Gallicum per lignum Indicum. neſciẽres enim medici illi Gallicum curare, mittebant ægros ad balnea, abſq; quo aliud agerent, quod huiuſmodi morbum poſſet ſuperare. Itaq; ego ſum huius ſententiæ, quòd & laborantibus morbo Gallico cõueniat potus aquarum thermalium: dummodo prius factæ fuerint magnæ purgationes, & reliqua requiſita fuerint præmiſſa, & rectè adminiſtrata: nam uidi plurimos hac ratione fuiſſe ſanatos: non utatur tamen, qui Gallico laborat, aquis his medicatis per inſeſsionem, ſed in potu tantum.

Febre laborantibus, an exhibendæ aquae.

Is, qui aſſumpturus eſt aquam, cur debeat eſſe talis, ut poſſit mouere ſe, & deambulare.

Aqua Villenſis optime permeat, ita ut & ijs, qui continuè iacent, poſſit exhiberi, & tutò: aliæ autẽ aquae non, quia non ita faci le pmeant.

Eſt etiam circa ſubiectum obſeruandum, ut æger, dum bibit aquas, non laboret febre: quia tunc non eſſent exibendæ, niſi adeſſet neceſſitas, & febris conſequeretur ad vlcus, uel alium affectum. vnde ego exhibui in dyſenteria quibuſdam laborantibus febre, quia febris pendebat ex dyſenteria: & ita remota dyſenteria, ceſſabat & febris. Rurſus circa ſubiectũ eſt obſeruandum, ut qui accepturus eſt aquas, poſſit mouere, & exercere ſe ab aſſumpta aqua: quia ſi aqua debeat egredi, validus requiritur corporis motus. unam tamen excipio Villenſem aquam, quæ egreditur, quamuis æger ſemper quieſcat: vt ego ſum expertus in quodam homine, qui ſemper cubabat. in reliquis autem aquis requiritur, vt is, q̧ biberit, deambulando ſe ſe exerceat.

Is, qui bibiturus eſt aquam, curre debet habere uenas latas.

Falopius bibit ter Aquarianã aquam.

Aliud quoq; circa ſubiectum eſt obſeruandam, videlicet, vt is, qui vult bibere aquam, habeat venas latas, & ſit de ijs, q̧ poſſunt aquam acceptam reddere. ſi enim venæ eſſent anguſtiſsimæ; aqua non penetraret: & ſic valde obeſſet. quod ego in me ipſo ſum expertus. ter enim bibi Aquarianas aquas, & nihil vnquàm ipſius per lotium, aut per receſſum excreui: ſed poſt duos, aut tres dies tam copioſa per ſudorem exijt, vt ſcutellæ ferè potuiſſent colligi. Hæc circa ſubiectum ſunt obſeruanda.

uanda. Tertium præceptum obſeruandum erat, quo tempore aquæ thermales eſſent exhibendæ. ſunt, qui nullum tempus in ipſis exhibendis obſeruent, ſed & vere, & æſtate, & autumno, & hyeme indifferenter eas exhibeant, abſq; quo quidquã obſeruent. & ego aliquando iſtos inſecutus exhibui, & bibi etiam ipſe hyeme, nõ ob id tamen iſtorum ſententiam probo: quia & in alijs, & in me ipſo expertus ſum, quòd ſi hyeme exhibeantur, maxime lędunt. ego enim præterquàm quòd nõ excreui aquam illam, incidi in crurium conuulſionem, ita vt amiſerim quaſi omnem motum earum partium. Idipſum vidi accidiſſe cuidam nobili Bononienſi, cui hyemali tempore thermales aquas exhibui: nam & ſibi conuulſa ſunt crura, vt ne extendere quidem pedes poſſet. & hoc etiam in alijs accidiſſe vidi. Sed obſeruaui etiam, & vidi aliquot quibus aquarum medicatarum potus hyberno tempore profuit. Præterea hyeme pręterita in hac vrbe exhibebam aquas cuidam mulieri: & cum in eadem domo habitaret altera mulier prioris conſobrina, videretq; potum aquarum eo tempore illi ꝓdeſſe; voluit & ipſa thermalem aquam tunc bibere: & poſt aliquos dies incidit in magnam conuulſionem, doloremque crurium, & imbecillitatem uentriculi talem, ut egereret excrementa uiridi colore tincta. Cum itaq; ad potum harum aquarum hyberno tempore ſoleant vt plurimum ſuccedere conuulſiones; moneo uos, ut non exhibeatis ipſas hyeme: & & ſi eſſetis coacti, alteretis aerem thalami ad calidum, ita ut ſit veluti æſtiuus aer.

Aquae therma les quo anni tempore ſint exhibendae.

Aquae therma les cur non exhibendae hyberno tempore.

Sed cum hybernum tempus ſit ineptum ad potum medicatarum aquarum; quodnam reliquorum anni temporum erit accommodatum? Archigenes, ut refert Aetius in vndecimo libro, inquit, quòd æſtiuum eſt aptius omnibus aliis. Galenus addit etiam autumnale, & vernum: & ita tria hæc tempore ſecundum iſtos erunt opportuna. Sed diſtinguatis uos hoc modo. Aquarum thermalium alię ſunt poteſtate calidę, alię frigidæ. Item temporum anni alia ſunt calidiſsima, alia frigida, alia moderatè calida. Tũc dico quòd aqua calida eſt exhibenda pro potu tempore quidem calido, ſed non calidiſsimo: quoniam cũ aqua calida expurget, calefaciat, & ſiccet, ſi exhiberetur calidiſsima tẽpeſtate, læderet nimis: quia debilitaret corpus magis, quàm tunc ſit. unde cum Hipocrates, & Galenus

Aquae calefacientes quo anni tempore exhibẽdae: et quo illae, quae frigefaciunt.

Galenus dicant diebus canicularibus non conuenire exhibitionem pharmaci, non conueniet etiam eo tempore potus aquarum calefacientium. tempore autem calido conuenit: qa quando aqua exhibetur, habitus corporis debet eſſe rarus: quia ſi denſus, & conſtipatus eſſet, ut ſolet frigida tempeſtate; aqua retineretur: & retenta pareret grauia ſymptomata, vt conuulſionem, tormina, & ſimilia. Cum itaq; uultis exhibere aquas calidas, eligatis tempus calidum, ſed non calidiſſimum, nec frigidum. & ideo Galenus inquit, quòd aluminoſa aqua, quæ calida procul dubio eſt, debet exhiberi autumno: & per autumnum intelligatis nõ ſecundam autumni partem, quæ frigida eſt, ſed primam, quæ eſt calida, non autem calidiſsima. Vnde tpa opportuna pro exhibēdis aquis calidis, erunt principiũ autumni, principiũ æſtatis, & ultima pars ueris. Contra autem ſi ad refrigerandum, contẽperandumque totum corpus opus eſſet exhibere aquam frigidam; dico, quòd tempus opportunum pro potu harum aquarum frigidarum, eſt tempus calidiſsimum: quia tales aquæ cum ualde refrigerent, ſicuti refrigerare debent, aliter non contemperarent totum habitum. ſi enim exhiberemus aquam mediocriter calidam, non refrigeraret totum habitum: quia huiuſmodi aqua abluit, & detergit magis, quàm purget. cũ inquã ualdè refrigerent, neceſſe eſt, ut habitus totus ſit maximè patulus, ut aqua poſsit permeare: habitus autem aptiſsimus nõ eſt niſi in tempore calidiſsimo. & hac de cauſa, quando intẽtio eſt refrigerare totum corporis habitum, eligendum eſt tempus anni calidiſsimum ad exhibendas frigidas aquas, qualis eſt aqua Calderiana, aqua Boræ in agro Florentino, & aqua Brandulæ: quæ omnes, & aliæ his ſimiles, ſunt exhibẽdæ tẽpore calidiſsimo. Et hinc colligatis errare illos, qui vno, & eodem tpe exhibent aquas calidiſsimas, & frigidiſsimas.

Tempus anni aptum ad potum aquæ frigidæ.

Aqua Aquariana Boræ, et Brãdulæ frigefaciũt.

Cæterum hic oritur una dubitatio, nunquid ſcilicet tempeſtates iſtæ ſingulis annis ſint aptæ ad potum aquarum thermalium, ut an tempeſtas calidiſſima cuiuſcunq; anni ſit apta ad potum aquarum frigidarum: & tempeſtas moderatè calida cuiuſcunq; anni ad potum aquarum calidarum. & huius dubitationis cauſa eſt annus bixeſtilis, qualis præſens eſt: & non deſunt medici, qui dicant potum aquarũ in tali anno non conuenire, & hoc non ſolum contendunt probare experiẽtia, quã dicunt

Anno bixeſtili vtrum ſit tutus potus aquarum thermalium.

dicunt ſe feciſſe, quòd in tali anno aquæ exhibitæ in potū obfuere; ſed etiam ratione: quia dicunt. In anno bixeſtili mutatur rerū oium natura: ergo mutātur & habitus corporū, & naturæ aquarū thermaliū. ergo aquarū thermaliū potus fugiendus eſt tanq̃ noxius in anno bixeſtili. ꝙ aūt mutetur tota natura; declarant; quia paſtores referunt animalia in tali anno non concipere, uel ſi cōceperint, aut abortiuntur, aut morboſum fœtum edunt. Communis quoq; opinio eſt non ſolum apud vulgares, verum etiam apud ſenſatos viros, quòd mulieres in bixeſtili anno, vel non concipiant, uel ſi conceperint, abortum faciant, vel morboſum fœtum in lucem edant, uel ipſæ matres moriantur. vnde mulieres, quæ anno bixeſtili ſunt prægnantes, mirum in modum timent, ob idq; ſæpe confitentur ſua peccata ſacerdoti, faciunt vota, geſtant coronam beatæ Virginis, & continuè mandunt paternoſtros. Præterea referunt agricolæ, quòd in tali anno plantæ ſteriſeſcunt, uel malos ſaltem fructus generant: addentes etiam, quòd in anno bixeſtili ſemina malorum Appiorum inuertunt ſe oppoſito modo, quàm eſſent antea tribus annis non bixeſtilibus, ita vt acuta pars ſeminis occupet locum partis obtuſioris. Cum igitur tot ſint rerum omnium in huiuſmodi anno mutationes; credendum eſt, aquas etiam thermales mutari; necnon & corporum habitus, & per conſequens potus talium aquarum in bixeſtili anno non erit tutus: cum mutatæ ſint aquarum facultates. hæc eſt prima ratio, qua iſti nituntur probare, quod potus medicatarum aquarum ſint fugiendus in anno bixeſtili. Altera ipſorum ratio eſt talis. Annus bixeſtilis eſt annus Saturninus. ergo in anno bixeſtili non eſt tutus potus aquarū thermalium: quia Saturnus inter planetas eſt inimiciſſimus generationi, & naturæ humanæ, & corporis habitui. nam corporis habitus conſiſtit in calido. Saturnus autē eſt maxime frigidus: & ob id mutat omnia, quæ ſunt ad vſum generationis, & habitus corporis. quòd autem annus bixeſtilis ſit annus Saturninus; probāt hoc modo. Annus Saturninus eſt motus, qui redit de quarto in quartum: ſed annus bixeſtilis & ipſe eſt motus quaternarius, quia redit de quarto in quartum annū: ergo annus bixeſtilis eſt annus Saturninus: quoniam Saturnus habet motum de quarto in quartum. quod probāt, quia hæc inferiora mouentur ad motum ſuperiorum. humores enim in

corpore

corpore mouentur, inquiunt, ad motum illius aſtri, cui aſſimilantur: vt pituita mouetur ſingulis diebus, quoniam mouetur ad motum lunæ, cui eſt ſimilis. quòd autem luna ſit cauſa talis motus in pituita; oſtendunt: quia fatentur omnes (aiunt) Oceanum bis ſpatio vigintiquatuor horarum in eodem alueo moueri: cuius motionis cauſam referũt in lunam, quia luna eſt de natura aquarum. ad motum autem aſtrorum mouentur omnia, quę hic ſunt. unde dicunt, quòd & ſanguis mouetur ad motum ſolis. bilem autem dicunt moueri ad motũ Martis de tertio in tertium. melancholiam autem dicunt moueri à Saturno: quia mouetur de quarto in quartum, & eſt humor frigidus, & ſiccus, qualis & Saturnus conſtituitur: & ideo melancholia, cum putreſcit, mouetur de quarto in quartum: quoniam mouetur ad motum ſui aſtri: quod occulto motu agitat de quarto in quartum. Cũ itaq; annus bixeſtilis ſit annus Saturninus, & Saturninus annus ſit malus; ſequitur, quòd potus thermalium aquarum non ſit tutus anno bixeſtili. Verum talis opinio falſa prorſus eſt, & vulgaris, & non admittẽda ab aliquo probo viro. Et ideo reſpondeo ad primam rationem, quę erat. In anno bixeſtili natura rerũ mutatur quaſi ex toto: ergo mutantur facultates aquarum, & habitus corporum: ex quo ſequitur, quòd potus thermalium aquarum non ſit tutus anno bixeſtili. Dico falſum eſſe, quod in anno bixeſtili detur iſta mutatio. neque enim video mutationem vllam factam in corporibus, neque in aquis: non in corporibus quidem, vt patet. quia licet annus iſte, in quo ſumus, ſit bixeſtilis, tamen video vos, iuuenes prę
ſtãtiſſimi, tales, quales etiam anno ſuperiori uidi, eiuſdem figuræ, eiuſdem ſubſtantiæ, & eiuſdem coloris: nec puto ueſtrum aliquem ex mare abijſſe in fœminam. quòd etiam non ſit facta mutatio in thermalibus aq̃s; expientia docet: quoniã hoc anno, & alijs bixeſtilibus, exhibuimus in potum aquas omnium ferè generum: nec quicquam videmus de aquarum facultatibus fuiſſe immutatum, ſed plurimos aquæ ipſæ iuuere, aliquot non, vt etiam contingit in alijs annis. Addo aliud, & eſt, quòd annus bixeſtilis non eſt opus naturæ, ſed humanum: quia humana arte fuit inſtitutus, ab Imperatore ſcilicet Auguſto, q optimè callebat ſcientiam aſtronomicam: inſtituit autem bixeſtilem annum hoc modo, Scitis ſolem eſſe actorem anni: qa

Impugnatio.

Annus bixeſtilis non eſt opus naturæ, ſed humanum.

motus

motus ille, quem ſol facit egrediens à puncto arietis, & rediens ad idem punctum; vocatur annus, ita vt annus nihil aliud ſit, quàm tempus illud inter medium, quo ſol diſcedens ab ariete redit in arietem: quod iter perficit. 365. diebus, & ſex horis, & aliquot minutis: & quia non poterat perfici annus niſi ex diebus, iccirco antiqui demebant ſex illas horas, & minutos, & intercalabant vel ſexto, vel duodecimo, vel vigeſimo quoq; anno, vel etiam pluribus: nihil enim refert, quando fiat intercalatio. Auguſtus tamen voluit intercalare ſingulo quarto anno, vt fieret dies integer ex illis ſex horis: nam quater ſex vigintiquatuor numerum conſtituit; & ita ex ſex illis horis, quæ ſingulo anno ſupererant, inſtituit cõponi vnam diem addendam ſingulo quarto anno Februario menſi. nec opus fuit ſex illas horas omittere: quoniam ſi omitterentur; ſequeretur, quòd feſtorum mobilium ordo immutaretur, necnon & eorum aduentus: ita vt feſtum Natiuitatis Saluatoris noſtri celebraretur æſtate; feſtum verò diui Ioannis Baptiſtæ hyberno tempore. Et licet Auguſtus inſtituerit hoc modo annum; tamen non prorſus correxit dies: quoniam vltra ſex illas horas, ſuperſunt neſcio quot minuti, qui omiſſi fuerunt. & propterea ſucceſſu temporis fiet, vt mobilia feſta omnino mutentur, ſicuti etiam aliquantulum mutata iam ſunt, vt patet ex feſto Diui Ioannis Baptiſtæ, quod antea ſolebat celebrari in ſolſtitio: quo tempore miri naſcũtur effectus in his inferioribus. & hinc ortum habuit ſuperſtitio illa, quæ adhuc viget, quòd nocte feſti ſancti Ioannis Baptiſtę plura admiratu digna contingãt. Ad rem itaq; rediens dico, quòd cum annus bixeſtilis ſit conſtitutio humana, non eſt ulla ratione credendum, quòd humanum inſtitutũ habeat vim mutandi ea, quæ à natura inſtituta ſunt. Præterea eſto, ꝙ habeat tot vires, vt immutet naturas variarum rerum, non poterit reddi ratio cur magis mutet aquas thermales, quàm reliqua medicamenta: & ita mutata à ſua natura hoc anno erit lactuca, betonica, endiuia, & reliqua medicamenta. ſimiliter triticum: & ita male agetur cum ijs, qui pane hoc anno bixeſtili veſcuntur. quo nihil magis ridiculum. Inſuper quamnam rationem reddent iſti, cur magis immutentur aquæ thermales, quàm fontanę, fluuiales, & puteales? Ad exempla autem illa, quibus probabant dari has mutationes

Annus quid ſit.

Feſta mobilia ſucceſſu t̄pis mutabuntur magis quàm ſint hactenus mutata: & qua de cauſa.

Effectus miri, qui dicitur contingere nocte feſti Diui Ioannis Baptiſtæ, unde habuerint occaſionem.

anno bixeſtili, reſpondeo,& primò ad illud de paſtoribus. Dico, quòd eſt commentum ipſorum, & fallacia, ut decipiant dominos gregis, & ut tegant ſuas fraudes, & furta,ac malam cuſtodiam,quam gregis habent. Idipſum dico de agricolis, qui ſolent vendere fructus immaturos,& dicunt poſtea domino perijſſe omnes propter annum bixeſtilem. De mulieribus vero: dico non eſſe mirum,quòd timeant, & ſint ſuperſtitioſæ: quoniam hæc de natura ipſarum videntur eſſe. ſemper enim mulieres timent, ſemperq; ſunt ſuperſtitioſæ: & donec durabit fœmina, durabit quoq; timor, & ſuperſtitio. Ad illam verò rationem, quæ dicebat. Annus bixeſtilis eſt annus Saturninus, quia anno bixeſtili dominatur Saturnus, quod ſydus aduerſatur generationibus,& naturæ rerum ſua tum frigiditate,tum ſiccitate: ergo ſequitur quòd & ratione materiæ, ideſt aquæ, & ratione habitus corporis, non erit anno bixeſtili tutus aquarum thermalium potus. quòd autem annus bixeſtilis ſit annus Saturninus,ideſt, in quo dominetur Saturnus, probabant ex motu melancholici humoris, qui cum frigidus & ſiccus ſit, hacq; ratione Saturno ſimilis; mouetur de quarto in quartum, ſicut & Saturnus. Ad hanc rationem dico, verum eſſe, quòd humor melancholicus mouetur de quarto in quartum: at de Saturno eſt falſum, quia mouetur de quinto in quintum. Sed eſto etiam, quòd moueatur de quarto in quartum: quæro iam, à quo habeat hunc motum: non à cœlo, quia Saturnus mouetur in triginta annis, qui numerus triginta non poteſt numerari numero quaternario, nec poteſt dici,quòd talis motus ſit motus alterationis: quia cœleſtia illa corpora nullam recipiunt alterationem. Quare relinquitur, quòd falſa omnino ſit opinio dicens, potum aquarum thermalium non eſſe tutum anno bixeſtili.

Fœmina, timor, et ſuperſtitio ſe ſe mutuo conſequuntur.

Saturnus mouetur de quinto in quintum, contra nonnullos.

Sed quæritur unum aliud: & eſt, an omnibus alijs annis, omiſſo bixeſtili, ſit tutus potus aquarum thermalium? ſunt qui dicant, quòd non: & inter alios eſt Sauonarola, qui dicit non eſſe tutum potum aquarum ſingulis annis: quoniam aliquot annis aquæ ſunt morboſæ & peſtiferæ. & affert exemplũ de quodam balneo in agro Piſano, quod uocatur Balneum de Aquis,uulgò bagno all'Acqua: quod balneum aliquot annis eſt ita peſtiferum; ut omnes, qui ex illa aqua bibunt, afficiantur morbo aliquo. unde incolæ illius loci præuident, & prænun-

Potus aquarum thermalium utrũ ſit tutus omnibus annis, bixeſtili excepto.

Balneum de Aquis redditur aliquot annis ineptum ad potum.

prænuntiant; quando aqua illa futura eſt morboſa: quia cum Maio, uel Aprili menſe cernunt aquam illam lutei coloris, & turbulentam fieri; prænuntiant eo anno fore morboſam: qa dicunt balneũ nõ eſt maturatum, intelligẽtes aquam fore ineptam ad potum, & morboſam. & hoc non fit ſtatis aliquot annis, ſed incerto ordine, ita ut aliquando tertio anno, aliquãdo inde ad quatuor annos, aliquando ad plures, aliquãdo ad pauciores redeat illa aquæ permutatio. & hoc, quod dicit Sauonarola de hoc balneo, confirmatur etiam ab Vgolino de Mõtecatino, viro doctiſſimo, qui publicè profeſſus eſt in Gymnaſio Piſano. Aleardus etiam medicus Veronenſis, qui ſcripſit de balneis Calderianis, ait ſe obſeruaſſe aliquando Aponitanam aquam eſſe peſtiferam. dicit enim ſe veniſſe Aponũ cum quodam nobili verò Galeatio vocato, qui habebat etiã ſecum generum, & duos, vel tres ſeruos, qui omnes cum bibiſſent aquam illam Aponitanã, mortui ſunt. cuius rei cauſam quærens medicus ille, dicit cauſam eſſe occultã, & quòd qualitas illa, qua aqua euaſit peſtilens, fuit transfuſa ab aſtris. Cum itaque hoc ſit; ſequitur, quòd cautè erit agẽdum in exhibendis thermalibus aquis, & prius erit diligentiſſimè obſeruandum, an quid noxium in aqua ipſa ſit, nec'ne.

Ad hanc dubitationem dico primum non eſſe apud me dubium dari plures effectus, quorũ cauſas prorſus ignoramus: ignoramus dico, nõn vt ruſtici, & imperiti, qui etiam notiſſimas res ignorant; ſed tanquàm philoſophi, & habentes dialecticum inſtrumentum, quo poſſumus cauſam inueſtigare: tamẽ ſunt multi effectus, quorum cauſas ſcire non poſſumus, licet Deo Opt. Maxi. ſint notiſſimæ. nec pariter apud me dubium eſt, omnia hæc inferiora murari, & gubernari ad motum ſuperiorum, & per conſequens neceſſe eſſe, vt & aquę mutentur, alterenturq́; : non ob id tamen inferendum ſtatim eſt, quòd quomodocũq; alterata, & immutata fuerit aqua, ſit inepta ad potum: ſed oportet videre qualis, & quanta ſit alteratio. nam ſi parua fuerit introducta; nõ poteſt ita mutare ſubſtantiam aqueam, vt reddatur noxia: at ſi hoc fieri debet, (ut fieri poſſe arbitror) neceſſe eſt, ut maxima introducatur alteratio. ad maximam autem alterationem, & mutationem ſubſtãtiæ ipſius aquæ, neceſſe eſt, ut & omnes qualitates aquæ ſenſibiles mutentur: & ita quando accidit mutationis ſubſtantiæ *Dubij ſolutio.*

aquarum; mutantur etiã omnes ipſarum qualitates. vnde dico, quòd ſi aqua, verbi gratia, Aponitana debet fieri peſtifera; neceſſe eſt, ut mutetur tota eius ſubſtantia. & cum ſubſtantia, mutabuntur etiam qualitates: & ſic aqua reddetur nigra, & turbida. talis autem cum eſt; quiſnam quæſo eſſet tam fatuus, vt ea uteretur in potu? Si igitur aqua debet eẽ peſtifera, & necare; neceſſe eſt, vt mutetur ipſius ſubſtantia: vt accidit de balneo illo in agro Piſano à Sauonarola adducto pro exemplo: quia aqua illa quibuſdam annis ſit citrina, & turbida: & tunc nemo eſt, qui ipſam bibat. cauſa autem mutationis ipſius nõ eſt occulta, ſed manifeſtiſſima. debetis enim ſcire, quòd balneum illud eſt in valle ſatis amœna: in qua ualle maxima pluuialium aquarum copia colligitur, & præcipue quando Aprilis, Maiuſq; menſis eſt pluuioſus, & pluuia eſt Auſtrina, non autem Borealis. vnde fit, ut cum aqua in ea ualle copioſè collecta non habeat commodum exitum, agitetur à ſole, & putreſcat: putrida autem reddita miſcetur cum aqua illius balnei, ipſamq; corrumpit. quòd autẽ hæc ſit vera cauſa corruptionis illius aquæ; patet ex eo, quòd illis tantum annis corrumpitur balneum illud, quando menſe Aprili, & Maio abundãt pluuiæ, & præcipuè Auſtrinę. Ad balneum modo Aponitanũ reuertens dicò, quòd ſi tunc temporis aqua illa, quando illi eam biberunt, fuiſſet corrupta; apparuiſſet nigra, & turbulenta. & ita nec medicus ille eam exibuiſſet, nec illi accepiſſent. ſi uerò aqua fuiſſet leuiter alterata, dico, quòd non interfeciſſet illos. vnde credo, quòd ex alia cauſa illi mortui fuerint. & ſic concludens dico, quòd thermales aquæ poſſunt omnibus annis exhiberi. Sed aliud adhuc quæritur, vtrum, ſcilicet anno peſtilentiæ, ideſt, quando graſſatur peſtis, ſit tutus potus aquarum thermalium? Sunt qui dicant, ꝙ nõ. Ego autem dico, quòd ſi peſtis fiat ratione corrupti aeris; potus non eſt tutus: ſi uerò ſit ꝑ cõtagiũ; nulla adeſt ſuſpitio, quominus aquas bibere poſſimus. Quartum præceptum obſeruãdum ante potum aquarum, erat locus. Dico igitur, quòd locus, vbi accipienda eſt aqua, non debet eſſe pluuioſus, non nimis frigidus, non nimis æſtuoſus, non nimis uentoſus, nec paludoſus. unde non laudo, quod aquæ Aponitanæ aſſumantur ad ipſum balneum: quia aer ille eſt valde craſſus. De purgatione, quæ erat vltimum præceptum obſeruandum, nihil, uel pauca dicã: quo-

Aqua balnei de Aquis cur quibuſdã annis reddatur turbida, et ad potum inepta.

Aquarum thermalium potus utrum ſit tutus eo ãno, quo graſſatur peſtis.

Aquæ thermales quo in loco accipiendae ſint in potum.

Purgatio facienda ante potum aquarum.

quoniam omnes, & vulgares etiam, dicunt purgationem debere præcedere potum aquarum medicatarum. & quamuis aliquibus ſucceſſerit ſanatio, abſque purgatione præmiſſa per pharmacum; tamen rarò hoc accidit. quare ante potum corpora ſunt diligentiſſime purganda, ut aperiantur viæ, educanturq; craſſæ materię: nam aquæ calidæ euacuant quidem, ſed non inſignè; frigidæ verò euacuant adhuc minus. & ideo ſi purgatio per pharmacum non præcederet potum; poſſet inſequi aliqua magna læſio: unde rectè obſeruatum eſt ab omnibus, & dictum corpora eſſe prius diligentiſsimè euacuanda bis, ter, & pluries, ſi opus fuerit. Et hęc de tertio capite, quod continebat regulas obſeruandas ante potum aquarū. Sequitur iam caput quartum, quod comprehendit ſub ſe ea omnia, quæ obſeruanda ſunt, dum aqua accipitur: & ſex in vniuerſum ſub hoc capite continentur obſeruanda. Primum eſt modus bibendi aquam. alterum conſiderat quantitatē, quantum ſcilicet aquæ ſit bibendum. tertium eſt qualitas, quartum tempus, hoc eſt quanto tempore ſit accipiēda aqua. quintum eſt dieta, ideſt, quo victu ſit vtendum, dum aqua aſſumitur. ſextum, & vltimum ſunt ſymptomata, quæ ob potum accidunt. Quod ad primum pertinet, varius fuit modus, quo aſſumerentur aquæ: quem varium modum nō probo. & ideo proponam vobis meliorem tantum, qui talis eſt. Surgat æger ſummo mane à lecto vacuo ventriculo, & expurget ventrem à fecibus, ita vt nullum excrementum remaneat in inteſtinis, & in ventriculo. his peractis, inambulet aliquantiſper: leniter tamen, ait Archigenes, ita vt corpus non incaleſcat. nec debet incipere potum, niſi aliquantulum inambularit moderatè: quia ex tali deambulatione ſequitur hoc commodum, quòd uiſcera aliquo modo incaleſcunt: quo fit, ut ualidius attrahatur aquæ facultas. & uiſcera poſtea robuſtiora reddita, melius expellunt: & ſic facilius redditur aqua. cum igitur deambularit leniter aliquantulum, bibat aquam, ſed non continuata ſerie: nam cum multum aquæ ſit aſſumendum, diſtenderetur nimis uentriculus, pateretur que ualde, & aqua uel non redderetur, uel excerneretur per uomitum, ſine aliquo iuuamento. & ideo non continuata ſerie debet totam aquam bibere, ſed partiri in quatuor uel quinq; uices: ut ſi uiginti, uerbi gratia, cyathi aquæ eſſent aſſumendi; non omnes uni-

Præcepta obſeruanda inter bibendum thermalem aquam.

Aquae thermales quo modo ſumendae in potū.

Ante quàm æger incipiat bibere aquã, cur debeat aliquantulum & moderatè deambulare.

ca uice,ſed quinq; ad minus debet ipſos bibere : quatuor ſcilicet pro ſingula uice. ſi ſexdecim ; quatuor uicibus. ſi duodecim ; tribus, uel quatuor uicibus : nam ratione moræ interpoſitæ uentriculus actuabit primos cyathos, & incipiet egredi aqua illa, priuſquàm ſuperueniat alia. Nec debet bibere ingurgitando, deuorandoque unico hauſtu, ſed leuiter, & pluribus hauſtibus : & inter cyathos cuiuſcunq; uicis deambulet aliquantiſper, poſtea bibat cyathos alterius uicis : ut uerbi cauſa, aſſumptis duobus cyathis continuata ſerie inambulet ſaltem per quintam partem horæ moderatè, ita ut non ſudet, nec incaleſcat corpus : deinde bibat duos alios cyathos, & inambulet : iterum duos alios, & inambulet : & ſic de reliqs. & quanto maior erit copia aquæ aſſumendæ ; in tot plures uices erit partienda potatio : & inter utranq; uicem ſemper interponenda eſt aliqua deambulatio. ſat enim eſt, ut ſpatio unius horæ, uel unius cum dimidia, aſſumatur quãtitas aquæ illa, quæ eſt aſſumenda, ſiue ſint duodecim, ſiue quindecim, ſiue plures, pauciores'ue cyathi. nam ſi citò, & continuata

Aqua cur nõ tota citò, & continuata serie ſit aſſumenda.

ſerie, ut iſti mandant, in uentriculum ingurgitaretur ; ſciatis, quòd piloron obſtrueretur : & non egrederetur aqua. ne hoc igitur contingat, bibat totam aquam leuiter in pluribus uicibus, ut dixi, interponẽdo lenes deambulationes aliquot inter uices omnes : & cum totam aquam biberit ; in ambulet

Prandij hora, quæ, & quo modo cognoſcatur.

uſq; quò uenerit hora prandii : quæ prandii hora uidetur eſſe incerta. ſciatis tamen eã tribus modis poſſe cognoſci. & primus modus eſt, ut æger obſeruet diligenter ea, quę excernit : & ſi uideat, quòd tribus, aut quatuor horis ab aſſumpta aqua tantundem, uel paulò minus excreuerit aquæ, quantum bibit; tunc ſciatis, quòd poteſt arbitratu ſuo prandium ſumere : ſiue duæ tantum, ſiue tres, quatuor'ue horæ ab aſſumpta aqua pertranſierint. Alter modus eſt, quando excreuerit portionem aquæ per ueſicam, & videt, quòd aqua illa eſt alba. deinde poſt ſpatium trium, quatuor've horarum excernit aliã portionem, non amplius tamen albam, ſed colore vrinæ, luteo ſcilicet, tinctam : cum hanc mutationem videt æger, poteſt ad libitum prandere. ſi enim uellet expectare, quòd reliqua aqua redderetur ; longum nimis tempus eſſet : quoniam quando ſecunda portio aquæ habet colorem lotij, indicatur, quòd portio illa eſt egreſſa ex ductibus vaſorũ, & quod reliqua por-

tio

tio aquæ, quæ eſt in corpore, retinetur à natura ad aliquem vſum: & ideo non ſolet excerni niſi nocturno tempore adueniente. & multi etiam ſunt, qui nec totam, nec mediam etiã acceptæ aquæ partem reddunt matutina hora, ſed nocte tantum, & proinde malum eſſet, ſi eò uſq; uellent prandium protrahere. Tertiò modo cognoſcitur hora prãdii hoc modo. Si æger excerneret mediam partẽ acceptæ aquæ per ſeceſſum, deinde videret, quòd ſiſteretur aluus, & nihil amplius aquæ, aut per ſeceſſum, aut per vrinam, aut per aliam uiam egrederetur, tranſactis ſaltem quatuor horis ab aſſumptione aquę, debet prandium ſumere, & nõ expectare, ut altera aquæ pars excernatur: quia utplurimum ſola nocte adueniente ſolet per ſeceſſum excerni: His rationibus cognoſcetis quota hora æger debeat prandium accipere. Aliud quoque eſt conſiderandum ſpectans ad modum bibendi aquam, & eſt vtrum continuata dierum ſerie, uel interpolatis diebus ſit aſſumẽda aqua. Sunt, qui interpolatis tantum diebus exhibeant, ita vt vna die exhibeant aquam, altera non exhibeant: ſed ægrum in balneũ immergant: tertia die iterum exhibent, & quarta infundunt corpus: & ſic de alijs diebus nihil curantes, an aqua tota, uel eius tantum pars fuerit excreta. Sed modus iſte exhibendi mihi non placet, nec quo ad exhibitionem alternis diebus, nec etiam quo ad infuſionem. non quidem quo ad exhibitionem: quoniam ratione quietis interpoſitæ per unam diem difficilius redditur aqua, ut experientia docet. nam videmus, ꝙ ſi hodie, uerbi gratia, exhibeamus aquam Socrati, hodie nõ bene ipſam reddet: ſi cras etiam bibat, & perendie, & aliis diebus ſerie dierum continuata, quotidie eam melius reddet: q̃a natura inualeſcit in expellendo. at ſi aqua exhibeatur alternis diebus tantum; cum prima die malè reddatur, difficilius adhuc reddetur tertia die, & alijs diebus ſubſequentibus: quia ratione moræ interpoſitæ natura diſtrahitur ab expulſione, & torpeſcit. Nec quo ad infuſionem corporis placet: quoniam qui ita agunt, affligunt nimis ægrum ratione contrarii motus: qui motus contrarius fit ab aqua in potum accepta, & à balneo. nam aqua, quæ in corpore eſt, agit ducendo à circunferentia ad centrum: infuſio vero è contra à centro ad circunferentiam. unde niſi robuſtiſſimum fuerit corpus; non poterit perferre talem motum. Alij ſunt, qui mane exhibent a-

Aqua utrũ ſit aſſumenda cõtinuatis, interpolatisne diebus.

quam,& veſperi infundunt corpus.Sed nec hoc mihi placet: quia non omnes reddunt aquam ante aduentũ noctis:immò maior pars eorum,qui aquam bibunt;nõ reddit ipſam aquã, niſi per totam diem, ac noctem. & contra ita facientes pugnat etiam ratio contra alios adducta de motu cõtrario. Ego itaq; deſiſterem ab infundendo corpore quouſq; abſoluta fuerit potatio,& exhiberem aquam non interpoſitis,ſed continuatis diebus.Et hæc de modo bibendi aquã.

Aquæ quãtitas aſſumenda.

Aquarum thermalium quænã ſuperiori ætate eſſent magis in uſu.

Succedit quantitas : circa quam debetis primò ſcire, quòd ſuperiori ætate, tempore ſcilicet Sauonarolæ,paucæ aquæ aſſumebantur.in potum, ita ut ſola Pancuatiana, Porrectana, Calderiana, & Brãdulæ,ſed iſta parum, eſſent in uſu pro potu : & harum etiam aquarum Porrectana erat in vſu frequentiori: & quia in crebriori vſu cæteris erat; ideo ea quantitate, qua ipſa aſſumebatur,eadem fermè & omnes aliæ accipiebãtur.

Porrectana aqua cur ſuperiori ætate eſſet in frequentiori uſu reliquis.

Erat aũt Porrectana in uſu frequentiori propter Gymnaſium Bononienſe, quod maxime tunc vigebat. ſcitis aũt mercatores omnes proprias merces ſummopere commendare. idem quoq; faciebant medici illi Bononienſes : cum enim aqua illa eſſet in agro Bononienſi, omnes laudabant ipſam,ita ut multi,eo nomine ducti ipſam biberent.. Aleardus medicus Veronenſis loquens de aqua Calderiana dicit, quòd illius aſſumebantur duæ libræ. Quidam medicus Bergomenſis, & cum eo Sauonarola,exhibent de aquis quibuſdam in agro Bergomenſi,

Vrceus quid.

primò duos urceos, quod uas in illis locis uocatur vulgo, una mezza, & continet duodecim, ſeu quindecim uncias vini. monent itaq; viri iſti,ut exhibeamus primò duos urceos illius aquæ:deinde ambulet pauliſp æger,& mox accipiat duos alios vrceos;& iterum inambulet, iterumq; bibat duos urceos: & ſic de aliis, donec æger incipiat reddere aquam,uel ꝑ ſeceſſum, vel per veſicam, uel per vomitum : quomodocunq; enim,& per quam uiam reddatur, nihil ſecũdum ipſos refert, dummodo reddatur: colligentes demum medici illi quantitatem minorem, & maiorem aquæ exhibendæ ſingula vice, dicũt minorem eſſe treſdecim vrceorum, maiorem verò uiginti. Sed nec Aleardi,nec aliorum opinio placet. quia quantitas propoſita ab Aleardo eſt nimis pauca : propoſita uerò ab alijs,eſt nimis magna.

Hemina quid ſit.

Archigenes,ut habemus apud Aetiũ, monet, ut exhibeamus prima vice tres heminas, continet au

tem hemina libram ferè huius ponderis noſtri. Dico itaque, quòd ſemper debetis incipere à pauca quantitate, & ſenſim poſtea augere: & ita cũ Archigene prima vice exhibebimus tres libras, quæ erunt ſex cyathi communes: & eò uſq; Archigenes augebat quantitatem, quouſq; reduplicata eſſet prima quantitas, hoc eſt quantitas prima vice exhibita, ita ut ſumma quantitas, ad quam perueniebat, eſſet ſex heminarũ. Vos itaq; poteritis incipere à tribus, vel quatuor, vel quinq;, ſed non pluribus quinq; libris, & eò vſq; augere, donec quantitas fuerit reduplicata: vt ſi, exempli gratia, corpus eſſet imbecillum; prima vice exhibebitis tres libras, quæ erunt ſex cyathi: altera vice ſeptem cyathos, tertia octo cyathos, quarta nouem, quinta decem ſexta duodecim: & non procedetis ulterius: quia quantitas eſt iam reduplicata. Si corpus fuerit validius; exhibebitis prima vice octo cyathos, & quotidie augebitis, donec perueneritis ad ſexdecim: ſed nunquã excedatis numerum uiginti cyathorum. Verum peteret aliquis dicens. Cum peruenero ad numerum, qui reduplicetur cum priori, ut puta ad ſexdecim, uel ad viginti cyathos; debeò ne ſequentibus poſtea diebus exhibere quotidie ſummã illam quantitatem, ut puta viginti cyathos, donec potioni fuerit finis impoſitus? Medici noſtrates cum peruenerint ad ſummum illum numerum, quem volunt, ſolent in eo inſiſtere uſq; ad finem potionis. Ego autem dicam, quod obſeruaui, & maximè hoc anno: atq; illud eſt, quòd poſtquàm æger peruenerit ad ſummum numerum cyathorum, ſi plus quàm duo, vel tres dies perſiſtat in ſummo illo numero cyathorum, incipit aquam euomere, & rarò poteſt quinq;, vel ſex diebus ſummum illum numerum cyathorum perferre: ſed incidit, vt dixi, in vomitum, in labores, & anguſtias non mediocres. hoc cum obſeruarim, legerimq; apud Oribaſium, quòd Herodotus medicus loquens de mora balneorum, id eſt quandiu debeat æger morari in balneo, dicebat incipiendum eſſe à minori mora, deinde eſſe augendum quouſq; poſterior, ultimaque mora fuerit cum priori reduplicata: & cum illuc uſq; peruenerimus; dixit, non eſſe inſiſtendum in illa mora, ſed retrocedẽdum paulatim deſcendendo, quouſq; fuerimus ad tantam moram, quanta erat illa prior; cum inquam hoc apud doctum illum virum legerim, illudq; obſeruarim; mihi videtur dicẽ-

dum

dum melius longè eſſe, vt cum peruenerimus ad ſummum illũ numerum cyathorum non inſiſtamus in ipſo ſummo numero, ſed retrocedamus ſenſim cyathos diminuendo quouſq; deuenerimus ad priorem, minoremq́; numerum: ut, uerbi gratia, ſi prima die exhibeamus decem cyathos, altera die duodecim, tertia. 14. quarta. 16. quinta. 18. ſexta. 20. cum ad viginti cyathos peruenerimus, qui numerus reduplicatur cum priori; non eſt vlterius ad maiorem cyathorum numerum aſcendendum, nec in eo ſummo numero viginti cyathorum eſt perſiſtendum aliis diebus, quibus æger vult aquam bibere, ſed retrocedendum eſt ſingula die minuendo duos cyathos, quouſque deuenerimus ad priorem numerum cyathorum, qui erat decẽ: & ita ſeptima die bibet æger non amplius viginti cyathos, vt fecit ſexta die; ſed decẽ & octo: octaua die. 16. nona. 14. decima. 12. undecima, decem: & ita reuerſus erit ad priorẽ numerum. & iſte modus exhibendi aquas, licet à nullo iſtorũ obſeruatus hucuſque fuerit, mihi tamen ſummopere placet: quoniam, vt ait Herodotus, natura non tolerat vehemẽtes mutationes. qua ratione motus ipſe non vſus eſt ſemper eadem mora in balneo. Sed paulatim auxit, atq; ſenſim retrogrediẽdo imminuit moram ipſam: quoniam natura non fert mutationes magnas, præſertim validorum medicamentorum. Hæc circa quantitatem aquæ habui dicenda. Succedit iam qualitas. Dico igitur, quòd aqua nullo modo debet aſſumi frigida, ſed calida, ita vt excedat teporem, non tamen uſq; adeo, vt aſſumi non poſſit, & prouocet ſudorem: & ſi calida actu naturali calore non fuerit, calefiat in duplici vaſe. Alterum circa qualitatem eſt obſeruandum, & eſt, quòd aliquot ſunt aquæ, quæ extra ſuam mineram amittunt qualitates aliquas: cuiuſmodi ſunt ſulphureæ, quæ, ſi à proprio loco, & fonte remoueãtur, & agitentur; amittunt qualitatem illam ſulphuream: & ideo ſi uelletis vti huiuſmodi aquis propter qualitatem ſulphuream, ideſt, quia expectaretis iuuamentum à vaporibus ſulphureis; non permittatis, ut æger bibat aquas has procul à fonte, ſed bibat ad ipſam mineram. ſi verò aqua non ſit de illis, quę facile amittunt ſuas qualitates, qualis eſt aqua Villenſis, & Aquariana; poteritis etiam vti procul à propria minera. Ad qualitatem quoq; pertinet conſiderare aliquando, an aliquid cum aqua ſit commiſcendum. quòd ego vidi obſeruatum

Natura nõ fert uehementes mutationes.

Aqua thermalis qualis ſit aſſumenda, calida, vel frigida actu.

Aquarum thermaliũ, quænam procul à ſcaturigine, & quæ ad ipſam mineram, ſint aſſumendæ.

Aquariana, & Villēſis aquae, poſſunt aſſumi ẽt procul à ſua minera, & ſcaturigine.

Aquæ quãdo ſit

tum ab omnibus medicis Hetruſcis: nam quando uolunt, ut aquę reddantur per renes, vel ut ipſos roborent, uel propter aliquod vlcus in illis partibus exiſtens, uel ob alium affectũ; tunc permiſcent aquæ aliquod dulce, ut ſaccarum, aut iuleb, quia ratione dulcedinis venæ attrahũt magis aquam: quo fit ut aqua deuiet ab inteſtinis, & capiat iter ad renes: quando autem è contra vellent, ut aqua deſcenderet per inteſtina, & tamen uident, quòd capit iter ad renes ratione maximę latitudinis venarum; tũc miſcent cum aquis aliquod ſalſum, uel quid ſimile, quod proritet, cum primò ſcilicet cyatho aquæ, ut ratione ſalſedinis protitet magis inteſtina: & ſic antequàm ingrediatur venas, arripiat iter ad inteſtina. unde ſi aqua non eſſet per ſe ſalſa, admiſcent cum primo, & ſecundo cyatho uel mel roſaceum, uel mannam, uel portionem ſalis: aut prius exhibent duos, tres've cyathos aquę Montiſcatini, deinde exhibent aliam aquam. nam aqua Montiſcatini, præſertim illa, quę dr̃ uulgo, del Tettuccio, habet hoc inter cætera, quòd valde ſoluit uentrem. Ita ſolent docti illi medici Hetruſci facere: quod mihi ſummopere probatur. Hęc ad qualitatem p̱tinent. Succedit tempus, uidelicet quanto tẽpore, ſeu quot diebus, ſint accipiendæ aquæ. in qua re omnes conſentiunt, ꝙ decem, uel duodecim diebus. poteritis tamen pluribus, uel paucioribus diebus exhibere, habita ratione ad habitũ corporis, & ad uires debiles, uel robuſtas. De dieta autem res notiſsima ẽ, quòd æger debet vti cibis boni ſucci & facilis cõ coctionis, quales ſunt carnes pullorum, vitulinæ, & oua, & ſimilia. Sed notatæ, quòd debet uti pleniori prandio, & debet comedere bonas carnes, & in bona quantitate. ueſperi autem debet parum comedere, & eſſe contentus ſolis ouis tremulis, & ferculis ex iure: quia uentriculus matutina hora debet eſſe omnino vacuus, ut æger poſsit aquam bibere. Quieſcat poſt prandium, uiuat lætus, non dormiat, nec ſudet. Vltimum obſeruandum, erant ſymptomata, quę in potu ſolent accidere: & ſunt numero ſeptem. Primum eſt vomitus, qui ſolet aliquando accidere ſtatim poſt potum. alterũ ſymptoma, & maximi momenti, eſt aquę retentio, quando ſcilicet aqua non penetrat. Tertiùm eſt ſomnus violentus, qui ſolet accidere pomeridiano tempore. Quartùm eſt vigilia ſumma, quæ cõ ſueuit accidere nocturna hora. Quintùm eſt ardor quidã vrinæ.

aliquid cõmiſcẽdũ, et quãdo nõ.

Aqua ut capiat iter ad renes, quid agendum.

Aquæ ut capiãt iter ad inteſtina, quid agẽdũ.

Aqua Montiſcatini, præſertim illa Tettucii, maxime ſoluit uentrẽ.

Aquæ thermales quot diebus ſint aſſumendæ.

Victus ratio.

Is, qui bibit aquã cur debeat uti pleniori prãdio, quàm cœna.

Symptomata contingentia ex potu aquarũ thermaliũ, quot ſint, et quo corrigẽda.

næ. Sextum eſt conuulſio ſurarum, quæ noctu præcipuè ſolet accidere. Septimum, & vltimum eſt laſsitudo, & imbecillitas quædam, quæ inter bibendum ſolet quandoq; accidere.

Vomitio aquæ, quo corrigendo.

Quod ad primū attinet; ſciatis, quòd ſi vomitus accidat prima die, qua accipitur aqua, nō debetis timere, quia bonus eſt: quoniam euacuantur plurima excrementa pituitoſa, quæ erant in ventriculo. ſed ſi ſecunda, vel tertia die accidat vomitus; timendum eſt, & tentandum, an poſsitis diuertere talem motum ad inferiora: quod facietis, hoc modo. Ordinetis clyſtere, in quo ponatis ſal, uel hieram, uel aliquid ſimile, quod ſtimulat, & iniiciatur: quod clyſtere cum reddiderit; bibat aquam: & poſtquàm acceperit aquam; applicetur cucurbitula ad regionem uentriculi. mox exhibeatis quatuor cyathos aquæ: quam ſi retinuerit; erit bonum ſignum. altera die inijciatur aliud clyſtere, ſed non applicetur amplius cucurbitula, & exhibeatur aqua: quam ſi euomuerit; deſiſtatis prorſus ab exhibitione aquæ. ſi verò ceſſet uomitus, inſiſtatis in exhibendo. Cæterum ſi acciderit, ut ſexta, uel ſeptima, vel noua die euomat tres, quatuor'ue cyathos aquæ; bibat iterum aquæ tantundem: dummodo hoc non fiat, quia uentriculus ſit nimis defatigatus. quia in tali caſu eſſet deſiſtendū ab ulteriori exhibitione aquę.

Aquæ retentioni quo occurrendū.

Alterum ſymptoma frequentisſimè ſuccedens in potu aquarum thermalium, eſt, quòd aqua ipſa retinetur, ita ut nec per ſeceſſum, nec per ueſicam, nec per uomitum, nec per ullam aliam uiam egrediatur. cū igitur hoc accidit prima die, antequàm deueniatis ad aliquid agendum; diſtinguatis, & dignoſcatis, in qua nam parte retineatur aqua. ſolet enim aliquando retineri in toto ambitu, in uenis ſcilicet ipſis: aliquando in inteſtinis, & hypochōdrijs. ſi in inteſtinis, & hypochōdrijs retineatur; cognoſcetis: quia aderit moleſtia, & negotium in illis partibus. aderit etiam tenſio grauis, percipientur flatus, inteſtinorum rugitus, inundatio quædam modo in hac, modo in illa parte. his ſignis cognoſcitur, quando aqua eſt retenta in inteſtinis.

Signa aquæ retētæ in inteſtinis, et hypochondrijs.

Signa indicantia aquā eſſe retētā in toto ambitu.

quando autem retenta eſt in ambitu totius, hoc eſt in cauitatibus venarum nullum modo dictorum ſignorum adeſt: non grauitas, non tēſio, non rugitus, nec vllum aliud. & cum hæc non adſunt; tamē ſcitis, quòd aqua nō eſt reddita: colligatis neceſſariò ſuppreſſam eſſe in toto ambitu: & vbicunque fuerit retenta, indicat.

eius

eius excretio. ideo dicamus quo modo faciendum ſit, ut excernatur, & primò quando retinetur in inteſtinis, & hypocondrijs. Eſto itaq; quòd Socrates, exempli cauſa, incipiat hodie bibere aquam, & tota retineatur in inteſtinis, opus eſt quoque, vt hodie aqua illa euacuetur, alioqui ſummopere offenderet partes: & ideo ſubito mandetis, vt inijciatur clyſter ex eadem aqua, ex qua bibit, adiuncta hiera ſimplici, uel ſirupo roſaceo. quòd ſi hoc clyſteri aqua retenta non euacuetur, vtamini alio validiori facientes decoctum ex ebulis, ex folijs cucumeris ſilueſtris, cui decocto addatur hiera uel ſimplex, uel diacolocyntidos, & parum olei chamęmelini, & facto clyſtere inijciatur, quo proculdubio educetur maior pars aquæ. hoc facto, prandeat Socrates: & à prandio quieſcat. ueſperi autē inijciatur alter clyſter ex eadem materia; & ſic mane ſubſequenti alius, donec tota aqua fuerit euacuata: & ſi tota fuiſſet educta ex priori clyſtere, ſuperſedendum eſt ab iniectione aliorum. altera die bibat iterum aquam: quæ ſi iterum retineatur, educatur eadem ratione, qua fuit educta prior, ſcilicet uſu clyſterium. & non bibat amplius Socrates aquam (alioqui moreretur) ſed aperiantur rurſus uię, attenuenturque materię. ratio enim, qua aqua retinetur in inteſtinis, eſt multitudo materiæ mucoſæ in ipſis exiſtentis: qui muci mixti cū aqua obſtruunt meatus. aliquando etiam retinetur aqua ob magnam ipſius aquæ imbecillitatem: ſed hoc rariſſimè accidit. igitur paretur denuò optimè corpus, attenueturq;, & detergatur materia illa: deinde bibat Socrates aquam, quæ ſi non ſit ſua natura ſalita, fiat admixto ſale cum primis duobus cyathis. & multos vidi, in quibus retinebatur aqua, quòd facta ſecunda præparatione, aqua penetrauit, & fuit ipſis ſaluberrima. Sed ſi aqua retineatur in toto ambitu; quid agendum? cum prima die uidetis ipſam retineri, nō timeatis, nec agatis quicquam, nec tentetis euacuationem ipſius cum clyſtere, uel alia ratione: quoniam aqua in uenis retenta prima die nihil lædit. ideo prima die quieſcatis omnino: altera uerò die, ſi non egrediatur; timendum eſt, & curandū omni ſtudio, ut euacuetur. ſolemus nos, ne aqua diffundatur per totum habitum corporis, exhibere prima die ueſpertina hora per dimidiam, vel integram horam, ante cœnam, pilulam vnam, quæ purget, proritetq; aluum, & pręparet corpus ad excretio-

Aquae retenta in inteſtinis, et hypochondrijs, quō educenda.

Aqua cur in inteſtinis, & hypochondrijs aliquando retineatur.

Aqua retenta in toto ambitu quō extrahenda.

cretionem,quæq; ſit ponderis vnius ſcrupuli. pilulam autem conficimus uel ex materia illa,ex qua fiūt pilulæ elephanginę, vel maſticinę: vel capimus rhabarbarum,agaricum,& aloem æquis portionibus, & facimus pilulam ponderis vnius ſcrupuli,quam exhibemus hora dicta: & nihil aliud prima die molimur. ſecunda autem die, ſi videritis, quòd tota aqua retinetur; timeatis, & ſitis quæſo ſolliciti de euacuatione: præcipue ſi retenta aqua eſſet multa. nam vidi plures incidiſſe in anaſarcam hydropis ſpeciem: quia aqua,quando pręſertim eſt poteſtate frigida, retenta diu, putreſcit, & frigeſacit totum corpus. & ideo ſecunda die tentanda eſt euacuatio, quæ fieri poteſt uel per inteſtina, vel inſenſibiliter,vel per veſicā. per inſenſibilem quidem euaporationem, ut efficiendo, ut æger ſudet,mouendo ſe, aut ingrediendo balneum calidum. ſed modus iſte euacuādi retentam aquam, præterquàm quòd nō non eſt tutus ratione balnei; eſt etiam nimis tardus: citius enim aqua putreſceret, quàm tota euacuaretur.ſimiliter euacuatio per lotium eſt tarda. unde ſupereſt tantum euacuatio per inteſtina,quæ commendatur:& ipſa ūtuntur,quoties offertur occaſio,excellentiſsimi iſti medici Patauini, & nos cū ipſis. ſed quo medicamento id faciant, credo vos hucuſq; non audiuiſſe: quoniam ipſi ſecretum tenent.nec alibi extra hanc urbem eſt in uſu medicamentum, quo in hoc caſu utuntur. Ego autem,quia uos fratrum, filiorumq; loco habeo omnes, & amo; non poſſum uobis non communicare, ac detegere medicamentum: quo certè in re hac inueniri non poteſt pſtantius. medicamentum autem eſt. Capimus unam ſupradictarum pilularum,& præcipuè elephanginam,pōderis unius ſcrupuli, & addimus unū, uel duo ad plus grana elaterij optimi: & facta pilula ex his duobus ſimul mixtis,ipſam exhibemus ſecunda die, ueſpertina hora, per dimidiam, uel integram horam, antè cęnam. Sed animaduertatis, ne quantitas elaterii excedat duo grana: quia maximum eſt medicamentum. unde hortor uos etiam, ut quando unum, uel alterum duntaxat granum exhibueritis, non dicatis cuiquam: ne ſuccedens poſtea aliquid graue ſymptoma uobis aſcribatur damno,& dedecori. & hæc eſt fortaſſe cauſa, cur medici iſti doctiſsimi nolunt uobis medicamentum communicare: tamen, ut dixi, medicamentum eſt præſtantiſsimum, & ipſo

Elaterij uis maxima in educendo aquam.

utun-

vtuntur medici iſti, & nos cum ipſis, quotieſcunq; datur occaſio, & res feliciter ſuccedit. hoc igitur medicamento exhibito, & euacuata aqua, omittat æger potum aquæ: quia venæ ſunt ita rapaces ſua laxitate, quod iterum aquam attraherent: qua retenta denuo poſſet totum corpus refrigerare. Cæterum ſi non tota aqua, ſed aliqua ipſius quantitas, vel pars retineretur; quid eſſet agendum? Dico, quòd ſi prima, & ſecunda die retineretur aliqua portio; non eſſet timendum, nec abſtinendum à potu: ſed ſi tertia die adhuc retineretur; exhibeatis unam pilularum dictarũ ſine elaterio. ſi verò & quarta etiam die retineretur; exhibeatis pilulam cum elaterio: & omittatur omnino aquæ potus. Tertium ſymptoma, quod aliquando ſolet accidere in potu aquarum, diximus eſſe ſomnum intenſiſſimum, qui naſcitur ex uaporibus aquę elatis ad cerebrum, vbi refrigerati obſtruunt meatus. cum igitur talis ſomnus accidit; tentandum eſt, ne fiat. in qua re ſolet aliquando prodeſſe tegere caput linteo duplicato, atque reduplicato: tegere dico interim, dum æger bibit aquam. nã cum fieri non poſſit, quin ex aqua efferantur uapores ad caput, ex operimento ſequitur hoc commodum, quòd incaleſcit caput, aperiuntur pori cutis, fit ſudor, & vapores illi elati diſcutiuntur. hoc ego expertus ſum, & aliquando profuit. alter modus, quo ſolemus occurrere huic ſymptomati, eſt, vt æger continuè excitetur, & geſtet manu rutam, quàm continuè olfaciat. vel accipiat micam caſtorei inuolutam in goſſipio, & ſæpe olfaciat, & certè maximè prodeſt, dũmodo poſſit perferre talem odorem. quandoque ad remouendum hoc ſymptoma, neceſſe eſt fricare ſpatulas, & quandoque applicare quatuor cucurbitulas ſiccas ad ſpatulas, ut retrahatur materia à capite. Quartum ſymptoma erat uigilia, quæ frequenter accidere ſolet: maximè ſi is, qui bibit aquam, habeat caput calidius, & ſiccius, & aqua, quam bibit ſit ſulphurea. Solent iſti, ut occurrant huic ſymptomati, exhibere trociſcos de ſtella, uel pilulas de cynogloſſa, uel alia conſimilia opiata. quod mihi non placet, præcipue quando nos exhibemus aquas calidas: quoniam talia medicamenta impediunt actionem aquæ. tantum enim & fortaſſe plus reſiſtunt refrigerando, quantum aqua agit calefaciendo. unde ſi uigiliæ eſſent uſq; adeo intenſæ, ut ad eas remouendas, neceſſe eſſet deuenire

Somno magno q̃uo occurrendũ.

Vigiliæ intenſæ q̃uo occurrendũ

Trociſc. de ſtella un.

Pil. de cynogloſſa.

nire

nire ad exhibitionem opiatorum, uel ad omittendum aquæ potũ; ego potius omitterẽ potũ aquæ. Omiſſa igitur opiatorũ exhibitione, poſſetis inungere caput oleo uiolato, uel oleo amygdalarum dulcium, pluribus uicibus abluto: cum quo et poſſetis miſcere micam opij. nam opiata non damno, dummodo applicentur extrinſecus. Verum animaduertatis, quòd cum inunctione, in qua ſit aliquod opiatum, moderatè eſt inungendum caput: & fortaſſe melius eſſet inungere ſolum nares, & tempora; in qua re poſſetis etiam uti unguento populeonis. & ſi qua opiata in hoc caſu laudo; ea præcipue laudo, quæ habent calida medicamenta admixta: quæ tamen extrinſecus admoueantur, non autem exhibeantur.

Vrinæ ardori quo modo occurrendum. Quintum ſymptoma erat urinæ ardor; qui ſit, quoniam aqua, quæ exhibetur propter uentriculum, & inteſtina refrigerata, cum nequeat excerni per ſeceſſum; capit iter ad ueſicam, & ſecum ducit excrementa acria. Pro remouendo igitur hoc ſymptomate, oportet dare exitum aquæ per ſeceſſum. quod fiet, ſi in principio exhibuerimus aliquod acre proritãs inteſtina: ut eſſet exhibitio duorum cyathorum aquæ ſalſioris, uel miſcere cum duobus primis cyathis aquæ ſal, uel hieram. ſi hæc non proſint; recentiores deueniunt ad mitigationem ardoris illius: & ita capiunt liquiritiam, maluam, caudam equinam, altheã, violas, & his ſimilia, & facto decocto exhibent. Sed unum habemus præcipuum inter alia, licet ſit empyricum medicamentum, & eſt aqua extracta ex floribus fabarum, uel ex ſiliquis ipſis recentibus. exhibeatis igitur huius aquæ cyathum ſex vnciarum per tres, vel quatuor horas ante prandium, aut cœnam: & cum hac aqua miſceatis ſirupum de liquiritia, vel de papauere; exhibeatis dico ſiue ardor ſit antè potum aquæ, ſiue poſt potum. & ſi poſt vſum dictorum per tres, vel quatuor dies, uel per uſum aliorum ſimilium, non ceſſet ardor: omittat potum aquæ thermalis.

Aquæ extractæ ex floribus, ac ſiliquis fabarum facultas.

Conuulſioni ſurarum quomodo occurrendũ. Sextum ſymptoma erat conuulſio, quæ circa ſuras, & quidẽ frequentiſsimè ſolet accidere, nocte præſertim inter dormiẽdum: ad quod ſymptoma remouendum priuſquàm accedatis, debetis diſtinguere qualiſnam ſit conuulſio, an intenſa, doloroſa, crebraq;, ita vt etiam die interdum accidat, an uero parua, rara, & cum paruo dolore. cum magna eſt, frequens, & cum maximo dolore; intermittat æger âquæ potũ: alioqui

alioqui ſuccederet perpetua conuulſio pedum. & , ut ſciatis, cauſa conuulſionis iſtius eſt, quia aqua deſcendens per inteſtina ſtillat ad os ſacrum, & inde in neruos magnos ad crura deſcendentes: ita præterlabens per partes frigidas, cōtinuè refrigeratur, incraſſaturq;. at ſi parua ſit conuulſio cum paruo dolore, nec frequens; tentanda eſt ipſius remotio, incipiēdo ab euacuatione originum illorum neruorum cū clyſteri acri, qualis eſt ex decocto ebuli, cucumeris ſilueſtris, hieræ ſimplicis, vel diacolocyntidos. vel accipiatis parum ſapę, lotium, & vinum maluaticum, & ſimul mixtis fiat clyſter. hæc circa ortum neruorum, & ſimilia ſunt agenda. Circa crura autem iſti vtuntur balneis illis calidis, uel balneo ex aquis decoctis, nihil refert, an hac, uel illa aqua utamini, dūmodo aperiantur pori: poſtea poteritis inungere crura aliquo oleo. Nec in leui conuulſione omittendus eſt potus aquæ: ſed utatur æger ſæpe clyſteribus, & ueſperi inungantur partes conuulſæ oleo rutaceo, uel laurino: & ſi conuulſio non cedat, miſceatis cum oleo parum ſulphuris uiui. Septimum, & ultimum ſymptoma erat laſsitudo quædam, quæ aliquando inter bibendum ſolet accidere; ita ut æger non poſsit bibere. Cum igitur hoc accidit; intermittat ea die potum aquæ, alioqui fieret languor maximus: cum talis laſsitudo naſcatur ob laborē, & labefactationem ventriculi. unde non ſolum vna die, ſed aliquando duabus intermittendus eſt potus: & aliquando cogimur ſolis alternatis diebus aquam exhibere. ſed hoc, quoad fieri poteſt, euitetur: nam, vt ſuperius dixi, malum eſt. Hæc ſunt obſeruanda in potu. Poſt potum autem, quod erat vltimum caput à nobis propoſitum, & continet ſub ſe ea præcepta, quæ obſeruanda ſunt poſt potum aquæ thermalis; omnes dicunt, quòd poſt aſſumptas aquas, in partibus ſolidioribus, per quas aqua tranſiuit, remanſere quædam facultates aquarum, & robur, cui robori & facultati poſt potum per quadraginta ad ſummum dies ſuccedunt boni effectus, & iuuamenta non parua: quæ tamen iuuamenta non percipiebat æger, dum bibebat, & hoc certè ueriſsimū eſt, ut experientia docet. quot enim hinc decedunt ferè deſperati, eò quòd aquarum iſtarum uſus non eam, quam ſperabant, opem ſibi attulerit: & inde poſtea ad aliquot dies ſentiunt iuuamenta maxima, ob facultatem aquarum in membris relictam? profectò infiniti ferè: ut uos

Conuulſionis ſtirarum cauſa.

Laſsitudini quō occurrendum.

Præcepta obſeruanda poſt potū aquæ.

quoq; potuiſtis obſeruare. ſciatis tamen falſam eſſe ſententiã illorum, qui dicunt, quòd ij, qui ſunt uſi balneo, ſentiunt iuuamentum etiã inde ad ſex menſes, uana certè eſt opinio: q̃a ſolum per menſem, uel quadraginta dies ad ſummum remanet illa aquæ facultas in membris, unde reſultat iuuamẽtum. Cum itaq; hoc ita ſit; ea omnia ſunt poſt potum agenda, quæ poſsint uirtutem illam in partibus conſeruare: quod fit non p aſſumptionem medicamentorum, ſed ſola uiuendi recta ratione. quare poſt potum fugiat æger tanquam uenenum uenereum congreſſum: & hoc faciat ſaltem per quadraginta dies. Victus autem ſit probus, boni ſucci, & facilis concoctionis; nec ſit tenuiſsimus, nec nimis plenus, nec ſine ulla ratione inſtitutus. Læto ſit animo, & prudenter, cauteq; ſe gerat in omnibus alijs ſex rebus non naturalibus. Iã ſuccedit, ut deſcendamus ad alium modum, quo diximus thermales aquas ueniſſe in uſum: & eſt pro balneo, ſeu balneatione, ut iſti dicunt.

INFVSIO CORPORIS IN AQVAS THERmales, quos vſus præſtet, & quibus corporis partibus proſit; anq; omnes thermales aquæ ſint pro balneis aptæ: & quæ, quotq; ſint obſeruanda ante vſum balnei, in balneo, & poſt balneum. Cap. XII.

Diximus ſupra, quòd alter modus, quo medicatis aquis vtebantur antiqui, vtimurque nos; eſt per infuſionem: quia vtimur ipſis ad inſtituenda balnea, lacunas, & ſolia: in quo etiam ſecundo modo ea ferè omnia ſunt obſeruanda, quę circa potum ſunt hucuſq; obſeruata, & declarata. unde primò videndum eſt, quem uſum præſtet nobis infuſio, & quies in balneo aquarum medicatarum. Dico igitur, quòd plures vſus præſtat. Et primus eſt euacuatio: quia balneum digerendo euacuat totum corpus, & præcipue ſi aqua fuerit ſulphurea, nitroſa, & aluminoſa, ut teſtis eſt Galenus in primo ad Glauc. cap. 9. & vt teſtatur etiam Paulus, Oribaſius, & reliqui: quod etiam confirmatur experientia. Alter vſus eſt emollitio. nam medicatæ aquæ emolliunt, remouentque rigorem ex partibus illis, quæ duriores, & veluti rigidæ ſunt ratione frigoris, uel materiæ compactæ, & frigidæ. cuius rei teſtis eſt Aetius, Paulus, & omnes, & confirmatur etiam experien-

Vtilitates, quas balneum præſtat. *Primus uſus, ſeu utilitas.* *Altera utilitas.*

perientia: quia quotidie videmus ex vſu iſtarum aquarum pro infuſione, balneo've partes duras emolliri, & auferri rigores neruorum. Tertius vſus eſt exiccatio, qui vſus nobis præſtatur ab omnibus fermè aquis medicatis, ut fuit ſentẽtia Galeni in primo de tuenda ſanita. cap. 7. vbi ait, quòd aquæ medicatæ omnes ferè ſiccant. & ratio eſt, quia nulla eſt aqua, quæ non habeat in ſe aliquod metallum prędìtum vi exiccante, ſiue illud metallum ſit calidum, & ſiccum; ſiue frigidum, & ſiccum. Quartus vſus eſt humectatio: nam aliquot aquę ſunt, quæ etiam ſi calidæ ſint, tamen per ſe humectant: cuiuſmodi ſunt aquæ illæ, quę calidæ, dulces, potabiles, & ad cibos parandos aptæ ſcatent. qualis eſt aqua balnei de Aquis vocati in agro Piſano: humectat enim exiccata corpora, & conſumpta à febre fixa. qualis etiam eſt aqua balnei Sancti Ioannis in agro Lucenſi. Sed Galenus in ſexto. de tuenda ſanita. cap. 9. uidetur dubitare, an reperiantur aquæ, quæ ſcateant calidæ, & tamen non ſint medicatæ: & ratio dubitationis eſt, quia uidetur neceſſarium, quòd ſi ſint calidæ, habeāt etiam aliquod medicamentoſum in ſe, cum acquirant caliditatem ex eo, quòd aliquod metallum in ipſis ebulliat, uel quia tranſeant ſupra locum aliquem, ſub quo ardeat metallū aliquod: & ſiue hoc, ſiue illo modo incaleſcant, non videtur eſſe maior ratio, quòd ſuſcipiant magis qualitatem calidam, quàm qualitatem aliquam medicamentoſam. quare non uidetur poſſibile, quòd reperiantur aquę erumpentes calidæ, quæ non ſint medicatæ: & ſic falſum erit, quod aliquot aquæ thermales per ſe humectent. Galenus, quia erat optimus philoſophus, & uiderat poſſe dari aquas calidas, quæ tamen humectarent; noluit libere ſententiam ſuam in re hac proferre, ſed dubius quodammodo videtur fuiſſe: quia non uiderat tales aquas: non eas tamẽ videtur negare, ſed dicit eſſe raras: nihilominus ipſas inueniri ſubiungit, quia inquit reperiri fontem talis aquæ in Allianis, alterum in Pruſa. cum itaq; tales aquæ, quæ calide ſcatent, & nullam vim medicatam habent, reperiantur, ut patet de balneo Corſenę, & de balneo de Aquis; non faceſſat vobis negotium, ſi quando inueneritis antiquos dicentes non dari aquas, quæ calidæ erumpant, & non ſint medicatæ. Igitur quartus vſus, quē non omnes, ſed aliquot aquæ præſtant, eſt humectatio. Quintus eſt calefactio: quòd autẽ balnea thermalium

Tertia utilitas.

Aquae thermales cẽs ferè ſiccāt.

Quarta utilitas

Aqua balnei de Aquis, et balnei ſancti Ioannis, ſcatent calide, et ſunt potabiles.

Aquae ſcatentes calide, quae tamẽ non ſint medicatae utrũ poſſint dari, et reperiri.

Quinta utilitas.

malium aquarum præſtent talem vſum; teſtantur omnes au-
Sexta utilitas. ctores,& quotidiana experientia confirmat. Sextus eſt refri-
geratio: qui uſus patet ex balneo Calderiano,& de aqua bal-
nei de Agnano in agro Piſano. Hi ſunt vſus, quos infuſio in
thermalibus aquis nobis præſtat. Sed dicetis. Nó'ne etiam ro
borant, conſtringunt, aperiunt, adiuuant facultates conco-
ctrices,expultrices,& ſimiles vſus prçſtant? Dico,quòd ſic:ſed
omnes iſtæ vtilitates conſequuntur illas ſex dictas, & ideo ad
Balneum,ſeu infuſio in aquis medicatis quibus,& quot partibus proſit. illas reducuntur. Viſo quot,& quæ iuuamenta afferant bal
nea aquarum medicatarum, videndum iam eſt, quas partes
humani corporis iuuent. Dico igitur, quòd proſunt thora-
ci, ſtomacho, uentriculo,hepati, lieni, inteſtinis,renibus,ue-
ſicæ, vtero, neruoſis partibus, articulis, & vt in ſumma dicã,
omnibus illis partibus, quæ, vel immediatè,vel mediatè fouẽ
Aquarũ quenã aptæ, & quæ ineptæ ſint ad balneum. tur, dummodo rectè adminiſtrentur balnea. An modo omnes
aquæ thermales aptæ ſint pro balneis conficiendis, quod erat
aliud caput à nobis conſiderandum; dico, quòd quamuis ꝓ
potu aliquæ ſint aptæ,aliquæ ineptæ, vt ſupra diximus;tamen
pro balneis nulla eſt aqua, quæ ſit noxia.excipio ſolas uenena
tas, quas non noui: aliæ poſtea omnes, quales quales fuerint,
vel gypſatæ,vel ſalſæ, vel aluminoſç,vel ſulphureç,vel ſimiles,
omnes ſunt accommodatæ, & aptæ ad balneum, licet ad po-
Præcepta obſeruanda ante uſũ balnei. tum res aliter ſe habeat. Tertium caput continet ea,quç ſunt
obſeruanda, antequàm æger ingrediatur balneum.Itaq; pri-
mò obſeruandum eſt, quæ ſit ægritudo, cuius cauſa vult æger
balneo vti.ſecundò eſt conſiderandum,an aqua, qua vult pro
balneo vti, ſit accommodata ad illam ægritudinem fugandã:
de qua re dicam infra,cum de particularibus balneis agã.Ter-
tiò inſpiciendum eſt ſubiectum, ideſt æger ipſe: an ſcilicet ſit
ſeruaturus regulas à medico propoſitas.ad hoc etiam caput
pertinet, ut inſpiciatis ætatem: quia non cuilibet ætati cõue-
nit balneum.Similiter inſpiciendus eſt ſexus, necnon habitus
corporis: quia habitui verbi gratia calidiſsimo non compe-
tit cuiuſq; aquæ balneum.inſpiciendæ quoq; ſunt affectiones
particulares: quia accidit ſæpe,vt balneum conueniat ratio-
ne vnius partis affectæ,obſit verò ratione alterius. Præterea
Tẽpus quæ aptum & quæ ineptum ad balneum. conſiderandum eſt tempus, quo videlicet tempore utendum
ſit balneo: nam tempora frigidiſsima,& horç frigidiſsimç nõ
ſunt aptæ ad balnea, ſed utiq; tempora, & horæ temperatæ,ut

totum

totum ver, & principium autumni, ſi uidelicet æger uelit uti balneo aquæ poteſtate frigidæ, qualiſcunq; fuerit poſtea actu non refert, eligenda eſt tẽpeſtas calidiſsima, qualis eſt in diebus canicularibus. Anno bixeſtili non dubitetis uti balneo. ſimiliter non timeatis annos illos, quibus dicunt aquas corrũpi, dummodo videatis qualitates aquarum nõ eſſe corruptas. De peſte etiam dico, quòd niſi graſſetur ob aeris putredine, non dubitetis uti balneo. De loco autem dico, quòd eligendus eſt locus non obnoxius pluuijs, non ventis, remotus à lacunis, ſeu paludibus, eligaturq; ſolium tectum. Vnde non poſſum non mirari, & maximè quidem mirari, de Illuſtriſsimis his Dominis Venetis, qui non procurẽt, ut balnea in hoc agro Patauino exiſtentia cooperiantur: cum enim omnia detecta ſint; æger non poteſt ipſis uti, cum pluit: nec cum venti impetuosè flant. Sed dicunt quidam obiter ſolia illa balnei relinqui detecta, quia aquæ illæ agitantur à ſole, & ſic ſunt pſtantiores: quod non poſſet fieri, ſi tecta eſſent. Aliqui etiam dicunt, quòd ſi eſſent tecta, cum loca illa ſint referta vaporibus, replerentur adhuc magis: & ſic læderent ægros, eorumque capita replerent. Sed hęc mea ſententia ſunt neniæ, ut patet de balneis Hetruſcis, quæ omnia ſunt tecta, & tamẽ nullum ex operimento inſequitur incommodum, immò commoda plurima. Eligatur igitur ſolium tectum, & locus apud mineram ſit tectus, ne à cadente pluuia, vel à niue, uel à vento, uel ab alia quauis re extrinſecus occurrente, immutetur aquæ facultas. De euacuatione autem, procul dubio debet pręcedere ingreſsionem in balneum, & eſt magis neceſſaria, quàm in potu: quoniam in potu ſi aqua ſit ſalſa; fungitur officio pharmaci: balneum verò euacuat quidem humores tenuiores, ſed craſsiores eliquat, & fundit per totum corpus; & ideo antequam æger ingrediatur balneum; euacuetur bis, & ter, prout opus fuerit. expurgatum cum fuerit corpus, conſiderãda ſunt quædam circa infuſionem, antequàm æger ingrediatur balneum. & primò conſiderandus eſt modus. ſecundò obſeruãda eſt qualitas aquæ. tertiò tempus ingrediendi, & inſidendi in balneum. quintò, & ultimò ſymptomata. Quod ad primum attinet; ſurgat ſummo mane, & indutus ſtudeat, vt egerat, vacuetque inteſtina ab excrementis: poſtea inambulet aliquantulum, & obſeruet optimè, an uentriculus ſit uacuus

Locus qualis eligendus pro balneo.

Balneorum ſolia an debeant eſſe detecta, uel tecta.

Purgatio corporis

à cibo: nam, ut ait Herodotus à medicamentis iſtis ualidis ſolent naſci nocumenta magna, ſi ipſis utamur nondum confectâ prima concoctione. hoc facto, accedat ad locum, ubi eſt ſolium, exuatque ſe totum, præter caput, quod debet optimè tegere, ut ſudet, & ne repleatur extrinſecis vaporibus balnei. his peractis, ſi particula aliqua eſt præmunienda, præmuniat. Et ut rem hãc intelligatis; debetis ſcire, quòd ſæpe accidit, ut balneum ſit vtile ratione vnius partis, alterius verò inutile; & ideo ne altera pars recipiat nocumentum, ſolemus ipſam præmunire aliquo medicamento. Si igitur æger vellet vti balneo ad calefaciendum ventriculum, & haberet renes, vel hepar calidos, & timeretis ſupercalefactionẽ iſtarum partium; inungatis ipſas, antequàm æger deſcendat in balneum cerato myrtino, uel roſaceo, uel unguento ſandalino, uel unguento Comitiſſæ. ſi uerò uellet vti balneo potentia refrigerante propter caliditatem hepatis, alterius've partis, & opus eſſet præmunire ventriculum; vtamini cerato maſticino, uel ſpicato, hoc eſt, facto ex oleo ſpicæ, & cera: uel inungatis regionem ventriculi oleo de ſpica, quo cum mixta ſint aromata. His actis, incipiat æger deſcendere in ſolium ſenſim, ac ſenſim, non autem pręcipitet ſe in balneum, ut quidam faciũt: ſed prius infundat pedes, mox crura, poſtea ſenſim, ac ſenſim corpus totum vſq; ad ceruicem. & ratio cur ſenſim debeat deſcendere; eſt, ne cutis conſtipetur: nam, ut ait Galenus in tertio, de tuenda ſanita. cap. 8. cutis conſtipatur & à calido, & à frigido. à calido quidem, quoniã caliditas mordicat cutim: mordicationem autem ſequitur horror, uel rigor quidam: rigorem poſtea, uel horrorem ſequitur contractio ipſius cutis, & contractionem coanguſtatio meatuum: quod vtiq; fieret in toto corpore, ſi ſtatim totum ſe ſe immergeret. hac igitur ratione debet ſenſim deſcendere æger in balneum: & obſeruet, quando ingreditur balneum, ut aqua quieſcat: cũq; in ipſo fuerit, maneat quietus. ſi enim moueretur; aqua, ut ait Antyllus, agitaretur: & ſic magis mordicaret, maiorq; fieret horror. Præterea, ut idem auctor dicit, ex aqua agitata eleuarentur uapores violenti, qui petentes ſurſum facerent capitis dolorem. Sed diceret aliquis. Non'ne antiqui natabant in aquis medicatis? Verum eſt: ſed in aquis medicatis, quæ frigidę actu eſſent, non autem in calidis. Aliud quoque ex Herodoto

rodoto medico eſt obſeruandum: ut ſcilicet æger infundat in balneum ſolam partem affectam. præterea, ſi tunc, quando vult æger balneum ingredi, aqua eſſet agitata; expectet, ut quieſcat. & ſi uellet vti balneo pro ſolo ventriculo; non faciatis, ut faciunt iſti, qui iubent ægrum decũbere ĩ ſolio, & mox curant, vt aqua concidat ex alto in regionem uentriculi. & malè (ut opinor) faciũt: q̃a rõne illius motus attollitur vapor ad caput, q̃ excitat ipſius capitis dolorẽ. ideo faciatis, nõ ꝙ aqua cõcidat, ſed ut ꝑ fiſtulã decurrat ſupra regionẽ vẽtriculi: & ſic nullũ inſequet̃ incõmodũ. Cũ egredietur è balneo æger, abſtergatur optime, ut bene tectus maneat in lecto per horã: ſiq; laſſus fuerit; dormiat, ſudetq;: ſurgat poſtea, & abſtergat ſudorẽ, & bene indutus deãbulet. deinde accipiat prãdiũ: nec dormiat à prandio vllo modo. Septima poſtmodum hora, ſi vacuus fuerit ventriculus, ingrediatur iterum balneum, ita vt bis in die balneo vtatur. quod velim vobis intelligendũ de omnibus diebus, quibus vult uti balneo, excepta tamen prima, & ſecunda die: quoniam prima, ſecundaq; die ſat eſt, ut ſemel tantum in die ingrediatur balneum: at reliquis diebus bis in die. Et hæc quo ad modum, quo quis debet uti, anteq̃ deſcendat in lacunam, ſolium've. Succedit iam qualitas aquę, hoc eſt, qualis & quæ aqua ſit apta ad infuſionem. Dico igitur, quòd illæ præſertim aptæ ſunt, quæ actu ſunt calidę; ſicuti ferè omnes illæ ſunt, quibus vtimur in balneo. aliquot tamen reperiuntur, quæ frigidæ ſunt actu: attamen vtimur etiam ipſis ad infundẽda corpora, in duobus præcipue caſibus. & unus eſt ad imprægnationem: alter uerò ad elephantiaſim fugandam. ad impregnationem quidem, ut patet de balneo de Agnano in agro Piſano: cum enim mulieres non poſſunt cõcipere; ſolent ingredi balneum illud, quod actu eſt frigidum, & ſic roboratur vterus: & plurimæ conſequuntur optatum. Antiqui ſolebant etiam vti natationibus in aquis frigidis ſalſis, uel ſi non frigidis, tepentibus ſaltem. ſimiliter in aquis aluminoſis, ac ſulphureis, in quibus quoque non ſolum natabãt ſed etiã inſidebant, quando uolebant elephantiaſim propulſare. Igitur in duobus his caſibus conueniens eſt vſus balnei in aquis medicatis actu frigidis: in reliquis verò caſibus ſemper debent eſſe calidæ actu, non tamen uſq; adeò calidæ actu, ut copioſum prouocent ſudorem, uel rigorem, uel indu-

Ventriculi regio quare nõ ſit ſubijcienda ſtillicidio aquae thermalis.

Balneo quando bis in die, et quãdo ſemel tantũ ſit utendum.

Aquarũ quenã aptae, & quae ineptae ſint ad balneum.

Aquae medicatae actu frigidae duobus in caſibus ſunt in uſu pro infuſione, ſcilicet ad concipiẽdũ, & ad leprã fugandam.

Balnei de Agnano facultas ad impregnationem.

Natationes erãt in uſu antiquitus in aquis medicatis.

cant. animi defectum. præterea moderanda eſt aquæ caliditas, ratione habita ad tempus, ad morbos, ad ætatem, & ad corporis habitum, temperaturamq́;. ad tempus quidem anni; quoniam temporibus calidioribus aquæ balnei debent eſſe minus calidæ, quàm cum tempus non eſt ita calidū. ad morbos; quia aliqui ſunt morbi, qui magis calidam aquam poſtulant: aliqui minus calidam. ad ætatem; quoniam non æquè calida infuſio conuenit in ætate tenera, iuuenili, atque alijs ætatibus. ad habitum corporis, & temperaturam; nā habitus robuſtior, & debilior non eodem modo calidum balneū ferunt. ſimiliter temperatura calida, & frigida non ęquè calidam aquam poſtulant. Ad qualitatem etiam pertinet, ut aqua ſit pura: & ideo quotidie eſt immutanda & expurgandum ſolium. nam cum bis æger fuerit in balneo, aqua ſolet amittere facultatem, & putreſcere. Succedit modò tempus aptum ad balneum: quod quidem tempus eſt triplex. unum quorum eſt tempus ingrediendi balneum: unde dico, quòd tempus ingrediendi ſolium eſt matutina hora ab ortu ſolis per dimidiam horam, uel oriente ſole. ueſpertina autem eſt ſeptima hora ab aſſumpto prandio. & tertia, uel ſecunda ad minus hora antē occaſum ſolis. ſecundum tempus obſeruandum eſt diuturnitas, & mora in balneo, hoc eſt quamdiu æger debeat in balneo immorari. dico igitur, quòd aliquot aquæ requirunt longam moram: aliquot breuem. quoniam in aquis frigefacientibus mora conueniens eſt trium, quatuor, & quinque ad ſummum horarum: ſed nunquàm plus quinque eſt in balneo morandum. Similiter in aquis tepidis mora non debet excedere quinque horas: ita ſolent facere, qui utūtur balneo illo de Aquis. ingrediuntur enim balneum mane, & inibi manent tres, quatuor, & aliquando uſque ad quinque horas: totidem etiā veſperi. & hoc poteſt fieri in huiuſmodi aquis: quia longa in ipſis mora nullum, cum frigidæ ſint, affert incōmodum: ſed in aquis calefacientibus mora eſt unius horæ cū dimidia, uel duarum ad ſummum, ſi habitus corpis ſit frigidiſſimus. Itaque ſumma mora in aquis frigefacientibus, uel tepidis, eſt quinque horarum: in calefacientibus uerò duarū. Sed diceret aliquis. Debet'ne æger ſingulis vicibus tā longā in balneo moram trahere? Antyllus reſpondet, quòd non, ſed quòd eſt obſeruanda quantitas, qua vult vti balneo: & illam quanti-

Tempora ad balneum apta.

In balneo quantum ſinguli uicē ſit morandū.

quantitatem opus eſt diuidere in tres partes, & ſenſim procedendo augere, quouſque deuentum ſit ad ſummam moram. illuc uſque cum peruenerit æger; debet ſenſim retrocedendo minuere moram: donec deuenerit ad primam moram. exemplo rem uobis magis declaro. Socrates vult uti balneo quindecim diebus. prima die morabitur in balneo dimidiam horam, ſecunda die paulòplus: & ſic augebit ſingula die, quouſque deuenerit ad ſextam diem. qua morabitur horam cum dimidia in balneo, & in tanta mora perſeuerabit uſq; ad decimā diem. poſtea incipiet retrocedere: & ſic undecima die morabitur paulò minus, quàm horam cum dimidia, duodecima die adhuc minus: & ſic de alijs diebus uſque ad decimā quintam, donec reuerſus fuerit ad priorem moram, quæ fuit dimidiæ horæ: & ita finiet per eādem moram, per quam incœpit. hic eſt modus, quem ęger debet tenere in utendo balneo. Sed circa moram nunquid debeat eſſe longa, uel breuis, debet æger, uel medicus conſiderare naturam aquę, qualitatesq;: neque enim omnes aquæ ſunt æquè frigidæ. ſimiliter ætatem, tempeſtatem, habitum, uires've, temperaturam, & ſimilia: debet dico conſiderare non ſolum in aquis calidis, verumetiam in frigidis. & hoc modo ſciet, an longam, uel breuem moram debeat in balneo ducere. Tertium tempus conſiderandum circa balneum, eſt numerus dierum: quot ſcilicet diebus debeat æger vti balneo. Conſuetus numerus eſt quindecim dierum: præcipuè ſi aquæ fuerint valde calidæ. ſi verò mediocres; aſcendimus vſque ad uiginti, uel ad uiginti quatuor. ſi adhuc imbecilliores; uſque ad triginta dies. unde non eſt aliquis determinatus numerus dierum in utendis aquis pro balneo: ſed opus eſt inſpicere naturam aquæ, morbum, neque enim omnes morbi ſunt æquè rebelles: uires etiā ægri, & commoda, quæ æger conſequitur ex balneo. nam ſi videat, quòd ſanatur morbus, & quanto magis vtitur balneo, tanto maius iuuamentum recipit; debet eòuſq; vti, quòuſq; uiderit, quòd recipiat iuuamentum: & ita ſunt aliquando aliqui, q vtantur balneo quadraginta diebus. Cōſideret igitur ea omnia, quæ modò diximus, & ſciet quot diebus debeat balneo vti. De dieta idem ferè eſt dicendum, quod diximus in potu, niſi quòd immutandus eſt ordo, quo ad prandium, & cęnam: nam in potu diximus ægrum debere ſumere prandium libe-

Balneo quot diebus ſit utēdum.

Victus ratio.

liberalius: cœnam verò parciorem. in balneo oppoſitum eſt, faciendum: nam parum, & ferè nihil debet aſſumere in prandio, ut ueſperi poſſit uti balneo: hora poſtea cænæ poteſt liberalius comedere. *Symptomata.* Succedunt modo ſymptomata, quæ in balneo ſolent accidere. ſunt autem numero nouem. Et primũ eſt quædam inflammatio totius corporis. Secundum ſitis intenſa. Tertiũ ſudor copioſus. Quartũ appetitus proſtratio. Quintum defectus animi. Sextum alui ſtipatio. Septimum dolor, & grauedo capitis. Octauum vigiliæ intenſæ. Nonum, & ultimum eſt vrinæ ardor. *Ardor uiſcerũ, & corpis totius.* Quo ad primum, quod eſt ardor viſcerum, & corporis totius ita magnus, vt cum æger egreſſus etiam fuerit è balneo, videatur ſibi, quòd ſit in fornace: & aliquando adeſt febris, aliquando non. quo ad primum inquam, ſiue adſit, ſiue non adſit febris, abſtineat à balneo quatuor, vel quinq; diebus: vtaturq; victu refrigerante, & humectante, bibatq; aquam decoctam. nam huiuſmodi feruori ſolet frequẽtiſsime ſuccedere febris hectica. bibat ſummo mane ſirupum endiuiæ, vel uiolaceum cum decocto eorundem. uel bibat aquam hordei, in qua decocta ſit endiuia. Foueat etiam hepar, & capiat decoctum endiuiæ, & cicorei, additis ſpeciebus diatrium ſandulorum, & faciat epithema hepati. ceſſanteq; ardore, vltima die, qua ceſſarit, exhibeatur aliquod pro euacuando corpore, quale hoc eſſet. Recipe caſsiæ nouiter extractæ, pulpæ tamarindorum ana drach. vij. miſce, & diſſoluatur cum aqua acetoſæ, vel endiuiæ, & facta potione, exhibeatur. facta euacuatione, poterit altera die deſcendere rurſus in balneum, quo tamen non utatur amplius bis in die, ſed *Sitis intenſa.* ſemel tantum. Alterum ſymptoma erat ſitis, quæ maximè ſolet affligere eos, qui utuntur balneo: ita ut rari ſint, qui utãtur balneo, qui non patiantur ſitim; quæ duplex eſſe ſolet. vna ementita, quæ in ore, palato, & faucibus tantum eſt. altera autem vera, quæ non ſolum in ore, & faucibus exiſtit, ſed etiam in ore ventriculi. ſi igitur adſit ſitis non uera; abluat ſibi os poſca, uel aqua ſaccari, uel hordeacea, uel detineat in ore ſaccarum candi vocatum, uel prunum Damaſcenum, uel abluat os aqua frigida. ſi uero ſit ſitis vera, ratione ſcilicet, oris uentri- *Si ergo prima de cauſa fiat.* culi, uel quia humiditas ipſius ſit reſoluta, vel quia in ipſo ſit aggregatus humor acris, ut bilis; exhibeatis aquam hordei, uel endiuiæ cum iuleb. aliquando exhibemus antè cibum

duas

duas drachmas caſsiæ; & extinguit ſitim optimè: optimum quoq; eſt exhibere ius pulli in quātitate ſatis magna: in quo tamen iure ſit decocta acetoſa, & endiuia. Si autem ſitis fiat ratione bilis aggeſtæ in ore uentriculi; ſolemus exhibere caſſiam ſimul cum pulpa tamarindorum: ſed præſtantius eſt, ut æger capiat mediā vnciam ſaccari roſacei, & tota nocte detineat ipſum in ore, ut ſenſim per ſe deſcendat: non autem debet ipſum deglutire. & hoc extinguit præſtantiſsimè huiuſmodi ſitim. Tertium ſymptoma erat ſudor nimius, qui *Sudor copioſus.* qui ſudor, ſi non affligat ualde ægrū, non eſt coercendus: quoniam eſt bona euacuatio. Sed ſi faceret laſsitudines; non inungatis corpus, ut quidā ſolēt, nec exhibeatis cibaria aſtringentia, & uiſcida, ut conſueuere iſti: ſed potius deſiſtat æger ab uſu balnei, uel utatur ſemel tantum in die, & breuiori ſpatio, & balneum ſit tepidiſſimum. Quartum ſymptoma erat *Appetitus proſtratio.* proſtratio appetitus, cui occurendum eſt cum ijs, quæ refrigerant, & roborant os ventriculi: dummodo appetitus proſtratio naſcatur à calore, ſicut ſolet utplurimum: & ideo mane, & veſperi ſolemus exhibere oxiſaccara, & miuā citoniorum cum ſaccaro paratam; & ſine ſpeciebus. & hęc diſſoluimus cum uino citoniorum, uel cum aqua abſynthij, uel cum uino granatorum, uel cum aqua menthæ: & ita diſſoluta exhibemus ante cibum per quartam partem horæ. aliquādo exhibemus diacitonitem cum ſaccaro ſine ſpeciebus paratam. utatur etiam aceto, omphacio, & narancijs acidis. aliquando etiam exhibemus pulpam tamarindorum ſimul cum caſſia. quandoque fouemus uentriculum, accipientes roſas, uiolas, ſandalos, & abſynthium, & facto decocto fouemus uentriculi regionem. Animi defectus erat quintum ſymptoma, quod *Animi defectus.* ſolet etiam frequenter accidere. ſunt enim aliqui, qui habent os uentriculi ita imbecille, ut paulo poſt ingreſſum balnei concidant animo, & niſi occurreremus, ſuffocarentur. alijuerò non ſtatim cadunt animo, ſed ſolum, quādo diutius, quàm par ſit, & ſibi fuerit imperatum à medico, morantur in balneo: & his nulla alia datur medela, quàm ut ſeruent præcepta, & non tandiu maneant in balneo. De illis autem, quibus ſtatim cum ingrediuntur balneum, deficiunt vires; eſt dubitandum, & ideo oportet ipſis occurrere abſtergendo os uētriculi: quia ratione bilis in ipſo exiſtentis ſolet tam cito ani

mi

mi deliquium accidere. exhibeatis igitur offulam panis infuſam vino granatorum, uel omphacio, ideſt, ſucco uuæ immaturæ; ſed non bibat ſuccum ipſum, uel paucum admodum.

Alui ſuppreſſio. Sextum ſymptoma, & quidem frequentiſſimum, eſt ſuppreſſio alui. pauci enim ſunt, quibus quatuor, uel quinque diebus non ſupprimatur aluus. cui ſymptomati occurretis cum clyſteribus, alternatis ſaltem diebus. fiant autem clyſteres ex ſucco maluarum, & cremore hordei, & ſi æger non admittat clyſteres: (ſunt enim aliqui, qui nulla ratione uolunt ipſis uti) capiatis quinq;, uel ſex pruna damaſcena ſiccata, & coquatis in iure, quod ius bibat deinde æger. uel accipiatis quatuor, aut quinque caricas: in quorum ſignaculo inijciatis tria, uel quatuor grana cartami mundata: & caricas illas comedat æger: uel capiat dodrantem caſſiæ in fiſtulis, & aperta fiſtula accipiat medullam illam, ante cibum per dimidiam horã ad ſummum. uel deglutiat pillulam aloes lotæ, & præparatæ ponderis unius ſcrupuli: accipiat inquam pilulam unà cum roſaceo ſaccaro, alternis ſaltem diebus.

Capitis dolor. Capitis autem dolori occurretis, ſi quando ęger it dormitũ; exhibueritis aliquid, quod reprimat uapores, qui eleuantur: quale eſt ſaccarum roſaceum ſimul cum uiolaceo. uel exhibeatis mirabolanos chebulos conditos ſaccaro, uel ſolos, uel ſimul cum ſaccaro roſaceo. ſolemus etiam ſtatim à cæna exhibere diacitonitem confectum cum ſaccaro ſine aromatibus. conſueuimus quinetiam ueſperi inungere caput oleo amygdalarum dulcium ſæpius abluto aqua, uel cum oleo communi abluto. aliquando etiam mandamus, ut applicentur ſpatulis cucurbitulæ ſiccæ. ſimiliter à cæna per quinque horas ad minus, cõfecta iam prima concoctione, ſolemus exhibere pilulam maſticinam ponderis duorum ſcrupulorum: & ſi craſſa nimis fuerit pilula, fiãt duæ, uel tres, nihil refert.

Vigiliæ moleſtæ. Vigilia erat octauum ſymptoma, cui occurretis eodẽ modo, quo diximus ſupra in potu aquarũ.

Vrinæ ardor. Similiter & urinę ardori, quod erat ultimũ ſymptoma, quo modo ſit occurrendum, docuimus.

Præcepta obſeruãda poſt uſum balneorum. Poſt balneum autem, ideſt abſoluta tota balneatione, ut ſic dicam, per quadraginta ſaltem dies, utatur eadem ratione uictus, qua diximus eſſe utendum. poſt potum medicatarum aquarum veſcatur æger bonis cibis, & facilis concoctionis. caueat à uenere, à uento, à pluuia, & præcipue à ſole, & labore, & ſimilibus. iam ſuc-

cedit,

cedit, ut loquamur de embrocha, ſeu ſtillicidio medicatarum aquarũ: & erat tertius modus, quo medicatis aquis utimur.

STILLICIDII AQVARVM THERMALIVM ortus unde occaſionem habuerit, quotuplexq́; ſit ſtillicidij uſus: & quæ, quotq́; ſint obſeruanda, ante uſum ipſius, inter utendum, & poſt uſum. *Cap.* XIII.

TErtius modus, quo dixi ſupra thermales aquas veniſſe in vſum, eſt ſtillicidium, à barbaris ducia, uel gutta uocatum, à Græcis autem embrochi, & epimurochi. occaſio autem, qua iſtæ medicatæ aquæ uenerint in hunc uſum; fuit, quia reperiebantur aliquando partes corporis, ita induratæ, vt durities non poſſet vllo modo per inſeſsionem in balneo emolliri, & ſuperari. & ideo inuenerunt medici ſtillicidium, vt aquæ facultas à motu adiuta penetraret magis: nã ratione motus aqua deſcẽdit in cauitates; & illas quidem abditas ipſius membri. quandoque etiam erat opus, ut non ſolum aqua emolliret partem duram, ſed vt deſcenderet etiam in partem oſſeam: non potuiſſet autem ad os peruenire, niſi ei fuiſſet additus motus, ut Galenus in 13. Meth. cap. ult. declarat de capite. nam aliquando egemus, vt aqua permeet in cauitatẽ cerebri. non poſſet autem illucuſque peruenire, niſi motus adiungeretur: quia in capite eſt cutis dura, & os craſſum, & pariter durum. Hæc itaq; fuit occaſio, ut medicatæ aquæ reciperẽtur ad vſum ſtillicidij. cuius ſtillicidij uſus primus eſt, ut ſiccet, & diſcutiat. ſecundus, vt ſiccet, & calefaciat. tertius, vt ſiccet, & refrigeret. nam & aquæ aliquot reperiuntur, quas ſi inſtillemus in partem aliquam exiccant, & refrigerant. ultimò utimur ſtillicidio ad emolliendum, laxandum've partẽ aliquam induratam. alios poſtea uſus, ut roboratio, & ſimiles, ſciatis reduci ad iſtos. Partes autem, quę recipiunt iuuamentum à ſtillicidio; ſunt illæ omnes, quę aptæ ſunt, ut ſupra ipſas cadat aqua, ſed præcipue caput, & partes neruoſę, & articuli. poſſumus tamen hepar, uentriculum, & alias partes ſtillicidio ſubiicere. uerum cum iſtæ, & conſimiles partes molles ſint, facile alterantur, patiunturq́; per inſeſsionẽ: & ideo non egent

Stillicidij uſus.

Stillicidiũ quibus corpis partibus proſit.

Aquæ aptæ pro ſtillicidijs. egent ſtillicidio. Aquæ ſtillicidio accōmodatæ ſunt omnes, exceptis ijs, quæ humectando poſſunt refrigerare: huiuſmodi enim aquis rariſsimè utimur pro ſtillicidio. reliquas verò omnibus utimur, & ſunt aptæ, ita quòd omnes ferè ſunt ad ſtillicidium opportunæ. *Ante ſtillicidij uſum, quid agēdum, & obſeruandum.* Cæterùm antequam æger deueniat ad vſum ſtillicidij, debet, & cum eo medicus, obſeruare morbū, habitum corporis, partes corporis omnes, & præſertim temperaturam capitis: nam partes reliquæ rarò impediunt nos, quo minus utamur ſtillicidio in parte aliqua: ut exempli gratia pes, etiam ſi eſſet affectus, non impediet ſtillicidium faciendum in brachio, uel in capite. ſed ſi caput eſſet calidum, & ſiccum, uel calidum, & humidum, non ſubijciatur ſtillicidio aquarum calidarum, præſertim earum, quę ſulphureæ ſunt, & bituminoſæ. & hoc præcipit nobis Galenus, Paulus, Aetius, Antyllus, & omnes. & certè mirum eſt, quo modo omnes conſentiant, caput calidum, & humidum; uel calidum, & ſiccū, ſtillicidio aquarum calidarum, & præcipue aquæ ſulphureæ, & bituminoſæ non eſſe ſubiiciendum, quāuis ſtillicidium cōueniat in affectibus capitis. temperaturę igitur partium, & præcipue capitis ante uſum ſtillicidii diligenter ſunt conſiderandæ. Similiter habitus, & robur corporis, ętas, anni tempus, & cætera, quæ dixi eſſe obſeruanda ante uſum balnei.

Tempora ſtillicidio apta. Tempora ſtillicidio apta ſunt illa eadem, quæ diximus eſſe accommodata ad balneum, uer ſcilicet, & autumnus. *Locus.* Locus, in quo fit ſtillicidium, non debet eſſe pluuioſus, non uentoſus, non ſoli expoſitus. *Purgatio.* Purgatio per pharmacum facta tū capitis, tum corporis vniuerſi, eſt neceſſaria: alioqui excrementa attraherentur ad partem, in qua recipitur ſtillicidium: & vt ſummatim dicam, ea omnia ſunt ante uſum ſtillicidii obſeruanda, quæ & ante uſum balnei. Quādo autem æger vult ire ad ſtillicidium, ſurgat ſummo mane: & ſi pars tantum ſit ſtillicidio ſubiicienda, uerbi gratia, brachium; habeat paratum alueolum ligneum, in quod poſſit inſerere brachium, ut aqua ſupra humerum cadens colligatur in alueolo, & ſtato tempore foueat brachium. cum perfectum fuerit ſtillicidiū, educat brachium ex alueolo, & inungat ipſum aliquo oleo, quod ſit eiuſdem facultatis cum aqua illa. ſed ſi caput eſſet ſtillicidio ſubiiciendum; opus eſt primò caput ipſum ab radice, non quidem totum, ſed ad futuram coronalem,

ronalem, & ſagittariam. unde monent recentiores, ut extendamus manum, applicemusq́ue volam ipſius turbini naſi, & obſeruemus quouſq; medius digitus, qui longior eſt reliquis, perueniat: & vbi digitus deſinit; ibidē incipiamus abradere tondentes verſus ſinciput: ita quòd abraſio per longitudinem ſit quatuor digitorum, per latitudinem autem duorum. abraſo hoc modo capite, ſubijciatur guttæ cadenti ex alto, & ſubtus ſit vas, in quo colligatur aqua, ne pauimentū totum inundet. Solet æger, dum recipit ſtillicidium, corripi magno ſomno: & rari ſanè ſunt, qui in medio ſaltem ſtillicidij non cadant in ſomnum. quod fit, quia incaleſcente capite ob ſtillicidium, multi uapores attrahuntur ad cerebrum. excitetur igitur continuè æger, & non permittatur vt vllo modo dormiat.

Somnus maximus contingens inter recipiendū ſtillicidium.

In Hetruria in locis illis, vbi ſunt ſtillicidia, ſolēt incolæ illæ mulieres excitare ægros cantibus uehementiſsimis: ſed non placet, quia uehemens cantus replet caput: & ideo alia potius ratione ſunt excitandi.

Cantus uehemē replet caput.

Cum æger detinuerit caput ſub ſtillicidio uſq; ad tempus præfixū, remoueat ipſum, & abſtergatur, ſicceturq; pānis non admodum calidis. poſtea ſolent Hetruſci capere fruſtum panni lanei rubri, uel alterius coloris. fruſtum inquam paulò maius, quàm ſit abraſa pars capitis: & filis appenſis applicant abraſæ parti, ita ut non concidat: deinde ſuperimponunt, ſcuffiam uulgò uocatam, uel aliud integumenti genus. applicant autem fruſtulum illud panni, ut caliditas aquæ impreſſa diu conſeruetur, & ne occurrens aer obſit. & hoc modo tranſacto toto, vniuerſaliq; tempore ſtillicidij recipiendi, ſeruant caput tectum per quadraginta ſaltem dies: quod mihi ſummopere placet. Vtatur ſtillicidio matutiua, ueſpertinaq́; hora, aduertatis tamen, ꝙ ſi æger eſſet ſenex, cum os capitis in ſenibus ſit durius, & cutis etiam dura, craſſaq;, & ſuturæ ferè obliteratæ, opus eſſet, ut aqua caderet ex altiori loco. contra autem ſi puer eſſet. unde pro ratione ſubiecti, & penetrationis, aqua modò ex altiori, modò ex humiliori loco debet cadere: ſemper tamen aqua pro ſtillicidio debet eſſe calida: ſed in primis diebus minus, q̃ in medijs, & ultimis, ita quòd caliditas debet continuò, ſenſimq́; augeri. uerum hoc non oportet facere in Hetruria: qa inibi ſunt ſtillicidia tepida, calida, & calidiora.

Hora vtēdi ſtillicidio

Stillicidium quādo debeat eſſe altius, & quā minus altum.

Tempus particulare, quo membrum eſt ſtillicidio ſubijciendum, eſt ad ſummum

Mora trahenda ſub ſtillicidio quāta eſſe debeat.

ſummum vnius horæ cũ dimidia : nec vnquàm excedere debitis iſtud ſpatium . & in hoc etiam habenda eſt ratio metalli potentioris, vel debilioris in aqua exiſtentis. ſimiliter habenda eſt ratio caliditatis aquæ: ſubiecti robuſti, vel debilis, & ſimilium . Hora autem opportuna eſt ſummo mane per horã ab ortu ſolis, & veſperi per duas horas ante occaſum . Numerus verò dierum in ſtillicidio aquæ calidiſsimę eſt duodecim, vel quindecim ad ſummum : nec pluribus duabus vicibus in die eſt vtendum ſtillicidio. in mediocribus autem aquis aſcẽdimus uſq; ad vigintiquatuor, vel ad triginta dies: & in debilioribus adhuc aquis vſq: ad triginta quinq; , uel ad quadraginta aliquando . Dieta conuenit talis , qualis in balneo diximus . Symptomata conſueuere in ſtillicidio eadem accidere, quæ in balneo: quorum omnium habuiſtis iam numerũ, & medendi modum. Sed vnum peculiare ſolet in ſtillicidio contingere: & eſt rheuma, ideſt catarrhus, ſeu diſtillatio, quę quandoq; deſcendit per nares, quandoq; per palatum ; & aliquando labitur ad thoracem : aliquando ad uentriculum : & cum ad thoracem deſcendit, excitat interdum magnam tuſſim, interdum paruam . Si igitur videritis , quòd magna fiat tuſsis; omittatur ſtillicidium : ſi verò mediocris; utatur ſemel in die tantum, & breuiori etiam temporis ſpatio , & aqua ſit minus calida, detineatq́; æger cõtinuè ſaccarum candi in ore: & cum it dormitum aſſumat ſaccarum roſaceum. Poſt ſtillicidium autem geſtet caput tectum quadraginta ſaltem dies, quo tempore nunquàm abluat ſibi caput , caueatq́; à ſole , à pluuia, à vento, ab actu uenereo : & ſeruet ea omnia, quæ diximus eſſe ſeruanda poſt aquarum thermalium potum , & balneum . Deſcendamus modò ad quartum uſum aquarum medicatarum, qui erat pro fomentis.

Hora ſtillicidio opportuna. *Stillicidio quot diebus utendum & quo uicibus in die.* *Victus ratio.* *Symptomata.* *Catarrhus.* *Tuſsis magna* *Poſt ſtillicidiũ, quid agendum.*

DE FOMENTIS EX AQVIS THERMALIbus: ac de uſu earundem aquarum in parandis edulijs, atque in diluendo uino : Cap. XIIII.

QVartus modus, quo diximus aquas thermales nobis inſeruire, erat per fomentum, quando ipſis madefacimus ſpõgias, uel pãnos, & fouemus corpus: qui vſus ſolet eſſe frequen-

frequentiſsimus apud medicos Veronenſes in aquis illis Calderianis. in alijs autem locis, & balneis non viget huiuſmodi vſus: & videtur eſſe potius corollarium quoddam ad alios utendi modos: cum ſit particularis quidam modus. poſſemus tamen & nos hoc modo thermalibus aquis vti.

Quintus modus vtendi aquis medicatis eſt partialis, & parum ad propoſitum, & ſolum apud quoſdam eſt in uſu. modus autem eſt, quòd coquunt carnes in aquis medicatis, quibus cũ & alia etiam cibaria parant. ſed non placet: quia parua admodum aquæ facultas remanet in cibarijs, ita vt vix poſſit alterare corpus. in hyprope tamen talis utendi modus congrueret, ſi videlicet aqua eſſet ſalſa: tamen non eſt neceſſarius modus: quia domi poſſumus, ut libet, aquam ſalſam facere, & incoquere carnes, aliaq; cibaria, abſque quo egeamus aqua thermali ſalſa.

Sextus modus erat per lymphationẽ uini exhibendi ægro: qui etiam non eſt opportunus, nec quo ad uinum, nec quo ad aquam: quia alterum ex altero corrumpitur. Præterea nõ placet, quoniam ſi aqua, qua utimur in diluendo uino, eſſet ſalſa, & retineretur diu in uentriculo commixta cibo; excitaret magnam ſitim. Si uerò eſſet frigida; impediret diſtributionem alimenti: vnde obſtructiones naſcerentur, & ex obſtructionibus mille poſtmodum incommoda. Venio iam ad ſeptimum vſum.

STVFARVM, FOVEARVMQVE VSVS *quotuplex ſit: quidq; ante uſum ipſarum, quid inter utendum, & quid poſt uſum, ſit obſeruandum.* Cap. XV.

SEptimus vſus erat ſtufa. habemus enim in balneis loca q̃dam uaporibus calidis plena: quæ loca duum ſunt generũ. alia magna, ut duo, tria, & quinque corpora poſſint in ſe recipere: & iſta à recentioribus vocantur ſtufæ. alia ſunt parua, in quæ vnum, uel duo tantum crura poſſunt inſeri: & iſta loca appellantur cauernæ, & foueæ à recentioribus. Laconicorum autem, ſeu ſtufarum vſus eſt frequens. Primò ad euacuandum totum corpus per ſudorem, qui magnus in ipſis prouocatur. Secundus uſus eſt ad calefaciendum, et ſiccandum

per eandem euacuationem, Tertius eſt ad emolliendas indu ratas partes. Partes aũt, quæ iuuamentũ recipiunt à ſtufis, eſt, primò cutis tota, & omnes articuli, parteſq; extremæ. conferunt etiam in iſchiadico affectu, in podagrico, & in omnibus affectibus articulorum. Similiter ad fugandam ſcabiẽ ex toto corpore. Stufæ cum ſint refertæ uaporibus elatis ab aquis medicatis, & medicamentum ſint magnum; diligenter circa vſum ipſarum ſunt ea omnia obſeruanda, quæ circa balneum, infuſionem've diximus: ut habitus totius corporis, ſexus, ætas, tempus, quod debet eſſe ſerenum; & ſimilia. Purgatio ante uſum ſtufę requiritur magna: quia humores in ſtufis maxime eliquantur, & magis, quàm ex vſu ſtillicidij: & ideo maior etiam purgatio debet præcedere, quàm in ſtillicidio. Modus, & tempus vtendi ſtufis eſt, ut ſummo mane oriente ſole ſurgat æger, & neceſſariò excernat alui feces: deinde ingrediatur ſtufam toto corpore, excepto capite, ſi uidelicet opus ſit ſtufa pro toto corpore: ſicut eſſet, ſi quis laboraret hyprope leucophlegmatia, doloribus articulorum, & ſimilibus affectibus. Sudorem copioſum emanantem non curet, nec ſtudeat ipſum ſiſtere. Cum egreſſus fuerit è ſtufa; ingrediatur lectum, inibiq; maneat per horam: deinde prandeat. Sed ſi pars tantùm eſſet affecta; inſerat illam ſolam in foueam: & pars ſuperior, quæ non inſeritur in foueam, tegatur optimè. cùm inibi pars affecta manſerit, quantum opus eſt; extrahatur, ſiccetur q;, & inungatur aliquo oleo, quod eiuſdem ſit facultatis cum uapore illius foueæ: & interim dum æger habet partẽ, uerbi gratia, crus, inſertam in foueam, moueat ipſam continuè. poterit autem eam aliquantulum, dum eſt in fouea, mouere: quia rigor chordarũ cedit, dum pars tota à uapore incaleſcit. vtatur ſtufis, & foueis matutina, & veſpertina hora: uel mane ſtufa, ueſperi autem luto, aut balneo: aut è diuerſo, mane balneo, veſperi autem luto, uel ſtufa: nam poteſt ad libitum permutare. Stufa debet ſemper eſſe calida, nunc verò magis, nũc minus, ratione habita tempeſtatis anni, habitus corporis, ætatis, morbi, & aliorum, quæ ſupra enarrauimus in capite de potu, ac de balneo. Vtatur ſtufis, uel foueis bis in die, uel permutet, ut dixi: nũquam autem utatur plus duabus uicibus in die. Numerus verò dierũ eſt quindecim, aut uiginti ad ſummum. Victus ratio conuenit talis, qualis in balneo diximus.

Purgatio.

Modus, & tempus utendi Stufis.

Cęna

Cœna ſit plenior prandio. Symptomata eadem, quæ in balneo ſolent accidere, & aliqua etiam illorum ſunt, quæ in uſu foueę, uel ſtufæ non accidunt. Poſt vſum foueæ, & ſtufarum, fugiat venerem, pluuiam, & cętera, quæ ſuperius diximus, dum de dieta balnei, & potus aquarum ageremus: tueatur partem affectam à ſole, & à uento. Sequitur modò ultimus vſus: quo explicato, incipiemus loqui de balneis particularibus. &c.

LVTVS THERMALIS QVOT, ET QVOS uſus nobis præſtet: et quid ante ipſius uſum, inter utendum, & poſt uſum ſit obſeruandum. Cap. XVI.

Vltimus uſus erat lutus: qui non ſolũ eſt in uſu apud nos, ſed fuit etiam apud antiquos Plinio teſte. Luti autem facultas eſt, ut emolliat partes induratas: cuius luti ratione Balneum Diui Bartholomei in hoc agro eſt celebratum in toto ferè orbe. Similiter & Balneum de Aquis. Alter vſus luti eſt ad reſolutionem, & diſcuſſionem eorũ, quæ iam emollita ſunt, atque eliquata. Tertius eſt ſiccatio, & roboratio neruoſarum partium. Quartus eſt roboratio, & calefactio partium refrigeratarum. Partes, quæ à luto accipiunt iuuamentum, poſſunt eſſe omnes: tamen communis, & præcipuus luti vſus eſt circa partes neruoſas, & articulos: nam his duntaxat partibus ſolemus ut plurimum lutum applicare: quandoque etiam capiti, & thoraci. Materia luti cuiuſq; eſt, uel argilloſa, uel cœnoſa, ita quòd quilibet lutus eſt, uel argilla, uel fimus, uel fecoſitas, ac ſporcities quædam, vt ita dicam. Antequàm quis vtatur luto; obſeruandus eſt locus aptus, lutus conueniens, ægritudo, ętas, tempeſtas anni, facienda purgatio, & cætera, quę toties iam diximus eſſe obſeruanda. Modus autem, quo cœno, luto've utimur, eſt duplex. Vnus quidem eſt, quòd applicamus lutum parti affectæ, & eam ſoli exponimus: prius tamen quàm applicemus lutum, emollimus ipſum aqua eiuſdem balnei, ex quo lutus extrahitur. Primò itaque accipimus lutum, mandamuſq; ægro, ut ſubmergat partem affectam in aquã balnei, inibiq; eam detineat, donec calefiat: deinde eã extrahat, lutoq; obliniat, tegatq;, & poſtea ſoli exponat: exponat inquam ſolam illã partem ſoli: reliquæ uerò

Balneum, Sancti Bartholomei, & balneum de Aquis cur ualde celebrata.

Luti materia.

Ante uſum luti quæ agenda, & conſideranda.

Lutus eſt in vſu duobus modis.

Primus modus.

corporis partes omnes,& corpus ipſum totũ,ſint ſub umbra: alioqui maximè inflammaretur corpus, accenderetur q; febris.pars autem luto tecta teneatur ſub ſole, donec lutus fuerit exiccatus, ita ut per ſe concidat: & cum ſiccatus ita fuerit; auferatur abluatur q; pars illa aqua illius balnei calida, & iterum luto obliniatur, tegatur, & exponatur ſoli, & reliqua agantur, quæ prima uice ſunt acta. ſic etiam tertia uice eſt faciendum, ita ut bis, vel ter, tam mane, quàm ueſperi, pars affecta tegatur luto, & lutus ſiccetur ad ſolem, mox remoueatur: & peracta illinitione luti cuiuſq; ultimæ uicis, tam ſcilicet ueſpertinæ, quàm matutinæ, inungatur pars oleo aliquo eiuſdẽ facultatis, cuius eſt & lutus ille. Et in hoc loco notate errorẽ eorum, qui de balneis ſcripſere, dum dicunt, quòd etiam à prandio pars eſt luto obliniendą: quod nullo modo eſt faciẽdum, niſi peracta prima concoctione. Omnis autẽ lutus debet eſſe calidus: calidus dico caliditate acquiſita in proprio balneo: aliter uel parum, uel nihil prodeſſet. *Alter modus.* Alter modus, quo luto vtimur; eſt. mandamus, ut æger habeat alueolum, quod ſubijciatur affectę parti, & madefaciat optimè partem affectam aqua illa balnei, mox ponat lutum ſupra partem, ſed primò paucam quãtitatem, ut pars aſſueſcat caliditati illi: deinde magis, ac magis augenda eſt luti quantitas ſupra partẽ affectam, donec factus fuerit, magnus luti cumulus: quem lutum ſeruet ſupra partem, donec refrigeretur, & tunc abijciatur ille, & nouus ſuperaddatur. & ſic ter, uel quater faciat æger, & ultima uice abluat partem aqua illa: mox ſiccet, inungatq; oleo aliquo, & pannis obuoluat, exerceatq; ipſam poſtea, ſi poteſt: & hoc faciat bis in die, mane, & ueſperi. Lutus debet eſſe calidus, ſed nunc magis, nunc minus, pro ratione morbi, temporis anni, ætatis, habitus, & reliquorum ſupradictorum. Numerus dierum, quibus conſuetum eſt uti luto, eſt *Tempora utẽdi luto.* quatuordecim, uel quindecim dierum. Spatium autem temporis pro ſingula vice, ſcilicet tam ueſpertina, quàm matutina, eſt vnius horæ cum dimidia, vel duarum ad ſummum horarum: quas duas horas qui excedunt, ſolẽt incidere in febres acutas. Sed habeatis ad memoriã regulam Antylli ſupra traditam, qua uon ſolum in potu, in balneo, in ſtufis, in foueis, & luto vti debetis, ſed etiam in omnibus alijs modis, quibus vtimur medicatis aquis, ſi qui ſunt alij. regula autem eſt, quòd

primis diebus incipiendum eſt à minori ſpatio, & ſenſim eſt augendum, quouſque deuenerimus ad medios dies, à quibus poſtea eſt retrocedendum, & ſenſim diminuendum ſpatium, donec reuerſi fuerimus ad primum ſpatium: ut ſi prima die æger vtatur luto hora integra, ultima etiam die una hora vtatur. Symptomata eadem ſolent accidere, quæ in balneo: & curatio etiam eſt eadem. Poſt uſum luti caueat ſaltem per quadraginta dies ab eiſdem, quæ dicta ſunt ſupra cap. de balneo, & de potu aquarum. Inungat partem oleo aliquo, eamq; continuo exerceat, moderatè tamen. Et hæc circa uniuerſalem de thermalibus aquis ſermonem habui uobis dicenda. Iã ſupereſt, vt ad explicationem particularium balneorum deſcendamus, & primò illorum, quæ in agro hoc Patauino habẽtur: & inter iſta de Aponitano prius, poſt modum & de reliquis pertractabo.

Symptomata.

Obſeruanda poſt uſum luti.

DE BALNEO APONITANO. Cap. XVII.

MEdia in ualle, quæ quinto lapide ab urbe hac diſtat, eſt locus quidam ἄπονον græcè dictus, ubi collis quidã lapidoſus eſt, & quaſi crudo pumice conſtans: in ſuperficie enim pumicoſus totus eſt, & foraminibus undiq; refertus, per quæ foramina ſcatet aqua tanquàm per fiſtulas feruentiſſima, & per ſaxa fluens, ſeq; in lacunam colligens balneum conſtituit, Aponitanum nominatum: cuius aquæ portio à lacuna illa exiens fluit per canales ligneos, & rotas molendinas voluit. ex altero latere emittit riuulos, qui deuenientes ad particulares quaſdam domos ſolia plurima conſtituit. ex altera etiam parte defluens aqua illa feruentiſſima, efficit ſtillicidia, quædam altiora, quædam minus alta: nec non ægrotorum balneum appellatum. Vallis autem ea ex vno latere ſeptentrionem verſus cingitur montibus: ex altero uerò, quo urbem hanc reſpicit, planitie magna circundatur. Fuit autem locus ille ἄπονον græcè dictus, celebris admodum apud antiquos, ita ut putarent quoddam diuinum inibi inſidere, & ſortes accipi, atque reſponſa, ut videre eſt apud Suetonium in uita Tiberij: nam dicit Tiberium Roma Aponum ueniſſe, vt oraculum Geryonis, quod inibi putabatur tunc temporis

Aponum cur celebre antiquitus.

Geryonis oraculum Aponi eſſe exiſtimabatur olim.

eſſe, conſuleret: & accepto reſponſo, vt proiiceret talos aureos in fontem illum, proiecit ſtatim, qui cadentes ad fundũ oſtenderunt maiorem numerum talorum, quàm proiecti fuiſſent. quod optimę fuit conſultationis indicium, ait Suetonius: refertq; aureos illos vſq; ad ſua tempora in fonte illo aquæ feruentiſſimę apparuiſſe: nunc autem nihil apparet, fortè quia à furibus fuere extracti. Conſtat itaque Aponenſem illum locũ fuiſſe celebratum apud veteres, tùm propter oraculum Geryonis, tùm etiam, quia ſortes aqua illa redderet. Accedit his, quòd antiqui illius loci incolæ habebant illum fontem pro arbitro ſuarum litium: nam ſi fortè pecus aliquod fuiſſet vſurpatum ab aliquo pręter rationem, & ius; adducebant illud ad fontem, & madefaciebant aqua illa: & ſi uidiſſent, quòd depilata, excoriataq; fuiſſet ouis, iudicabant ipſam non eſſe illius, à quo occupabatur, ſed alterius: contra autem, ſi nihil fuiſſet paſſa. Præterea non deerant ruſtici quidam, qui ex eo colle prædicerent res magni momenti. nam legitur apud Lucanum in 7. Pharſal. quendam prænuntiaſſe futurum bellũ inter Cæſarem, & Pompeium. quod his verſibus declarat.

Aponitanum balneum erat olim ueluti arbiter, ac iudex litium in colarum.

Euganeo (ſi uera fides memorantibus) augur
Colle ſedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
Atq; Antenorei diſpergitur unda Timaui,
Venit ſumma dies, geritur res maxima, dixit,
Impia concurrunt Pompei, & Cæſaris arma.

Plantæ uiuunt in Apontana aqua, etiam ſi ſit feruentiſſima.

Rurſus fuit celebris fons ille, eò quòd in aqua illa feruentiſſima viuant plantę, quod à Plinio habetur pro miraculo, ut propè habendum eſt: et nunc etiam aluntur ipſa plãtæ, ut ego uidi: nam extraxi aliquando plantas ex illis riuulis virẽtes, ac pingues cum floribus, & ſeminibus, ex quo colligere poſſumus aquam illam facere non ad corruptionem, ſed ad nutritionem plantarum, atq; ad ſanitatem humani corporis. Quod etiã fons, & locus Aponitanus fuerit celebris apud antiquos apparet ex Claudiano, qui elegantiſſime deſcripſit collem, & fontem illum ſic dicens.

Alto colle minor, paruis erectior aruis
Conſpicuo cliuus molliter orbe tumet.
Ardentis fœcundus aquæ quacunq; cauernas
Perforat, offenſus truditur igne latex.
Spirat putre ſolum, concluſaq; ſubter, anhelo

Punicæ

Pumicæ rimoſas perforat unda uias.

Cæterùm maiorem auctoritatem adiũxit balneo iſti Theodoricus Rex Oſtrogothorum, ut videre eſt apud Caſſiodorũ in epiſtola ipſius Regis, quam ſcripſit Aloyſio Architecto, vt ſuſciperet quandam pecuniam, & curaret reſtaurãda ea, quæ deuaſtata eſſent apud balneum Aponitanum; in qua etiam æpiſtola Rex ille exponit etymon vocis iſtius ἄπονον, aitq́; eo nomine balneum illud fuiſſe vocatum, quòd dolores, & affectus corporis mitiget. Celebre quoque fuit balneum ratione vrbis huius, & ſui agri, quoniam maxima, ut ait Strabo in quto Geographicon, fuit vrbis huius celebritas, & amplitudo, ita ut in ipſa conſcribi poſſent centum, & uiginti millia militum: & ſubiungit in hac vrbe extitiſſe quingenta capita ex ordine equeſtri. quod certè mirum eſt: nam paulò plures Equites erant in Vrbe Roma. Talis quoq; fuit Vrbs hæc, ut ex ſe potuerit gignere Vrbem alteram, quæ in toto ferè Orbe principatum nunc obtinet. Cùm itaq; Aponitana balnea fuerint apud antiquos celebrata, ſintq́; adhuc nõ parum; æquum mihi viſum eſt priori loco de ipſis verba facere: præcipue cũ nũc ſint celebratiſſima propter hunc florentiſſimum Gymnaſiũ. Plures itaq; de Aponitanis balneis meminere, ſed omnes imitati ſunt tres priores illos auctores, qui de ipſis ſcripſere. fuerunt autem Bartholomeus Montagnana, Sauonarola, & Ioannes de Dondis, qui ferè omnes Patauini fuere: & ideo omnes alij ſunt ipſos inſecuti, tamq̃ illos, qui poterant optimè cognouiſſe balnea iſta. Vnde accidit, ut cum tres illi viri errarint in multis rebus; cæteri etiam omnes in errorem inciderint. Tria igitur circa hoc balneum erunt inquirenda. Primò materia illius, ſcilicet quodnam contineat metallum. Secundò, quodnam metallum, ſi plura habeat, obtineat principatum, ac dominium. Tertiò, quæ ſit balnei facultas, & quibus morbis reſiſtat. Quo ad primum Montagnana dicit, quòd in balneo Aponitano continetur maxima quantitas ſulphuris, pauca verò calcis: ita quòd ſecundum ipſum Aponenſis aqua erit à prædominio ſulphurea, & tota ipſius facultas ex ſulphure dependebit. Sed Sauonarola inſurgit contra ipſum, & validis rationibus oſtendit balneum Aponitanum non eſſe à prædominio ſulphureum. quas rationes licet ego probem, tamen ne longior ſim, voſq́; faſtidiam; eas omittã, & eo quidem li-

Balneum Aponitanum cur Aponon uocatum.

Patauij celebritas, & amplitudo.

bentius,qu ia uos ipſi poteritis illas uidere,& legere,cum Sauo narolæ Tractatum de balneis habeatis impreſſum.Sauonarola autem poſtquam confutauit opinionem Montagnanæ, & non ſine mehercle ratione,quoniam Montagnana in hoc,quod di cit de hoc balneo,uidetur mihi, quòd fuerit ſomnolentus, ne
„ dicam ſtultus:ponit ſuam ſententiam dicens; Quibus relinqua
„ tur ſalſa, & nitroſa,ut ſapor eius manifeſtat: aluminoſa ma-
„ gis,ut in riuulis comprehēditur: cinerea, ex aduſtione & à ſul
„ phure, ut cæteræ,non abſoluta.Ex quibus uerbis colligo ſentē
„ tiam huius uiri fuiſſe, quòd in balneo Aponenſi eſſet ſal, & ni trum. Secundò alumen, & ipſum prædominari. Tertiò calx. Quartò aliquid ſulphuris. quòd ſal inſit; probat: quoniam percipitur guſtu. quòd alumen; dicit patere ex materia, quæ colligitur in canalibus illis tā ligneis, quàm lapideis, in quibus reperitur concretus quidam tofus, et quidem copioſus, quem Sauonarola putat eſſe alumen. quòd inſit, & calx; probat ex aduſtione,quæ eſt in profundo balnei: nam loca illa, per quæ aqua tranſit,aduruntnr. quòd ultimò adſit & aliquid ſul phuris;probat: quoniam inquit omnes thermas habere aliquid ſulphuris, quia incaleſcunt à ſulphure, per quod tranſeunt.unde iuxta Sauonarolæ ſententiam ex quadruplici materia conſtituitur aqua Aponitana, ſed alumen obtinet prædominium. ſecundum locum tenet ſal. tertium calx. & ultimum ſulphur. Ioannes autem de Dondis loquens de ijs, quæ admixta ſunt huic aquę Aponitanæ,nititur probare,quòd nihil ſulphuris in ea aqua contineatur.& primò ſupponit nullas aquas incaleſcere ratione ſulphuris. fuit enim ipſe in ea opinione, ut crediderit aquas thermales incaleſcere à calore cæleſti excitante igne in locis ſubterraneis, & ob id deſtruit rationem Sauonarolæ,qui dicebat omnes aquas calefieri à ſulphure. Secundò dicit Ioannes. Si aquæ illæ Aponenſes haberent aliquid ſulphuris, cū ſulphur ſit oleagineum, & pingue, ſulphuris ſemper aliquid ſupernataret aquæ,& pars etiam ſupernatans exureretur. Tertiò probat:quia ex cōfectione ſalis ex illis aquis apparet ſulphuris nihil in eſſe, nec veſtigium quidem vllum. Quartò ad odorem, & ſaporem illum ſulphuris, qui percipitur ad balneum Aponitanum, & in aqua ipſa, dum guſtatur. Dicit odorem, & ſaporem illum, non prouenire, ac naſci ex ſulphure. Sed ex fuliginibus exuſtis:

ex quibus aqua contrahit & odorem, & ſaporem illum. nam cum aquæ calefiant ſub tellure ab igne concluſo, generantur multæ fuligines: quæ ſunt in cauſa, ut Aponenſis aqua redoleat, ſapiatque ſulphur. Tandem concludens Dondus ipſe, ponit, & explicat ſuam opinionem dicens, in Aponitano balneo eſſe ſal, & gypſum: nam materiam illam tofaceam, quam Sauonarola putabat eſſe alumen, ipſe vult eſſe gypſum: & illud ſalſum, quod concreſcit, dicit eſſe ſal: dicit tamen, quòd maior quantitas ſalis, quàm gypſi ineſt. vnde apparet Ioannem diſſentire à Montagnana, & à Sauonarola, cum velit in Aponitano prædominari ſal: & motus eſt hac ratione. quia eius pater fuit uir ingenioſus, & optimus philoſophus, ita vt inter cætera excogitarit rationem conficiendi ſalis ex aqua illa Aponenſi, & talem excogitauit, ut potuerit tãtam ſalis copiam facere, ut fuerit ſatis pro tota ſua familia, & potuerit etiam dono amicis dare. ſal autem, quod cõficiebat ex ea aqua, erat magis ſapidum. & acrius, quàm ſal marinum, uel foſſile quodlibet. Modus autem ſeu ratio, qua ipſum conficiebat, eſt. In lacuna ampla aquæ Aponitanæ locabat uaſa ex ſilice excauata ad profunditatẽ quatuor digitorũ, quæ vaſa, prçterquàm quòd erant excauata ad eam, quã dixi altitudinem, erant etiam quadrata. uaſa igitur hæc collocabat in lacuna, ita ut aqua non poſſet in ipſa ingredi, ſed ſuperſtarent aquæ, quantum eſt ſpatium duorum digitorum. poſtea habebat plures ollas teſtaceas, quas explebat aqua illa; mox eas collocabat in quadratis illis vaſis, inibique relinquebat. quo fiebat, ut aqua in ollis contenta agitaretur à calore, & ebulliret, & ſenſim, ac ſenſim euaporaret: & tandiu permittebat philoſophus ille, ut bulliret, quandiu appareret ſplendor quidam in aqua, & tunc effundebat aquam illam ollarum in excauata illa uaſa lapidea, in quibus concreſcebat ſal candidiſſimum: in ſumma ſcilicet uaſorum illorum ſuperficiei: in ima autem materia gypſea ab ipſo vocata. Hic fuit modus, quo vir ille conficiebat ſal: ex quo filius ipſius Ioannes iudicauit in Aponitano balneo contineri duntaxat ſal, & gypſum: quòd autem materia illa ſubſidens in quadratis, lapideiſque uaſis, eſſet gypſum; probat Ioannes. quia, inquit, eſt materia alba, & aſtringens, quale gypſum eſt. & quia longe maior copia ſalis, quàm illius materiæ albæ aſtringentis extrahebatur,

Modus conficiẽdi ſalis ex aqua Aponitana.

pendētem ex cā frigida, & humida ipſius uteri.

multas mulieres ſteriles concepiſſe poſt vſum Aponēſis aquæ: quare uos quoque poteritis ipſa uti ad remouendam ſterilitatem prouenientem ex uteri mollitie: vti dico poteritis uel in balneo, uel in uaporibus, uel etiam in potu. Iuuat quoque

Ad uteri profluuium.

uteri profluuium tū recidendo cauſam, ideſt remouendo intē periem uentriculi, tū etiam quia euacuat venas vteri, ſi præcipue potui huius aquæ adiungatur vapor, hoc eſt, ſtufa. In iſ-

Ad iſchiadicū affectum.

chiadico affectu parum prodeſt in potum accepta, ſed ſtufa

Ad detergendos renes ab arenulis, & à materia pituitoſa.

ſummopere. In potu quoque aqua hæc iuuat renes, & veſicā, quando ſcilicet renes ſunt repleti arenulis, uel materia pituitoſa multa, uel patiantur aliquod genus ulceris, dummodo

Ad ulcera renū & ueſicæ,

non adſit inflammatio. Similiter iuuat ulcera veſicæ, & maximè ſi quis non poſſit retinere lotium, ita vt die, noctuq́; &

Ad urinæ incōtinentiam.

ſemper mingat, propter reſolutionem muſculi veſicæ: in hoc certæ affectu nihil eſt præſtantius, quàm uſus iſtius aquæ tū in potu, tum per inſeſsionem: quia aqua iſta exiccat, digerit,

Ad articulorū frigidos affectus & ad rigiditatem eorundem auferendam.

calefacit, & roborat partes. Aquæ præterea iſtius tum uapor, tum balneum, liberat articulos à materia frigida, & humida, diſſoluitq́ue rigidos artus, præſertim mora in ſtufis. Balneum etiam, & ſtufa iſtius aquæ iuuant articulos relaxatos ob laxa-

Ad relaxationem articulorū.

tionem: ſed hoc præcipue præſtat ſtufa. Nihil præterea eſt

Ad macra reddenda corpora nimis obeſa.

præſtantius ſtufis iſtius aquę ad macros reddendos illos, qui ſunt habitu corporis nimis pingui: quia ob ſudorem, qui promouetur, exiccatur valde corpus. unde ſolemus relegare ad ſtufas Aponitanas illos, qui timent nimiam obeſitatem: in qua re fugiatis exhibitionem medicamentorum per os, quia ſæpe obſunt uentriculo. ſed mittatis, ut dixi, ipſos ad laconica Aponenſia, & mandetis, vt utātur uictu tenuiori, q̃ ut erētur, ſi adhiberēt aquam illam pro balneo. nec in huiuſmodi

Ad ſcabiem, pruritum, & cutanea ulcera.

affectione exhibeatis talem aquam in potu. Sanat quoque aqua iſta vlcera cutis, pruritus, ulcera ſquamoſa, ſcabiem leproſam, pruriginoſam, uel ſalſam. obſeruaui quoque ego, q̃

Ad herpetes quoſdā rebelles.

ſanat herpetes quoſdam contumaces, uel Gallici ſint, uel nō Gallici: qui ſolent oboriri, uel in inguinibus, uel circa nates, uel in cruribus. Quando etiam oriuntur in cruribus, uel in

Ad ulcera antiqua, calloſa, & mali moris.

alia parte corporis vlcera quædam calloſa, & antiqua, & obducuntur cicatrice, paulò poſt iterum renaſcuntur, & non cedūt medicamentis. in his ergo ulceribus, nihil eſt præſtantius, q̃ inſeſsio in hac aqua: & plurima huiuſmodi ulcera curaui hac

aqua.

eſt vnquam in metallis, nec in fodinis metallorum ueſtigium aliquod, nec aliquis ex auctoribus teſtatur hoc repertum eſſe: non Agricola etiam, non Vannotius, nec ullus alius. ergò argentum uiuum non eſt materia metallorum. Sed dicetis. Plinius in lib. 33. inquit, quod vomica argenti uiui reperitur copioſa in fodina argentea. Reſpondeo, quòd in re hac nõ cre do ipſi Plinio: cum præſertim videam ipſum lapſum eſſe in his uocibus, hydrargyron, & argentum uiuum, putans hydrargyron, & argentum uiuum eſſe diuerſa. quod eſt purus error: quoniam hydrargyron apud Græcos idem ſignificat, qnod argentum uiuum apud Latinos. quare dico, quòd nec mica argenti uiui reperta fuit unquam in metallis, uel in metallorum fodinis. Sed diceret aliquis. Aduertas, quòd reperitur in metallis: ſed quia eſt ſpirituoſum, ſtatim euolat, ut conſpici nequeat. Dico, quòd ſi ſtatim euolet, non poterit eſſe materia metallorum. quare non ualet obiectio: ſicuti non ualet illud, quod quidam dicunt, uidelicet, quòd Deus optimus maximus ab origine mundi ex toto argento uiuo creauit metalla, ita ut conſumpſerit totã materiam, & metalla ab origine mundi fuerint facta: ideo dicunt, quòd argentum uiuum nõ apparet in metallis. profectò hoc non ualet: quoniam nos videmus, quòd quotidie generantur metalla, & ubi generãtur; non ſolum non apparet ullum ueſtigium argenti uiui; ſed nec effectus aliquis argenti uiui: attamen deberet ſaltem aliquis effectus apparere. effectus autem argenti uiui, ut dicunt, ſunt, quòd reddit eos, qui ipſum effodiunt, plumbei coloris, & breui tempore incidunt in paralyſim, uel in conuulſiones neruorum, & tandem breui tempore ſuffocantur, ita ut rari tranſeant quadrageſimm annum: ſed in alijs fodinis, hoc eſt, inter illos, qui ſe exercent in alijs fodinis, reperiuntur homines, qui ſuperuixerunt plures quadragiuta annos. ſi ergo argentũ uiuum eſſet materia metallorum; ſequeretur, quòd ſaltem foſſores paterentur ea, quæ patiuntur illi, qui effodiunt argentum uiuum: ſed conſequens eſt falſum, ergo & antecedens. Itaq; ſi neq; effectus ab occulta cauſa prouenıens apparet in fodinis metallorum; ſequitur, quòd hydrargyron non ſit materia metallorum. Vltimò, ſi hydrargyron eſt materia; aut eſt materia immediata, aut mediata: ſi dicas, quòd immediata; tunc ſequetur, quòd argentum uiuum non erit unius tã-

Argentũ uiuũ, & hydrargyros ſunt unum & idem, contr. Plinium.

Argenti uiui effectus quinam ſint ſecundum quoſdam.

tum

iſta alba eſt, & peſsima. illa uerò, ſcilicet quæ ex Alexandria & Syria deſertur, optima eſt, habetq; eandem uim, quam ge lamina cadmia ad inficiêdum æs, atq; ad affectus oculorum. hæc itaq; botrytis fit ex leuiori, purioriq; materia ſurſum ela ta ad caminum, & cratem fornacis, & inibi concreſcit, race morum vuæ modo: & talis eſt ea, quæ ex Alexandria defer tur. at illa, quæ Venetijs conficitur, fiſtularis eſt, quia cõficiũt ipſam in fiſtulis ęneis, nam explent fiſtulas materia, deinde po nunt fiſtulas in fornacem: poſtmodũ extrahunt, concutiũtq; fiſtulas, & concidit cadmia, quæ nihil lutei habet coloris. Ale xandrinam cadmiam dicit Simeon Ianuenſis fieri ex cadmia gelamina. ego autem credo, quòd fiat ex pyritide lapide. ſed ſit utcunq; ſat eſt, ꝙ illa Alexandrina, quæ botrytis dicĩ, eſt optima: quòd autem ſit botrytis; patet ex vi, quam habet in affectibus oculorum, atq; in inficiendo ære. & ideo conſulo vo bis, ut in medicamentis Galeni in quibus recipitur cadmia, vtamini ſemper hac Alexandrina. Cadmia igitur botrytis fit ex materia puriori eleuata ad loca fornacis altiora: ſed ſi ma teria illa non tantum aſcendat, fit ſecunda ſpecies cadmię onychitis dicta, eò ꝙ habeat venas, quales ſolet habere ony chites lapis, qui & alabaſtrũ uocatur. ſi adhuc materia in for nace minus aſcendat, efficitur tertia ſpecies uocata zonitis: & has duas ſpecies cadmiæ non habemus in officinis, ſpero tamen, quòd cito habebimus, & copioſas, & ueras, opera cu iuſdam Germani, qui pollicitus eſt illas, et multa alia me tallica, quibus caremus, ſe delaturũ. ex materia verò, quæ re manet in fundo fornacis, fit quarta cadmiæ ſpecies oſtracitis uocata, quæ nigra eſt. Sed notate, quòd ex quatuor ſpecie bus duas tantum propoſuit Galenus: omiſit enim botrytem, & oſtracitem. & ratio fortaſſe fuit, quia botrytis ratione ꝑ fectionis coincidebat cum alia ſua cadmia. oſtracitem autẽ omiſit, propter ſui imperfectionem. Sed legamus iam literã, & videamus, an adſit aliquid adnotatione dignum. Dicit igi tur Dioſcorid. Ex cadmiæ generibus optima eſt Cypria, &c. Ex Cypro olim deferebantur multa metallica, ſed nunc ne v num quidem: & ideo utimur cadmia Alexandrina, uel Ger manica. Quando Dioſc. dicit Cadmiam inducere cruſtam, intelligatis de Cadmia non lota: quando autem inquit, quòd non exulcerat, intelligatis de lota: & non dicatis, ut aliqui, Dioſcori-

ſit, & qua ſit eligenda.

Cadmia Alexã drina ex quo- nam fiat.

Cadmia onychi- tis unde dicta.

Cadmia onychi- tis, & Zonitis de ſiderantur in no ſtris officinis.

Cadmia oſtraci tis.

Galenus cur non meminerit de cadmia bo- tryide, & oſtra cite.

Dioſcoridem hic loqui de cadmia naturali, ſeu foſsili: vnde ipſe ſemper loquitur de arte facta, vt patet, quia loquitur de cadmia facta in fornacibus. Inter notas, quas tradit pſeudocadmiæ, eſt hæc, quòd cadmia manſa non offendit dentes, q̃a emollitur, & cedit: lapis autē contra. quæ ſententia mihi ſemper fuit ſuſpecta, quoniam quælibet cadmia offendit dentes: vt fuit etiam ſententia Galeni in 4 de compoſ. medic. per loca, in eo loco, vbi lòquitur de affectibus oculorum. ait enim, quòd cadmia eſt dura, & minuitur in partes duras, ſolidaſ'ue. Antiqui igniebant cadmiam, & extinguebant in uino amineo. noſtri autē pharmacopolæ ſolent extinguere in uino maluatico: ſed melius eſſet eam extinguere in aqua roſacea, uel in vino craſſo, aſtringenti, cuiuſcunq; fuerit coloris: aut in lacte, vt faciebant antiquorum aliqui. Hęc habui in litera adnotanda. reliqua per ſe patent. Sed quod ad facultates cadmiæ ſpectat; oportet vos ſcire, quòd auctores fuere admodum diligentes in explicandis medicamentis metallicis, quatenus pertinet ad ipſorum medicamentorum hiſtoriam: ſed in explicandis poſtea eorū naturis, qualitatibus, & gradibus, fuere admodū negligentes. Nos tamen tentabimus inuenire, & exponere, quæ ſit cuiuſq; natura, qualitasq́;, & in quo gradu hác, uel illā qualitatem poſsideat: & primò de cadmia, cuius diximus duas ſpecies repetiri potiores ad uſum medicum. & una erat bottytis, quæ dicitur thutia Alexandrina, & eſt artificialis: altera erat foſsilis, & gelamina appellatur, quæ copioſiſsima Mediolani habetur ad tingendum æs. loquamur igitur primò de arte facta. Galenus itaq; cōſtituit ipſam calidam, & ſiccā; ſed non explicauit in quo gradu: quod certè eſt mirum: cum medicamentum hoc ſit tanti momenti. vnde & tota poſtea ſchola medicorum ſecuta Galenum, aſsignauit eandem facultatem, ſed gradum reticuit. ſolum tamē à Galeno habemus, ꝙ eſt calida, & ſicca, & mordicat. & Dioſcorides inquit, ꝙ inducit eſcharam: & veriſsimum eſt. vnde colligere poſſumus cadmiam eſſe calidam, & ſiccam in eodem gradu, in quo eſt æs, & ſquama æris. Galenus verò in quinto de ſimpl. medic. facult. cap. vltimo, vbi loquitur de medicamentis ſiccātibus, ait, ꝙ ſiccantium medicamentorum quædam ſunt, quæ nō habēt partem igneam admixtam, & ſunt calida, & ſicca in tertio gradu: q̃dā verò ſunt, quæ habent vim exurēdi, & eſcharā faciēdi: & ta-

Cadmia quælibet offendit dentes, contra Dioſc.

Antiqui explicarunt, diligenter facultates, et hiſtoriam medicamentorum metallicorum, ſed in explicandis gradibus qualitatum ipſorum, fuere negligentes.

Thutia Alexandrina officinarū quid ſit.

& talia, inqt, ſunt calida, & ſicca in quarto gradu. deinde ſubiungit, ꝙ quædam vicina ſunt adurentibus, vt ſquama æris, & æs uſtũ, quaſi inter tertium, & quartũ ordinem dubiè hæreāt: & ita ex eo loco habemus, ꝙ ſquama æris, & æs uſtum ſunt calida, & ſicca in tertio gradu intenſo, uel in quarto incipiente. ex quo colligo, quòd & cadmia erit in eodem gradu calida, & ſicca: ergo ſi abluat̃, remittet̃ caliditas, & ſiccitas, ſicut ẽt in ære. vult aũt Galenus, ut æs ꝑ ablutionẽ remittat̃ ꝑ dimidium gradũ. igit̃ cadmia abluta eo modo, quo docet Galenus, erit calida, & ſicca ĩ medio tertij gradus. ꝙ aũt in cadmia ẽt abluta remaneat caliditas; patet ex eo, ꝙ detergit: deterſio aũt fit à caliditate. Sed dicetis. Si cadmia eſt calida, vt tu dicis; ſequetur, ꝙ quaſi erit temperata. Dico, ꝙ hoc poſſemus concedere de cadmia foſsili: quam ſi multũ, ſæpeq; abluas, poterit ẽt totã caliditatẽ amittere ꝑ ablutionẽ. Sed factitia cadmia, quantũuis abluta retinebit aliquod ſignum caliditatis, & aliquam mordacitatẽ. habet aũt cadmia has qualitates partim ab agẽte, ſ. ab igne, partim à materia, hoc eſt ab ære: & quamuis omnia, q̃ ex ære fiunt, ſint ſua natura calida, & ſicca, anteq̃ abluãtur, partim rõne materiæ, partim rõne agentis, à quo ſunt elaborata; nullum tamen eſt, quòd minus calefaciat, q̃ cadmia, quæ reſpectu aliorũ poterit dici aliqualiter frigida. Et hæc de cadmia ſint uobis ſatis. Sequitur pompholyx, & ſpodium.

Cadmia in quo gradu calefaciat & ſiccet.

DE POMPHOLYGE, AC SPODIO. Cap. XIII.

Ex æreo metallo duo ſolent per artem elici. vnum quidẽ eſt æs: alterũ eſt genus excremẽti quoddam. qđ excremẽtum poſtea eſt triplex. vnum quidẽ, qđ eliquat̃, & ex fornace egredit̃, & fluit eliquatũ vnà cũ ære pariter eliquato, & vocat̃ diphryges: de quo ſuo loco dicã. alterũ genus excremẽti eſt quoddã terreũ, qđ, dũ metallũ ĩ fornace cõburitur, abit in fumũ, fuliginem've craſſam, terreſtrẽ, ac viſcidã, & hæret ferramẽtis illis trãſuerſis in fornace, & parietibus camini poſitis, & facit varias ſpẽs cadmiæ ꝑ diuerſitate cõcretionis, & loci, ĩ quo talis fumus cõcreſcit, vt ſupra dictũ eſt. tertiũ excremẽtũ eſt fauilla ipſa: dũ .n. metallũ ipſum eſt in fornace, & agitat̃ ab igne, pars terræ, quę craſſa in ipſo eſt, exuritur, & abit in fumũ

Diphryges quid

craſſum,

craſſum : pars uerò terræ tenuior exuritur, & degenerat in fauillam, cineremq; tenuiſsimum. & hæc eſt materia, quæ conſtituit ſpodion, vel ſpodios uocatum, atq; pompholygem, de quibus in præſentia eſt nobis agendum. Itaq; primò ſcire debetis,

Cadmia quid propriè ſignificet.

quòd quemadmodum vox iſta, cadmia, propriè dicitur de illa cadmia, quæ arte fit ex materia multiplici, ut ſupra audiuiſtis; impropriè autem de materia illa, quæ habet eaſdem uires cum uera cadmia; ita quoq; accidit de ſpodio, &

Pompholyx, & ſpodium quid propriè ſignificent.

de pompholyge : nam propriè uoces iſtæ dicūtur de ſpodio, & de pompholyge artefactis : impropriè autē de naturalibus. vnde colligere iam poteſtis, quòd ſpodium, & pompholyx patiuntur hanc diuiſionem, quòd alia ſunt arte facta, & uera, ſeu propria : alia ſunt naturalia, ſeu foſsilia, ſeu impropria appellata.

Antiqui non nouere ſpodium, & pompholygē naturalem.

ſed de naturali tum ſpodio, tū pompholyge nullam, qđ ego ſciam, habuere notitiam antiqui Græci, & Latini. Arabes uero ipſa cognouerūt, ut uidere eſt apud Serapionem cap. de thutia. & notate, quòd thutia apud Arabas eſt pompholyx

Thutia Arabū, & pompholyx Græcorum idē ſunt.

Nil quid apud Germanos.

Diſcudiū quid Auic.

Spodium quid Græcis, & quid Arabibus.

Græcorum, & in Germania uocatur, nil, ita ut thutia Arabū, pompholyx Græcorum, & nil Germanorum, idem prorſus ſignificent. Diſcudium autem apud Auicennā eſt ſpodion Græcorum, & ſpodium Arabum eſt antiſpodium Græcorum. Dico itaq;, quòd Arabes cognouerunt pompholygem naturalē, & ſpodium naturale : nam Serapio inquit, quòd thutia reperitur cinerea, & ſublutea. Agricola pariter teſtatur reperiri iſta naturalia in fodinis Germanicis : ſed poſtea dum ponit exempla, exponit potius nobis ſpodium, & pompholygem arte factam, quàm naturalem : nam inquit, quòd dum ab igne naturali combutuntur metalla, & ſaxa illa in locis ſubterraneis,

Cinerula quid.

fit cinerula, hoc eſt ſpodium, nam ſpodium uocatur etiā cinerula. ſed quandoq; metallici illi homines, ideſt qui metalla effodiunt, ut diſsipent magna illa ſaxa, & extrahant metallum; apponunt ignem : & ſic per exuſtionem fit ſpodium, & pompholyx; ſed hæc ſunt potius arte facta, quoniam arte comburuntur illa ſaxa. Verum omittamus ſpodium naturale, & pompholygem naturalem, quoniam ipſis caremus nos, & ueniamus ad alterum genus ſpodij, & pompholygis, quod diximus continere ſub ſe ſpodium artificiale, & pompholygē

Spodij, & pompholygis artefactæ generatio.

arte factam, quæ uerè, ac propriè dicuntur talia. fiunt autem hæc ex fauilla elata ex tenui terra, quæ terra reperitur in uarijs

rijs

rijs metallis, vt dicemus, & fauilla effertur, dum metalllum ipſum eſt in fornace, & terra exuritur. materia autem, ex qua eleuatur fauilla generãs ſpodium & pompholygem; eſt primò terra contenta in metallo æreo. ſecundò eleuatur ex cadmia, tertiò ex pyritide lapide. quartò ex lapide, uel terra contenta in metallo aureo, ait Plinius, & Dioſcorides. quintò ex lapide de contento in metallo argenteo. vltimò ex lapide contento in plumbo. Et ex his præſtantiora ſunt ſpodios, & pompholyx eæ, quæ generantur ex metallo æreo. Secundò loco, quæ ex cadmia, & pyritide lapide. deinde ſuccedunt, quæ ex metallo plũbeo, ait Dioſc. poſtea quæ ex aureo, & argenteo metallo, & fortaſſe anteponit ea, quæ ex plũbo ijs, quæ ex aureo, & argenteo metallo, ortum ducunt: quoniam quæ ex plumbo ſunt facta, habent uim mitigatoriam. ſed ego probo magis, quæ ex argenteo: quia in metallo argenteo reperitur etiã aliquid æris, & aliquid plumbi. & ideo cum volueritis ſpodiũ, uel pompholygem; accipiatis eam, quæ defertur ex fodinis argenteis exiſtentibus in agro Vincentino, quæ re uera optima eſt: quoniam habet mixtam materiam, dum enim uolunt eliquare argentum, coguntur admiſcere aliquid plumbi, & adeſt etiam aliquid æris. vnde non eſt mirum, ſi medicamentum illud diapompholyx uocatum, in quo recipitur ſpodios, uel pompholyx delata ex Vincentinis fodinis, præſtat ea omnia, quæ pollicetur. Itaq; fauilla vi ignis eleuata ab hac, uel illa dictarum materierum, efficit ſpodium, & pompholygem: quæ duo ſunt eiuſdem generis, inquit Dioſcorides: ſpecie autem differunt. & per ſpeciem intelligatis differentiam ſecundum magis, & minus: quia fiunt ab eadem materia, atq; ab eodem agente: ſed differunt ratione loci, nec non maioris & minoris tenuitatis, & maioris, minoriſq; facultatis. Vnde nõ eſt mirũ, ꝙ aliqui diuiſerint, & diſtinxerint hæc duo, penes etiã loturã, ut ait Plinius lib. 34. cap. xiij. nam dicebant, quòd pompholyx lotura paratur, ſpodios autem illota manet. Sed hæ differentiæ leues admodum ſunt. quare dicamus unum & idem eſſe medicamentum: differre autem ratione maioris, minorique tenuitatis, & ratione loci. quia fauillarum, quæ eleuantur alia eſt leuior, alia craſsior. quæ leuior, tenuiorq; eſt, aſcendit etiam extra caminum vſq; ad tectum: & hæc pompholyx dicitur. Fauilla autem craſsior cum eſt, extra caminum deſcen-

Electio.

Spodios, et Pompholyx quomodo differant.

dit,& fit cinerula,impura,& craſſa,quæ habet admixtos carbones,feſtucasq; repertas in fundo fornacis,vbi fauillæ conci dere. & hæc eſt vera , & propria ſpodios: illa verò propria , ac uera pompholyx. vocatur autem fauilla illa craſsior ſpodios, eò quòd videatur veluti cinis: materia verò illa concreſcens in tecto ex fauillis tenuioribus appellatur pompholyx ratione cōcreſcentiæ,quia concreſcit bullarum aquearum modo, ait Dioſcorides. nam pompholyx vocatur bulla , & pompholyſi dicitur aqua,quando facit bullas. Sed quandoq; concreſcit etiam inſtar racemorum vuæ,& huiuſmodi pompholygē vidi ego Ferrarię in loco illo,q vocatur vulgo, la Fabrica, vbi funditur æs,& ſtannum, vocatū cuprum ab iſtis, pro formandis tormentis pro Illuſtriſsimo illo Duce meo Domino, ac Principe. aliquando etiam vidi pompholygem cōcretam inſtar flocci lanæ,vel goſſopij , immo uidebatur ipſemet floccus lanæ. & hoc modo concretam pompholygem collegi hoc anno ſatis copioſam Mediolani in fornacibus illis, ubi tingitur æs,& oricalchum,quæ pompholyx pulchra certè eſt, ita ut uideatur floccus lanæ,uel fumus concretus: & videtur, quòd ſit illa ſpecies cadmiæ,quæ capnitis à Plinio uocatur in 34.libr. cap.10.Pompholyx itaq; iſta tribus modis antiquitus parabatur. Vno quidem modo, quando eliquabant, & extrahebant æs ex proprio lapide. Secundo,quando inſpergebant cadmiā ſupra æs, vt ipſum inficerent,& euaderet in oricalchum. Tertiò,quando exurebant cadmiam non ob aliud, quàm ut haberent pompholygem ipſam ſine ære. ex his autem tribus ſpeciebus nos habemus hic duas,eam ſcilicet , quæ fit, dum eliquatur metallum æreum; & alteram , quæ fit, quando tingitur æs. unde notate, quòd caſu habemus ſpodium, & pōpholygem.nam homines,qui metalla fundunt, non curant de his medicamentis: & niſi medici diligenter ipſos admonerent; profectò non colligerent. Antiqui autem habebant fornaces deſtinatas ad ſpodium,& pompholygem conficiendam:& Dioſcorides fornacem ipſam deſcribit . quā deſcriptione omiſſa,ueniamus ad notas ſpodij, & pōpholygis. Ita ſpodios artefacta eſt ſubcærulei coloris, uel pallidi: eſt acris (loquor de bona) ſi ponatur in ore percipitur cœnoſus, & fætidus odor: ſique aceto abluatur,ſapit neſcio quid ęris,& uidetur habere colorem picis nigrioris. unde non poſſum non mirari de

Pompholyx unde dicta.

Pompholyx tribus modis parabatur antiquit.

Nota.

ingenio

Ingenio illorum, qui tam pulchrè adulterinam faciebant ſpodium: accipiebant enim cinerem factum ex caricis, & gluten taurinum, & pulmonem ouilem, aut pulmones marinos, & facto ex his puluere commiſcebant cum cinere dicto, & ſic faciebant mixtum quoddam, quod valde æmulabatur naturam ueræ ſpodij; cum enim acetum inſpergebatur, habebat ratione glutinis colorem illum nigrum: ratione autem pulmonũ, habebat fætorem. unde facile eſſet decipi, niſi adderetur alia nota certiſſima, quæ accipitur ex combuſtione. nam uera ſpodios, ſi ponatur ſupra carbones, igni reſiſtit: adulterina autem comburitur ratione glutinis, & emittit vaporem craſſum. Pompholyx & ipſa, ſi uera ſit, habet odorem ęris, & ſaporem, quẽ diximus etiam ſpodium habere, ſed caret illo colore nigro, & ipſa pariter, immò melius igne experitur, dignoſciturque ab adulterina. Spodion duplicem habemus, aliam craſſiorem, aliam tenuiorem: ita & pompholyx eſt duplex, quædam puriſſima, lanæ, uel bullarum inſtar concreta, quæ candida eſt, & ita leuis, ut facile euolet in aerem: & hęc optima eſt. altera vero eſt quaſi pinguis, & aeris ferè colore donata, neque ita alba, ut prior eſt. Spodij, & pompholygis uires ſunt, ut moderatè ſiccent, moderateque detergant, præcipuè ſi ablutæ fuerint. unde in vulneribus neruorum, & reliquarum partiũ acutè ſentientium, & in affectibus oculorum, nihil eſt his præſtãtius: quando leuiter detergere, exiccareq; uolumus. & quia vera ſpodios, & pompholyx ſæpe deſideratur; ideo eorum loco uti poteritis andiſpodio. Sed hic notate, quod excellentiſſimus Braſaulus, meus præceptor, uult, quòd in medicamentis loco andiſpodiorum ponamus ueram ſpodion. Sed decipitur (eius pace dixerim) quia Arabes miſcẽt ſuum ſpodium cum medicamentis, quæ per os aſſumuntur, non autem cum ipſius miſcent veram ſpodium, quia medicamentum nõ eſſet tutum: cum metallica omnia ex Galeni ſententia ſint cõtraria calori naturali. Notate & aliud, & eſt, quod Fucſius inquit, quòd nos non debemus exhibere per os ſpodium Arabũ. Sed decipitur doctus ille uir: quia ſpodium Arabum eſt andiſpodium Græcorum: & nihil aliud eſt, quàm cinis ex nucleis oliuarũ, ex folijs myrti, & ex uarijs alijs rebus factus. cineres autem hi non ſunt uenenum, ut patet, quoniam pro educendo veneno nos exhibemus lixiuium. Præterea notandum, ꝙ

Spodium, et Põpholygem duplicem habemus nos.

Vires.

Spodios, & põpholyx uera ſæpe deſiderãtur: & quid in ipſarum loco ſuccedat.

Braſauli deceptio.

Metallica omnia aduerſantur calori naturali.

Fucſii error.

Spodium Arabum quid.

Lixiuium exhibitum educit uenenum.

licet ſpodios, & pōpholyx eſsēt pretioſa medicamēta ſine ablutione; tamen antiqui abluebant ipſa, ut remoueretur aliqua pars ignea, fieretq; tenuiora, & præcipue in affectibus oculorum, in quibus ſunt præſtantiſſima. unde apud Germanos quaſi prouerbio dicitur, Nil iuuat oculos. quoniam nil ſignificat ſpodium apud ipſos. ex quo poſſet etiam intelligi ſententia talis, quòd nihil magis iuuat oculos: non autem, quòd nihil ſit, quod iuuet oculos. cum igitur uolueritis uti his medicamētis in affectibus oculorū, abluatis ipſa hoc modo. primò abluātur, mox fiant paſtilli, & ſiccenť, exuranturq;: deinde iterum abluantur. nam hoc modo remouebitur omnis acredo, & medicamenta hæc reddenť magis tenuia, & ſic minus exaſperabunt. De gradu autē, in quo ſpodios & pompholyx calefaciant, & ſiccent; dicit Galenus, quòd ſiccanr, & mordicanr. Sed ſi abluantur, non mordicant. ex quo colligo, quòd habent plures partes tum terreſtres, tum tenuiores. Dioſcorides autem inquit, quòd ſpodios ſiccat, aſtringit, & refrigerat. Auicenna uerò inquit, quòd eſt ſiccum in ſecundo, & frigidum in primo. Sed uellem ego, quòd Auicenna attuliſſet ſui dicti rationem aliquam; neq; enim uideo, quo modo hoc ſuum dictum poſſit ſtare. quia certum eſt, quòd pompholyx, ſeu ſpodios, eſt cinis ex hac, uel illa materia factus: ergo eſt terra. nullum autem cinerem inuenio, qui ſit ſiccus in ſecundo gradu. Dico igitur, quòd pompholyx ita ſiccat, ut ſiccando reprimat carnes, & exiccet ſaniem: hoc autem non facit, quod eſt ſiccum in ſecundo. unde cum Galeno dico ſpodium, & pompholygē calefacere, & ſiccare in eodem gradu, in quo & cadmia, niſi abluantur: quia ipſa ex cadmia fiūt. ſed ſi abluantur; redduntur imbecilliora, quàm cadmia: quoniā cum eorū ſubſtantia ſit tenuior, quàm cadmia; partes tenues facilius exhalant ex ipſis, quàm ex cadmia: cum cadmiæ ſubſtantia ſit craſſior. & ideo credo, quòd pōpholyx per ablutionem amittat omnem caliditatem: & ſi aliqualiter detergit; id efficit potius tenuitate ſuę ſubſtantiæ, quàm caliditate. Sequitur modò æs vſtum.

Nil quid apud Germanos.

Pompholygis, & ſpodii gradus caloris, & ſiccitatis.

Auicennæ error.

De ære

DE AERE VSTO. Cap. XIIII

DIxi ex metallo æreo uarias res educi, dum ī fornace ab igne agitatur. & primò æs ipſum: & interim dum æs eliquatum educitur, ex cōbuſtione terræ, uel lapidis illius admixti, generari ſpodia, pompholyges, & cadmias varias. æs poſtea ipſum, dum eſt eductum, & à terra ſeparatum, licet remaneat purum; non tamen vſquè adeo purum eſt, quin aliqd ſemper excrementi habeat: & huiuſmodi æs ſi totum exuratur, fit æs uſtum vocatum, & nihil aliud eſt, quàm cadauer æris: & ſi ad ignem ponatur; non liquatur amplius, nec alia patitur, quæ ęs pati ſolet, antequam comburatur. Si autem non totum æs, at particulæ tantum quædam intimæ exurantur; generatur flos ęris. Verum ſi ſola ſuperficies ſumma exuratur; fit ſquama æris. Si poſtea ęs ſine exuſtione expuat aliquid; illud, quod expuitur, uocatur ærugo æris. Hæc omnia fiunt ex ære deducto, & iam ſeparato ex proprio metallo. Sed agamus nos prius de ære vſto, quod à barbaris corrupta uoce græca uocatur calcumenon, uel calcomenon. de hoc igitur medicamēto pauca ſunt, quæ adnotat Dioſcorides. Nos in officinis habemus duplex æs vſtum. Vnum quidem rubicundum, quod in hanc vrbem ex Venetijs defertur, ſed non copioſum, nec frequenter hoc habetur in iſtis officinis: & hoc uocatur ferretum Hiſpanicum ab iſtis, & uulgo ferretto di Spagna. & hoc æs vſtum rubicundum eſt, & optimum: & ſi digitis atteratur, tingit ipſos, ac ſi eſſet cinnabaris. vnde credo hoc eſſe illud æs vſtum, quod deſcribitur à Dioſcoride in primis uerbis huius capitis, dum inquit. Aes vſtum probatur rubrum, & » quod contritu colore cinnabarim imitatur. Alterum ęs vſtū » in officinis habetur, quod nigrum eſt, & nihil prorſus æmulatur colorem cinnabaris. ut alterum dictum: & iſtud nigrum eſt, & peſſimum, paraturque à ſeplaſiarijs ipſis, & nimis exuſtum eſt: icirco contrahit nigredinem. quare moneo uos, vt cum incideritis in ineptos ſeplaſiarios proponentes vobis æs vſtum nigrum, abijciatis illud: & mandate, ut aſſumāt rubrū, quòd ex attritu cinnabarim æmuletur colore. exuritur autem nimis à ſeplaſiariis: quoniam cum videant præceptum eſſe Dioſcoridis, ut ollæ, in quibus ſunt laminæ æreæ exurendæ, debeant tamdiu in fornace relinqui, donec coctæ fuerint; neceſ-

Calcumenon uel calcomenō quid Arabibus.

Aes uſtum duplex habetur in offic.

Ferretum Hiſpanicum quid ſit.

ſe eſt, ſi ollæ debeant tamdiu in igne manere, donec fuerint coctæ; quòd laminæ æreæ nimis exurantur. Modi, quibus paratur æs vſtum, ſex proponũtur à Dioſcoride, ut videre poteſtis; ſed mihi placet magis ille, qui fit ex ſolo ære, non admixto nec ſale, nec ſulphure: quia ſulphur, & ſal ſunt in cauſa, ut æs nimis exuratur, & fiat nigrum. ſed ſi uos acceperitis laminas tantum æreas, & poſueritis in ollam, quæ ſit oblinita creta, & poſtea, ſiccata cum fuerit creta, claudetis ollam, ponetis ipſam in fornace, vbi relinqueritis tãdiu, donec ollam cocta ſit: ſi hoc modo agetis, profectò habebitis æs uſtum rubrum, & optimum. Inter libros medicos eſt vnus, qui aſcribitur Albucaſi, & inſcribitur liber Seruitoris, quaſi tu dixeris, liber manuarius: eò quòd in ipſo contineantur præparationes medicamentorum. in eo igitur libro præter modos præparandi æs uſtum traditos à Dioſcoride, habemus alium, qui talis eſt. Accipitur limatura æris. & additur octaua pars ſulphuris: teruntur omnia, miſcenturq́;, & obuoluuntur optimè in panno, & pannũ poſtea oblinitẽ creta: cũq; argilla fuerit ſiccata, ponitẽ in igne, & ꝑmittitẽ, vt inibi maneat tres, uel quatuor dies, in igne dico facto ex ſtercoribus aĩaliũ. & hic eſt alius modus cõficiendi æs uſtũ, ꝙ erit ſeptimus, ſi addatẽ illis traditis à Dioſc. Sed reddẽdæ ſunt rationes quorundã, quæ in tali præparatione habentur. Primò igitur Seruitor vult, ut limetur æs, nõ aũt vt accipiamus laminas ipſas æneas: qa laminæ nunquàm poſſunt æqualiter exuri, ſed ſemper partes interiores remanent non exuſtæ: ut etiam obſeruare poteritis in ære uſto nigro ſeplaſiariorum: ſemper enim laminæ pars interior remanet ĩcombuſta: hoc autem non accidit, ſi æs limetur. Vt igitur æqualiter tam in partibus intrinſecis, quàm in ſuperficialibus, æs exuratur; mandat, ut accipiamus limaturam. admiſcet autem portiũculám ſulphuris: ut æs magis igniatur, exuraturque, & æqualiter in omnibus partibus. obuoluit circa pannũ argillam: ne pannum exuratur. Vult poſtea, ut exuratur in igne facto ex ſtercore animalium: fortè quia ignis ille diutius perdurat, nec ualde exurit, immò potius torretur, quàm exurat. Vel dicatis Seruitorem hoc dixiſſe, quia in Hiſpania, cum non adſint ligna, ignes non fiunt ex alio, quàm ex ſtercore animalium, ut æquorum, bouum, & ſimilium. Albucaſis autem, & alij ferè omnes Arabes fuere Hiſpani: & ideo auctor ille fortaſſe

Ignes in Hiſpania fiunt ex ſtercoribus animalium.

taſſe

taſſe ratus, quòd & alibi fierent ignes ex ſtercore; dixit, æs cõburendum eſſe in igne facto ex ſtercoribus. Circa textum notate, quòd interpres malè uertit quædam verba: nam ubi legimus. Omnibus vicißim inſperſis fictele circũlito ſingulari creta ſpiramento fornacibus inditur. non ita ſonant uerba græca, ſed quòd debemus explere ollam laminis æreis, deinde ſupra ponere operculũ, poſtea oblinire totam ollam creta ipſa. Circa electionem æris uſti, uult Dioſcorides, ut eligamus rubrum, quod certè eſt optimum, quale eſt illud noſtrum ferretum, quod licet Hiſpanicum uocetur; tamen ſciatis, quòd ex Germania nunc defertur: at olim fortaſſe deferebatẽ ex Hiſpania. Vires patent. Sed aduertatis, quòd vbi interpres iſte legit. vitia oculorum emendat. legatis uos ſic. detergit ea, quæ ſunt in oculis. & ita ſententia nõ erit ita vniuerſalis, ut interpres fecit. unde valde miror de Plinio, qui in 34. lib. cap. 10. dicat, quòd æs uſtum conuenit in omnibus alijs affectibus oculorum, præterquam in cicatricibus, & ulceribus eorundẽ oculorum: cum tamẽ & in his egeamus exiccatione, & deterſione. & quod auget admirationem; eſt, quòd ipſe fatetur in his affectibus opportunam eſſe cadmiam: mox negat conuenire æs vſtum. præterea ſi æs uſtum eſt opportunum in alijs affectibus oculorum; non uideo, quo modo non ſit etiam magis opportunum in ulceribus, & cicatricibus eorundem. quare mihi ſemper fuit ſuſpectus locus ille. Vbi interpres iſte legit. donec nulla prorſus ſordes emergat. legatis uos ſic. donec nulla prorſus ſpuma ſupernatet. neq; enim adeſt ſordes: ſed ſpuma quædam ſolet aquæ ſupernatare, donec abluitur. debetis nãq; ſcire, quòd in ære uſto ſunt quædam partes igneę tenuiſsimę, quæ dum æs abluitur, ſupernatant aquæ, & non poſſunt miſceri cum alijs partibus, ſed in ſuperficie aquę efficiunt ſpumam. Vult ergo Dioſcorides, ut eò vſq; abluatur æs uſtum, quouſq; remota prorſus fuerit ſpuma illa. quare loco ſordis, legatis ſpumam: & hoc modo legimus in codice græco. Eſt autem æs uſtum calidum, & ſiccum in tertio gradu intenſo, uel in quarto incipiente, ut ait Gal. Raſis tamen dixit eſſe frigidum, & ſiccum: ſed decipitur, niſi eius textus ſit corruptus, ita ut vbi legimus frigidum, legẽdum ſit calidum. Hæc de ære uſto. Deſcendamus modo ad ſcoriã æris. deinde agemus de flore æris de ſquama æris, & de ærugine æris.

Electio. *Ferretum Hiſpanicum unde deferatur.* *Locus mendoſus in Plinio.* *Gradus caloris, & ſiccitatis.* *Locus mendoſus in Raſi.*

DE SCORIA AERIS Cap. XV.

ALliud erat excrementum æris, quod appellatur ſcoria æris,& nihil aliud eſt, quàm partes terreſtriores ęris, quæ ſunt mixtæ partim cum ære, partim cum terra. Scoriæ magna copia gignitur, & habetur, & vocatur à metallicis slat, uel lec: & eſt cruſta conſtans partibus craſſis, terreis, & aliquibus etiam partibus ęris: quæ cruſta, dum æs eliquatum eſt in catino, ubi eſt,& aqua; ſupernatat copioſa,& concreſcit in laminas valde craſſas, pro ut uolucrint. hanc cruſtam reperietis etiam in catino illo, vbi eſt cuprum eliquatum pro effor mandis tormentis; & vbicunque erit eliquatum ęs, uidebitis ſupernatantem copioſam ſcoriam. Scoria licet habeat eaſdem vires, quas habet ęs uſtum; tamen eſt mitius medicamẽtum, quàm ſit æs vſtum: nam ſcoria eſt calida, & ſicca in principio tertij: æs autem uſtum in medio eiuſdem, uel paulo plus.

Slat, uel Lec quid metallicis.

DE FLORE AERIS. Cap. XVI.

Flos æris officinarum quid ſit.

FLos ęris in officinis eſt idẽ, quod ęrugo ęris: nam & ærugi nem ęris vocant florem ęris, & pro flore etiam æris antiquorum vtuntur: & maximus eſt error: quia licet ærugo ęris effloreſcat ex ęre; tamen toto coelo differt à flore æris. quare non permittatis ullo modo, ut utantur ęrugine æris loco floris ęris Græcorum: quia ærugo hæc eſt ualde acris. Prætereanotate duas voces Gręcas, quæ poſſent vos decipere ob earum ſimilitudinem; & ſunt iſtę calcanthos, & chalcu anthos. quarum vocum prior ſignificat calcanthum, eſtque vna uox tãtum: altera verò denotat florem æris, & eſt duplex uox, vna quidem chalcu, altera anthos. Flos autem iſte æris eſt pars æris interior exuſta: nam dum æs eſt in proprio metallo, ponitur in fornacem, quæ vocatur manica, & ſeparatur æs à lapide, & reliquis, quæ adſunt: deinde accipiunt ſolum æs, & ponunt ipſum in aliam fornacem, quę à metallicis dicitur furnus, uel fornax reuerberi, ut ęs purificetur à plumbo, & ab alijs excrementis: & interim dum eſt in hac fornace reuerberi, & agitatur ab igne; miniſter ſemper follibus inſufflat in ſuperficiẽ æris: unde fit, ut fauillæ aſcendant, & ſimul cum ipſis particulæ interiores æris vſtæ: & iſtæ particulæ una cũ fauillis pro-

Manica quid.

Fornax, uel furnus reuerberi.

propulſę ad ſuꝑficiē, & ſummitatē fornacis, cōcidūt ī aliquot
loca fornacis. accedūt deinde metallici hoīes, colligūt cinerē,
& ipſum abluūt, & repiunt florē æris cōcretum in granula mi
nora, [q̃] ſint grana milij: rotūda tñ ſunt. quam figurā accipiūt
grana illa, dum ſunt in intimo ipſius ęris: quia dum partes il-
læ erant in maſſa æris agitatę tum ab igne, tum ab inſufflatio-
ne; contendebant egredi ad ſuperficiem, & ſic agitabantur,
& illidebant modò in hanc, modò in illam partem maſſę ęris:
& ſic accipiebant figuram rotundam. talis eſt mechanica præ
paratio floris æris, ſecundum metallicos empiricos, & huiuſ-
modi flos hoc modo paratus, & collectus habetur, ſed non co
pioſus delatus ex Botio caſtello Germanicæ, & multis alijs ex
locis: nō tamē in officinis ipſum reperietis: ſed ego habeo mi
hi dono datum à Germano quodam, & uobis oſtendam. Vn-
de colligunt metallici iſti, quòd flos æris per ſe gignitur, non
autē arte fit. Attamen Dioſcorides, Mathiolus, & Agricola *Flos æris an per ſe gignatur, uel ab arte fiat.*
dicunt, quòd arte fit per ſuperinfuſionem aquæ in ipſum æs,
dum eſt eliquatum in furno reuerberi: nam dicunt, quòd ex
ſuperinſperſa aqua æs conſtipatur, & expuit grana illa, quæ
intus erant: & niſi ſuperaffunderetur aqua; non expuerentur
granula illa. Omnes tum iſti metallici empirici dicūt, quòd
ſi affunderetur aqua, non ſolum granula abluerentur, amit-
terenturq́; ſed æs etiam ipſum reſiliret, & deuaſtaret tectum
fornacis, & totum ædificium. Dicit etiam Agricola, quòd flos
æris excutitur aliquando ex pane æris. Et ut intelligatis rem
hanc; ſciatis, quòd quando æs eſt liquatum, & eſt in catino;
prima ipſius æris ſuperficies aliquantulum cōdenſatur: & tūc
metallici, ut æs conſtipetur, madefaciunt ſcopam, ipſamque
excutiunt, & cum excuſſa fuerit, diducunt ipſam ſupra ſuper
ficiem æris: poſtea arrepta furca ſubijciunt, & attollunt ſuꝑ
ficiem illam æris condenſatam; & talis ſuperficies, quæ eſt ue-
luti placenta, uocatur panis ęris. ex hoc ergo pane, dum col- *Panis æris quid.*
locatur in alium catinum, dicit Agricola excuti aliquando
florem æris. Sed utrum hoc ſit uerum; equidem neſcio: pari
ter ignoro, an flos ęris fiat per ſuperinfuſionem aquę, uel po-
tius per ſe generetur: & certè eſt res valde ambigua. Notæ o- *Notæ.*
ptimi floris æris ſunt, ut ſit ruber, habeatque alias notas, quas
videre poteritis in Dioſcoride. Reperitur & flos æris albus
in illis fodinis, ubi eliquatur æs, admixtus cum cadmia, uel a- *Flos æris albus.*

lia materia: & ipſum reperi ego Ferrariæ in eo loco, ubi funditur cuprum: reperi inquam in cineribus illis. Floris æris gradum non aſſignauit Galenus: poſſumus tamen dicere, ꝙ ſit aliquantulum calidior, quàm æs uſtum: quia eius ſubſtantia eſt tenuior. unde flos æris habebit uires validiores, q̃ æs vſtum: & æs vſtum habet maiorẽ uim, quàm habeat ſcoria æris: nam inquit Auicenna, quòd flos æris ſiccat, & calefacit in tertio gradu. Itaque dicemus, quòd ſcoria æris eſt calida, & ſicca in tertio gradu incipiente: ęs vſtum in medio tertij, uel etiam paulo plus, ne diſſentiamus à Galeno in quinto de facult. medic. ſimpl. cap. ultimo. florem autem æris in tertio gradu intenſo. Plinius in trigeſimoquarto lib. cap. vndecimo, inquit, quòd flos æris uritur, & reponitur in fictili, uel æneo uaſæ, ſicut & ſquama æris. Sed placet mihi magis, ut reponantur in vaſe æneo, quàm in terreo, uel ligneo, uel ex alia materia facto vaſe.

Facultates.

DE SQVAMA AERIS. Cap. XVII.

Diximus, quòd dum æris metallum cõburitur, varia fiũt medicamenta. Nam aliquando totum metallum exuritur penitus: & per metallum æris nunc intelligo corpus æris purum, quòd per eliquationem eſt extractum ex propria uena, & uulgo vocatur æs. metallum igitur hoc modo acceptum aliquando totum comburitur, ut uerbi gratia tota lamina ærea exuritur: & tunc fit ęs uſtum appellatum. Aliquando non exuritur tota maſſa, ſed partes duntaxat ſummæ ac ſuperficiales, & fit ſquama æris vocata: de qua nunc agere inſtituimus. Aliquando nec tota maſſa, nec partes ſuperficiales exuruntur, ſed ſolum quædam partes tenuiores exiſtentes in ipſa maſſa eliquata, exiſtentes inquam in centro maſſæ, & expelluntur à maſſa ipſa tanquam excrementum, ſuntque figura rotunda acquiſita ex agitatione illa in medijs partibus maſſæ facta: expelluntur dico, excutiunturve foras ob inſufflationem continuam à miniſtro cum follibus factam, & ſimul cum ipſis eleuantur etiam fauillæ, & eiuſmodi partes tenuiores metalli excuſſæ, & ſimul cum fauillis elatæ ſurſum, efficiũt nobis florem æris, qui quemadmodum ſapit magis naturam æris, quàm ſapiat ſquama, & æs uſtum; ita etiam ualidiorem

vim

uim ipſis habet. nam æs uſtum propter ſummam, ac integram exuſtionem, amiſit ferè naturam æris, ita ut ſi iterum ponatur in ignem, non amplius eliquetur. ſquama etiam eſt magis remota à natura ęris, quàm ſit flos: cum nihil aliud ſit ſquama ęris, quàm partes ſuperficiales, & ſummæ æris combuſtę. & de ipſa agendum nobis nunc eſt: quę ſicut eſt potentior ęre vſto, ita quoque eſt imbecillior flore æris: quoniam magis recedit à materia æris, quàm faciat flos ęris, & eſt ueluti ęs vſtum. qñ enim æs coquitur igne ad uarias præparationes, ſemper in ſummo eſt aliquid, quod toſtũ eſt, ita ut ſi ponatur rurſus in ignẽ, non eliquetur, & nihil aliud eſt, quàm ſquama. Itaque flos ęris, ſquama, & æs vſtum, genere idem ſunt, habentque facultatem eandem: differentem tamen ſecundum magis, & & minus, propter intenſiorem, uel remiſsiorem exuſtionem. De hac ergo ſquama loquens Dioſcorides proponit primò, quænam ſit præſtantior, & magis eligenda: & ait, quòd helitis, id eſt clauaris, eſt omniũ præſtantiſsima. ſed pro intellectione huius ſquamæ clauaris vocatæ, debetis ſcire, quòd antiqui in conſtruendis nauibus non utebãtur clauis ferreis, ſicuti nos, ſed illis, qui ex ære fiebant: quoniam licet claui ferrei ſint duriores, tamen facilius eroduntur ab aqua, quàm ærei. dũ igitur claui illi ex ære fierẽt, ſemper ſupra incudem concidebãt ſquamæ ęreæ: quæ collectæ acquiſiuere nomen ſquamæ clauaris, & erat rubra, craſſa, & ſolida. hanc igitur vult Dioſcorides, ut eligamus, & quanto craſsior eſt, tanto etiam præſtantior exiſtit, dummodo habeat & alias notas. hac clauali caremus nos, neq; enim in uſu ſunt claui ærei, tamen habemus aliquando optimam, & clauari prorſum ſimilẽ delatam ex Germania. habemus & in noſtris officinis præſtantiſsimam, & eſt rubra & craſſa, non ita tamen craſſa, ut clauaris illa erat: & ratio eſt, quoniam hæc noſtra ſquama fit, quando fabri iſti ponunt æs ad ignem, ut emolleſcat, & cedat malleo: & molli reddito, percutiunt, tunduntq; ipſum, ex quibus percuſsionibus decidit ſquama ſupra incudem: ſed propter multos ac crebros illos ictus ualde attenuatur, optima tamen eſt, dummodo fiat ex ære rubro. Hoc igitur eſt unum genus ſquamæ ęris, quod habemus in officinis. Habemus & aliud, quod fit, dum æs ignitum extinguitur in aqua, qua extinctione fit, ut ſquamæ concidant in aquam, & cum reſederint in fundo uaſis,

Antiqui in conſtruendis nauibus utebantur clauis æreis.

ſis,fabri colligunt ipſas; ſed hęc ſquama non eſt rubra, & eſt impura: (habet enim multas partes terreas,& cęnoſas admixtas,& eſt craſsior altera)tamen ſi per ablutionem ſeparentur partes terreę,eſt & ipſa bona. ſed in uſu eſt illa prior. Verba illa in textu. Sed ex vili, promiſcuoq; ęre. ſunt ex pungenda, quia non ſunt in greco codice, ſed tantum legitur, quòd illa eſt mala ſquama,quę ex albo ęre fit.Probatiſsima igitur ſquama ea eſt,quę eſt rubra,craſſa, & ſolida,& plena: praua autē, quę fit ex ære albo.Et notate,quòd per album poſſumus intelligere obritum,quod uulgo dicitur bronzo, & eſt idem,quod cuprum,& nihil aliud eſt, quàm mixtum quoddam metallū ex ęre,& ſtanno,quod habet aliquem candorem. Secundò poſſumus intelligere de orichalco,ideſt de metallo illo,quod habet colorem auri,ſed magis pallentem, & uocatur uulgò ottone, uel latone. Sed re uera,ſi velimus uocis ſignificatum obſeruare,debemus potius intelligere de mixto illo corpore ex ęre,& ſtanno;uerum quia ex eo nō poſſumus habere ſquamā, qm̄ non patitur malleū, immò ſi tūdatur,frangitur in ramēta; iccirco cogor dicere,quòd Dioſcorid. per æs album intelligit de orichalco,quod tendit ad albedinem. Nam habemus unū genus orichalchi magis fuluum, non ita tamen fuluum,ut aurum: aliud,quod eſt ueluti pallidum,& uidetur quaſi album, & quanto magis eliquatur,tanto etiam magis album fit. credo igitur,quòd ītelligat de orichalco,quia ipſum patitur malleum, & facit ſquamam,quæ tamen peſſima eſt: quia fit ex ęre aliquid paſſo,& habente admixtam cadmiam. præterea talis ſquama non eſt craſſa: & coquatis quantum uultis orichalcum,ſemper faciet ſquamam tenuem. Vires ſquamæ à Dioſcor. propoſitę,nōtę ſunt. notate tn̄, ꝙ ubi interpres iſte legit, erodentem, legatis vos ſepticam, ſeu putrefactiuam. præterea ex pungatis uocem illam; aſtrictoriam. in reliquis viribus omnes conſentiunt. Tradit deinde Dioſcorid. modum præparandi, abluendi've ſquamam. Et notatæ, quòd omnia, quæ ex ære oriuntur, & præcipue ex ære depurato, habēt uim erodentem. unde quando eſt callus in aliqua parte abdita, & non poſſumus inibi aptare medicamenta; ſolemus conficere fiſtulā ex ære,& inijcere: & ſic corroditur callus. oīa igit̄,quæ ex ære oriuntur medio igne, uel ſine igne, habent uim corrodentem: & ideo opus eſt,ut abluantur, qua ablutione fit, ut ex ſqua-

Obritum, ſeu cuprum, uulgò bronzo quid ſit.

Orichalcum idē, quod ottone, uel latone uulgo.

Orichalcum duplex.

Medicamenta ærea omnia erodunt.

Calli in abdita parte exiſtentes quo modo remouendi.

ex ſquama duo habeamus. vnum, quòd vocatur flos ſquamę, & eſt pars tenuior ſquamę, quę abluitur: alterum verò eſt, quod reſidet in fundo uaſis, & eſt pars craſſior, uocaturque ſedimentum ſquamæ. Habemus & nos, vt dixi, ſquamas: & male profectò ageretur nobiſcum, niſi ipſas haberemus, & præcipue niſi haberemus æneas. equidem ſi carerem ſquamis, uideretur mihi, quòd carerem altera manu: tam frequẽter, atque cum tam felici ſucceſſu vtor ipſis in re medica. Agamus igitur gratias Deo optimo, quòd habemus ipſas & lotas, & non lotas. uerum non abluimus ipſas eo modo, quo docet Dioſcorides, ſed ea ferè ratione, quam docuit nos Galenus in primo, & ſecundo de compoſit. medic. per genera. & modus talis eſt. Accipimus ſquamam, terimus optimè, & tritã ponimus in patina, & patinam ponimus ſupra carbones accẽſos, ut ſquama torreatur aliquantulum, & ita magis attenuenuetur. nam omnia metalla habent aliquam viſciditatem, ut fuit ſententia Galeni. hoc facto. abluimus ſquamam ipſam ter, uel quater aceto acerrimo: idque facimus calidis diebus. deinde abluimus bis, uel ter uino albo. ultimò abluimus ſemel tantum aqua roſacea, ut remoueatur ſapor, ille aceti, ac vini: & ita ablutam ſeruamus: & per huiuſmodi ablutionem amittit omnem uim erodentem, & remanet paura caliditas, ſumma autem uis ſiccandi, ita ut ſit ſicca in tertio gradu, & calida in primo. Sed antequam abluatur, habet eaſdem uires, quas æs uſtum, atq; in eodem gradu calefacit, & ſiccat, teſte Galeno in quinto de ſimpl. medic. facult. cap. vltimo. Hoc itaque modo conſulo uobis, iuuenes ſtudioſiſsimi, ut abluatis ſquamam: qui modus parum euariat à modo tradito à Galeno. & non utamini ſquama abluta ea ratione, quã docet Dioſcorides: quia non amiſit uim erodentẽ. Plinius inquit ſquamam abluendam eſſe, ut abluitur cadmia: & locus eſt in lib. 34. cap. 10. ſed modus non placet.

Flos ſquamæ quid.

Sedimentum ſquamæ quid ſit.

Metalla omnia habent aliquam uiſciditatem.

Facultas.

DE AERVGINE AERIS. Cap. XVIII.

EX æreo metallo dixi nos habere tria medicamenta per uſtionem, æs uſtum, ſquamã æris, & florẽ æris: & quo modo hæc formarentur, & de cauſis ipſorum, iam docuimus. Sequitur iam, ut loquamur de alio medicamento, quod

etiam

quæ herba non eſt liſimachia Leoniceni, ut quidam credidere: quia ea inficit potius colore luteo: ſed credo eſſe glaſtū. Chryſocollam autem hoc modo tinctam & paratam vocabāt pictores tureſſobitin. Patet igitur iam quid ſit chryſocolla naturalis. Sed notate, quòd aliqui ſunt, qui putant chryſocollam Græcorum eſſe idem, quòd borax officinarum: de quo borace loquitur Auicenna in 2. lib. cap. 704. & Serapio ſub nomine tincar. vbi inquit, quòd tincar, ideſt borax, eſt ex generibus ſalis, & ita omnes per tincar exponunt boracem, & credunt, quòd idē ſit, quod chryſocolla Dioſcoridis, & Galeni. Sed lōgè decipiuntur: & cauſa ſui erroris fuit doctiſsimus Agricola, qui loquens de nitro dicit, quòd eſt quædam nitri ſpecies, quæ vocata eſt borax, quaſi baurach, nā baurach nitrū ſignificat apud Arabas: & quod baurach hoc pōt vocari chryſocolla ait Agricola, & rectè admodū, qm̄ agglutinat aurū: & ad hoc reſpexit uir ille doctiſſimus, nō tamen uoluit, quòd chryſocolla Græcorum eſſet idem, quod borax officinarum; & iure Agricola locutus eſt de borace inter ſpecies nitri, quia nitrū eſt ſal: & borax etiam eſt ſal, dicit Serapio. Dico igitur, quòd Agricola vocauit boracem nomine chryſocollæ ab uſu: quia borax agglutinat aurum, ut chryſocolla: non ob id tamen valet, quòd idem ſit, quod chryſocolla Græcorum. quod etiā Agricola noluerit boracem eſſe chryſocollam Græcorum; patet ex eo, quòd cum ex ſuo capite loquitur alibi de chryſocolla, nullam facit mentionem de nitro. Igitur tincar arabum, & baurach idem ſunt cum borace officinarum: ſed non ſunt idē cum chryſocolla Dioſcoridis, & Galeni. Modus abluendi chryſocollam patet ex Dioſcoride. Facultas autem chryſocollæ eſt, ut ſit calida, & ſicca in quarto gradu: & ideo iure nos eius loco vtimur ærugine æris: quia & ærugo calefacit, & ſiccat in tertio ſatis intenſo, uel in quarto incipiente. Chryſocolla ſoluit aluum, & mouet ita uehementer uomitum, ut p uomitum interficiat homines, ſicut & bulbus uomitorius appellatus. Hæc habui de chryſocolla dicenda. Cæterum uelim, ut notetis unum de borace officinarum: & eſt, quòd vidi aliquando quendam medicum Hetruſcum, qui exhibebat vnum ſcrupulum pulueris ipſius in decocto alicuius rei calefacientis, ut matricariæ, uel ſabinæ, uel alterius ſimilis: exhibebat inquam mulieribus illis, quæ non poterant parere, &

medicus

Lutea herba Plinij non eſt liſimachia Leoniceni, contra nōnullos, ſed eſt potius glaſtum.

Tureſſobitis quid apud antiquos pictores.

Borax offic. utrū ſit idem, quod chryſocolla Græcorum.

Tincar quid Arabibus.

Baurach quid Arab.

Facultas.

Chryſocollæ ſuccedaneum.

Chryſocolla, & bulbus uomitorius interimūt homines per uomitum quē mouent uiolentiſſimum.

Medicamentum ad fœtum deijciēdum.

pidibus,ubi inquit,qđ quidã Cidus fuit primus, qui ex ochra cõbuſta fecit rubricã.hæc eſt rubrica artificialis,q̃ & nos cõficimus ex nr̃a ochra,& quãto magis exurit̃ ochra,tãto rubicũdior fit rubrica.Altera rubrica erat naturalis,& nihil aliud erat,q̃ terra q̃dã ſolida aſtringẽs, & linguæ hærẽs, ſubſtantiaq; æqualis,& mollis,ita ut diluta aqua fieret facilè lutus mollis, qui erat coloris rubri,& effodiebat̃ in proprijs fodinis,necnõ in fodinis ferri.& apud nos ẽt effodit̃ copioſa, & optima in fodinis ferreis. aliqua ẽt effodiebat̃ ex fodina argẽti. aliqua ex fodina boli armenæ ueræ,atq; integræ:& ego habui aliãs fruſtũ boli armenæ ueræ,cui erat adnexa portio rubricæ. primus aũt locus,ex quo deferret̃ rubrica,fuit regio Cappadociæ, ex qua portabat̃ in Sinopẽ ciuitatẽ, unde & Sinopica eſt appellata,ut ait Dioſcorides.aliàs cœpit deferri ex Lemno,& illa obtinuit primũ locũ.tertiò cœpit deferri ex Africa,& Aegypto, ex Balearibus inſulis,atq; ex Hiſpania,ſed oĩum p̃ſtãtiſsima erat,q̃ ex Lemno deferebat̃.ſecũdo in loco erat Sinopica.i tertio illa,q̃ ex Africa,& alijs locis.in quarto erat artificialis.Lemnia aũt rubrica erat uaria,ac multiplex.una, q̃ optichi.i.toſta uocat̃ à Theophraſto,uel q̃a exureret̃, uel alia rõne, quã ego ignoro. alterã repimus apud Galenũ, q̃ reperiebat̃ in Lemno inſula,& ualde detergit.tertia erat,q̃ inſeruiebat fabris lignarijs ad inficiẽda ligna. quarta uocabat̃ ſphragis.i.ſigillũ, & erat in uſu apud medicos tm̃.& hæc erat potius terra quædã, q̃ rubrica,ait Galenus:qm̃ nõ inficiebat manus.rubricæ aũt oẽs inficiũt.unde & Dioſcorides uocat hãc rubricã noĩe terræ.nã inſcripſit caput de Lemnia terra.& ſecũda illa rubrica,quæ eſt prima apud Galenũ,& ualde detergit; erat in uſu apud fullones ad extrahẽdũ oleũ ex pãnis. Igit̃ prima rubrica Lemnia erat toſta uocata.ſecũda illa erat,qua utebant̃ fullones.tertia inſeruiebat fabris lignarijs.quarta erat in uſu ſolũ apud medicos,q̃ ſcd̃m Galenũ eſt potius terra,q̃ rubrica;tñ & Plinius, & Theophraſtus loquunt̃ de ipſa, tanq̃ de rubrica, & re uera rubrica eſt.nec ob id curauit Gal. dicẽs,ꝙ ẽ terra,qm̃ terra Lẽnia,licet eẽt uera rubrica,tñ diſtinguebat̃ à rubrica Sinopica, & fabrili,& ab alijs in hoc,ꝙ Lẽnia terra nõ tingebat manus: rubricæ aũt oẽs tingebãt. hoc uidẽs Galenus noluit terrã Lemniã uocare rubricã. nõ tĩgebat aũt terra lemnia manus,& ſi rubrica eẽt;q̃a erat abluta.oĩs aũt rubrica ꝑ ablutionẽ cõtrahit

Lemnia rubrica quotuplex.

ſubſtan-

ſubſtantiã ſolidã: & ſic nõ inficit manus, ſi tangat. Sed nos lo quimur de hac materia, tanq̃ de terra, cũ Dioſc. & Gale. Quid igit terra Lemnia ſit, declarat Dioſc. dicens, ꝙ deferebat ex inſula Lemno, & accipiebat in lacu quodã, & formabat in paſtillos, admixto ſanguine caprino: q paſtilli obſignabantur ſigno, ſeu ſigillo capræ. Sed in hoc Dioſco. reprehendit à Galeno, qui fuit uir oculatiſſimus, maximèq; diligens, & profectus fuit ad illũ locum: & refert, ꝙ ſacerdos qdã Dianæ ſtatis qbuſdam tpibus exibat extra urbẽ in ſpecum, ubi erat talis terra: factis qbuſdã cæremonijs, ingrediebat ſpecum, accipiebatque ex ea terra, & reuertebat domum: ubi terrã illã abluebat. qa habet arenã multã cõmixtã. deinde colligebat lutũ, q ſubſidebat: redigebatq; ipſum ueluti in ceram, & ſigillabat: & ideo terra ſigillata eſt appellata: q̃ utrum ſit apud nos; dubium eſt. ſunt tñ aliq, q affirment, ꝙ ſic: & multa circunferunt, habenturq; ĩ officinis pro terra ſigillata. & inter alia eſt vna ſpecies terræ albæ, in qua eſt impreſſum ſigillũ Regis Turcarũ: & inter anthidota reponitur, pretioſaq; eſt pro enecãdis uermibus, carbunculis peſtilentibus, & pro febre ipſa peſtilenti. quã terrã ſolet Turcarum Rex amicis ſuis donare. ſed tñ terra Lemina non eſt, qm̃ hęc alba eſt. Lemnia aũt, ſeu ſigillata, eſt rubro colore prædita. Aliàs circunferebat, & oſtendebat pro terra ſigillata, terra q̃dã rubra: ſed nec illa erat ſigillata terra. Tertiò circunfert q̃dã terra rubra, quę facit ad uermes interficiẽdos, & ponit in anthidotis: tñ nec ipſa Lemnia eſt terra. unde aliq dicunt, ꝙ bolus orientalis officinarum eſt uera terra Lemnia: nã inqunt, ꝙ bolus orientalis defert ex Lemno ĩſula, & eſt inſula, q̃ Lemni nunc vocat. Sed ego nõ cõſentio cum ipſis, qm̃ ex Lemno nihil nunc defert, qa loca illa ſunt prorſus deſtituta & inhabitata, ut mihi relatum eſt à qbuſdã fide dignis, q ibi fuerunt. Secundò non cõſentio cum ipſis: qa Galenus dicit, ꝙ terra Lemnia, anteq̃ abluat, habet in ſe multum arenæ. bolus aũt orientalis officinarum nihil habet ſabuli. Sed diceret aliqs. Bolus orientalis nõ habet arenã in ſe: qa fortaſſe eſt ablutus. Rñdeo, ꝙ nõ põt hoc dici: qa Gale. inqt, ꝙ terra Lemnia non inficit manus. at bolus oriẽtalis officinarum inficit manus: ergo non eſt ablutus, & ꝑ conſequẽs deberet hr̃e arenam: quã cum non habeat, & careat ẽt alijs notis; dicendum eſt, ꝙ non ſit terra Lemnia. Vnde ego dico, ꝙ nos caremus terra Lemnia,

Terra Lemnia explicatio.

Terram ſigillatam utrum habeamus nos.

Terræ ſigillatæ ſigillo regis Turcarum facultas.

Bolus orientalis, & terra ſigillata utrum ſint unum, ac idem.

Terra lemnia, ſeu terra ſigilla

ra deſideratur apud nos.

Lemnia, q̃ & ſigillata uocatur,ſed loco ipſius poſſumus uti bo lo orientali officinarum, q ẽt rubrica eſt,habetq; uires eaſdẽ in reſiſtendo ueneno , & in reliqs. uti ẽt poſſumus vera bolo Armena loco ipſius terræ ſigillatæ. Alia rubrica erat Sinopi

Rubrica Sinopica quotuplex.

ca, cuius una ſpecies erat ualde rubra , teſte Theophraſto , & Plinio.altera eſt ſubalbida. tertia eſt media inter has duas.igi tur tres ſunt ſpecies rubricæ ſinopicæ.prima quarum eſt ualde rubra. altera habet calorẽ ſubalbidum , q color uulgò uocatur incarnato.& hanc ſpeciem Theophraſtus ſua lingua uocat clepheon. in qua uoce errauit Manardus exponẽs rubrã. tertia ſpecies eſt coloris medij inter utranq;. quartã addit ſpeciem Dioſcorides,quã uocat hepatiſonda,eo ꝙ habeat colorem ſimilẽ colori hepatis,rubrum ſcilicet inclinantem ad nigrum, nam talis eſt hepatis color. ũquatuor erunt ſpecies rubricæ Sinopicæ,quas nos habemus oẽs, & eas uocamus ſub nomine boli Armeni,uel Armenæ.habemus inquam partim delatas ex Sinope , partim ex fodinis ferreis exiſtentibus in Ilua inſula, atq; in Brixienſi agro . ex Sinope quidẽ defertur bolus oriẽtalis,& eſt rubrica illa ſubaldida.ex fodinis aũt ferreis defertur illa,quæ æmulatur colorem hepatis,& in officinis vocatur ſimpliciter bolus,uel bolus Armena. habemus & alias ſpecies, quarum aliæ ſunt magis rubicundæ,aliæ minus. Con-

Bolus Armena, & bolus orientalis ſunt ſpecies rubricæ Sinopicæ.

Rubrica fabrilis idem , quod terra rubra officinarum.

ſtet ergo uobis,ꝙ bolus Armena,& bolus orientalis ſunt ſpecies rubricæ Sinopicæ. Erat tertiũ rubricæ genus, qđ uocatᷣ fabrilis,& hãc rubricã uocant in officinis terrã rubrã, & eſt illa, qua utuntur fabri iſti lignarij ad tingendum funiculum quo funiculo diducũt lineas ſupra ligna, dũ ſerra uolunt lignum diuidere.& hæc rubrica fabrilis differt ab alijs, quia hæc magis permeat,& non eſt ita pinguis.ideo hæc eſt in uſu apud lignarios fabros.illæ aũt,quæ nõ penetrãt , ſunt in uſu medico. Itaq; ratione loci habetis tria gña rubricæ.unũ, qđ deferẽ ex Sinope.ſecũdũ ex Lemno.tertiũ ex Aegypto,ex Africa , & ex alijs locis,ut audiuiſtis.rõne quoq; uſus tres ſunt ſpecies. una, qua utuntur medici tm̃,& eſt terra Lemnia.ſecũda, qua utuntur fullones.tertia,qua fabri lignarij, & medici ẽt aliqñ.Videamus modo,quid dicat Dioſcorides . Rubrica Sinopis maximè probatur grauis,denſa, ad iecinoris imaginem uergẽs,&c. Deſcriptio eſt ꝓrorſus noſtræ rubricæ,quæ defertur ex fodinis ferreis.Brixienſis agri,& Iluæ inſulæ. Verba aũt illa. ad iecinoris

noris imaginē uergēs, nō ſunt referēda ad ſubſtātiā hepatis, ſed ad colorē, ita ut ſenſus ſit, ꝙ æmulāt nō ſubſtātiā, ſed colorē hepatis. Sed notis, quas Dioſcorides tribuit huic rubricæ, addatis nos aliā: & eſt, ꝙ ualde hæret linguæ. hanc rubricā delatam ex Sinope habemus nos, & habemus etiam ex Ferrarijs fodinis agri Brixienſis, ut dixi, & Iluæ inſulæ. Aliud nō eſt adnotatione dignum in hoc capite, nec in ſequenti, ubi agit de rubrica fabrili. In alio autem, ubi agit de terra Lemnia, iam dixi, ꝙ nos caremus ipſa, ſed eius loco poſſumus vti bolo orientali. Notas colligatis hic ex Dioſcoride, & ex Galeno. Sed unum dicit Galenus, & eſt, ꝙ terra Lemnia, & anthidota illa, in quibus recipitur, faciunt ad uomitum uenenorum, & hanc uim huius terræ dicit ſe reperiſſe in libello quodā in Lemno reperto, & ꝙ experientia id confirmarat. Tamen ſciatis, ꝙ omnis terra ſi diſſoluatur liquore aliquo, & exhibeatur; prouocabit vomitum. Sed fortè terra Lemnia facit id à quadam proprietate, & mouēdo uomitum, egreditur & uenenum. ego tamen non ſum hoc expertus, ſed ſi daretur occaſio, ut alicui exhiberetur uenenum, quod Deus nolit; non timerem experiri. Hic locus eſſet loqui de ijs, quæ à tota ſubſtantia faciunt cōtra uenenum, ut dicitur de multis rebus, & inter reliqua de cornu illo Alicorni, quod circunfertur, & uenditur pro cornu illius animalis, ſed falsò, quoniam non eſt cornu. ſed ſpecies quædam terræ ex Apulia delatæ, quæ tamen eſt bona contra uenenum. locus inquam eſſet de re hac agere: tamen aliàs fortaſſe de hoc loquemur. Tēpus iā eſt, ut laboribus huius anni finem imponamus, cum non ſolum feriæ, ſed & æſtus maximi ad quietem nos inuitent. Valete, & me, ut hucuſq; feciſtis, amate.

Terra omnis prouocat uomitum.

Cornu Aliconi non habet ur, & quid ſit illud, quod ſubeius nomine circunfertur.

In Gymnaſio Patauino. die 20. Iulii. 1557.

F I N I S.

V E N E T I I S,
Apud Ludouicum Auancium.
M D LXIIII.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE